

НАРЪЧНИК

Наръчник по европейско право в областта на достъпа до правосъдие

COUNCIL OF EUROPE

© Агенция на Европейския съюз за основните права и Съвета на Европа, 2016

Първата чернова версия на този наръчник е завършена през януари 2016.

Промени ще бъдат налични в бъдеще на интернет страницата на FRA на fra.europa.eu и на уебсайта на Европейския съд по правата на човека в менюто съдебната практика на echr.coe.int.

Размножаване е разрешено, при условие, че се посочи източника.

Europe Direct е услуга, предназначена да ви помогне да намерите отговори на въпросите, които си задавате за Европейския съюз.

Единен безплатен номер (*):

00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Информацията, както и повечето обаждания са безплатни (възможно е обажданията от мрежата на някои оператори, от обществени телефони или от хотели да бъдат таксувани).

Снимка (обложка и вътре): © iStockphoto

Допълнителна информация за Европейския съюз можете да намерите в интернет (<http://europa.eu>).

Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз, 2016 г.

Съвет на Европа: ISBN 978-92-871-9889-1

FRA – print: ISBN 978-92-9491-117-9 doi:10.2811/441280 TK-04-15-940-BG-C

FRA – web: ISBN 978-92-9491-137-7 doi:10.2811/317113 TK-04-15-940-BG-N

Този наръчник е изготвен на английски език. Съветът на Европа (СЕ) и Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) не носи отговорност за качеството на преводите на други езици. Мненията, изразени в този наръчник не обвързват СЕ и ЕСПЧ. Наръчникът препраща към избрани коментари и наръчници. Съветът на Европа и ЕСПЧ не носят отговорност за тяхното съдържание, нито включването им в този списък означава някаква форма на подкрепа на тези публикации. Други публикации са посочени на интернет страниците на ЕСПЧ библиотеката на: echr.coe.int.

Наръчник по европейско право в областта на достъпа до правосъдие

Предговор

Настоящият наръчник относно достъпа до правосъдие в Европа е изготвен съвместно от Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA) и Съвета на Европа, заедно със секретариата на Европейския съд по правата на човека. Това е петият от поредицата наръчници по европейско право, изготвен съвместно от нашите организации. В центъра на предишните наръчници бяха европейското право за недопускане на дискриминация, европейското право относно убежището, границите и имиграцията, европейското законодателство за защита на данните, както и европейското право относно правата на детето.

С оглед на положителните отзиви за предишните наръчници, решихме да си сътрудничим по друга много актуална тема — достъпа до правосъдие. Достъпът до правосъдие е не само право само по себе си, но и инструмент от основно значение, който дава възможност и права за превръщането на другите права в реалност.

Настоящият наръчник обобщава основните европейски правни принципи в областта на достъпа до правосъдие. Той има за цел да повиши осведомеността и да подобри познаването на съответните правни норми, определени от Европейския съюз и Съвета на Европа, по-специално чрез съдебната практика на Съда на Европейския съюз и на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ). Предназначението на наръчника е да служи като практическо ръководство за съдии, прокурори и юристи, участващи в съдебни спорове в ЕС и в държавите — членки на Съвета на Европа. Неправителствени организации и други органи, които подпомагат жертвите при достъпа до правосъдие, също ще сметнат този наръчник за полезен.

Бихме искали да благодарим на Правния център за правата на човека на Университета в Нотингам, Великобритания, за неговия принос. Също така сме благодарни на Европейската комисия за ефективност на правосъдието към Съвета на Европа (СЕРЕЈ) за участието ѝ в ранните етапи на подготовката на този наръчник и на ГД „Правосъдие“ на Европейската комисия за предоставянето на данни по време на съставянето на наръчника. И накрая, бихме искали да изразим нашата благодарност към съдия Maria Berger от Съда на Европейския съюз за ценните ѝ коментари по време на последния етап на изготвяне.

Boillat Philippe

Генерален директор за права на човека и върховенство на закона
Съвет на Европа

Michael O’Flaherty

Директор на Агенция на Европейския съюз за основните права

Съдържание

ПРЕДГОВОР	3
НАСЪРЧИТЕЛНИ ПРАКТИКИ	9
СЪКРАЩЕНИЯ И АКРОНИМИ	10
КАК ДА СЕ ИЗПОЛЗВА НАРЪЧНИКЪТ?	11
1 КАКВО ОЗНАЧАВА ДОСТЪП ДО ПРАВОСЪДИЕ?	15
Основни моменти	16
2 СПРАВЕДЛИВО И ПУБЛИЧНО ГЛЕДАНЕ НА ДЕЛОТО ОТ НЕЗАВИСИМ И БЕЗПРИСТРАСТЕН СЪД И ДРУГИ ОРГАНИ	25
2.1. Достъп до правосъдие чрез съд	27
Основни моменти	27
2.1.1. Право на достъп до съд	27
2.1.2. Определение за „правораздавателен орган“	33
2.2. Независимост и безпристрастност на съда	38
Основни моменти	38
2.3. Какво представлява справедливо и публично разглеждане на делото?	45
Основни моменти	45
2.3.1. Справедливо разглеждане на делото	46
2.3.2. Публично разглеждане на делото	51
2.4. Други начини за правосъдие	54
Основни моменти	54
2.4.1. Извънсъдебни органи	55
2.4.2. Алтернативно решаване на спорове	57
3 ПРАВНА ПОМОЩ	65
3.1. Правна помощ по ненаказателни дела	67
Основни моменти	67
3.1.1. Обхват на прилагане	67
3.1.2. Проверки за наличието на финансови средства и проверки за основателност	72
3.2. Правна помощ по наказателни дела	76
Основни моменти	76
3.2.1. Обхват на прилагане	76
3.2.2. Проверка за наличие на финансови средства	78
3.2.3. Проверка за интересите на правосъдието	79

4 ПРАВОТО ДА БЪДЕШ КОНСУЛТИРАН, ЗАЩИТАВАН И ПРЕДСТАВЛЯВАН	83
4.1. Правото да бъдеш консултиран, защитаван и представляван в ненаказателното производство	85
Основни моменти	85
4.1.1. Обхват на прилагане	86
4.1.2. Фактическа и ефективна помощ от адвокат	87
4.2. Правото да бъдеш съветван, защитаван и представляван в наказателните производства	89
Основни моменти	89
4.2.1. Обхват на прилагане	90
4.2.2. Качество на помощта от адвокат	95
4.2.3. Ползване на помощ от адвокат по свой избор	97
4.2.4. Достатъчно време и възможности за подготовка на защитата	98
4.2.5. Отказ от прava	99
4.3. Право на самостоятелно представителство	102
Основни моменти	102
5 ПРАВО НА ЕФЕКТИВНИ ПРАВНИ СРЕДСТВА ЗА ЗАЩИТА	105
5.1. Какво представляват ефективните правни средства за защита?	107
Основни моменти	107
5.1.1. Материалноправни и процесуалноправни изисквания по отношение на ефективните правни средства за защита	108
5.1.2. Институционални изисквания по отношение на ефективните правни средства за защита	115
5.2. Примери за специфични правни средства за защита	118
Основни моменти	118
5.2.1. Обезщетение	119
5.2.2. Специфично изпълнение	124
5.2.3. Съдебни разпореждания	125

6	ОГРАНИЧЕНИЯ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ДОСТЪПА ДО ПРАВОСЪДИЕ КАТО ЦЯЛО	129
6.1.	Законна цел и пропорционалност	131
	Основни моменти	131
6.2.	Примери за ограничения преди окончателна присъда или решение	135
	Основни моменти	135
	6.2.1. Съдебни такси	136
	6.2.2. Прекомерен формализъм	139
	6.2.3. Пречки, свързани с доказателствата	142
	6.2.4. Давностни срокове	145
	6.2.5. Иmunитет	147
6.3.	Забава в изпълнението на окончателни решения	149
	Основни моменти	149
7	ОГРАНИЧЕНИЯ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТТА НА ПРОИЗВОДСТВОТО	155
7.1.	Определяне на продължителността на производството	157
	Основни моменти	157
	7.1.1. Определяне на продължителността на ненаказателното производство	159
	7.1.2. Определяне на продължителността на наказателното производство	161
7.2.	Критерии за определяне на разумността на продължителността на производството	163
	Основни моменти	163
	7.2.1. Сложност на делото	165
	7.2.2. Поведение на заявителя	167
	7.2.3. Поведение на националните органи	168
	7.2.4. Каква е опасността за жалбоподателя ?	171
7.3.	Правни средства за защита срещу прекомерно продължителни производства	173

8	ДОСТЪП ДО ПРАВОСЪДИЕ В ИЗБРАНИ ПРИОРИТЕТНИ ОБЛАСТИ	175
8.1.	Хора с увреждания	178
	Основни моменти	178
8.1.1.	Достъп до правосъдие	179
8.1.2.	Правоспособност и дееспособност	183
8.2.	Жертви на престъпления	186
	Основни моменти	186
8.3.	Лишени от свобода и задържани под стража	194
	Основни моменти	194
8.3.1.	Достъп до съд и до адвокат	195
8.3.2.	Право на обжалване на лишаването от свобода	197
8.3.3.	Обезщетение за незаконно задържане	203
8.4.	Законодателство за опазване на околната среда	204
	Основни моменти	204
8.5.	Електронно правосъдие	211
	Основни моменти	211
	ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА	217
	СЪДЕБНА ПРАКТИКА	231
	ИНДЕКС	239

Насърчителни практики

Осигуряване на справедлив съдебен процес чрез съвместно гледане	46
Подобряване на достъпа до правосъдие по преписки за дискриминация	57
Използване на медиация в в производствата, в които се разглеждат дела по семейно право	58
Предоставяне на помощ на уязвими групи	68
Предлагане на правна помощ онлайн с цел осигуряване на достъп до правосъдие	75
Предлагане на разнообразни форми на правни консултации	86
Оказване на помощ на страни по делото, които се представляват сами	103
Намаляване на разноските и опростяване на процедурите	138
Насърчаване на достъпа до правосъдие чрез намаляване на прекомерния формализъм	141
Ефективно изпълнение на съдебни решения	153
Ускоряване на производствата, в които се разглеждат дела по семейно право	157
Намаляване на продължителността на производството чрез вслушване в лицата, които ползват съда	170
Ускоряване на производството	171
Насоки за полицията за оказване на помощ на хора с увреждания	179
Подкрепа за жертви с обучителни затруднения	190
Подобряване на достъпа до правосъдие на затворници с обучителни затруднения	196
Насърчаване на демократичното участие в опазването на околната среда на практика	207
Визуализиране на присъдата: онлайн инструмент за улесняване на достъпа до правосъдие	214

Съкращения и акроними

АРС	Алтернативно решаване на спорове
ВДПЧ	Всеобща декларация за правата на човека
ДЕС	Договор за Европейския съюз
ДФЕС	Договор за функционирането на Европейския съюз
ЕИО	Европейско изпълнително основание
ЕКПЧ	Европейска конвенция за защита на правата на човека
ЕО	Европейски общности
ЕС	Европейски съюз
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
КПХУ	Конвенция за правата на хората с увреждания
МПГПП	Международен пакт за граждански и политически права
НИПЧ	Национална институция за правата на човека
НПО	Неправителствена организация
ОВОС	Директива за Оценката въздействието върху околната среда
ООН	Организация на обединените нации
ОРС	Онлайн решаване на спорове
ПДСЕ	Поредица договори на Съвета на Европа
СЕРЕЈ	Европейска комисия за ефективност на правосъдието
Съд на ЕС/СЕС	Съд на Европейския съюз (преди декември 2009 г. Съд на Европейските общности)
e-CODEX	Комуникация в областта на електронното правосъдие посредством онлайн обмен на данни
e-SENS	Електронни опростени европейски мрежови услуги
FRA	Агенция на Европейския съюз за основните права

Как да се използва наръчникът?

В настоящия наръчник се прави преглед на основни аспекти на достъпа до правосъдие в Европа, като се посочват конкретно съответните права, предвидени в Европейската конвенция за защита на правата на човека на Съвета на Европа (ЕКПЧ) съгласно тълкуването ѝ от Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) и в Хартата на основните права на Европейския съюз съгласно тълкуването ѝ от Съда на Европейския съюз.

Достъпът до правосъдие е не само право само по себе си; той дава също възможност на лицата да налагат други права. Този наръчник е с широк обхват и покрива наказателното и гражданското право. Съществуващите наръчници на FRA-ЕСПЧ относно европейското право относно убежището, границите и имиграцията и относно правата на детето съдържат анализи във връзка с достъпа до правосъдие на лица, търсещи убежище, и деца; поради това тези области не са обхванати от настоящия наръчник.

Наръчникът е предназначен да помогне на практикуващите юристи, които не са специализирани в областта на достъпа до правосъдие, и служи като въведение към свързаните с него основни въпроси. Той е предназначен за адвокати, съдии и други юристи, както и за лица, работещи с организации, които се занимават с правоприлагането и достъпа до правосъдие, включително неправителствени организации (НПО), които участват в съдебни спорове. Наръчникът може да се използва и за правни изследвания и за целите на общественото застъпничество. Той е структуриран така, че да позволи на практикуващите юристи да правят справки пряко в определени раздели/теми, според нуждите; не е необходимо да се чете наръчника като цяло. В **Раздел Допълнителна литература** са изброени специализирани материали, които могат да представляват интерес за тези, които търсят допълнителна информация по конкретен въпрос.

Относителното право на Съвета на Европа (СЕ) и Европейския съюз (ЕС) са представени според приложението им към всяка тема. Съществува обаче значително припокриване между правата за достъп до правосъдие, изложени в ЕКПЧ и в Хартата на основните права на ЕС. В Хартата изрично се посочва, че когато права по Хартата съответстват на права в ЕКПЧ, трябва да им се даде същия обхват и значение. Следователно, голяма част от съдебната практика на ЕСПЧ може да се счита за относима, когато

се разглеждат обхватът и приложението на правата по Хартата. Следва да се приема, че правото на ЕС съответства на съдебната практика на ЕСПЧ, освен когато изрично е посочено друго. Когато съответна юриспруденция е налична, се правят позовавания на съдебната практика на Съда на ЕС, като по този начин се осигуряват алтернативни източници за правата на достъп до правосъдие и, още по-важно, се демонстрира как двете правни системи работят успоредно. Голяма част от цитираните решения на Съда на ЕС са произнесени в хода на преюдициално производство, инициирано от национални съдилища с цел получаване на тълкуване от Съда на ЕС на съответните разпоредби на правото на ЕС за разрешаване на спорове, очакващи разглеждане на национално равнище. Ролята на Съда на ЕС в преюдициалното производство е да тълкува правото на ЕС или да се произнесе по законността му. След това задача на националния съд е да приложи това право в съответствие с тълкуването на Съда на ЕС към фактическия състав, който лежи в основата на основното национално производство. За да се избегне объркване, в този наръчник Съдът на Европейските общности се нарича Съд на Европейския съюз дори за решения, постановени преди декември 2009 г.

Всяка глава започва с таблица, която очертава въпросите, засегнати в нея. В таблицата са посочени също приложимите законови разпоредби и е изброена съответната съдебна практика на Съда на ЕС и на ЕСПЧ. Това би трябвало да помогне на ползвателите да открият бързо важната информация, свързана с тяхната ситуация. Практикуващите юристи, обвързани единствено с правото на Съвета на Европа, могат да ограничат прегледа си до материалите, свързани със Съвета на Европа, докато тези в държавите — членки на ЕС, трябва да разгледат и двете колони, тъй като тези държави са обвързани и от двете правни системи.

В допълнение, в началото на всеки раздел са представени основните моменти с цел да се осигури бърз и достъпен преглед.

Основното право на Съвета на Европа е представено в полета, като се подчертават избрани дела пред ЕСПЧ, както и в позовавания в основния текст. Делата представят последните примери за това, как ЕСПЧ прилага принципите, установени от него в обширната му съдебна практика. Където е подходящо, се правят позовавания на препоръки и доклади на Съвета на Европа, въпреки че те не установяват законово обвързващи задължения.

Правото на ЕС е представено както в полета, в които се подчертават дела на Съда на ЕС, така и чрез препратки в основния текст към съответното първично право и законодателни мерки на ЕС като директиви и регламенти. Делата на Съда на ЕС са избрани по подобен начин, така че да илюстрират последното прилагане на правото. Бележките под линия насочват практикуващите юристи към допълнителни примери. В допълнение, се правят препратки към правно необвързващи документи на ЕС, в случай че се отнасят до повдигнатите основни въпроси.

Въпреки че в центъра на наръчника е правото, той съдържа и полета, в които се изтъкват „насърчителни практики“ в държавите – членки на Съвета на Европа и на ЕС. Правосъдните системи в тези държави могат да се различават значително, но тези насърчителни практики включват инициативи, които могат да насърчат достъпа до правосъдие в краткосрочен или дългосрочен план. Доколко тези инициативи са адекватни и ефективни предстои да се изпита – за пълно разбиране на тяхната стойност ще са необходими по-нататъшни изследвания на съответните национални източници.

Настоящият наръчник се съсредоточава върху наказателното и гражданското право. Въпреки че административното право се изследва във връзка с екологичното законодателство (виж [Глава 8](#)), обикновено то попада извън обхвата му. Наръчникът се занимава с прилагането на закона на национално равнище и поради това не се занимава с въпроси, свързани с обръщането към ЕСПЧ и Съда на ЕС и допустимостта пред тях, с изключение на случаите, когато това помага за разбирането на отделните права. Аналогично, препратки към международни документи и съдебна практика и национална съдебна практика се правят само когато помагат за разбирането на повдигнатите въпроси.

Наръчникът започва с кратко описание на правното значение на „достъп до правосъдие“ и ролята на двете правни системи, установени от правото на Съвета на Европа и на ЕС ([Глава 1](#)). Той съдържа седем глави по същество, обхващащи следните въпроси:

- справедлив и публичен процес пред независим и безпристрастен съд (включително право на достъп до съд, обхват на правото на справедлив и публичен процес и алтернативни пътища към правосъдие);

- правна помощ (включително „проверки за наличието на финансови средства и проверки за основателност“ и проверка, свързана с „интересите на правосъдието“ за наказателно производство);
- право да бъдеш съветван, защитаван и представляван (включително качество на помощта от адвокат, право на достатъчно време и възможности за подготовка на защитата, както и право на отказ от представителство);
- право на ефективни правни средства за защита (включително свързаните с нея изисквания по същество и институционални изисквания, както и примери за наличните средства за защита);
- ограничения по отношение на достъпа до правосъдие като цяло (включително естеството на допустимите ограничения и примери за ограничения);
- ограничения по отношение на достъпа до правосъдие: продължителност на производството (включително критерии за определяне на основателността на продължителността);
- достъп до правосъдие в избрани приоритетни области (по отношение на които са разработени конкретни принципи, включително хора с увреждания, жертви на престъпления, лишени от свобода и задържани в предварителния арест, и екологично право и електронно правосъдие).

1

Какво означава достъп до правосъдие?

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
Достъп до правосъдие		
Харта на основните права, член 47 (право на ефективни правни средства за защита) Харта на основните права, член 51 (приложно поле) Харта на основните права, член 52, алинея 3 (обхват на тълкуването на правата и принципите) Договор за Европейския съюз (ДЕС), член 4, алинея 3 ДЕС, член 19	Обхват на прилагане	ЕКПЧ, член 6 (право на справедлив съдебен процес) ЕКПЧ, член 13 (право на ефикасни правни средства за защита) ЕКПЧ, член 35 (условия за допустимост) ЕКПЧ, член 46 (задължителна сила и изпълнение на решенията)

Настоящата глава въвежда понятието „достъп до правосъдие“ с позоваване на основните европейски стандарти за правата на човека. Тя представя европейските регионални системи, които защитават правата на личността, и обръща внимание на акцента, който се поставя върху осигуряването на защитата на правата на национално равнище. Освен това в главата се обобщава взаимоотношението между правата в областта на достъпа до правосъдие в ЕС и в Съвета на Европа, като **фигурата по-долу** очертава основните разлики.

Основни моменти

- Съгласно международното и европейското право за правата на човека понятието за достъп до правосъдие задължава държавите да гарантират правото на всяко лице да се обърне към съда — или, в някои случаи, орган за алтернативно решаване на спорове — за да получи правна защита, ако се установи, че правата на това лице са били нарушени. По този начин той е също способстващо право, което помага на лицата да прилагат други права.
- Достъпът до правосъдие обхваща редица основни права на човека, например правото на справедлив процес по смисъла на член 6 от ЕКПЧ и член 47 от Хартата на основните права на ЕС, както и правото на ефективни правни средства за защита по силата на член 13 от ЕКПЧ и член 47 от Хартата.
- Правата в областта на достъпа до правосъдие в Хартата на основните права на ЕС могат да съответстват на правата, съдържащи се в ЕКПЧ. Поради това съдебната практика на ЕСПЧ е важна за тълкуването на правата по Хартата.
- Въпреки че различни системи регламентират изпълнението на ЕКПЧ и Хартата на основните права на ЕС, и в двете се подчертава, че правото на ефективни правни средства за защита и на справедлив съдебен процес трябва преди всичко да се прилага на национално равнище.

Достъпът до правосъдие дава на лицата възможност да се защитават срещу нарушенията на правата им, да отстранят граждански вреди, да държат изпълнителната власт отговорна и да се защитават в наказателното производство. Той е важен елемент на върховенството на закона¹ и присъства в гражданското, наказателното и административното право. Достъпът до правосъдие е едновременно процес и цел и е от решаващо значение за лицата, които искат да се възползват от други процесуални и материални права.

На международно равнище, от създаването си Комисията на ООН по правата на човека е водеща сред органите на ООН, които наблюдават спазването на договорите, при тълкуването на понятия, свързани с достъпа до правосъдие². Достъпът до правосъдие е също така защитен в документи на ООН, например Орхуската конвенция от 1998 г. за достъп до информа-

1 Съвет на Европа (2015 г.), *Информационен лист за гарантиране на равен достъп на жените до правосъдие (Factsheet on guaranteeing equal access of women to justice)*, Страсбург, Съвет на Европа.

2 Организация на обединените нации (ООН), Комисия по правата на човека, Общ коментар № 32 (2007 г.).

ция, участие на обществеността в процеса на взимане на решения и достъп до правосъдие по въпроси на околната среда и Конвенцията от 2006 г. за правата на хората с увреждания.

На ниво политики на ЕС, достъпът до правосъдие в държавите членки — особено ефективността и качеството на съдебните системи, както и независимостта на съдебната система в ЕС — редовно се оценява чрез т.нар. Информационно табло на ЕС в областта на правосъдието³. То използва главно данни от СЕРЕJ, експертен орган на Съвета на Европа, и представлява част от Годишния обзор на растежа на Европейската комисия; последният служи за основа на разискванията на годишния цикъл на политиките на ЕС, Европейския семестър, който оказва значително въздействие върху националните финанси⁴.

В европейското право за правата на човека, понятието „достъп до правосъдие“ е заложено в член 6 и член 13 от Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ) и член 47 от Хартата на основните права на ЕС, които гарантират правото на справедлив съдебен процес и ефективни правни средства за защита, така както те се тълкуват съответно от Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) и на Съда на Европейския съюз. Както беше отбелязано по-горе, тези права са предвидени и в международни документи като член 2, алинея 3 и член 14 от Международния пакт за граждански и политически права на Организацията на обединените нации (ООН) (МПГПП)⁵ и член 8 и член 10 от Всеобщата декларация за правата на човека на ООН (ВДПЧ)⁶. Основните елементи на тези права включват реален достъп до орган за решаване на спорове, право на справедлив съдебен процес и своевременно решаване на спорове, право

3 Европейска комисия (2015 г.), *Информационно табло на ЕС в областта на правосъдието*, COM(2015) 116 оконч., Брюксел, 9 март 2015 г.

4 Агенция на Европейския съюз за основните права (FRA) (2015 г.), *Основни права: предизвикателства и постижения през 2014 година – Годишен доклад на FRA (Fundamental rights: challenges and achievements in 2014 – FRA Annual report)*, Люксембург, Служба за публикации, Focus chapter, стр. 14.

5 ООН, Генерална асамблея (1966 г.), *Международен пакт за граждански и политически права (International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR))*, 16 декември 1966 г.

6 ООН, Генерална асамблея (1948 г.), *Всеобща декларация за правата на човека (Universal Declaration of Human Rights (UNDHR))*, 10 декември 1948 г.

на адекватно удовлетворение, както и общо прилагане на принципите на ефективност и ефикасност към правораздаването⁷.

Правата, защитавани в ЕКПЧ и в Хартата на основните права на ЕС, се припокриват. Съгласно член 53 от Хартата правата по Хартата, които съответстват на права по ЕКПЧ, имат същото значение и приложно поле като правата, изложени в ЕКПЧ. Разясненията относно Хартата⁸, които служат като тълкувателен инструмент, който помага за разбиране на съдържанието ѝ, но не са правно обвързващи, предоставят допълнителни насоки в тази област. Това припокриване означава, че съдебната практика на ЕСПЧ често е важна за тълкуването на правата по Хартата на основните права на ЕС. Както обаче е очертано по-долу, правните системи на ЕСПЧ и на Съда на ЕС са различни, което може да повлияе върху защитата на правата на национално равнище.

Европейска конвенция за защита на правата на човека

Съветът на Европа има 47 държави членки; всички те са страни по ЕКПЧ, която влезе в сила през 1953 г.⁹ Съгласно член 1 от ЕКПЧ държавите — страни по Конвенцията, са правно обвързани да осигуряват на всяко лице под тяхна юрисдикция правата по ЕКПЧ. Държавите — страни по Конвенцията, трябва да гарантират, че тяхното законодателство и практика са в съответствие с ЕКПЧ. Те носят основната отговорност за прилагането и налагането на правата и свободите, гарантирани от ЕКПЧ, въпреки че може да им се остави „свобода на преценка“, за да могат тълкуванията да са в съответствие с техните собствени правни системи.

Ролята на ЕСПЧ е надзорна: той осигурява спазването на задълженията на държавите — страни по Конвенцията, чрез вземане на решения по

7 FRA (2011 г.), *Достъп до правосъдие в Европа: преглед на предизвикателствата и възможностите (Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities)*, Люксембург, Служба за публикации, стр. 9.

8 ЕС (2012 г.), *Харта на основните права на Европейския съюз*, член 52, точка 3, ОВ 2012 С 326. Вж. също *Разяснения относно Хартата на основните права*, ОВ 2007 С 303/17.

9 Съвет на Европа, *Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms)*, ПДСЕ № 5, 1950 г. Вж. също Съвет на Европа, *Европейска социална харта (European Social Charter)*, ПДСЕ № 35, 18 октомври 1961 г., която наблюдава спазването на социалните и икономическите права; и Съвет на Европа, *Европейска социална харта (рев.) (European Social Charter (revised))*, ПДСЕ № 163, 3 май 1996.

жалби от лица за нарушения на ЕКПЧ¹⁰. Съгласно член 35 от ЕКПЧ лицата трябва да докажат, че са изчерпали всички вътрешноправни средства за защита, преди ЕСПЧ да може да разгледа техния случай¹¹. Това отразява принципа на субсидиарност, което означава, че националните съдилища носят основната отговорност за гарантиране и защита на правата на човека на национално равнище¹². Съответните стандарти за достъп до правосъдие, които държавите трябва да следват, са изложени в следващите глави.

Правата по ЕКПЧ невинаги са ограничени до териториите на държавите – страни по Конвенцията; при изключителни обстоятелства те могат да се прилагат екстериториално – по-конкретно при ситуации в чужбина, в които държавни служители упражняват „действителен контрол и власт“ над лицата¹³.

Съгласно член 46 от ЕКПЧ държавите – страни по Конвенцията, участващи в производства пред ЕСПЧ, се задължават да изпълняват окончателните му решения.

Харта на основните права на ЕС

ЕС е единствена по рода си правна система. Правото на ЕС е неразделна част от правните системи на държавите членки¹⁴. То включва първично право, което се намира в договорите, както и в Хартата на основните права на Европейския съюз; вторично право, например регламенти, директиви и решения; както и необвързващи правни актове, като становища и препоръки¹⁵.

Изпълнението и прилагането на законодателството на ЕС се осъществява предимно на национално равнище. Член 4, алинея 3 от Договора за Европейския съюз (ДЕС) изисква от държавите членки да предприемат подходящи мерки, за да осигурят изпълнението на задълженията, про-

10 Държавите – страни по Конвенцията, също могат да завеждат дела една срещу друга.

11 ЕСПЧ, *Er и други срещу Турция*, № 23016/04, 31 юли 2012 г., точка 57.

12 ЕСПЧ, *Scordino срещу Италия (№ 1)*, № 36813/97, 29 март 2006 г., точка 140.

13 ЕСПЧ, *Al-Skeini и други срещу Обединено кралство*, № 55721/07, 7 юли 2011 г., точки 133–137.

14 СЕС, С-6/64, *Flaminio Costa срещу E.N.E.L.*, 15 юли 1964 г.

15 *Договор за функционирането на ЕС (ДФЕС)*, член 288, ОВ 2012 С 326.

изтичащи от правото на ЕС. Това е принципът на искрено сътрудничество. В допълнение, член 19 от ДЕС изисква от държавите членки да осигурят достатъчно средства за защита, които гарантират ефективна правна защита в областите, обхванати от правото на ЕС.

По този начин съдилищата са основните гаранции на правото на ЕС, но с цел осигуряване на последователното му прилагане, те могат да поискат от Съда на ЕС да се произнесе преюдициално по въпроси, свързани с тълкуването¹⁶. Това създава диалог между националните съдилища и Съда на ЕС. Съдът на ЕС е пазител на единствения по рода си правен ред на ЕС, който включва ясни задължения по отношение на основните права. Всяко лице може да предяви иск за отмяна с цел контрол за законосъобразност на правото на ЕС (включително въпроси, свързани с основните права), но условията за подаване на такива иски са ограничителни. Лицата най-общо трябва да покажат, че са „пряко и лично засегнати“¹⁷. Според Съда на ЕС тази система за съдебен контрол на актове, издадени от институции на ЕС, е пълна¹⁸.

Следователно, съгласно правото на ЕС е важно също лицата да бъдат в състояние да прилагат правата си в националните съдилища. Първоначално договорите на Европейските общности не са съдържали никакви препратки към основните права. Вместо това, основните права са били идентифицирани от Съда на ЕС в съдебната му практика като общи принципи на правото на ЕС, произтичащи от ЕКПЧ и общите конституционни традиции на държавите членки¹⁹. Съдът на ЕС е прилагал тези принципи при контрола на законосъобразността на законодателни и административни мерки на ЕС, както и на съвместимостта на мерките, приети от държавите членки при прилагането на правото на ЕС. Съдебната практика, свързана с тези общи принципи, е от значение при разглеждането на правото да се търси справедливост, и може да бъде полезна за практикуващите юристи.

16 Пак там, член 267.

17 ДФЕС, член 263, точка 4. Пример, илюстриращ сложността на тази област от правото, можете да откриете в СЕС, C-583/11 P, *Inuit Tapiriit Kanatami и други срещу Европейския парламент и Съвета на Европейския съюз*, 3 октомври 2013 г.

18 Пак там, по-специално точка 92.

19 ДЕС, член 6, точка 3 (предишен член 6, точка 2).

Основните права и свободи понастоящем са изложени в **Хартата на основните права на ЕС**, която стана правно обвързваща като първично право на ЕС през декември 2009 г.²⁰ Хартата съдържа икономически, социални и културни права. В някои случаи Хартата използва „принципи“ вместо „права“ (напр. принципа на равенство между жените и мъжете в член 23). Според Хартата на основните права на ЕС, когато разпоредби се класифицират като „принципи“ на ЕС, националните съдилища ги използват само за тълкуване и произнасяне по законосъобразността на актове на държава членка за изпълнение на законодателството на ЕС²¹.

Съгласно член 51 Хартата на основните права на ЕС се отнася за институциите и органите на ЕС без ограничения, както и за държавите членки, „когато те прилагат правото на Съюза“²². В Разясненията относно Хартата на основните права на ЕС се посочва, че задълженията по нея са приложими единствено когато държавите членки действат „в обхвата на правото на ЕС“. Съдът на ЕС потвърждава, че „прилагат“ и „в обхвата на“ имат еднакво значение²³. Това обхваща ситуации, в които държавите членки прилагат например директиви и регламенти на ЕС²⁴. В същото време, всички 28 държави — членки на ЕС, са също държави — страни по ЕКПЧ. Това означава, че дори когато Хартата на основните права на ЕС не е приложима, е възможно ЕКПЧ да е приложима. Освен това продължаващите преговори за планираното присъединяване на Европейския съюз към ЕКПЧ може да се отрази на ситуацията с достъпа до правосъдие²⁵.

20 **Харта на основните права на Европейския съюз**, ОВ 2012 С 326. Вж. ДЕС, член 6, точка 1.

21 Вж. член 52, точка 5 от Хартата на основните права на ЕС, както и (ограничените) насоки, предоставени в **Разяснения относно Хартата на основните права**. Вж. също СЕС, С-176/12, *Association de médiation sociale срещу Union locale des syndicats CGT и други*, 15 януари 2014 г., точки 45–49. Сравни със СЕС, С-555/07, *Seda Küçükdeveci срещу Swedex GmbH & Co. KG*, 19 януари 2010 г.

22 Харта на основните права на Европейския съюз, член 51.

23 СЕС, С-617/10, *Åklagaren срещу Hans Åkerberg Fransson*, 7 май 2013 г., точки 17–21.

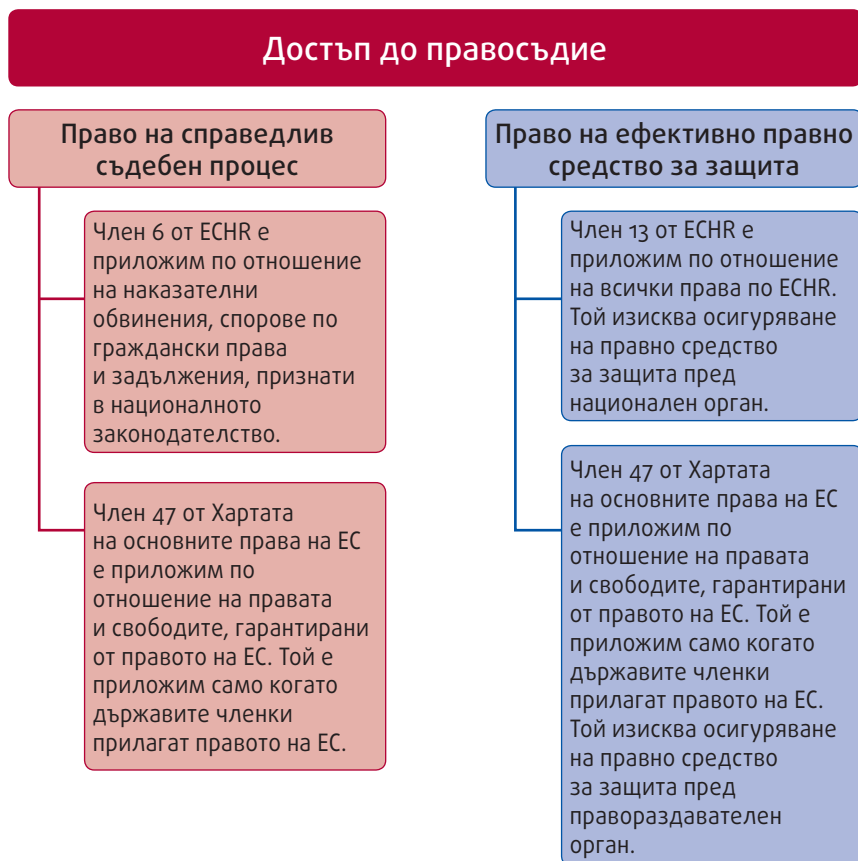
24 СЕС, С-206/13, *Cruciano Siragusa срещу Regione Sicilia - Soprintendenza Beni Culturali e Ambientali di Palermo*, 6 март 2014 г., точки 24–25.

25 Вж. Становище на Съда на ЕС относно предложението за присъединяване към ЕКПЧ, **Становище 2/13 на Съда**, 18 декември 2014 г.

Взаимоотношение между правата в областта на достъпа до правосъдие според правото на ЕС и на Съвета на Европа

Фигурата обобщава основата на правата в областта на достъпа до правосъдие в ЕС и Съвета на Европа. Тя подчертава двата основни елемента на достъпа до правосъдие — правото на справедлив съдебен процес и правото на ефективни правни средства за защита — и съпоставя защитата, предлагана от Хартата на основните права на ЕС и от ЕКПЧ. Препратки към нея се правят в целия наръчник.

Фигура: Права в областта на достъпа до правосъдие според правото на ЕС и на Съвета на Европа

Както е посочено във фигурата, член 6 от ЕКПЧ има ограничен обхват и е приложим единствено по отношение на случаите, свързани с наказателни обвинения, граждански права и задължения, признати в националното законодателство (вж. [Раздел 2.1](#)). Член 47 от Хартата на основните права на ЕС не е толкова ограничен и се прилага по отношение на всички права и свободи, признати от правото на ЕС, които включват някои допълнителни икономически, социални и културни права. Въпреки това е налице важна разлика от гледна точка на приложимостта. Член 6 от ЕКПЧ е приложим по отношение на всички ситуации, които попадат в обхвата на определението за „наказателно обвинение или граждански права и задължения“. Член 47 от Хартата е приложим единствено когато държавите членки прилагат правото на ЕС, например при прилагането на Директивата срещу трафика на хора. По този начин той осигурява по-малко всеобхватна система за защита.

Член 13 от ЕКПЧ регламентира правото на ефикасни правни средства за защита пред националните власти във връзка със защитими нарушения на правата по ЕКПЧ. Правото на ефективни правни средства за защита по член 47 от Хартата на основните права на ЕС се отнася за всички права и свободи, гарантирани от правото на ЕС: то не е ограничено до нарушаване на правата, включени в Хартата. Член 47 също така изрично гарантира достъпа до правни средства за защита пред „съд“, като по-този начин предлага по-обширна защита. Важно е да се отбележи, че, по отношение на държавите – членки на ЕС, дори когато Хартата на основните права на ЕС не е приложима, е възможно ЕКПЧ да е приложима, тъй като всичките 28 държави членки са също държави – страни по ЕКПЧ.

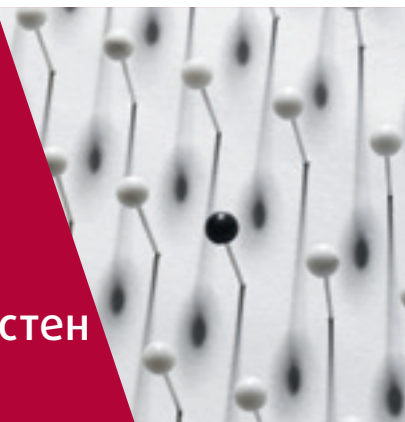
Въпреки че системите са отделни, **както правото на Съвета на Европа, така и правото на ЕС** гарантира правото на ефикасни правни средства за защита и правото на справедлив съдебен процес, които трябва да бъдат прилагани преди всичко на национално равнище, в рамките на съответния обхват на приложение на двата документа и в съответствие с приложимите правила и условия, определени от Съда на ЕС и от ЕСПЧ. Голяма част от правата в Хартата на основните права на ЕС са описани по същия начин като правата в ЕКПЧ. Член 52, алинея 3 от Хартата потвърждава, че когато права по Хартата съответстват на права, гарантирани от ЕКПЧ, техният смисъл и обхват са същите, въпреки че може

да бъде предоставяна по-широка защита²⁶. Това означава, че съдебната практика на ЕСПЧ е от значение за тълкуването на правата по Хартата, когато има съответствие между тях.

26 Разяснения относно Хартата на основните права, ОВ 2007 С 303/17.

2

Справедливо и публично гледане на делото от независим и безпристрастен съд и други органи

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
Изслушване пред съд		
Харта на основните права, член 47 (право на ефективни правни средства за защита) СЕС, Съединени дела C-128/09 до C-131/09, <i>Antoine Voxus и други срещу Région wallonne</i> , 18 октомври 2011 г.	Достъп до съд	ЕКПЧ, член 6, алинея 1 ЕКПЧ, Протокол 7 ЕСПЧ, <i>Golder срещу Обединеното кралство</i> , № 4451/70, 21 януари 1975 г.
СЕС, C-363/11, <i>Epitropos tou Elegktikou Synedriou sto Ypourgeio Politismou kai Tourismou</i> , 19 декември 2012 г. СЕС, C-394/11, <i>Валери Хариев Белов срещу ЧЕЗ Електро България АД и други (с намесата на България и Европейската комисия)</i> , 31 януари 2013 г.	Определение за правораздавателен орган	ЕСПЧ, <i>Julius Kloiber Schlachthof GmbH и други срещу Австрия</i> , № 21565/07, № 21572/07, № 21575/07 и № 21580/07, 4 април 2013
Независимост и безпристрастност на съда		
Харта на основните права, член 47 СЕС, C-506/04, <i>Graham J. Wilson срещу Ordre des avocats du barreau de Luxembourg</i> , 2006 г. СЕС, Съединени дела C-341/06 и C-342/06, <i>Chronopost SA и La Poste срещу Union française de l'express (UFEX) и други</i> , 2008 г.	Независимост и безпристрастност	ЕКПЧ, член 6, алинея 1 ЕСПЧ, <i>Maktouf и Damjanović срещу Босна и Херцеговина</i> , № 2312/08 и 34179/08, 18 юли 2013 г. ЕСПЧ, <i>Ibrahim Gürkan срещу Турция</i> , № 10987/10, 3 юли 2012 г.

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
Справедливо и публично изслушване пред съд		
<p>Харта на основните права, член 47</p> <p>Директива относно правото на информация в наказателното производство (2012/13/ЕС)</p> <p>Директива относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство (2010/64/ЕС)</p> <p>Директива относно правото на достъп до адвокат (2013/48/ЕС)</p>	<p>Справедливо разглеждане на делото</p>	<p>ЕКПЧ, член 6, алинея 1</p> <p>ЕСПЧ, <i>Užukauskas срещу Литва</i>, № 16965/04, 2010 г.</p>
<p>Харта на основните права, член 47</p>	<p>Публично разглеждане на делото</p>	<p>ЕКПЧ, член 6, алинея 1</p> <p>ЕСПЧ, <i>Khrabrova срещу Русия</i>, № 18498/04, 2012 г.</p>
Други пътища към правосъдие		
<p style="text-align: center;">Извънсъдебни органи</p>		
<p>СЕС, Съединени дела C-317/08, C-318/08, C-319/08 и C-320/08, <i>Rosalba Alassini и други срещу Telecom Italia SpA</i>, 2010 г.</p> <p>Директива за медиацията (2008/52/ЕО)</p> <p>Директива за алтернативно решаване на потребителски спорове (2013/11/ЕС)</p> <p>Регламент относно онлайн решаване на потребителски спорове (№ 524/2013)</p> <p>Директива за правата на жертвите (2012/29/ЕС)</p>	<p>Алтернативно решаване на спорове</p>	<p>ЕСПЧ, <i>Suda срещу Чешка Република</i>, № 1643/06, 2010 г.</p> <p>Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (Истанбулска конвенция)</p>

Настоящата глава очертава правото на достъп до съд (наричан както в правото на Съвета на Европа, така и в правото на ЕС „правораздавателен орган“), което възниква в резултат на правото на справедлив съдебен процес. В нея се разглежда също определението на термина „правораздавателен орган“. Разяснени са съответните изисквания, включително основни аспекти на правото на справедлив и публичен съдебен процес

пред независим и безпристрастен съд. Разглеждат се и извънсъдебните начини за постигане на правосъдие, включително извънсъдебните органи и алтернативните методи за решаване на спорове.

2.1. Достъп до правосъдие чрез съд

Основни моменти

- Член 6 от ЕКПЧ и член 47 от Хартата на основните права на ЕС гарантират правото на справедлив съдебен процес.
- ЕСПЧ е постановил, че правото на справедлив съдебен процес включва правото на достъп до съд. Член 6 от ЕКПЧ е приложим към наказателни обвинения, спорове по граждански права и задължения, признати в националното законодателство.
- Член 47 от Хартата включва правото на достъп до съд. Той не е ограничен до наказателни обвинения и граждански права и задължения. Хартата обаче е приложима на национално равнище единствено когато държавите членки прилагат (или се отклоняват от) правото на ЕС.
- Както правото на Съвета на Европа, така и правото на ЕС използват термина „правораздавателен орган“, а не „съд“, но тези термини са еквивалентни. Правораздавателният орган трябва да притежава съдебни функции, да може да произнася обвързващи решения и да отговаря на други критерии, разработени от ЕСПЧ и от Съда на ЕС, включително да бъде независим и безпристрастен. ЕСПЧ и Съдът на ЕС са установили последователни принципи за определяне дали даден орган отговаря на условията за правораздавателен орган.
- Правото на достъп до съд не е абсолютно. То може да бъде ограничено, но ограниченията не могат да нарушават същността на правото.

2.1.1. Право на достъп до съд

Както според правото на Съвета на Европа, така и според правото на ЕС правото на достъп до съд означава, че съдилищата трябва да са достъпни. Достъпността може да включва наличие на съдилища със съответната компетентност, наличие на тълкувания, достъп до информация и достъпност на съдебни решения. Тя може да включва и географската отдалеченост на съда, ако местонахождението му пречи на жалбопода-

телите да участват ефективно в производството²⁷ (вж. **Раздел 8.1** относно хората с увреждания).

Правото на достъп до съд е важен елемент на достъпа до правосъдие, като се има предвид, че съдилищата осигуряват защита срещу незаконни практики и отстояват принципите на правовата държава²⁸. **Според правото на Съвета на Европа** член 6, алинея 1 от ЕКПЧ изисква: „Всяко лице, при решаването на правен спор относно неговите граждански права и задължения или основателността на каквото и да е наказателно обвинение срещу него, има право на справедливо и публично гледане на неговото дело в разумен срок, от независим и безпристрастен съд, създаден в съответствие със закона.“ Достъпът до съда се съдържа в правото на справедлив съдебен процес, защото последното предполага, че споровете трябва да се решават от съда. Държавите не са принудени да създават специфични видове съдилища, например апелативни съдилища. Ако обаче държава – страна по Конвенцията, създаде такива съдилища, член 6 ще бъде приложим по отношение на тях²⁹.

Пример: В *Golder срещу Обединеното кралство*³⁰ жалбоподателят е затворник, който иска да заведе дело за клевета срещу служител на затвора, който го е обвинил в участие в масови безредици в затвора. Било му е отказано разрешение да се консултира с адвокат, което, според твърденията му, го е затруднило в предявяването на иск в съда.

27 СЕС, C-567/13, *Nóra Baczó u János István Vizsnyiczai срещу Raiffeisen Bank Zrt*, 12 февруари 2015 г., точки 56–57. Вж. също СЕС, C-413/12, *Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León срещу Anuntis Segundamano España SL*, 5 декември 2013 г., точка 41. За допълнителна информация вж. също Съвет на Европа, Европейска комисия за ефективност на правосъдието (СЕПЕ) (2013 г.), *Насоки за създаване на съдебни карти в помощ на достъпа до правосъдие в рамките на качеството на съдебната система (Guidelines on the Creation of Judicial Maps to Support Access to Justice within a Quality Judicial System)*, 21 юни 2013 г.; Съвет на Европа, СЕПЕ (2014 г.), *Насоки за организацията и достъпността на съдебните сгради*, 12 декември 2014 г.; Съвет на Европа, СЕПЕ (2008 г.), *Контролен списък за насърчаване качеството на правосъдието и съда (Checklist for promoting the quality of justice and the court)*, 3 юли 2008 г., напр. на стр. 19–25, включително тълкувания, достъп до информация, достъпност на съдебните решения.

28 ЕСПЧ, *Bělès u други срещу Чешка република*, № 47273/99, 12 ноември 2002 г.

29 ЕСПЧ, *Khalafouí срещу Франция*, № 34791/97, 14 декември 1999 г., точка 37.

30 ЕСПЧ, *Golder срещу Обединеното кралство*, № 4451/70, 21 февруари 1975 г. Относно правото на достъп до съд в наказателни дела вж. напр. ЕСПЧ, *Janosevic срещу Швеция*, № 34619/97, 23 юли 2002 г., точка 80.

ЕСПЧ постановява, че текстът на член 6 посочва подробно процесуалните гаранции, давани на страните в един висящ процес. Това би било безсмислено без достъп до съд. Следователно, правото на достъп до съд се подразбира от правото на справедлив съдебен процес съгласно член 6, алинея 1 от ЕКПЧ.

Съгласно ЕКПЧ правата трябва да бъдат „фактически и действителни“, а не „теоретични и илюзорни“³¹. За да бъде правото на достъп до съд действително, може да се наложи държавите да предоставят правна помощ, превод или друга фактическа подкрепа, за да се даде възможност на лицата да получат достъп до съдебни производства (вж. [Глава 3](#) относно правната помощ и [Глава 4](#) относно правото да бъдеш съветван, защитаван и представляван).

Правото на достъп до съд по член 6 от ЕКПЧ е ограничено до спорове във връзка с наказателни обвинения срещу заявителя във връзка с граждански права и задължения. И на двете условия е дадено самостоятелно значение, независимо от използваната от националните правни системи категоризация³².

При определянето дали съществува „наказателно обвинение“ трябва да се вземат предвид следните критерии:

- класификацията на престъплението съгласно националната правна система;
- естеството на престъплението;
- потенциалното естество и строгостта на наказанието³³.

31 ЕСПЧ, *Artico срещу Италия*, № 6694/74, 13 май 1980 г., точка 33.

32 Относно наказателните обвинения вж. ЕСПЧ, *Engel и други срещу Нидерландия*, № 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 и 5370/72, 8 юни 1976 г., точка 81. Относно гражданските права и задължения вж. ЕСПЧ, *König срещу Германия*, № 6232/73, 28 юни 1978 г., точки 88–89.

33 ЕСПЧ, *Engel и други срещу Нидерландия*, № 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 и 5370/72, 8 юни 1976 г., точки 81–85.

Критериите са алтернативни, а не кумулативни³⁴. Ако обаче е невъзможно да се стигне до ясно заключение въз основа на един критерий, може да е необходим кумулативен подход³⁵. Държавите могат да правят разлика между наказателно и регулаторно или дисциплинарно право, но тази разлика не трябва да засяга предмета и целите на член 6³⁶. Санкциите съгласно наказателното право обикновено имат наказателен характер³⁷. Липсата на строгост на наказанието обаче не премахва „присъщо наказателния характер“ на престъплението³⁸. Трябва да се приложи съответният критерий, преди да се вземе решение.

В ненаказателните производства, за да е приложим член 6 от ЕКПЧ трябва да съществува спор относно гражданско право или задължение, признато в националното законодателство, независимо дали това право е защитено от ЕКПЧ. Спорът трябва да бъде истински и сериозен и изходът от производството трябва да бъде пряко решаващ за въпросното право³⁹. ЕСПЧ е идентифицирал редица производства като производства извън обхвата на гражданските права и задължения, включително ненаказателни данъчни производства⁴⁰, решения за влизане, престои и депортиране на чужденци⁴¹ и производства, свързани с правото на кандидатиране на избори⁴².

Правото на достъп до съд не е абсолютно. То може да бъде ограничено. Например налагането на разумни срокове може да насърчи доброто правораздаване. В допълнение, изискване за плащане на съдебни такси може да премахне необосновани претенции или може да бъде оправдано по бюджетни причини⁴³. Ограниченията обаче не могат да накърняват „самото основно съдържание на съответното право“⁴⁴. Например

34 ЕСПЧ, *Ziliberg срещу Молдова*, № 61821/00, 1 февруари 2005 г., точка 31.

35 ЕСПЧ, *Ezeh и Connors срещу Обединено кралство*, № 39665/98 и 40086/98, 9 октомври 2003 г., точка 86.

36 ЕСПЧ, *Weber срещу Швейцария*, № 11034/84, 22 май 1990, точка 30.

37 ЕСПЧ, *Öztürk срещу Германия*, № 8544/79, 21 февруари 1984 г., точка 53.

38 *Пак там*, точка 54.

39 ЕСПЧ, *Voulois срещу Люксембург*, № 37575/04, 3 април 2012 г., точка 90.

40 ЕСПЧ, *Ferrazzini срещу Италия*, № 44759/98, 12 юли 2001 г., точка 29.

41 ЕСПЧ, *Maouiа срещу Франция*, № 39652/98, 5 октомври 2000 г., точка 40.

42 ЕСПЧ, *Pierre-Bloch срещу Франция*, № 24194/94, 21 октомври 1997 г., точки 49–52.

43 ЕСПЧ, *Ashingdane срещу Обединено кралство*, № 8225/78, 28 май 1985 г., точка 57.

44 *Пак там*.

прекрътяването на производства за значително време може да наруши правото на достъп до съд, тъй като пречи на лицето да получи „разрешаване“ на спора⁴⁵. Допустимите ограничения са разгледани по-подробно в [Глава 6](#).

Според правото на ЕС в член 47 от Хартата на основните права на ЕС е посочено: „Всеки има право неговото дело да бъде гледано справедливо и публично в разумен срок от независим и безпристрастен съд, предварително създаден със закон. Всеки има възможността да бъде съветван, защитаван и представляван“⁴⁶. Член 47 се прилага по отношение на всички права и свободи, произтичащи от правото на ЕС; Разясненията относно Хартата потвърждават, че той съответства на правата, предвидени в член 6, алинея 1 от ЕКПЧ, без ограничението по член 6 по отношение на гражданските права и задължения⁴⁷. Следователно, член 47 осигурява, като минимум, защитата, предлагана от член 6 от ЕКПЧ, по отношение на всички права и свободи, произтичащи от правото на ЕС⁴⁸. Тази явна връзка означава, че делата, посочени в правото на Съвета на Европа, ще бъдат от значение в правото на ЕС, освен ако не е посочено друго. Както обаче беше посочено в [Глава 1](#), Хартата на основните права на ЕС се прилага на национално равнище единствено когато държавите членки прилагат (или се отклоняват от) правото на ЕС⁴⁹.

Член 47 от Хартата на основните права на ЕС възплащава правния принцип на ЕС, че държавите членки трябва да гарантират ефективна съдебна защита на правата на лицата, произтичащи от правото на Съюза (включително правата по Хартата). Това означава, че правото на достъп до съд е приложимо, когато става въпрос за права и свободи, гарантирани от правото на ЕС. Задължение на държавите – членки на ЕС, е да създадат система от правни средства за защита и процедури, които да гарантират

45 ЕСПЧ, *Kutić срещу Хърватия*, № 48778/99, 1 март 2002 г., точка 25.

46 Член 47 от Хартата на основните права на ЕС е приложим и по отношение на съдебната защита, предоставяна от *Съда на ЕС*.

47 СЕС, С-619/10, *Trade Agency Ltd срещу Seramico Investments Ltd*, 6 септември 2012 г., точка 52.

48 СЕС, С-199/11, *Europese Gemeenschap срещу Otis NV и други*, 6 ноември 2012 г., точка 47.

49 Относно ограниченията на член 6 вж. напр. ЕСПЧ, *Мааоуиа срещу Франция*, № 39652/98, 5 октомври 2000 г. Относно обхвата на член 47 вж. СЕС, С-370/12, *Thomas Pringle срещу Government of Ireland, Ireland u the Attorney General*, 27 ноември 2012 г., точки 178–182.

спазването на правата, произтичащи от правото на ЕС⁵⁰. Националното законодателство не трябва да подкопава ефективната съдебна защита на тези права⁵¹.

Пример: В *Voxus срещу Région wallonne*⁵² белгийски съд поставя въпрос относно Директивата за оценка на въздействието върху околната среда, след като проект е бил разрешен чрез законодателен акт (постановление) на парламента на Валония, по отношение на който съгласно националното законодателство не съществува процедура за обжалване по съдебен ред.

Съдът на ЕС потвърждава, че правомощията за осъществяване на проверка на законодателния акт са били необходими, за да се гарантира ефективна съдебна защита на индивидуални процесуални права, дори ако това не се предвижда от националното законодателство.

Както и в правото на Съвета на Европа, правото на достъп до съд съгласно правото на ЕС не е абсолютно. То може да бъде ограничено от национални процедури с цел осигуряване на ефективно правораздаване. Допустимите ограничения са разгледани по-подробно в [Глава 6](#).

За да се улесни достъпът до съдилищата в трансгранични сценарии, са приети няколко акта на вторичното право на ЕС с характер на международно частно право, които да помогнат при определянето на това кои съдилища на държавите членки са компетентни да решат гражданско-правен спор. Тези актове разглеждат компетентността, приложимото право и признаването и изпълнението в областта на гражданското право; примерите включват регламентите, насочени към компетентността и регулирането и изпълнението на съдебни решения по граждан-

50 СЕС, С-432/05, *Unibet (London) Ltd u Unibet (International) Ltd срещу Justitiekanslern*, 13 март 2007 г., точки 37–42.

51 СЕС, С-279/09, *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH срещу Bundesrepublik Deutschland*, 22 декември 2010 г., точка 59.

52 СЕС, Съединени дела, С-128/09 до С-131/09, С-134/09 и С-135/09, *Antoine Voxus u друзу срещу Région wallonne*, 18 октомври 2011 г., точки 49–57.

ски и търговски дела, по брачни дела и дела, свързани с родителската отговорност, както и в областта на наследяването (вж. също [Раздел 6.3](#)).⁵³

2.1.2. Определение за „правораздавателен орган“

Както правото на Съвета на Европа, така и правото на ЕС използват термина правораздавателен орган вместо съд. На израза „правораздавателен орган“ е дадено самостоятелно значение и ЕСПЧ и Съдът на ЕС прилагат последователни принципи за определяне дали даден орган отговаря на условията за правораздавателен орган.

Според правото на Съвета на Европа правораздавателният орган се характеризира със своята съдебна функция⁵⁴. Не е необходимо той да бъде съд от „класически тип“⁵⁵. Правораздавателен орган може да бъде орган, създаден, за да се произнеса по ограничен брой специфични въпроси (напр. компенсации), при условие че предлага съответните гаранции⁵⁶.

53 [Регламент \(ЕО\) № 44/2001](#) на Европейския парламент и на Съвета от 22 декември 2000 година относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела, [ОВ 2001 L 12](#); [Регламент \(ЕС\) № 1215/2012](#) на Европейския парламент и на Съвета от 12 декември 2012 година относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела (преработен текст), [ОВ 2012 L 351](#) (Дания не се е присъединила); [Регламент \(ЕС\) № 650/2012](#) на Европейския парламент и на Съвета относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на решения и приемането и изпълнението на автентични актове в областта на наследяването и относно създаването на европейско удостоверение за наследство, [ОВ 2012 L 201/107](#); [Регламент \(ЕО\) № 2201/2003 на Съвета](#) от 27 ноември 2003 година относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по брачни дела и делата, свързани с родителската отговорност, [ОВ 2003 L 338/1](#); или [Регламент \(ЕО\) № 4/2009 на Съвета](#) от 18 декември 2008 година относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка, [ОВ 2009 L 7/1](#).

54 ЕСПЧ, [Belilos срещу Швейцария](#), № 10328/83, 29 април 1988 г., точка 64.

55 ЕСПЧ, [Campbell u Fell срещу Обединено кралство](#), № 7819/77 и №7878/77, 28 юни 1984 г., точка 76.

56 ЕСПЧ, [Lithgow и други срещу Обединено кралство](#), № 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81 и 9405/81, 8 юли 1986 г., точка 201.

Пример: В *Julius Kloiber Schlachthof GmbH и други срещу Австрия*⁵⁷ дружествата – жалбоподатели са извършили клане на едър рогат добитък и свине, за което е трябвало да платят земеделски маркетингови разходи на националния съвет за маркетинг в земеделието (АМА). АМА е издал платежни нареждания и е наложил допълнителна такса поради това, че дружествата не са извършили плащане. Жалбоподателите са обжалвали това и са поискали устно изслушване. Федералният министър, в качеството си на апелативен орган, е отхвърлил жалбите им, без да проведе изслушване. Жалбоподателите се оплакват, че решение по производството не е било взето от правораздавателен орган.

ЕСПЧ подчертава отново, че правораздавателният орган се характеризира със своята правораздавателна функция, което означава произнасяне по въпроси от неговата компетентност чрез прилагане на закона и след провеждане на процедура по предварително определен начин. Други изисквания са независимост, безпристрастност, продължителност на мандата на членовете и наличие на процесуални гаранции – няколко от които се появяват в текста на член 6. Съдът постановява, че нито АМА, нито министърът отговарят на условията за правораздавателни органи, и че е нарушен член 6, алинея 1.

Подходящите гаранции включват:

- правомощието да издава обвързващи решения⁵⁸;
- способността да постановява решения по въпроси от неговата компетентност въз основа на принципите на правовата държава, след провеждане на процедура по предварително определен начин⁵⁹;
- пълна компетентност по отношение на делото⁶⁰;
- независимост и безпристрастност (вж. [Раздел 2.2](#)).

57 ЕСПЧ, *Julius Kloiber Schlachthof GmbH и други срещу Австрия*, № 21565/07, 21572/07, 21575/07 и 21580/07, 4 април 2013 г.

58 ЕСПЧ, *Bentham срещу Нидерландия*, № 8848/80, 23 октомври 1985 г., точки 40 и 43.

59 ЕСПЧ, *Sramek срещу Австрия*, № 8790/79, 22 октомври 1984 г., точка 36.

60 ЕСПЧ, *Галина Костова срещу България*, № 36181/05, 12 ноември 2013 г., точка 59.

Правораздавателните органи също така трябва да са „създадени със закон“. Това означава, че държавите са задължени да приемат конкретни закони, които създават и след това управляват функционирането на националните съдилища. За това е необходимо постоянство, така че изключва органи, които упражняват съдебни функции въз основа на споразумение между страните по делото. Понятието трибунал обаче може да включва орган, създаден, за да се произнася по ограничен брой специфични въпроси, при условие че предлага съответните гаранции⁶¹. Ако административен орган не предоставя гаранциите по член 6, алинея 1, трябва да е налице право на обжалване пред съдебен орган, който предоставя тези гаранции⁶².

Даден орган може да бъде правораздавателен орган и ако изпълнява други функции в допълнение към съдебните функции (напр. административни, дисциплинарни или консултативни функции), но не може да изпълнява едновременно съдебни и изпълнителни функции⁶³. Аналогично, правораздавателните органи могат да включват съдии, които не са юристи, или членове, които имат несъдебни функции, стига те да отговарят на изискванията за независимост и безпристрастност⁶⁴.

В крайна сметка определянето дали даден орган отговаря на условията за правораздавателен орган зависи от фактите по делото. Решението се взема чрез прилагане на изложените по-горе принципи. Например орган, който може единствено да дава консултативни становища⁶⁵, не попада в обхвата на определянето за правораздавателен орган, докато арбитражен орган с подходящи гаранции за произнасяне по конкретни въпроси попада в неговия обхват⁶⁶. За допълнителна информация вж. **Раздел 2.4** относно други пътища към правосъдие.

61 ЕСПЧ, *Lithgow и други срещу Обединено кралство*, № 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81 и 9405/81, 8 юли 1986 г., точка 201.

62 ЕСПЧ, *Albert u Le Compte срещу Белгия*, № 7299/75 и 7496/76, 10 февруари 1983 г.

63 ЕСПЧ, *Bentham срещу Нидерландия*, № 8848/80, 23 октомври 1985 г., точка 43.

64 ЕСПЧ, *Campbell u Fell срещу Обединено кралство*, № 7819/77 и № 7878/77, 28 юни 1984 г., точка 81. Относно участието на съдии неспециалисти вж. също ЕСПЧ, *Ibrahim Gürkan срещу Турция*, № 10987/10, 3 юли 2012 г., точка 18.

65 ЕСПЧ, *Bentham срещу Нидерландия*, № 8848/80, 23 октомври 1985 г.

66 ЕСПЧ, *Lithgow и други срещу Обединено кралство*, № 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81 и 9405/81, 8 юли 1986 г.

Според правото на ЕС член 47 от Хартата на основните права на ЕС гарантира правото на справедливо гледане пред съд. Съдът на ЕС е разгледал значението на „съд“ в контекста на вземането на решение дали на конкретен субект е разрешено да отнесе дело до Съда на ЕС за преюдициално произнасяне, както могат да правят националните съдилища и правораздавателни органи (вж. **Глава 1** относно достъпа до правосъдие)⁶⁷. За да удовлетвори условията за правораздавателен орган за тази цел, органът, отнасящ дело до Съда на ЕС, трябва:

- да е създаден със закон;
- да е постоянен;
- да е независим и безпристрастен (вж. по-долу);
- да включва производство *inter-partes*;
- да има задължителна компетентност;
- да прилага правилата на закона⁶⁸.

Производството пред органа трябва да има за цел да доведе до решения от правен характер⁶⁹.

Пример: В *Epitropos tou Elegktikou Synedriou sto Ypourgeio Politismou kai Tourismou срещу Ypourgeio Politismou kai Tourismou - Ypiresia Dimosionomikou Elenchou*⁷⁰, заявителят (*Elegktiko Synedriou*, Сметната палата на Гърция) поставя въпроси относно съвместимостта с пра-

67 ДФЕС, член 267. Вж. също СЕС, *Информационна бележка относно отправянето на преюдициални запитвания от националните юрисдикции*, 5 декември 2009 г., ОВ С 2009 С 297/01, точка 9 (в който се потвърждава, че качеството на съд или правораздавателен орган „се тълкува от Съда като самостоятелно понятие на правото на Съюза“).

68 СЕС, С-54/96, *Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH срещу Bundesbaugesellschaft Berlin mbH*, 17 септември 1997 г., точка 23.

69 СЕС, С-443/09, *Camera di Commercio, Industria, Artigianato e Agricoltura (CCIAA) di Cosenza срещу Grillo Star Srl.*, 19 април 2012 г., точки 20-21.

70 СЕС, С-363/11, *Epitropos tou Elegktikou Synedriou sto Ypourgeio Politismou kai Tourismou срещу Ypourgeio Politismou kai Tourismou - Ypiresia Dimosionomikou Elenchou*, 19 декември 2012 г., точки 19-31.

вото на ЕС на националните правила, които позволяват на служителите в публичния сектор да излизат в отпуск за синдикална дейност. Съдът на ЕС трябва да прецени дали *Elegktiko Syndriou* е юрисдикция по смисъла на член 267 от ДФЕС.

Съдът на ЕС постановява, че тя не е юрисдикция, защото: (i) се намира в организационна връзка, което означава, че не може да действа в качеството на трето лице по отношение на засегнатите интереси; (ii) юрисдикцията ѝ е ограничена до предварителен одит на разходите на държавата и не включва произнасяне; (iii) нейното решение не е придобило силата на *res judicata* (окончателно решение) и целта на производството не е била да доведе до решение от правен характер; и (iv) получателят на разглеждания в делото по главното производство разход не е страна в производството пред *Elegktiko Syndriou*.

Както в правото на Съвета на Европа, така и според правото на ЕС арбитражните органи обикновено не се считат за правораздавателни органи поради незадължителния характер на производството и липсата на участие от страна на държавните органи (вж. **Раздел 2.4** относно други пътища към правосъдие)⁷¹.

Пример: В *Белов срещу ЧЕЗ Електро България АД и други (с намесата на България и Европейската комисия)*⁷² българската Комисия за защита от дискриминация (КЗД) отправя преюдициално запитване относно различни разпоредби на правото на ЕС във връзка с дискриминацията и защитата на потребителите.

Съдът на ЕС потвърждава, че национален орган може да се определи като „юрисдикция“ по смисъла на член 267 от ДФЕС при изпълнение на правораздавателни функции, но не може да бъде признат за „юрисдикция“ при упражняване на други функции, по-специално с административен характер. Следователно е необходимо да се опре-

71 СЕС, С-125/04, *Guy Denuit u Betty Cordenier срещу Transorient - Mosaïque Voyages et Culture SA.*, 27 януари 2005 г., точка 13. Относно дело, в което арбитражен орган се счита за правораздавателен орган, вж. СЕС, С-555/13, *Merck Canada Inc. срещу Accord Healthcare Ltd и други*, 13 февруари 2014 г., точки 18–25.

72 СЕС, С-394/11, *Валери Хариев Белов срещу ЧЕЗ Електро България АД и други (с намесата на България и Европейската комисия)*, 31 януари 2013 г., точка 26.

дели в кое конкретно качество действа даден орган, когато отправя запитване за решение до Съда на ЕС. В този случай различни фактори са станали причина за това съдът да отхвърли тезата, че целта на производството е била да доведе до решение от правен характер. Те включват: факта, че КЗД може да се самосезира и разполага с широки правомощия за разследване; правомощието на КЗД да присъедини лица в производството по собствена инициатива; факта, че КЗД би била ответник в съдебни производства, ако решението се обжалва; и факта, че КЗД може да отмени решенията си.

2.2. Независимост и безпристрастност на съда

Основни моменти

- Правото на Съвета на Европа и на ЕС изискват правораздавателните органи да са независими и безпристрастни.
- Съдът на ЕС и ЕСПЧ са установили подробни правила за независимостта с цел гарантиране на неутралност. Тези правила са свързани с начина на назначаване на членовете на правораздавателния орган, продължителността на мандата им и наличието на гаранции срещу външен натиск.
- Приема се, че правораздавателният орган е безпристрастен до доказване на противното. Предубедеността може да бъде субективна (свързана с лични пристрастия на отделния съдия) или обективна (свързана с признаци за предубеденост). Субективната предубеденост се доказва трудно.

Независимостта и безпристрастността често се разглеждат заедно и са тясно свързани. Това може да направи разграничаването им трудно⁷³. Обаче независимостта най-общо е свързана със структурата на правораздавателния орган, докато безпристрастността е индивидуална черта на вземащия решение⁷⁴.

73 За пример вж. ЕСПЧ, *Findlay срещу Обединено кралство*, № 22107/93, 25 февруари 1997 г., точка 73.

74 ЕСПЧ, *Parlov-Tkalčić срещу Хърватия*, № 24810/06, 22 декември 2009 г., точки 86–87.

Независимост

Според правото на Съвета на Европа съдебната практика във връзка с член 6 от ЕКПЧ предвижда подробни правила за независимостта на съдебната власт, които са създадени така, че да я предпазват от външен натиск и да гарантират неутралност⁷⁵. Тези правила обхващат начина на назначаване на членовете на правораздавателния орган, продължителността на мандата им и наличието на гаранции срещу външен натиск⁷⁶.

Пример: В *Maktouf u Damjanović срещу Босна и Херцеговина*⁷⁷ и двамата жалбоподатели са били осъдени за военни престъпления от Съда на Босна и Херцеговина (Държавния съд). Държавният съд се е състоял от международни и национални съдии и е имал правомощието да взема решения по дела, включващи военни престъпления. Първият жалбоподател твърди, че Държавният съд не е независим, защото двама от неговите членове са назначени от Службата на върховния представител в Босна и Херцеговина за период от две години с възможност за продължаване.

ЕСПЧ отхвърля този аргумент. Той не открива причина да се съмнява, че международните съдии от Държавния съд са били независими от политическите органи на Босна и Херцеговина, от страните по делото и от институцията на Върховния представител. Назначаването им е било мотивирано от желанието да се засили независимостта на съставите за военни престъпления на Държавния съд и да се възстанови общественото доверие в съдебната система. Фактът, че въпросните съдии са командировани измежду професионалните съдии в съответните им страни, представлява допълнителна гаранция срещу външен натиск. Не е налице нарушение на член 6 от ЕКПЧ.

75 За допълнителна информация относно правото на справедливо и публично гледане от независим и безпристрастен съд вж. ООН, Комисия по правата на човека (КПЧ) (2007 г.), *Общ коментар 32 (General Comment 32)*, 23 август 2007 г., точки 19–23.

76 ЕСПЧ, *Campbell u Fell срещу Обединено кралство*, № 7819/77 и № 7878/77, 28 юни 1984 г., точка 78.

77 ЕСПЧ, *Maktouf u Damjanović срещу Босна и Херцеговина*, № 2312/08 и 34179/08, 18 юли 2013 г., точки 48–53.

Съдиите могат да бъдат назначавани от изпълнителната власт, но законът трябва да гарантира, че те не получават инструкции как да изпълняват своите задължения⁷⁸. В окончателните, обвързващи и влезли в сила решения на съда не трябва да има намеса⁷⁹.

Продължителността на назначенията в съдебната власт също допринася за независимост. Членовете на правораздавателните органи не трябва да се назначават пожизнено. Нещо повече, мандатите трябва да бъдат с постоянна продължителност и върху тях не трябва да се упражнява външна намеса. Като минимум, членовете на правораздавателния орган трябва да бъдат защитени от отстраняване по време на мандата си⁸⁰. Липсата на подходящи гаранции срещу отстраняването опорочава независимостта на правораздавателния орган⁸¹.

Външните признаци за независимост също са важни, но не решаващи за установяването на липса на независимост⁸². При вземането на решение дали е налице основателна причина за опасения, че даден съд не е независим и безпристрастен, мненията на страните в производството са важни, но не решаващи. Съмненията трябва да бъдат обективно обосновани⁸³. Например, когато двама оценители неюристи, които участват в заседания на правораздавателен орган, занимаващи се с иск за преразглеждане на договор за наем, са назначени от асоциации, които имат интерес от продължаването на договора за наем, загрижеността на жалбоподателя относно безпристрастността е оправдана⁸⁴.

78 ЕСПЧ, *Beaumont срещу Франция*, № 15287/89, 24 ноември 1994 г., точка 38.

79 ЕСПЧ, *DRAFT - OVA A.S. срещу Словакия*, № 72493/10, 9 юни 2015 г., точки 80–86.

80 ЕСПЧ, *Campbell u Fell срещу Обединено кралство*, № 7819/77 и № 7878/77, 28 юни 1984 г., точка 80.

81 ЕСПЧ, *Henryk Urban u Ryszard Urban срещу Полша*, № 23614/08, 30 ноември 2010 г., точки 49–53. Вж. също Съвет на Европа, Консултативен съвет на европейските съдии (ССЕ) (2001 г.), *Становище № 1 относно стандартите за независимост на съдебната власт и несменяемостта на съдиите (Opinion N° 1 on standards concerning the independence of the judiciary and the irremovability of judges)*, 23 ноември 2001 г.

82 ЕСПЧ, *Campbell u Fell срещу Обединено кралство*, № 7819/77 и № 7878/77, 28 юни 1984 г., точка 81.

83 ЕСПЧ, *Fruni срещу Словакия*, № 8014/07, 21 юни 2011 г., точка 141.

84 ЕСПЧ, *Langborger срещу Швеция*, № 11179/84, 22 юни 1989 г., точка 35.

Според правото на ЕС изискването за независимост задължава правораздавателния орган да действа в качеството на вземаща решения трета страна, независима от административните органи и страните⁸⁵.

Пример: В *Graham J. Wilson срещу Ordre des avocats du barreau de Luxembourg*⁸⁶ Уилсън завежда дело пред националните съдилища, като твърди, че чрез въвеждането на изискване за език Люксембург е създал несправедливи пречки за прилагането на Директива 98/5/ЕО относно улесняване на постоянното упражняване на адвокатската професия в държава-членка, различна от държавата, в която е придобита квалификацията⁸⁷. Изисква се адвокатите да се явят на устно изслушване в Адвокатския съвет. Уилсън отказва да се яви и, вследствие на това, Адвокатският съвет отказва да го регистрира. Той оспорва решението пред Дисциплинарния и административен комитет, който се състои изключително от адвокати с люксембургска националност. Административният съд отправя преюдициално запитване до Съда на ЕС относно това, дали апелативни органи като Дисциплинарния и административен комитет представляват правно средство за защита пред съд или правораздавателен орган съгласно националното законодателство по смисъла на член 9 от директивата.

Съдът на ЕС заявява, че независимостта, която е присъща на задачата за произнасяне на решение, означава, че правораздавателният орган трябва да действа като трета страна по отношение на органа, който е приел обжалваното решение. Независимостта има и два други аспекта: (i) правораздавателният орган е свободен от външна намеса или натиск; и (ii) „вътрешна независимост“, която гарантира, че страните в производството са поставени при равни условия⁸⁸.

85 СЕС, C-24/92, *Pierre Corbiau срещу Administration des contributions*, 30 март 1993 г., точка 15.

86 СЕС, C-506/04, *Graham J. Wilson срещу Ordre des avocats du barreau de Luxembourg*, 19 септември 2006 г., точки 47–53.

87 Директива 98/5/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 16 февруари 1998 година относно улесняване на постоянното упражняване на адвокатската професия в държава-членка, различна от държавата, в която е придобита квалификацията, ОВ 1998 L 77.

88 Относно външния натиск вж. СЕС, C-103/97, *Josef Köllensperger GmbH & Co. KG u Atzwanger AG срещу Gemeindeverband Bezirkskrankenhaus Schwaz*, 4 февруари 1999 г., точка 21 (условиата, свързани с отстраняването на членовете, са твърде неясни, за да служат като гаранция срещу неправилен натиск). Относно вътрешната безпристрастност вж. СЕС, C-407/98, *Katarina Abrahamsson u Leif Anderson срещу Elisabet Fogelqvist*, 6 юли 2000 г., точка 32 (обективни защити, въведени в държавната конституция).

Безпристрастност

Според правото на Съвета на Европа и правото на ЕС безпристрастността е тясно преплетена с независимостта. Тя изисква вземащият решения да бъде отворен и непредубеден при разрешаване на спорове.

Пример: В *Ibrahim Gürkan срещу Турция*⁸⁹ военен наказателен съд осъжда жалбоподателя на лишаване от свобода за срок от два месеца и половина за умишлено неподчинение на висшестоящ. Съдът се състои от един военен офицер без юридическо образование и двама военни съдии.

ЕСПЧ заявява, че участието на съдии неспециалисти не е непременно в противоречие с член 6, и че фактът, че военният офицер няма юридическа квалификация, не пречи на неговата независимост и безпристрастност. Обаче военният офицер продължава да служи в армията и спрямо него могат да бъдат налагани военни дисциплинарни мерки. Той е назначен от началниците си и не се ползва със същите конституционни гаранции като двамата военни съдии. Поради това не може да се счита, че военният наказателен съд е независим и безпристрастен.

Безпристрастността се състои от два елемента:

- субективен елемент, свързан с личните предразсъдъци и предубеждения на отделния съдия;
- обективен елемент, свързан с въпроси като признаците на предубеденост⁹⁰.

Приема се, че правораздавателният орган няма лични предразсъдъци, до доказване на противното⁹¹. Демонстрирането на субективна пристрастност изисква определяне на личните убеждения на даден съдия в даден случай, което е много трудно. Примерите за субективна безпристраст-

89 ЕСПЧ, *Ibrahim Gürkan срещу Турция*, № 10987/10, 3 юли 2012 г., точка 19.

90 Вж. също Съвет на Европа, ССЈЕ (2002 г.), *Становище № 3 относно етиката и отговорността на съдиите (Opinion N° 3 on ethics and liability of judges)*, 19 ноември 2002 г.

91 ЕСПЧ, *Kyprianou срещу Кипър*, № 73797/01, 15 декември 2005 г., точка 119.

ност включват прояви на враждебност или недобронамереност от страна на съдията или доказателства, че съдията е уредил да му бъде разпределено дело по лични причини⁹². Поради тази причина по-голямата част от случаите, в които се привеждат доводи за липса на безпристрастност, са съсредоточени върху обективна проверка, което предполага да се установи дали даден съдия е предоставил гаранции, достатъчни, за да се изключи всяко основателно съмнение в това отношение⁹³. Примерите за липса на обективна безпристрастност включват наличието на близки семейни връзки между адвокат на противната страна и съдията⁹⁴ или професионални отношения между съдията и другата страна в производството⁹⁵. Обективната безпристрастност означава също да се предоставят достатъчно гаранции, за да се изключи всяко основателно съмнение в това отношение⁹⁶. Самият факт, че съдът изпълнява два вида функции по отношение на едно и също решение (консултативна и съдебна), може да постави под съмнение неговата структурна безпристрастност⁹⁷. Освен това е установено, че присъствието на държавен служител по време на разискванията на съда нарушава член 6⁹⁸. Самите производства, използвани от съда за разглеждане на искиви молби, в които се привеждат доводи за пристрастия, трябва да са свободни от предразсъдъци (напр. от съдии, обвинени в пристрастие, не трябва да се иска да разглеждат исковата молба по същество)⁹⁹.

Правото на ЕС последователно следва принципите, установени от съдебната практика на ЕСПЧ по отношение на двата необходими аспекта на безпристрастността: субективна и обективна безпристрастност. Независимостта се счита за предпоставка за безпристрастност и се изискват

92 ЕСПЧ, *Morice срещу Франция*, № 29369/10, 23 април 2015 г., точка 74.

93 *Лак там*, точка 119. Вж. също, ЕСПЧ, *Gautrin и други срещу Франция*, № 21257/93, № 21258/93, № 21259/93 и № 21260/93, 20 май 1998 г., точка 58.

94 ЕСПЧ, *Micallef срещу Малта*, № 17056/06, 15 октомври 2009 г., точка 102.

95 ЕСПЧ, *Pescador Valero срещу Испания*, № 62435/00, 17 юни 2003 г., точки 27–28.

96 ЕСПЧ, *Feу срещу Австрия*, № 14396/88, 24 февруари 1993 г., точка 28.

97 ЕСПЧ, *Procola срещу Люксембург*, № 14570/89, 28 септември 1995 г., точка 45. Сравни ЕСПЧ, *Kleyn и други срещу Нидерландия*, № 39343/98, 39651/98, 43147/98 и 46664/99, 6 май 2003 г., точка 27.

98 ЕСПЧ, *Martinie срещу Франция*, № 58675/00, 12 април 2006 г., точки 53–55.

99 ЕСПЧ, *А.К. срещу Лихтенщайн*, № 38191/12, 9 юли 2015 г.

адекватни правила по отношение на състава на органа и статута на неговите членове¹⁰⁰.

Пример: *Chronopost SA u La Poste срещу Union française de l'express*¹⁰¹ е свързано с твърдение, че инфраструктурна помощ представлява държавна помощ. Делото е било гледано на два пъти пред Първоинстанционния съд, в различен съдебен състав, но със същия съдия докладчик. На второто гледане Първоинстанционният съд потвърждава първото си решение, а именно, че е налице държавна помощ. Жалбоподателите твърдят, че вторият Първоинстанционен съд не е безпристрастен съд, защото в състава му участва същият съдия докладчик и решението е опетнено с пристрастие.

Съдът на ЕС излага проверката за безпристрастност, както следва: (i) членовете на съда трябва да бъдат субективно безпристрастни, т.е. никой от тях не трябва да показва, че е взел страна или има лично, предварително формирано становище (като личната безпристрастност се предполага до доказване на противното); и (ii) съдът трябва да бъде обективно безпристрастен, т.е. трябва да дава достатъчно гаранции, за да бъде изключено в това отношение всяко основателно съмнение. Съдът на ЕС отхвърля твърденията за пристрастност. Фактите не са установили, че съставът на съда е бил нередовен.

¹⁰⁰ СЕС, C-506/04, *Graham J. Wilson срещу Ordre des avocats du barreau de Luxembourg*, 19 септември 2006 г., точка 53.

¹⁰¹ СЕС, Съединени дела C-341/06 P и C-342/06 P, *Chronopost SA u La Poste срещу Union française de l'express (UFEX) u другу*, 1 юли 2008 г., точка 54.

2.3. Какво представлява справедливо и публично разглеждане на делото?

Основни моменти

- За достъпа до правосъдие е необходимо разглеждане на делото, което е процесуално справедливо и публично.
- Правото на справедливо и публично гледане на делото е заложено в член 6, алинея 1 от ЕКПЧ и член 47 от Хартата на основните права на ЕС. Специфични гаранции за справедлив съдебен процес при наказателни производства се намират допълнително в член 6, алинея алинеи 2 и 3 от ЕКПЧ и член 48 от Хартата.
- Правото на справедлив съдебен процес включва по същество правото на равнопоставеност на страните, правото на състезателно производство и правото на мотивирано решение, както и правото да се осигури изпълнението на окончателното съдебно решение.
- Публично разглеждане осигурява контрол над съдебната власт. За правото на публично разглеждане също така е необходимо лицето да има право да присъства и да чуе доказателствата.

Съгласно правото на Съвета на Европа правото на справедливо и публично гледане на делото по член 6 от ЕКПЧ е приложимо по отношение на наказателни обвинения и спорове, свързани с граждански права и задължения (вж. [Раздел 2.1](#)). **Съгласно правото на ЕС** и член 47 от Хартата на основните права на ЕС правото се прилага по отношение на всички производства, свързани с права и свободи, произтичащи от правото на ЕС.

Съдебната практика относно правото на справедлив процес е огромна. Настоящият раздел разглежда няколко основни особености на правото, които включват: правото на равнопоставеност на страните, правото на състезателно производство и правото на мотивирано решение. Както беше посочено в [Глава 1](#), съдебната практика на ЕСПЧ е от значение за тълкуването на правата по Хартата, когато е налице съответствие между тях. В тази връзка Член 47 от Хартата на основните права на ЕС съответства на член 6 от ЕКПЧ.

2.3.1. Справедливо разглеждане на делото

Според правото на Съвета на Европа дали дадено разглеждане на делото се счита за справедливо зависи от всички факти по делото, включително от способността на лицето да получи достъп до правосъдие. Трябва да се вземе предвид производството като цяло (т.е. от образуването на производството, включително полицейския разпит при наказателни дела до окончателното произнасяне по обжалването)¹⁰². Член 6 от ЕКПЧ е приложим и по отношение на изпълнението на решенията, тъй като, в крайна сметка, ако лицето не може да осигури изпълнението на съдебното решение след приключване на производство, правото на справедлив процес има ниска стойност¹⁰³.

Насърчителна практика

Осигуряване на справедлив съдебен процес чрез съвместно гледане

В Tarascon, Франция, е разработена специализирана практика, наречена „съвместно гледане“, с цел засилване на участието на деца. Той позволява на социални работници да се присъединят към децата по време на разглеждания от съдии по граждански дела. Присъствието на социалния работник помага на детето да изрази гледната си точка. Също така то създава по-благоприятна атмосфера за детето. Тази практика гарантира също, че отговорите на детето могат да бъдат тълкувани от две гледни точки (на съдията и на социалния работник), което прави разглеждането по-справедливо. Проектът е споменат специално във връзка с наградата „Кристална везна“ в правосъдието за 2012 г.

Източник: Награда „Кристална везна“ в правосъдието за 2012 г., организирана съвместно от Съвета на Европа и Европейската комисия.

Според правото на Съвета на Европа и правото на ЕС едно от основните изисквания на правото на справедлив процес е „равнопоставеността на страните“. Равнопоставеността на страните гарантира, че всяка страна

102 ЕСПЧ, *Edwards срещу Обединено кралство*, № 13071/87, 16 декември 1992 г., точка 34.

103 ЕСПЧ, *Hornsby срещу Гърция*, № 18357/91, 19 март 1997 г., точка 40. Вж. също ООН, НРС (2005 г.), Дело № 823/1998, *Czernin срещу Чешка република*, 29 март 2005 г. (в което се постановява, че бездействието и прекомерните закъснения в изпълнението на решенията нарушават член 14 от МПГП).

има достатъчна възможност да представи своя случай в условия, които не са в ущърб на нито една от страните. Всяка жалба във връзка с липсата на равнопоставеност на страните „се разглежда в светлината на целия член 6, алинея 1, тъй като принципът на равнопоставеност на страните е само един елемент от по-широкото понятие за справедлив съдебен процес, който включва и основното право, производството да бъде състезателно“¹⁰⁴. Съдът на ЕС е дал подобно определение на принципа¹⁰⁵.

По наказателни дела принципът на равнопоставеност на страните е защитен чрез конкретните права на защита, посочени в член 6, алинея алинея 3, буква г), а именно правото „да участва в разпита или да изисква разпит на свидетелите на обвинението и да изисква призоваването и разпитът на свидетелите на защитата да се извършват при същите условия, както на свидетелите на обвинението“¹⁰⁶. Член 6, алинея алинеи 2 и 3 от ЕКПЧ и член 48 от Хартата на основните права на ЕС очертават допълнителни гаранции за справедлив съдебен процес по наказателни дела. Те сключват правото [на лицето] да бъде незабавно информирано за характера и причините за обвинението срещу него и правото да има достатъчно време и възможности за подготовка на своята защита.

В правото на ЕС вторичното законодателство предоставя допълнителни подробности за приложното поле на правото на справедлив процес. Например Директива 2012/13/ЕС относно правото на информация в наказателното производство предвижда, че държавите членки трябва да информират заподозрените лица и обвиняемите за техните права, включително правото на достъп до адвокат и правото да запазят мълчание¹⁰⁶. Съгласно директивата на заподозряно лице или обвиняем, който е арестуван, трябва да се предостави и „Декларация за правата“, която съдържа информация относно допълнителни права, включително правото на достъп до материалите по делото, съхранявани от компетентните органи (като доказателствени материали), и правото на достъп до спешна медицинска помощ. Директивата е част от „пътна карта“ на ЕС за укрепване на процесуалните права на заподозрените лица и обвиняемите

104 ЕСПЧ, *Ruiz-Mateos срещу Испания*, № 12952/87, 23 юни 1993 г., точка 63; вж. също точки 63–68.

105 СЕС, С-199/11, *Europese Gemeenschap срещу Otis NV и други*, 6 ноември 2012 г., точка 71.

106 Директива 2012/13/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 май 2012 г. относно правото на информация в наказателното производство, ОВ 2012 L 142.

в наказателното производство¹⁰⁷. Пътната карта е приета с цел да се засилят правата на лицата в наказателното производство в рамките на ЕС, както и да се осигури взаимно доверие в наказателноправните системи и да се насърчи съдебното сътрудничество между държавите – членки на ЕС. Пътната карта включва също Директивата относно устния и писмен превод в наказателното производство¹⁰⁸, Директивата относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест¹⁰⁹, Препоръка на Комисията относно правото на правна помощ за заподозрените или обвиняемите¹¹⁰, и Препоръка на Комисията относно процесуалните гаранции за уязвими лица, които са заподозрени или обвиняеми в наказателно производство¹¹¹. Съществува също Предложение за Директива относно процесуалните гаранции за деца, заподозрени в извършването на или обвинени в наказателни производства¹¹², и Предложение за Директива на Европейския парламент и на Съвета относно временна правна помощ и правна помощ в производствата по европейска заповед за арест¹¹³.

Както според правото на Съвета на Европа, така и според правото на ЕС друг съществен елемент на правото на справедливо разглеждане е със-

107 Резолюция на Съвета от 30 ноември 2009 година относно пътна карта за укрепване на процесуалните права на заподозрени лица или на обвиняеми в рамките на наказателното производство, ОВ 2009 С 295.

108 Директива 2010/64/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 20 октомври 2010 година относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство, ОВ 2010 L 280.

109 Директива 2013/48/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2013 година относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане, ОВ 2013 L 294/1. Обединената кралство и Ирландия не са се присъединили към тази директива; тя не е приложима и в Дания.

110 Европейска комисия (2013 г.), Препоръка от 27 ноември 2013 година относно правото на правна помощ за заподозрените или обвиняемите в наказателното производство, ОВ 2013 С 378.

111 Европейска комисия (2013 г.), Препоръка от 27 ноември 2013 година относно процесуалните гаранции за уязвими лица, които са заподозрени или обвиняеми в наказателно производство, ОВ 2013 С 378.

112 Европейска комисия (2013 г.), Предложение за Директива на Европейския парламент и на Съвета относно процесуалните гаранции за деца, заподозрени в извършването на или обвинени в наказателни производства, COM(2013)822.

113 Европейска комисия (2013 г.), Предложение за Директива на Европейския парламент и на Съвета относно временната правна помощ за заподозрени лица или обвиняеми, лишени от свобода, и правна помощ в производствата по европейска заповед за арест, COM(2013)824.

тезателното производство¹¹⁴. Изискванията по отношение на това право са по принцип еднакви при ненаказателните и наказателните дела¹¹⁵. На практика правото на състезателно производство включва:

- правото [на лицето] да е запознато с и да прави коментари по всички доказателства, представени с цел да се повлияе върху решението на съда¹¹⁶;
- правото [на лицето] да разполага с достатъчно време, за да се запознае с представените доказателства пред съда¹¹⁷;
- правото [на лицето] да представя доказателства¹¹⁸.

Съдилищата трябва да преценяват дали процедурата, която се прилага като цяло, съответства на изискванията по отношение на правото на състезателно производство¹¹⁹.

Пример: В *Užkauskas срещу Литва*¹²⁰ литовските власти отнемат разрешителното за притежание на огнестрелно оръжие на жалбоподателя, защото според информация в полицейските регистри той представлява риск за обществото. От него е било изискано да предаде оръжието си на полицията срещу заплащане. Той оспорва вписването на името му в оперативните регистри, но това негово искане е отхвърлено въз основа на класифицирани материали, представени от полицията. Информацията не е разкрита пред жалбоподателя.

114 ЕСПЧ, *Ruiz-Mateos срещу Испания*, № 12952/87, 23 юни 1993 г., точка 63; СЕС, С-300/11, *ZZ срещу Secretary of State for the Home Department*, 4 юни 2013 г., точка 55. Относно наказателното производство вж. ЕСПЧ, *Brandstetter срещу Австрия*, № 11170/84, № 12876/87 и № 13468/87, 28 август 1991 г., точки 66–67.

115 ЕСПЧ, *Werner срещу Австрия*, № 21835/93, 24 ноември 1997 г., точка 66.

116 ЕСПЧ, *Vermeulen срещу Белгия*, № 19075/91, 20 февруари 1996 г., точка 33.

117 ЕСПЧ, *Krčmář срещу Чешка република*, № 35376/97, 3 март 2000 г., точка 42.

118 ЕСПЧ, *Clinique des Acacias и други срещу Франция*, № 65399/01, № 65406/01, № 65405/01 и № 65407/01, 13 октомври 2005 г., точка 37.

119 ЕСПЧ, *Rowe и Davis срещу Обединено кралство*, № 28901/95, 16 февруари 2000 г., точка 62.

120 ЕСПЧ, *Užkauskas срещу Литва*, № 16965/04, 6 юли 2010 г., точки 45–51.

Данните по преписката са били от решаващо значение за делото на жалбоподателя, тъй като съдиите е трябвало да ги вземат предвид, за да преценят дали е участвал в престъпна дейност. Полицейската преписка е била единственото доказателство за предполагаемата опасност на жалбоподателя за обществото. Като се има предвид, че жалбоподателят не е бил запознат с доказателствата срещу него и не е имал възможност да отговори на тях (за разлика от полицията), процедурата по вземане на решения не отговаря на изискванията за състезателно производство или за равнопоставеност на страните и не осигурява достатъчни гаранции за защита на интересите на жалбоподателя. ЕСПЧ постановява, че това е нарушение на член 6 от ЕКПЧ.

Правото на мотивирано решение е друг основен аспект на правото на справедливо разглеждане¹²¹. Мотивираното решение показва, че делото е било гледано правилно, и би позволило на страните да внесат подходяща и ефективна жалба¹²². Съдилищата не са задължени да дават подробни отговори на всеки аргумент и задължението за мотивиране варира в зависимост от естеството на решението и обстоятелствата по делото¹²³. В наказателното производство съдебният процес със съдебни заседатели трябва да включва достатъчно гаранции, които да позволят на ответника да разбере защо е бил признат за виновен. Това може да включва насоки от съдията по правни въпроси или доказателства, както и точни и недвусмислени въпроси, отправни към съдебните заседатели от съдията¹²⁴.

В гражданските производства съдилищата са задължени да дават достатъчни мотиви за своите решения, за да позволят на лицата да внесат ефективно жалбите си¹²⁵. Въззивният съд може да отстрани непълнота на мотивите на първоинстанционния съд. По принцип е приемливо въз-

121 Вж. Съвет на Европа, CSEJ (2008 г.), *Становище № 11 относно „качеството на съдебните решения“ (Opinion N°11 on “the quality of judicial decisions”)*, 18 декември 2008 г.

122 ЕСПЧ, *Hadjianastassiou срещу Гърция*, № 12945/87, 16 декември 1992 г., точка 33. Сравни ЕСПЧ, *Jodko срещу Лумба* (реш.), № 39350/98, 7 септември 1999 г. Относно правото на ЕС вж. СЕС, C-619/10, *Trade Agency Ltd срещу Seramico Investments Ltd*, 6 септември 2012 г., точка 53.

123 ЕСПЧ, *García Ruiz срещу Испания*, № 30544/96, 21 януари 1999 г., точка 26.

124 ЕСПЧ, *Taxquet срещу Белгия*, № 926/05, 16 ноември 2010 г., точки 93–100.

125 ЕСПЧ, *Suominen срещу Финландия*, № 37801/97, 1 юли 2003 г., точки 36–38.

зивният орган просто да потвърди мотивите на решението на първоинстанционния съд. Това обаче се счита за недостатъчно, когато основното оплакване в действителната жалба е неадекватността на мотивите на първоинстанционния съд¹²⁶. Мотивите на въззивния съд трябва да разглеждат същността на въпроса, който се решава, по начин, който по подходящо да отразява ролята му¹²⁷.

Право на обжалване

Според правото на Съвета на Европа, въпреки че Протокол № 7 към ЕКПЧ (който е обвързващ само за държавите – страни по Конвенцията) регламентира конкретно право на обжалване в наказателното производство¹²⁸, ЕКПЧ не гарантира право на обжалване в гражданско производство. ЕСПЧ потвърждава обаче, че ако се предвижда процедура за обжалване по граждански или наказателни дела, член 6 ще бъде приложим по отношение на тази процедура¹²⁹. **Според правото на ЕС** Хартата на основните права на ЕС не съдържа специфично право на обжалване, но при тълкуването на член 47 трябва да се вземе предвид съдебната практика на ЕСПЧ.

2.3.2. Публично разглеждане на делото

Според правото на Съвета на Европа и правото на ЕС понятието достъп до правосъдие включва също правото на публично разглеждане на делото. Това помага за повишаване на доверието в съда като прави правораздаването видимо и прозрачно¹³⁰. Член 47 от Хартата на основните права на ЕС съответства на член 6 от ЕКПЧ в това отношение.

В правото на публично разглеждане на делото се съдържа правото на устно изслушване¹³¹. Например в наказателното производство подсъдимият по принцип следва да има право да присъства на разглеждането

126 ЕСПЧ, *Hirvisaari срещу Финландия*, № 49684/99, 27 септември 2001 г., точка 32.

127 ЕСПЧ, *Hansen срещу Норвегия*, № 15319/09, 2 октомври 2014 г., точки 71 и следващи.

128 Съвет на Европа, *Протокол № 7 към ECHR*, ПДСЕ № 117, 1984 г., член 2.

129 Вж. напр. ЕСПЧ, *Monnell u Morris срещу Обединено кралство*, № 9562/81 и 9818/82, 2 март 1987 г., точка 54.

130 ЕСПЧ, *Pretto срещу Италия*, № 7984/77, 8 декември 1983 г., точка 21.

131 ЕСПЧ, *Allan Jacobsson срещу Швеция*, № 16970/90, 19 февруари 1998 г., точка 46. Вж. също СЕС, C-399/11, *Stefano Melloni срещу Ministero Fiscale*, 26 февруари 2013 г., точка 49.

на делото на първата инстанция¹³². Правото на устно изслушване е важно, тъй като лицето не може да упражни другите права по член 6, алинея 3 от ЕКПЧ, ако не присъства. Въпреки това, личното присъствие на подсъдимия няма същото решаващо значение за въззивното изслушване, както за изслушването по време на съдебния процес. Начинът, по който член 6 се прилага по отношение на производства пред въззивни съдилища, зависи от специфичните особености на съответните производства, като трябва да се вземат предвид производството в неговата цялост във вътрешния правен ред и ролята на въззивния съд в него¹³³. Освен това правото на устно изслушване не е абсолютно и някои обстоятелства могат да оправдаят освобождаването от него, в зависимост от естеството на въпросите, които ще се решават от съда¹³⁴. Например устно изслушване може да не се изисква, когато няма проблеми с правдоподобността или оспорвани факти, които да налагат устно представяне на доказателства или кръстосан разпит на свидетели¹³⁵. Ако съдебни процеси по наказателни производства се провеждат в отсъствието на заинтересованото лице и подсъдимият не е знаел за производството, подсъдимият следва да бъде в състояние да получи ново решение по съществуващото обвинение от съда, след като узнае за производството. При гражданските производства може да е възможно да се процедира без устно изслушване в случаи, поставящи правни въпроси от ограничен характер¹³⁶, или когато производството е изцяло правно или техническо¹³⁷. По принцип обаче всяко лице има право на публично устно изслушване пред първия и единствен правораздавателен орган, който разглежда делото му¹³⁸.

132 ЕСПЧ, *Tierce и други срещу Сан Марино*, № 24954/94, 24971/94, 24972/94, 25 юли 2000 г., точка 94; ЕСПЧ, *Jussila срещу Финландия* [ГС], № 73053/01, 23 ноември 2006 г., точка 40.

133 ЕСПЧ, *Kremzow срещу Австрия*, № 12350/86, 21 септември 1993 г., точки 58–59; ЕСПЧ, *Hertig срещу Италия* [ГС], № 18114/02, 18 октомври 2006 г., точка 60. Във връзка със съдебните процеси в отсъствието на заинтересованото лице в ЕС, вж. Съвет на Европейския съюз (2009 г.), *Рамково решение 2009/299/ПВР на Съвета* от 26 февруари 2009 година за изменение на рамкови решения 2002/584/ПВР, 2005/214/ПВР, 2006/783/ПВР, 2008/909/ПВР и 2008/947/ПВР, с което се укрепват процесуалните права на лицата и се насърчава прилагането на принципа за взаимно признаване на решения, постановени в отсъствието на заинтересованото лице по време на съдебния процес, ОВ 2009 L 81/24.

134 ЕСПЧ, *Kremzow срещу Австрия*, № 12350/86, 21 септември 1993 г., точка 59.

135 ЕСПЧ, *Jussila срещу Финландия* [ГС], № 73053/01, 23 ноември 2006 г., точки 41–42 и 47–48.

136 ЕСПЧ, *Valová, Slezák u Slezák срещу Словакия*, № 44925/98, 1 юни 2004 г., точки 65–68.

137 ЕСПЧ, *Koottummel срещу Австрия*, № 49616/06, 10 декември 2009 г., точка 19.

138 ЕСПЧ, *Becker срещу Австрия*, № 19844/08, 11 юни 2015 г., точка 39.

Член 6, алинея 1 от ЕКПЧ изрично позволява отстраняване на пресата и публиката:

- в интерес на нравствеността, обществената и националната сигурност в едно демократично общество;
- когато това се изисква от интересите на непълнолетните лица или за защита на личния живот на страните по делото; или
- когато поради особени обстоятелства публичността би нанесла вреда на интересите на правосъдието.

Необходимостта от опазване на професионална тайна също може да оправдае налагане на ограничения¹³⁹. На децата се осигурява изрична защита и може да е възможно да се изключат цял клас производства поради необходимостта децата да бъдат защитени¹⁴⁰.

Пример: В *Khrabrova срещу Русия*¹⁴¹ жалбоподателката е била учителка в Москва, докато е уволнена през февруари 2002 г. след спор с ученик по време на урок. Тя завежда гражданско дело срещу училището, като търси обезщетение и възстановяване на работа, а по-късно подава жалба до ЕСПЧ, че производството е било несправедливо. По-конкретно, тя се оплаква от непровеждането на публично разглеждане от страна на националния съд в интерес на участващите непълнолетни лица.

ЕСПЧ постановява, че мотивите, представени от националния съд във връзка с решението да проведе разглеждането *в закрито заседание* са неясно формулирани. Според тези мотиви публичното разглеждане би се отразило неблагоприятно на образованието на неуточнена група непълнолетни лица. Съдът постановява, че националните съдилища е трябвало да посочат достатъчно мотиви, за да оправдаят скриването на правораздаването от общественото внимание, което е жизненоважна защита срещу произвол. Това обаче

139 ЕСПЧ, *Diennet срещу Франция*, № 18160/91, 26 септември 1995 г., точки 34–35.

140 ЕСПЧ, *В. и Р. срещу Обединено кралство*, № 36337/97 и №35974/97, 24 април 2001 г., точки 37–38.

141 ЕСПЧ, *Khrabrova срещу Русия*, № 18498/04, 2 октомври 2012 г., точки 50–53.

не е било направено по подходящ начин. Публичното разглеждане, проведено впоследствие пред въззивния съд не е отстранило нарушението, тъй като не е имало необходимия обхват; по-конкретно, въззивният съд не е изслушал отново свидетелите. Съдът е постановил, че това е нарушило правото на публично разглеждане по член 6 от ЕКПЧ.

Лицата могат да се откажат от правото на публично разглеждане; отказът трябва да бъде направен по свободната воля на лицето, по недвусмислен начин и да не е в противоречие с важен обществен интерес. Например, дори когато подсъдим не се е явил лично на съдебния процес, няма нарушение, ако обвиняемият е бил уведомен за датата и мястото на съдебния процес или е бил защитаван от адвокат, когото е упълномощил за това¹⁴².

2.4. Други начини за правосъдие

Основни моменти

- Механизмите за достъп до правосъдие могат да включват извънсъдебни органи, като национални институции за правата на човека, органите по въпросите на равенството, органите за защита на данните или омбудсмани.
- Административните извънсъдебни органи могат да благоприятстват достъпа до правосъдие чрез осигуряване на по-бързи начини за получаване на правни средства за защита или като дават възможност за колективна правна защита. Те обаче не трябва да отменят правото на лицата на достъп до съд и по принцип следва да са обект на съдебен контрол.
- Процедурите за алтернативно решаване на спорове (АРС), като медиацията и арбитражът, предоставят алтернативи на достъпа до правосъдие чрез формалния съдебен път.
- Ако законът задължава страните да отидат на арбитраж, арбитражният съд трябва да се съобразява с член 6 от ЕКПЧ и член 47 от Хартата на основните права на ЕС.
- ЕС насърчава използването на АРС със законодателство, например Директивата за медиация на ЕС и различни мерки за защита на потребителите.

¹⁴² ЕСПЧ, *Håkansson и Sturesson срещу Швеция*, № 11855/85, 21 февруари 1990 г., точка 66; СЕС, С-399/11, *Stefano Melloni срещу Ministero Fiscal*, 26 февруари 2013 г., точка 49.

2.4.1. Извънсъдебни органи

Много съдебни системи са изправени пред увеличаване на натовареността и достъпът до съд може да бъде скъп. Едно по-широко схващане за достъпа до правосъдие обхваща извънсъдебните органи, както и съдилищата¹⁴³. Това може да включва органи по въпросите на равенството, административни и извънсъдебни институции, които се занимават със случаи на дискриминация, национални институции по правата на човека (НИПЧ), омбудсмани, органите за защита на данните, инспекции по труда и специализирани правораздавателни органи¹⁴⁴. Държавите — членки на ЕС създават някои от тези органи в съответствие с конкретни законодателни изисквания на ЕС — например органите по въпросите на равенството в областта на расовото или етническо равенство и равенството между половете са създадени по силата на Директивата за расовото равенство¹⁴⁵, а националните органи за защита на данните — по силата на Директивата за защита на данните¹⁴⁶.

Квази-съдебните производства, образувани пред извънсъдебни органи — често под формата на медиация (вж. [Раздел 2.4.2](#) относно алтернативното решаване на спорове) — могат да предоставят по-бързи, по-малко формални и по-евтини алтернативи за ищците. По-голямата част от извънсъдебните органи обаче не разполагат с правомощия да издават задължителни решения (изключенията включват например органите за защита на данните и някои органи по въпросите на равенството) и техните правомощия в областта на обезщетенията обикновено са ограничени.

ЕСПЧ заявява, че извънсъдебен орган съгласно вътрешното право може да се счита за съд, ако съвсем ясно изпълнява съдебни функции и осигу-

143 FRA (2012 г.), *Съживяване на правата: Ландшафтът на основните права в Европейския съюз (Bringing rights to life: The fundamental rights landscape of the European Union)*, Люксембург, Служба за публикации.

144 Вж. ООН, Генерална асамблея (1993 г.) Резолюция A/RES/48/134 (*Resolution A/RES/48/134* относно националните институции за промотиране и защита на правата на човека, 20 декември 1993 г. (*Парижки принципи*), Приложение.

145 Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 година относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход, ОВ 2000 L 180 (Директива за расовото равенство)

146 Директива 95/46/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 24 октомври 1995 година за защита на физическите лица при обработването на лични данни и за свободното движение на тези данни, ОВ 1995 L 281 (Директива за защита на данните).

рява процесуалните гаранции, изисквани съгласно член 6 от ЕКПЧ, например безпристрастност и независимост (вж. [Раздел 2.1.2](#))¹⁴⁷. Ако не е така, извънсъдебният орган трябва да бъде подложен на надзор от страна на съдебен орган, който разполага с пълна юрисдикция и спазва изискванията на член 6¹⁴⁸.

Административните, извънсъдебни органи могат също така да благоприятстват достъпа до правосъдие, като дават възможност за колективна правна защита или искиове. Това позволява на жалбоподателите да обединят силите си, така че много индивидуални искиове, отнасящи се до един и същи случай, могат да се комбинират в едно съдебно дело¹⁴⁹. Това може да позволи на организации, например НПО, да внасят жалби от името на отделни лица.

147 ЕСПЧ, *Oleksandr Volkov срещу Украйна*, № 21722/11, 9 януари 2013 г., точки 88–91.

148 ЕСПЧ, *Zumtobel срещу Австрия*, № 12235/86, 21 септември 1993 г., точки 29–32.

149 Европейска комисия (2013 г.), *Препоръка от 11 юни 2013 година за общи принципи на механизмите за колективни искиове за преустановяване на нарушения и колективни искиове за обезщетение в държавите членки, свързани с нарушения на правата, предоставени съгласно правото на Европейския съюз*, ОВ 2013 L 201. Вж. също Европейски парламент, Генерална дирекция за вътрешни политики на ЕС (2011 г.), *Преглед на съществуващите схеми за колективна защита в държавите – членки на ЕС (Overview of existing collective redress schemes in EU Member States)*, Брюксел, юли 2011 г.

Насърчителна практика

Подобряване на достъпа до правосъдие по преписки за дискриминация

В Италия органът по въпросите на равенството, който се занимава с дискриминацията на основата на раса или етнически произход (Националната служба срещу расова дискриминация/National Office Against Racial Discrimination), е създал служби за борба с дискриминацията и фокусни точки на някои места в сътрудничество с местните власти и НПО. В допълнение, на национално и регионално равнище съществуват съветници по въпросите на равенството, които се занимават с дискриминация на основата на пол; те са упълномощени да приемат жалби, предоставят консултации и предлагат услуги по медиация. Те си сътрудничат с инспекторите по труда, които разполагат с правомощия да разследват, за да установят фактите по случаите на дискриминация. Те също имат правен статут в съда в случаи на колективно въздействие, когато не може да се идентифицира отделна жертва.

Източник: FRA (2012 г.), Достъп до правосъдие в случаи на дискриминация в ЕС – Стъпки към допълнително равенство (Access to justice in cases of discrimination in the EU – Steps to further equality), стр. 28.

2.4.2. Алтернативно решаване на спорове

Алтернативно решаване на спорове (АРС) означава процедурите за решаване на спорове, като медиация и арбитраж, които предлагат извънсъдебно решаване на спорове¹⁵⁰. Процедурите за АРС могат да подобрят ефективността на правосъдието чрез намаляване на натоварването на съдилищата и като предлагат на лицата възможност да разрешат споровете по ефективен по отношение на разходите начин¹⁵¹. В допълнение към това, че са свързани с по-ниски разходи, те могат да са полезни за лицата чрез намаляване на продължителността и стреса от производството. Историята и използването на АРС са различни в различните части на Европа. Някои от извънсъдебните органи, посочени в [Раздел 2.4.1](#), често използват процедури за АРС.

150 Вж. напр. Европейска комисия (2011 г.), Документ за консултация относно използването на алтернативни методи за разрешаване на спорове като средство за разрешаване на спорове във връзка с търговски сделки и практики в Европейския съюз, точка 6.

151 Свет на Европа, СЕПЕJ (2014 г.), Доклад за Европейските съдебни системи – Издание 2014 г. (данни 2012 г.): ефективност и качество на правосъдието (*Report on "European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice"*), Глава 6, споменат в ЕСПЧ, *Момчиловић срещу Хърватска*, № 11239/11, 26 март 2015 г., точка 33.

Насърчителна практика

Използване на медиация в в производствата, в които се разглеждат дела по семейно право

Повечето държави считат, че е от полза спорове, отнасящи се до семейни въпроси, да се решават чрез медиация, а не в съда. В Хърватска е задължително родителите, участващи в спорове за развод и попечителство, да опитат медиация. Медиацията се провежда от психолози от Центровете за социални грижи.

Понякога медиацията се комбинира с други функции. Например в Естония специалист за подкрепа на деца помага на родителите на първите етапи на съдебния процес. В Германия юристконсулт на детето осигурява помощ при медиацията между родителите.

Източник: FRA (2015 г.), Правосъдие в интересите на детето — перспективи и опит на специалисти по участие на деца в граждански и наказателни съдебни производства в 10 държави — членки на ЕС (Child-friendly justice — Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States), стр. 47.

В рамките на Съвета на Европа медиацията в контекста на гражданското производство се определя като процес на решаване на спорове, в който страни преговарят за постигане на споразумение с помощта на медиатор¹⁵². В контекста на наказателното производство медиацията се определя като процес, при който безпристрастен медиатор, със съгласието на двете страни, помага на жертвата и престъпника да участват активно

152 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2002 г.), Препоръка Rec(2002)10 до държавите членки относно медиацията по наказателни въпроси ([Recommendation Rec\(2002\)10 to member states concerning mediation in penal matters](#)), 18 септември 2002 г., принцип 1. Вж. също Съвет на Европа, Комитет на министрите (1998 г.), Препоръка Rec(98)1 относно семейната медиация ([Recommendation, Rec\(98\)1 on family mediation](#)), 21 януари 1998 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (2001 г.), Препоръка Rec(2001)9 до държавите членки относно алтернативите на съдебния спор между административни органи и частни лица ([Recommendation Rec\(2001\)9 to member states on alternatives to litigation between administrative authorities and private parties](#)), 5 септември 2001 г.; Съвет на Европа, СЕПЕ (2007 г.), *Анализ на оценката на въздействието на препоръките на Съвета на Европа относно медиацията* ([Analysis on assessment of the impact of Council of Europe recommendations concerning mediation](#)); Съвет на Европа, СЕПЕ (2007 г.), Насоки за по-добро прилагане на съществуващата препоръка относно алтернативите на съдебния спор между административни органи и частни лица ([Guidelines for a better implementation of the existing recommendation on alternatives to litigation between administrative authorities and private parties](#)).

в разрешаването на проблеми, произтичащи от престъпление¹⁵³. Минималното изискване за арбитража е да включва лице, което по силата на арбитражно споразумение е призовано да постанови юридически обвързващо решение по спор, отнесен до него от страните по споразумението¹⁵⁴. Следва да се отбележи, че неизпълнение на окончателно арбитражно решение може да представлява нарушение на член 6, алинея 1 от ЕКПЧ¹⁵⁵.

Пример: В *Suda срещу Чешка република*¹⁵⁶ жалбоподателят е миноритарен акционер в акционерно дружество (С.). През ноември 2003 г. общото събрание на дружеството взема решение с мнозинство, според което С. ще бъде закрито без ликвидация и неговите активи ще бъдат поети от основния акционер (Е.). Стойността на обратно изкупуване на акциите, притежавани от миноритарните акционери, включително жалбоподателя, се определя чрез договор. В клаузата за арбитраж в договора е предвидено, че всяко преразглеждане на цената на обратно изкупуване ще се решава чрез арбитраж, а не чрез обикновени съдебни производства; С. и Е. сключват споразумение за отнасяне на спора до арбитраж. Жалбоподателят опитва различни съдебни процедури на национално равнище, като се стреми към преразглеждане и обявяване за недействителна на стойността на обратно изкупуване, но те са неуспешни.

ЕСПЧ постановява, че споразумението за решаване на спорове само по себе си не е било достатъчно недвусмислено, така че да представлява отказ от правото на правораздавателен орган, и че, ако страните са били принудени да отидат на арбитраж, правораздавателният орган е трябвало да се съобрази с член 6. Съдът е установил нарушение на член 6, алинея 1, тъй като арбитражното производство

153 Съвет на Европа, Комитет на министрите (1999 г.), Препоръка Rec(99)19 до държавите членки относно медиацията по наказателни въпроси (*Recommendation Rec(99)19 to member states concerning mediation in penal matters*), 15 септември 1999 г.

154 Съвет на Европа, Допълнителен протокол към Наказателната конвенция относно корупцията (Additional Protocol to the Criminal Law Convention on Corruption), ПДСЕ № 191, 2003 г., член 1. Този протокол не е ратифициран от много държави. Вж. също ООН, Комисия на ООН по международно търговско право (UNCITRAL) (1985 г.), Закон – Модел на UNCITRAL за международен търговски арбитраж (*UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration*), 11 декември 1985 г. (с измененията от 2006 г.).

155 ЕСПЧ, *Regent Company срещу Украйна*, № 773/03, 3 април 2008 г., точка 60.

156 ЕСПЧ, *Suda срещу Чешка република*, № 1643/06, 28 октомври 2010 г.

не е изпълнило две основни изисквания: (i) клаузата за арбитраж дава власт за вземане на решения на арбитри, включени в списъка на дружество с ограничена отговорност, които не са установен със закон арбитражен съд; и (ii) арбитражната процедура не позволява публично изслушване и жалбоподателят по никакъв начин не се е отказал от това право.

Според правото на ЕС медиацията е описана като структуриран процес, в който страните по спора правят доброволен опит да постигнат споразумение с помощта на медиатор¹⁵⁷. ЕС е приел няколко документа за насърчаване на APC. Например Директивата на ЕС за медиацията подкрепя използването на медиация във връзка с трансгранични спорове в определени граждански и търговски дела¹⁵⁸. Директивата не обхваща данъчни, митнически или административни въпроси, нито отговорността на държавата за действия или бездействия при упражняването на държавна власт; тя не се прилага за права и задължения, по отношение на които страните не могат да вземат сами решения съгласно съответното приложимо право, например въпроси в областта на правното положение. Тя не задължава страните да участват в медиация: целта ѝ е да улесни достъпа до APC и да насърчи приятелското уреждане на спорове посредством медиация¹⁵⁹. Директивата има за цел да осигури балансирано съотношение между медиацията и съдебното производство и потвърждава, че страните по спора не трябва да бъдат възпрепятствани да упражняват правото си на достъп до съдебната система¹⁶⁰.

157 Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 година относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси (Директива за медиацията), ОВ 2008 L 136, член 3. Не е приложима в Дания.

158 *Пак там*. Съгласно член 2, точка 1 „презграничен спор“ е спорът, при който поне една от страните е с местоживее или обичайно местопребиваване в държава членка, различна от държавата членка на местоживее или обичайно местопребиваване на която и да е от другите страни към датата, на която: (i) страните се съгласяват да използват медиация след възникването на спора; (ii) медиацията е разпоредена от съд; или (iii) съгласно националното законодателство възниква задължение да се използва медиация.

159 *Пак там*, член 1. Относно обсъждане на въздействието на директивата вж. Европейски парламент (2014 г.), „Рестартиране“ на Директивата за медиацията: оценка на ограниченото въздействие на прилагането ѝ и предлагане на мерки за увеличаване на броя на медиациите в ЕС (*‘Rebooting’ the Mediation Directive: assessing the limited impact of its implementation and proposing measures to increase the number of mediations in the EU*), Брюксел, Европейски съюз.

160 *Пак там*, член 5, точка 2.

ЕС също е приел законодателство в областта на АРС в областта на защитата на потребителите¹⁶¹. Директива и регламент относно АРС за потребителски спорове изискват от държавите членки да насърчават и създадат системи, които предоставят възможност за ефективно и бързо разрешаване на потребителски спорове¹⁶². Директивата има за цел да осигури определяне на национално ниво на органи, които поддържат и наблюдават списък на доставчиците на АРС, които отговарят на изискванията на директивата. Тези доставчици на АРС трябва да поддържат уебсайтовете си в актуално състояние и да предлагат услуги безплатно или на номинална стойност. Държавите членки бяха задължени да транспонират директивата до юли 2015 г.

Регламентът изисква да бъде създаден онлайн интерактивен портал (Платформа за ОРС) за договорни спорове, които да се решат извън съда, например чрез електронна медиация. Регламентът се прилага по отношение на потребители и търговци в национални и трансгранични спорове и към определени спорове, предявени срещу потребители от страна на търговци. След като потребител от ЕС подаде жалба онлайн, той се свързва с национални доставчици на АРС, които помагат с решаването на спора¹⁶³. Държавите членки трябва да предложат контакт за онлайн решаване на спорове (ОРС), който да помага при спорове, подадени чрез платформата за ОРС. Онлайн търговците трябва да уведомяват потребителите за възможността за АРС и да включват на сайтовете си линк към Платформата за ОРС. Механизмът ще влезе в сила през януари 2016 г. Допълнителни инициативи в областта на електронното правосъдие са разгледани в **Раздел 8.5**.

Нарастващата популярност на медиацията като механизъм, потенциално ефективен по отношение на разходи и време, е накарал някои държави да въведат задължителни механизми. Следващият казус очертава как

161 Член 38 от Хартата на основните права на ЕС гласи, че „В политиките на Съюза се осигурява високо равнище на защита на потребителите“.

162 Вж. Директива 2013/11/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2013 година за алтернативно решаване на потребителски спорове и за изменение на Регламент (ЕО) № 2006/2004 и Директива 2009/22/ЕО, ОВ L 165 (Директива за АРС за потребители), и Регламент (ЕС) № 524/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2013 година относно онлайн решаване на потребителски спорове и за изменение на Регламент (ЕО) № 2006/2004 и Директива 2009/22/ЕО, ОВ L 165 (Регламент за ОРС за потребители).

163 Вж. Регламент за ОРС за потребители.

Съдът на ЕС гарантира, че тези задължителни механизми са в съответствие с принципа на ефективна съдебна защита.

Пример: В *Rosalba Alassini срещу Telecom Italia SpA*¹⁶⁴ Съдът на ЕС разглежда четири съединени преюдициални запитвания, отправени от Magistrates Court from Ischia във връзка с клаузи, съгласно които опитът за постигане на извънсъдебно споразумение е задължително условие за допускане на определени спорове пред националните съдилища. Клаузите са приети при транспонирането на Директива 2002/22/ЕО относно универсалната услуга и правата на потребителите във връзка с електронните съобщителни мрежи и услуги. Magistrates Court задава на Съда на ЕС въпроса, дали принципът на ефективна съдебна защита изключва възможността за задължителна медиация.

Съдът на ЕС постановява, че принципът на ефективна съдебна защита не изключва възможността за задължителна медиация, при условие че са изпълнени определени изисквания: (i) процедурата не води до задължително за страните решение; (ii) не забавя съществено предявяването на иск по съдебен ред; (iii) спира погасителната давност за съответните права; (iv) не причинява разходи или причинява незначителни разходи за страните; (v) заявление за посочената помирителна процедура може да се подава не само по електронен път; и (vi) в изключителни случаи са допустими временни мерки.

Механизми за APC са на разположение и в областта на наказателното право. Препоръка на Съвета на Европа дава насоки за използването на медиация по наказателноправни въпроси¹⁶⁵. Преди да се съгласят на медиация, страните трябва да бъдат напълно информирани за техните права, естеството на процедурата по медиация и възможните последици от тяхното решение¹⁶⁶. Нито жертвата, нито нарушителят трябва да се

164 СЕС, Съединени дела C-317/08 до C-320/08, *Rosalba Alassini срещу Telecom Italia SpA, Filomena Califano срещу Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono срещу Telecom Italia SpA u Multiservice Srl срещу Telecom Italia SpA*, 18 март 2010 г., точка 67.

165 Съвет на Европа, Комитет на министрите (1999 г.), Препоръка Rec(99)19 до държавите членки относно медиацията по наказателни въпроси (*Recommendation Rec(99)19 to member states concerning mediation in penal matters*), 15 септември 1999 г.

166 *Пак там*, точка 10.

убеждават с несправедливи средства да приемат медиацията¹⁶⁷ — например чрез принуда от прокурора или поради липсата на правен съвет. Обаче медиацията невинаги е подходяща в наказателните производства. Например Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие забранява задължително алтернативно разрешаване на конфликти, включително медиация и помирение, в тази област¹⁶⁸.

В правото на ЕС Директивата за правата на жертвите определя правото на жертвите на предпазни мерки в контекста на възстановителното правосъдие¹⁶⁹. Правата на жертвите на престъпления са разгледани по-подробно в **Раздел 8.2**.

¹⁶⁷ *Пак там*, точка 11.

¹⁶⁸ Съвет на Европа, Конвенция за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (*Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*) (Истанбулска конвенция), ПДСЕ № 210, 2011.

¹⁶⁹ Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета, ОВ 2012 L 315, член 12. Вж. СЕС, Съединени дела C-483/09 и C-1/10, *Наказателни производства срещу Magatte Gueye и Valentin Salmerón Sánchez*, 15 септември 2011 г., точка 74, и СЕС, C-205/09, *Наказателно производство срещу Emil Eredics и Mária Vassné Sági*, 21 октомври 2010 г., точка 40. Вж. също ООН, Отдел за напредъка на жените към Департамента по икономически и социални въпроси (DAW) (2009 г.), *Наръчник на законодателството в областта на насилието срещу жени (Handbook for Legislation on Violence against Women)*, Ню Йорк, ООН.

3

Правна помощ

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
Правна помощ в ненаказателното производство		
Харта на основните права, член 47 (право на ефективни правни средства за защита) СЕС, C-279/09, <i>DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH срещу Bundesrepublik Deutschland</i> , 2010 г. Директива за правната помощ (2002/8/ЕО) Регламент № 604/2013, член 27, алинея алинеи 5 и 6	Обхват на прилагане	ЕКПЧ, член 6, алинея 1 ЕСПЧ, <i>Airey срещу Ирландия</i> , № 6289/73, 1979 г. Европейско споразумение за предаване на молби за правна помощ, ПДСЕ № 92, 1977 г.
	Проверки за наличието на финансови средства и проверки за основателност	ЕСПЧ, <i>McVicar срещу Обединено кралство</i> , №. 46311/99, 2002 г.
Правна помощ в наказателното производство		
Харта на основните права, член 48, алинея 2 (презумпция за невинност и право на защита)	Обхват на прилагане	ЕКПЧ, член 6, алинея 3, буква в)

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
	Проверка за наличието на финансови средства	ЕСПЧ, <i>Здравко Станев срещу България</i> (№ 2), № 2376/03, 2010 г. ЕСПЧ, <i>Twalib срещу Гърция</i> , № 24294/94, 1998 г.
	Проверка за интересите на правосъдието	ЕСПЧ, <i>Здравко Станев срещу България</i> , № 32238/04, 6 ноември 2012 г.

Достъпът до правна помощ е важна част от правото на справедлив съдебен процес по член 6 от ЕКПЧ и член 47 от Хартата на основните права на ЕС. Правото на правна помощ гарантира реален достъп до правосъдие за тези, които нямат достатъчно финансови средства за покриване на разходите за съдебни дела, като съдебни такси или разходи за процесуално представителство (правото да бъдеш съветван, защитаван и представляван е анализирано в [Глава 4](#)).

Според правото на Съвета на Европа и правото на ЕС не е необходимо правната помощ да бъде в специална форма; държавите членки са свободни да решават как да изпълнят своите законови задължения. В резултат на това системите за правна помощ често са много различни¹⁷⁰. Например правната помощ може да се състои от безплатно представителство или подпомагане от адвокат и/или освобождаване от заплащане на разходите по делото, включително съдебни такси¹⁷¹. Тези мерки могат да съществуват заедно с други схеми за допълнителна подкрепа, например защита *про боно* (без заплащане), центрове за правни консултации или застраховка за съдебни разходи, които могат да са финансирани от държавата, управлявани от частния сектор или администрирани от НПО¹⁷². Настоящата глава разглежда правната помощ по ненаказателното дела ([Раздел 3.1](#)) и по наказателни дела ([Раздел 3.2](#)) отделно, тъй като приложимите права са различни.

170 ЕСПЧ, *Airey срещу Ирландия*, № 6289/73, 9 октомври 1979 г., точка 26.

171 ЕС, C-279/09, *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH срещу Bundesrepublik Deutschland*, 22 декември 2010 г., точка 48.

172 FRA (2011 г.), *Достъп до правосъдие в Европа: преглед на предизвикателствата и възможностите (Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities)*, стр. 47.

3.1. Правна помощ по ненаказателни дела

Основни моменти

- Член 6, алинея 1 от ЕКПЧ и член 47 от Хартата на основните права на ЕС гарантират правото на ползване на адвокатпо граждански дела . Това осигурява на лицата достъп до правосъдие независимо от финансовите им средства.
- Правната помощ най-общо подлежи на проверка за наличие на финансови средства и проверка за основателност. Държавите могат да решат дали е в интерес на правосъдието да предоставят правна помощ като вземат предвид: значението на делото за лицето; сложността на делото ; и способността на лицето да се представлява само.
- Съгласно правото на Съвета на Европа и правото на ЕС предоставянето на правна помощ на юридически лица (напр. дружества) не е по принцип невъзможно, но трябва да се направи оценка в светлината на съответните национални правила и положението на съответното юридическо лице.

3.1.1. Обхват на прилагане

Според правото на Съвета на Европа и правото на ЕС правото на достъп до съд (което произтича от правото на справедливо разглеждане на делото) трябва да е в сила за всички лица, независимо от финансовите им средства. Това изисква държавите да предприемат стъпки за осигуряване на равен достъп до производство; например, като създадат подходящи системи за правна помощ¹⁷³. Правната помощ може също така да улесни правораздаването, тъй като непредставените страни по делото често не са наясно с процедурните правила и изискват значителна помощ от страна на съдилищата, което може да доведе до забавяния.

¹⁷³ Съвет на Европа, Комитет на министрите (1978 г.), Резолюция 78(8) относно правната помощ и съвет (*Resolution 78(8) on legal aid and advice*), 2 март 1978 г.

Насърчителна практика

Предоставяне на помощ на уязвими групи

За да се осигури достъп до безплатна правна помощ на ромите в Унгария от 2001 г. насам Министерството на правосъдието и правоприлагането управлява Мрежа срещу дискриминация срещу ромите (*Roma Antidiszkriminációs Ügyfélszolgálati Hálózat*). Адвокатите, участващи в мрежата предоставят безплатна правна помощ (като предлагат правни съвети, изготвят правни документи, завеждат дела и представляват клиенти в съда) по дела, в които правата на клиентите им са били нарушени заради ромския им произход. Министерството поема финансовите ресурси, необходими за работата на мрежата (адвокатски възнаграждения) и разходите за завеждане на съдебни дела.

Източник: FRA (2011 г.), Достъп до правосъдие в Европа: преглед на предизвикателствата и възможностите (Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities), стр. 50.

Възможно е дадено лице да има реален достъп до съдилища когато се явява пред върховен съд, ако насоките, предоставени от процедурните правила и указанията натъсда, заедно с някои правни съвети и помощ от адвокат са достатъчни, за да му се осигури ефективна възможност да изложи своя случай¹⁷⁴. Това, какво е необходимо, за да се осигури действителен достъп до съд зависи от фактите по всеки конкретен случай (вж. още **Раздел 4.3** относно правото на самостоятелно представителство).

Според правото на Съвета на Европа не съществува задължение за предоставяне на правна помощ по всички дела, свързани с граждански права и задължения¹⁷⁵ (вж. **Раздел 2.1** относно определението на този термин). Непредоставянето на помощ от адвокат на заявителя може да наруши член 6 от ЕКПЧ когато такава помощ е необходима за реален достъп до съд или защото процесуалното представителство е задължително (както при различни видове съдебни дела), или защото процедурата, приложимата за дадено дело е особено сложна¹⁷⁶. Правните системи могат да въведат процедури за подбор за определяне на това, дали ще се предостави правна помощ по граждански дела, но тези процедури

174 ЕСПЧ, *А. срещу Обединено кралство*, № 35373/97, 17 декември 2002 г., точка 97.

175 ЕСПЧ, *Del Sol срещу Франция*, № 46800/99, 26 февруари 2002 г., точка 20.

176 ЕСПЧ, *Р., С. и S. срещу Обединено кралство*, № 56547/00, 16 юли 2002 г., точки 88–91.

не могат да функционират по произволен или непропорционален начин или да засягат същността на правото на достъп до съд. Например отказът на правна помощ на основание, че в момента на подаване на заявлението дадено обжалване не изглежда добре обосновано може при определени обстоятелства да наруши самата същност на правото на заявителя на достъп до съд¹⁷⁷.

Пример: В *Airey срещу Ирландия*¹⁷⁸ жалбоподателката иска съдебна раздяла с мъжа си, но не успява да получи съдебна заповед, защото не може да си позволи да наеме адвокат без предоставена правна помощ.

ЕСПЧ потвърждава, че макар член 6, алинея 1 от ЕКПЧ да не предвижда изрично помощ от адвокат по граждански дела, държавите могат да бъдат принудени да предоставят такава помощ, когато тя е необходима за осигуряване на реален достъп до съд. Това не се отнася до всички дела, свързани с граждански права и задължения. Много зависи от конкретните обстоятелства по всяко отделно дело. В конкретния случай факторите от значение в полза на предоставянето на правна помощ са: сложността на производството и на въпросите на правото; необходимостта от установяване на факти чрез експертни доказателства и разпит на свидетели; и че това е семеен спор, свързан с емоционално обвързване. Съдът установява нарушение на член 6 от ЕКПЧ.

Съгласно правото на Съвета на Европа предоставянето на правна помощ на юридически лица (напр. дружества) не е по принцип невъзможно, но трябва да се прави оценка в светлината на съответните национални правила и положението на съответното дружество. ЕСПЧ отбелязва, че е налице липса на „консенсус или дори консолидирана тенденция“ сред държавите по този въпрос¹⁷⁹. Една схема за правна помощ, достъпна само за юридически лица с нестопанска цел не нарушава правото на достъп до правосъдие, ако е налице обективно и разумно основание за ограниче-

177 ЕСПЧ, *Aerts срещу Белгия*, 25357/94, 30 юли 1998 г. След това решение Белгия изменя закона с цел ограничаване на отказите при явно неоснователни жалби.

178 ЕСПЧ, *Airey срещу Ирландия*, № 6289/73, 9 октомври 1979 г., точка 26.

179 ЕСПЧ, *Granos Organicos Nacionales S.A. срещу Германия*, № 19508/07, 22 март 2012 г., точка 47 и 53.

нието (напр. защото дружествата със стопанска цел могат да приспаднат правните разходи от данъчните си задължения)¹⁸⁰.

Освен това, според правото на Съвета на Европа Европейското споразумение за предаване на молби за правна помощ позволява на хора с обичайно местопребиваване в една държава – страна по споразумението да търсят правна помощ по граждански, търговски и административни въпроси в друга държава – страна по споразумението¹⁸¹.

Според правото на ЕС член 47 от Хартата на основните права на ЕС предвижда право на правна помощ за лицата, които не разполагат с достатъчно финансови средства, доколкото тази помощ е необходима, за да се осигури реален достъп до правосъдие. Член 47 се прилага по отношение на производства, свързани с всички права и задължения, произтичащи от правото на ЕС. Разясненията относно Хартата потвърждават, че правна помощ трябва да се предостави „когато липсата на такава помощ би обезсилила гаранцията за наличието на ефективни правни средства за защита“¹⁸². Разясненията към член 52, алинея 3 от Хартата на основните права на ЕС също потвърждават, че член 47 съответства на член 6 от ЕКПЧ. Тази явна връзка означава, че делата, посочени в правото на Съвета на Европа са относими към правото на ЕС (вж. **Глава 1**)¹⁸³.

Националните съдилища са тези, които трябва да установят дали определени условия за предоставяне на правна помощ представляват несправедливи ограничения на правото на достъп до съд¹⁸⁴. Ограниченията не трябва да представляват „непропорционална и неоснователна намеса, която би накърнила самата същност“ на самото право (вж. също **Глава 6** относно законосъобразните ограничения)¹⁸⁵.

180 ЕСПЧ, *VP Diffusion Sarl срещу Франция*, № 14565/04, 26 август 2008 г.

181 Съвет на Европа, *Европейско споразумение за предаване на молби за правна помощ*, ПДСЕ № 92, 1977 г.

182 *Разяснения* относно Хартата на основните права на ЕС, ОВ 2007 С 303/17.

183 Харта на основните права на ЕС, член 52, точка 3. Вж. също СЕС, C-619/10, *Trade Agency Ltd срещу Seramico Investments Ltd*, 6 септември 2012 г., точка 52.

184 СЕС, C-156/12, *GREP GmbH срещу Freistaat Bayern*, 13 юни 2012 г.

185 Относно ограничаването на правото на защита вж. СЕС, C-418/11, *Texdata Software GmbH*, 26 септември 2013 г., точка 84. Вж. също Харта на основните права на ЕС, член 52, точка 1.

Пример: В *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH срещу Bundesrepublik Deutschland*¹⁸⁶ DEB, дружество – доставчик на енергия, възнамерява да предяви иск срещу правителството на Германия за забавянето на прилагането на две директиви, което според него е довело до финансови загуби¹⁸⁷. Дружеството твърди, че поради тези загуби не разполага със средства за заплащане на съдебните разноски или адвоката, които се изискват по силата на приложимия процесуален кодекс. От страните по делото се изисква да уредят юридическо представителство, но правна помощ за юридически лица е достъпна само при „извънредни обстоятелства“. Немският съд е отнесъл въпроса до Съда на ЕС.

Съдът на ЕС взема предвид съдебната практика на ЕСПЧ. Отбелязва се, че предоставянето на правна помощ на юридически лица не е по принцип невъзможно, но трябва да се прави оценка в светлината на съответните правила и положението на съответното дружество. При оценката на искания за помощ националните съдилища трябва да вземат под внимание: (i) предмета на спора; (ii) доколко има основания да се очаква, че молителят ще спечели делото; (iii) значимостта на неговия интерес; (iv) сложността на приложимото право и производство; (v) възможността му ефективно да защитава позицията си по делото; и (vi) дали разноските във връзка с производството представляват непреодолимо препятствие пред достъпа до правосъдие. По отношение конкретно на юридическите лица, съдилищата трябва да вземат под внимание: (i) правно-организационната форма на съответното юридическо лице и дали то е със стопанска цел; (ii) финансовите възможности на неговите съдружници или акционери; и (iii) възможността им да си набавят необходимите средства за предявяването на иска или подаването на жалбата. Съгласно принципа на ефективна съдебна защита, заложен в член 47 от Хартата на основните права на ЕС не е невъзможно юридически лица да получават правна помощ.

186 СЕС, C-279/09, *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH срещу Bundesrepublik Deutschland*, 22 декември 2010 г., точки 52–54 и 62.

187 Директива 98/30/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 22 юни 1998 година относно общите правила за вътрешния пазар на природен газ (*Directive 98/30/EC of the European Parliament and of the Council of 22 June 1998 concerning common rules for the internal market in natural gas*), ОВ 1998 L 204, и Директива 2003/55/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2003 година относно общите правила за вътрешния пазар на природен газ и отменяне на Директива 98/30/ЕО, ОВ 2003 L 176.

Според правото на ЕС конкретни инструменти на вторичното право създават стандарти за правна помощ в презгранични граждански дела¹⁸⁸. Например Директивата за правната помощ установява принципа, че лица, които не притежават достатъчно финансови средства да защитят правата си по закон, имат право на подходяща правна помощ¹⁸⁹. В нея е очертано какви услуги трябва да бъдат предоставени, за да се счита правната помощ за подходяща: например достъп до съвет преди съдебния процес, помощ от адвокат и представителство в съда и освобождаване (или подпомагане) от съдебни разходи, включително разходи, свързани с презграничния характер на спора. Правото на ЕС съдържа също специфични разпоредби относно ползването на адвокат и правната помощ във връзка с убежището¹⁹⁰. Принципът на ефективна съдебна защита изисква от държавите членки да осигурят изпълнението на целите на тези документи на ЕС.

3.1.2. Проверки за наличието на финансови средства и проверки за основателност

От гледна точка на проверката за наличие на финансови средства, ЕСПЧ е постановил, че не е налице нарушение на член 6, алинея 1, ако молите-

188 Вж. също Решение на Комисията 2005/630/ЕО от 26 август 2005 година за въвеждане на формуляр за обмен на молби за правна помощ в рамките на Директива 2003/8/ЕО на Съвета, ОВ 2005 L 225 и Решение на Комисията 2004/844/ЕО от 9 ноември 2004 година за установяване на формуляр за молба за правна помощ съгласно Директива 2003/8/ЕО на Съвета относно подобряване на достъпа до правосъдие при презгранични спорове чрез установяването на минимални общи правила за правната помощ при такива спорове (нотифицирано под номер С(2004) 4285), ОВ 2004 L 365.

189 Директива 2003/8/ЕО на Съвета от 27 януари 2003 година относно подобряване на достъпа до правосъдие при презгранични спорове чрез установяването на минимални общи правила за правната помощ при такива спорове, ОВ 2003 L 026.

190 Директива 2005/85/ЕО на Съвета от 1 декември 2005 година относно минимални норми относно процедурата за предоставяне или отнемане на статут на бежанец в държавите-членки, ОВ 2005 L 326 (Директива за процедурите за убежище), член 10 и член 15; Директива 2013/32/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 година относно общите процедури за предоставяне и отнемане на международна закрила, ОВ 2013 L 180 (Преработената Директива за процедурите), членове 8, 12, 20 и 21; и Регламент № 604/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 година за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство (преработен текст), ОВ 2013 L 180/31, член 27, точки 5 и 6. Вж. също FRA (2014 г.), *Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията (Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration)*, Люксембург, Служба за публикации, стр. 113–114.

лят попадне извън схемата за предоставяне на правна помощ, тъй като доходът му надхвърля финансовите критерии, при условие че същността на правото на достъп до съд не е нарушено¹⁹¹.

Държавите не са длъжни да харчат публични средства, за да осигурят равнопоставеност между получило помощ лице и насрещната страна, „стига на всяка страна да се предостави достатъчна възможност да представи своя случай в условия, които не я поставят в значително неблагоприятно положение по отношение на противната страна“¹⁹².

Отказът да се предостави правна помощ въз основа на основателност – поради недостатъчни изгледи за успех или поради несериозно или злонамерено естество на иска (напр. искът е предявен само за да предизвика раздразнение) – също може да бъде законен¹⁹³. За да се избегне произвол, системата за правна помощ трябва да установи справедлив механизъм за подбор на случаи, от които биха могли да се възползват¹⁹⁴. Задължение на държавите е да създадат системи, които са в съответствие с ЕКПЧ¹⁹⁵. Неприемането на официално решение по молба за правна помощ може да представлява нарушение на член 6, алинея 1¹⁹⁶.

Според правото на Съвета на Европа и правото на ЕС това, дали интересите на правосъдието изискват да се предостави правна помощ на лице, зависи от фактори като:

- значението на делото за лицето;
- сложността на казуса;
- способността на лицето да се представлява само.

191 ЕСПЧ, *Glaser срещу Обединено кралство*, № 32346/96, 19 септември 2000 г., точка 99. Вж. също ЕСПЧ, *Santambrogio срещу Италия*, № 61945/00, 21 септември 2004 г., точка 88 (семеиството на жалбоподателя е платило за представителството).

192 ЕСПЧ, *Steel u Morris срещу Обединено кралство*, № 68416/01, 15 февруари 2005 г., точка 62.

193 ЕСПЧ, *Staroszczyk срещу Полша*, № 59519/00, 22 март 2007 г., точка 129. Вж. също ЕСПЧ, *Steel u Morris срещу Обединено кралство*, № 68416/01, 15 февруари 2005 г., точка 62.

194 ЕСПЧ, *Gnahoré срещу Франция*, № 40031/98, 19 септември 2000 г., точка 41.

195 ЕСПЧ, *Siałkowska срещу Полша*, № 8932/05, 22 март 2007 г., точка 107.

196 ЕСПЧ, *A.B. срещу Словакия*, № 41784/98, 4 март 2003 г., точки 61–63.

Например, сложността на процедурите или правните или фактическите въпроси по делото могат да доведат до необходимост от правна помощ. Правна помощ може да е необходима и ако липсата ѝ би нарушила „самата същност“ на правото на заявителя на достъп до съд (вж. **Раздел 4.1.2** относно фактическата и ефективна помощ от адвокат)¹⁹⁷. ЕСПЧ взема под внимание и законовите изисквания за процесуално представителство¹⁹⁸.

Конкретните обстоятелства по всяко дело са важни. Основната проверка е дали дадено лице „ще бъде в състояние да представи своя случай по подходящ и задоволителен начин без съдействието на адвокат“¹⁹⁹. Например по дела, свързани с въпроси от особено значение за лицето (като контактите с децата му) може да се изисква предоставяне на правна помощ, особено ако дадено лице е уязвимо (напр. има психични проблеми)²⁰⁰. Правната помощ може да е задължителна и по сложни дела, които изискват непрекъснато представяване от опитен адвокат²⁰¹. Наличието на големи различия в помощта от адвокат, предоставяна на лицата (като физически лица, които съдят мултинационални корпорации), също може да наруши член 6 от ЕКПЧ²⁰².

Пример: В *McVicar срещу Обединеното кралство*²⁰³ жалбоподателят е публикувал статия, в която изказва предположение, че известен спортист е използвал допинг. Спортистът е завел дело за клевета. Жалбоподателят, който не е бил представляван, е изгубил делото и е било разпоредено да заплати разноските по делото. Той е подал жалба пред ЕСПЧ, че липсата на правна помощ е нарушила правото му на достъп до съд. Той е бил ответник по делото, така че въпросът за правната помощ е бил свързан със справедливостта на производството.

197 ЕСПЧ, *Miroslaw Orzechowski срещу Полша*, № 13526/07, 13 януари 2009 г., точка 22.

198 ЕСПЧ, *Airey срещу Ирландия*, № 6289/73, 9 октомври 1979 г., точка 26.

199 ЕСПЧ, *McVicar срещу Обединено кралство*, № 46311/99, 7 май 2002 г., точка 48.

200 ЕСПЧ, *Ненов срещу България*, № 33738/02, 16 юли 2009 г., точка 52.

201 ЕСПЧ, *Steel и Morris срещу Обединено кралство*, № 68416/01, 15 февруари 2005 г., точка 69.

202 *Пак там*.

203 ЕСПЧ, *McVicar срещу Обединено кралство*, № 46311/99, 7 май 2002 г., точки 48–53.

ЕСПЧ е постановил, че това, дали е било необходимо процесуално представителство зависи от конкретните обстоятелства по делото, и по-конкретно от това дали лицето ще бъде в състояние да представи своя случай по подходящ и задоволителен начин без съдействието на адвокат. Принципите, приложени спрямо ответника по това дело са идентични на тези, приложени в *Aiyeu срещу Ирландия*. Делото за клевета е било заведено от сравнително богато и известно лице пред Върховния съд. Жалбоподателят е бил длъжен да призове свидетели и да разглежда подробно доказателства в съдебен процес, продължил повече от две седмици. От друга страна, той е бил добре образован и опитен журналист, който би трябвало да може да формулира състоятелни аргументи пред съда. При тези обстоятелства Съдът не установява нарушение на член 6, алинея 1 от ЕКПЧ.

Насърчителна практика

Предлагане на правна помощ онлайн с цел осигуряване на достъп до правосъдие

В Испания Генералният съвет на испанските адвокатски колегии (General Council of Spanish Bars) успешно приложи система, която позволява на молителите да поискат посредством единен онлайн портал съдебна помощ за съдебни разноски и определяне на адвокат. Това спестява на молителите необходимостта от събиране на различни документи, за да подкрепят своите заявления и значително намалява времето, необходимо за обработка на заявленията.

Източник: Награда „Кристална везна“ в правосъдието за 2014 г., организирана съвместно от Съвета на Европа и Европейската комисия, www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/events/EDCJ/Cristal/Cristal2014_en.asp.

3.2. Правна помощ по наказателни дела

Основни моменти

- Правото на ползване на адвокат по наказателни дела е гарантирано по буква в) на член 6, алинея 3 от ЕКПЧ и член 48, алинея 2 от Хартата на основните права на ЕС.
- Предоставянето на правна помощ се подлага на проверка за наличието на финансови средства и проверка за основателност (интереси на правосъдието).
- Лицата трябва да докажат, че не разполагат с достатъчно финансови средства. Не съществува определение за „достатъчно финансови средства“. Обвиняемият или заподозряното лице носи тежестта на доказване на липсата на средства.
- Проверката за „интереси на правосъдието“ включва отчитане на тежестта на нарушението и тежестта на евентуалната присъда, сложността на делото и личното положение на подсъдимия. Когато на карта е заложена свободата, интересите на правосъдието изискват процесуално представителство.

3.2.1. Обхват на прилагане

Според правото на Съвета на Европа изрично право на правна помощ в наказателното производство е предвидено в буква в) от алинея 3 на член 6, от ЕКПЧ. В нея е предвидено, че всяко лице, обвинено в извършване на престъпление (вж. [Раздел 2.1](#) за значението на наказателно обвинение) има право на безплатна правна помощ, ако не разполага с „достатъчно средства“ да плати за помощ от адвокат (проверка за наличие на финансови средства) когато „интересите на правосъдието“ го изискват (проверка за интересите на правосъдието). Правото на достъп до адвокат в наказателното производство е приложимо през цялото производство, от полицейския разпит до обжалването (вж. [Раздел 4.2.1](#) относно обхвата на правото на помощ от адвокат)²⁰⁴.

Буква в) от алинея 3 на член 6, от ЕКПЧ също така предвижда правото на лицето да ползва адвокат по свой избор, което може да бъде обект на ограничения, когато интересите на правосъдието го изискват (вж. [Раздел 4.2.3](#) относно ползване на адвокат по свой избор). Това означава, че

204 ЕСПЧ, *Salduz срещу Турция*, № 36391/02, 27 ноември 2008 г.

не съществува абсолютно право на лицата да избират сами адвокат си, назначен от съда оказващ правна помощ. Лице, което поиска промяна на оказващия правна помощ адвокат трябва да представи доказателства, че адвокатът не е успял да се справи задоволително²⁰⁵. Приемливите ограничения на избора на адвокат могат да включват искането на специализирани адвокати за специализирани производства²⁰⁶.

Според правото на ЕС в допълнение към правата, защитени по член 47, член 48, алинея 2 от Хартата на основните права на ЕС гарантира зачитането на правото на защита на всеки обвиняем. Разясненията относно Хартата потвърждават, че член 48, алинея 2 има същото значение като член 6, алинея 3 от ЕКПЧ²⁰⁷. Следователно, очертаната по-долу съдебна практика на ЕСПЧ е от значение за целите на член 48. По отношение на вторичното законодателство на ЕС, Европейският съвет се е договорил да засили чрез законодателство процесуалните права на заподозрените лица или на обвиняемите в наказателното производство²⁰⁸. Това включва *Предложение за Директива относно временната правна помощ за обвиняеми или заподозрени лица, лишени от свобода, и правна помощ в производства по европейска заповед за арест*²⁰⁹. То ще задължи държавите — членки на ЕС, да предоставят незабавно временна правна помощ на лица, лишени от свобода, при това преди разпита. Временната помощ ще се прилага докато може да бъде взето решение относно допустимостта за правна помощ. Комисията също издаде Препоръка относно правото на правна помощ за заподозрените или обвиняемите²¹⁰. С това се предоставят необвързващи указания относно проверката за наличието на финансови средства и проверката за основателност, както и за качеството и ефективността на правната помощ.

205 ЕСПЧ, *Lagerblom срещу Швеция*, № 26891/95, 14 януари 2003 г., точка 60.

206 Напр. ЕСПЧ, *Meftah и други срещу Франция*, № 32911/96, 35237/97 и 34595/97, 26 юли 2002 г., точка 47.

207 *Разяснения* относно Хартата на основните права на ЕС, ОВ 2007 С 303/17.

208 *Стокхолмска програма*, ОВ 2010 С 115.

209 Вж. Европейска комисия (2013 г.), *Предложение за Директива на Европейския парламент и на Съвета относно временната правна помощ за заподозрени лица или обвиняеми, лишени от свобода, и правна помощ в производства по европейска заповед за арест*, COM(2013)824 окончателен, Брюксел.

210 Вж. Европейска комисия, *Препоръка от 27 ноември 2013 година относно правото на правна помощ за заподозрените или обвиняемите в наказателното производство*, ОВ 2013 С 378.

3.2.2. Проверка за наличие на финансови средства

ЕСПЧ не дава определение на „достатъчно финансови средства“. При определянето дали финансовото положение на даден ответник оправдава предоставянето на правна помощ се вземат под внимание конкретните обстоятелства по всяко дело. Обвиняемият или заподозряното лице носи тежестта на доказване на недостатъчно финансови средства²¹¹. Това обаче не трябва да бъде доказвано извън всякакви съмнения²¹². Трябва да бъдат взети под внимание всички доказателства, включително доказателствата за статута на молителя (напр. дали той/тя е прекарал/а време в ареста), информацията, предоставена от физическото лице, и всяко доказателство, противоречащо на твърденията на молителя²¹³.

Установяването на този въпрос трябва да се извърши от националните съдилища, които трябва да оценят доказателствата в съответствие с изискванията на член 6, алинея 1²¹⁴.

Пример: В *Цоньо Цонев срещу България (№ 2)*²¹⁵ жалбоподателят е осъден за нанасяне на телесна повреда и влизане с взлом в чужд дом. Той е осъден на 18 месеца затвор. Жалбоподателят е поискал да му бъде назначен защитник за обжалването пред Върховния касационен съд, но това му е било отказано без конкретни основания. Жалбоподателят твърди, че това е нарушило правото му на справедлив съдебен процес.

ЕСПЧ отбелязва, че е трудно да се прецени дали жалбоподателят не е притежавал достатъчно финансови средства, за да плати за помощ от адвокат. Той посочва обаче, че някои признаци сочат, че това е така: първо, защитник е назначен за жалбоподателя за предходните производства, и на второ място, жалбоподателят изрично твърди, че той не може да си позволи да наеме защитник. Съдът постановява, че, като се вземе предвид липсата на ясни признаци за противното,

211 ЕСПЧ, *Croissant срещу Германия*, № 13611/88, 25 септември 1992 г., точка 37.

212 ЕСПЧ, *Pakelli срещу Германия*, № 8398/78, 25 април 1983 г., точка 34.

213 *Пак там*.

214 ЕСПЧ, *R. D. срещу Полша*, № 29692/96 и 34612/97, 18 декември 2001 г., точка 45.

215 ЕСПЧ, *Цоньо Цонев срещу България (№ 2)*, № 2376/03, 14 януари 2010 г.

жалбоподателят наистина не е разполагал с достатъчно финансови средства да плати за процесуалното си представителство. Той стига до заключението, че това представлява нарушение на алинеи 1 и 3 на член 6 от ЕКПЧ.

Пример: В *Twalib срещу Гърция*²¹⁶ жалбоподателят е прекарал в затвора три години и е бил представляван от назначен от съда защитник по време на съдебния процес и от хуманитарна организация по време на обжалването. Тези фактори представляват „силни индикации“, че той не разполага с финансови средства за заплащане на помощ от адвокат. Това, че държавата не му е осигурила правна помощ в производството, свързано с неговата жалба до Касационния съд е нарушило правата му, гарантирани от член 6 от ЕКПЧ.

3.2.3. Проверка за интересите на правосъдието

Определянето дали „интересите на правосъдието“ (основателността) изискват предоставяне на правна помощ включва вземането под внимание на три фактора, а именно:

- тежестта на престъплението и строгостта на евентуалната присъда;
- сложността на казуса;
- социалното и личното положение на ответника²¹⁷.

Трябва да се вземат предвид и трите фактора, но не е задължително те да бъдат заедно налични, ; всеки един от трите може да обоснове предоставянето на правна помощ.

Пример: В *Здравко Станев срещу България*²¹⁸ жалбоподателят е бил безработен. В жалбата си той твърди, че му е отказана правна помощ по наказателно дело за подправяне на документи в гражданско дело.

216 ЕСПЧ, *Twalib срещу Гърция*, № 24294/94, 9 юни 1998 г., точка 51.

217 ЕСПЧ, *Quaranta срещу Швейцария*, № 12744/87, 24 май 1991 г.

218 ЕСПЧ, *Здравко Станев срещу България*, № 32238/04, 6 ноември 2012 г., точка 40.

Той е осъден и му е наложена глоба в размер на 250 евро. Също така му е разпоредено да плати обезщетение за неимуществени вреди в размер на 8 000 евро.

ЕСПЧ отбелязва, че първоначално жалбоподателят е бил застрашен от затвор; въпреки че не е наложено такова наказание, обезщетението за неимуществени вреди е било значително с оглед на финансовото му положение. Жалбоподателят има висше образование, но не е учил право. Делото не е с най-висока степен на сложност, но съответните разглеждани въпроси включват правилата за допустимост на доказателствата, процесуалните правила и значението на умисъла. В допълнение, жалбоподателят е обвинен за престъпление, което включва поставяне под съмнение на висш служител на съдебната система и което поставя под въпрос почтеността на съдебния процес в България. Един квалифициран юрист несъмнено би бил в състояние да води делото с по-голяма яснота и да се противопоставя по-ефективно на аргументите, представени от обвинението. В крайна сметка Съдът установява нарушение на буква в) от алинея 3 на член 6, от ЕКПЧ.

Личното положение на обвиняемия или заподозряното лице са важни. Проверката за интересите на правосъдието показва, че безплатна помощ от адвокат може да е необходима за лица, считани за уязвими, като деца, лица с психични проблеми и бежанци²¹⁹. Когато „производството е било ясно изпълнено с последици за молителя“ и казусът е сложен, трябва да бъде предоставена правна помощ²²⁰. Дори когато заявителите са образовани лица, които могат да разберат производството, от значение е и дали те действително могат да се защитават сами без адвокат²²¹. Молителите не трябва да доказват, че липсата на правна помощ е причинила „действителна вреда“ за тяхната защита; те трябва само да докажат, че изглежда „правдоподобно при конкретните обстоятелства“, адвокат да би могъл да им окаже помощ²²².

219 ЕСПЧ, *Quaranta срещу Швейцария*, № 12744/87, 24 май 1991 г., точки 32–36.

220 ЕСПЧ, *Pham Hoang срещу Франция*, № 13191/87, 25 септември 1992 г., точки 40–41.

221 ЕСПЧ, *Здравко Станев срещу България*, № 32238/04, 6 ноември 2012 г., точка 40.

222 ЕСПЧ, *Artico срещу Италия*, № 6694/74, 13 май 1980 г., точки 34–35.

Когато на карта е заложена свободата на лицето, принципът интересите на правосъдието изисква процесуално представителство²²³. Това задължение възниква дори и ако е налице само възможността от присъда с лишаване от свобода²²⁴.

По време на въззивната фаза на наказателното производство, следните фактори са важни за проверката на интересите на правосъдието:

- естеството на производството;
- способността на непредставен заявителда представи конкретен правен аргумент;
- строгостта на присъдата, наложена от съдилищата на по-долните инстанции.

Когато в хода на въззивни изслушвания възникват съществени въпроси на правото се изисква безплатна помощ от адвокат²²⁵. След като стане ясно, че в обжалването се повдига сложен въпрос от значение, на заявителя трябва да се предостави правна помощ в интерес на правосъдието²²⁶. ЕСПЧ заявява обаче, че интересите на правосъдието не налагат изискване за автоматично предоставяне на правна помощ, когато осъдено лице без обективна вероятност за успех желае да обжалва след като е получило справедлив съдебен процес на първа инстанция в съответствие с член 6 от ЕКПЧ²²⁷.

Накрая следва да отбележим, че самото предоставяне на помощ от адвокат не означава, че тя ще бъде ефективна. Например назначен адвокат може да се разболеє или да не изпълни задълженията си²²⁸. Държавата не може да носи отговорност за всички пропуски от страна на адво-

223 ЕСПЧ, *Benham срещу Обединено кралство*, № 19380/92, 10 юни 1996 г., точка 61.

224 Вж. напр. ЕСПЧ, *Quaranta срещу Швейцария*, № 12744/87, 24 май 1991 г., точка 33; ЕСПЧ, *Perks и други срещу Обединено кралство*, № 25277/94, 25279/94, 25280/94, 25282/94, 25285/94, 28048/95, 28192/95 и 28456/95, 12 октомври 1999 г.

225 ЕСПЧ, *Pakelli срещу Германия*, № 8398/78, 25 април 1983 г., точки 36–38.

226 ЕСПЧ, *Granger срещу Обединено кралство*, № 11932/86, 28 март 1990 г., точка 47.

227 ЕСПЧ, *Monnell и Morris срещу Обединено кралство*, № 9562/81 и 9818/82, 2 март 1987 г., точка 67.

228 ЕСПЧ, *Artico срещу Италия*, № 6694/74, 13 май 1980 г.

кат, назначен за целите на правната помощ. Въпреки това явният неуспех на адвокат, предоставящ правна помощ да организира фактическа и ефективна защита може да представлява нарушение на член 6²²⁹. Това се разглежда по-подробно в **Глава 4**, която обхваща правото да бъдеш консултиран, защитаван и представляван.

229 ЕСПЧ, *Czekalla срещу Португалия*, № 38830/97, 10 октомври 2002 г., точки 63–66.

4

Правото да бъдеш консултиран, защитаван и представляван

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
Правото да бъдеш консултиран, защитаван и представляван в ненаказателното производство		
Харта на основните права, член 47 (право на ефективни правни средства за защита) и член 48, алинея 2 (презумпция за невиновност и право на защита)	Обхват на прилагане	ЕКПЧ, Член 6, алинея 1 и член 6, алинея 3, букви б) и в)
	„Фактически и действителен“ достъп до съд	ЕСПЧ, <i>Bertuzzi срещу Франция</i> , № 36378/97, 2003 г. ЕСПЧ, <i>Anghel срещу Италия</i> , № 5968/09, 2013 г.
Правото да бъдеш консултиран, защитаван и представляван в наказателното производство		
Директива 2013/48/ЕС относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство	Обхват на прилагане	ЕСПЧ, <i>Salduz срещу Турция</i> , № 36391/02, 2008 г.
Директива 2013/48/ЕС относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство, член 3, алинея 3, буква б)	Качество на помощта от адвокат	ЕСПЧ, <i>Aras срещу Турция</i> (№ 2), № 15065/07, 2014 г.
	Ползване на адвокат по свой избор	ЕСПЧ, <i>Lagerblom срещу Швеция</i> , № 26891/95, 2003 г.

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>Харта на основните права, член 48, алинея 2</p> <p>Директива 2013/48/ЕС относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство, член 3, алинея 1, член 3, алинея 3, буква а) и член 4</p> <p>Директива 2012/13/ЕС относно правото на информация в наказателното производство</p> <p>Директива 2010/64/ЕС относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство, член 2, алинея 2</p>	<p>Достатъчно време и възможности за подготовка на защитата</p>	<p>ЕКПЧ, член 6, алинея 3, буква б)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Lanz срещу Австрия</i>, № 24430/94, 2002 г.</p>
<p>Директива 2013/48/ЕС относно правото на достъп до адвокат, член 9</p>	<p>Отказ от права</p>	<p>ЕСПЧ, <i>Pishchalnikov срещу Русия</i>, № 7025/04, 2009 г.</p>
<p>Право на самостоятелно представителство</p>		
	<p>Обхват на прилагане</p>	<p>ЕКПЧ, член 6, алинея 3, буква в)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Galstyan срещу Армения</i>, № 26986/03, 2007 г.</p>

Настоящата глава обобщава **правото на Съвета на Европа и правото на ЕС** относно правото да бъдеш консултиран, защитаван и представяван в ненаказателното производство (Раздел 4.1) и в наказателното производство (Раздел 4.2)²³⁰. Обхватът на правото се разглежда заедно с изискването помощта от адвокат да бъде ефективна. По отношение на наказателното производство, са разгледани и допълнителни и аксесорни права, например правото на ползване на услугите на адвокат по свой избор (Раздел 4.2.3) и правото на достатъчно време и възможности за подготовка на защитата (Раздел 4.2.4). Настоящата глава разглежда също обстоятелствата, при които може да съществува отказ от правото

230 Относно помощта от адвокат при процедури по убежище и по връщане вж. FRA (2014 г.), *Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията (Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration)*, стр. 113–114. Относно правата на децата на адвокат в наказателното правосъдие и алтернативни (извънсъдебни) производства вж. FRA (2015 г.), *Наръчник по европейско право относно правата на детето (Handbook of European law relating to the rights of the child)*, Люксембург, Служба за публикации, стр. 195–218.

на достъп до адвокат (Раздел 4.2.5), и обхвата на правото на самостоятелно представителство (Раздел 4.3).

4.1. Правото да бъдеш консултиран, защитаван и представляван в ненаказателното производство

Основни моменти

- Член 6 от ЕКПЧ изрично гарантира правото да бъдеш консултиран, защитаван и представляван в наказателното производство, но не и в ненаказателното производство. Член 47 от Хартата на основните права на ЕС изрично предвижда това право в ситуации, в които държавите членки прилагат (или се отклоняват от) правото на ЕС.
- Правото да бъдеш консултиран, защитаван и представляван в ненаказателното производство не е абсолютно; върху него могат да бъдат поставени разумни ограничения. Осигуряването на процесуално представителство в ненаказателното производство зависи от конкретните обстоятелства по всяко дело, по-конкретно от естеството на казуса и образованието, опита и емоционалното обвързване на заявителя.

4.1.1. Обхват на прилагане

Насърчителна практика

Предлагане на разнообразни форми на правни консултации

Wikivorce предоставя безплатни консултации и подкрепа на над 50 000 души годишно, което означава, че помага в един на всеки три развода в Обединеното кралство. Това е най-голямата онлайн общност за подкрепа при разводи в света, с над 100 000 регистрирани членове. Тя е носител на награда за социално предприятие, което се ръководи от доброволци, спонсорирана е от правителството и е финансирана чрез благотворителност. Wikivorce предлага различни по форма правни услуги, включително: дискуссионен форум; безплатни ръководства за развод, посредничество, финанси, контакти с децата и пребиваване; безплатно ръководство за развод от типа „направи си сам“; безплатна експертна помощ чрез гореща телефонна линия, която работи седем дни в седмицата; и чат стаи за неотложна подкрепа.

Вж. www.wikivorce.com/divorce, спомената в Smith, R. (2014 г.), *Дигитално предоставяне на правни услуги на хора с ниски доходи (Digital delivery of legal services to people on low incomes)*, Фондация за правно образование (The Legal Education Foundation).

Правото да бъдеш консултиран, защитаван и представляван помага на лицата да получат справедлив съдебен процес и да прилагат правата си. Правото на справедлив съдебен процес в ненаказателното производство включва правото на достъп до съд (вж. [Раздел 2.1.1](#)). Лицата могат да се нуждаят — следователно, държавата може да е задължена да предостави — процесуално представителство или помощ от адвокат, за да се гарантира, че могат да получат достъп до съд и справедлив съдебен процес²³¹.

Според правото на Съвета на Европа при спорове по „граждански права и задължения“ (определени в [Раздел 2.1](#)), тези изисквания възникват по силата на член 6, алинея 1 от ЕКПЧ²³². Те могат да възникнат във всеки един момент в производствата, по отношение на които член 6 е приложим — от образуването на производството до изпълнението на присъдата. Въпреки че член 6 не гарантира право на обжалване, той е приложим към

231 ЕСПЧ, *Airey срещу Ирландия*, № 6289/73, 9 октомври 1979 г., точка 26.

232 ЕСПЧ, *Ringeisen срещу Австрия*, № 2614/65, 16 юли 1971 г., точка 94.

въззивните производства, когато такива съществуват²³³. Това означава, че правото на помощ от адвокат може също да е приложимо по отношение на въззивните производства.

Според правото на ЕС правото да бъдеш съветван, защитаван и представляван в ненаказателното производство е конкретно предвидено в член 47 от Хартата на основните права на ЕС. Това право се признава като общ принцип на правото на ЕС в съдебната практика на Съда на ЕС²³⁴. За допълнителна информация относно връзката между член 6 от ЕКПЧ и член 47 от Хартата, вж. **фигурата в Глава 1**.

Според правото на Съвета на Европа и правото на ЕС това право не е абсолютно и върху него могат да бъдат поставени разумни ограничения (вж. **Глава 6**).

4.1.2. Фактическа и ефективна помощ от адвокат

Според правото на Съвета на Европа член 6, алинея 1 може да принуди държавите да предоставят съдействието на адвокат, за да се осигури действителен достъп до съд. Поради това помощта от адвокат и правната помощ са тясно свързани със съдебната практика на ЕСПЧ²³⁵. Въпросът, дали член 6 изисква предоставяне на процесуално представителство в ненаказателното производство, зависи от конкретните обстоятелства по всяко дело²³⁶. По-конкретно, Съдът взема под внимание дали дадено лице „ще бъде в състояние да представи своя случай по подходящ и задоволителен начин без съдействието на адвокат“²³⁷. Естеството на делото, както и образованието, опита и емоционалното обвързване на заявителя са важни въпроси, които Съдът разглежда, когато се произнася по въпроси, свързани с помощта от адвокат²³⁸.

233 ЕСПЧ, *T. и V. срещу Обединено кралство и V. срещу Обединено кралство*, № 24888/94 и № 24724/94, 16 декември 1999 г.

234 СЕС, C-305/05, *Ordre des barreaux francophones et germanophone и други срещу Conseil des ministres*, 26 юни 2007 г., точка 31.

235 ЕСПЧ, *Airey срещу Ирландия*, № 6289/73, 9 октомври 1979 г., точка 26.

236 ЕСПЧ, *Steel и Morris срещу Обединено кралство*, № 68416/01, 15 февруари 2005 г., точка 61.

237 ЕСПЧ, *McVicar срещу Обединено кралство*, № 46311/99, 7 май 2002 г., точка 48.

238 *Лак там*, точки 49–52.

Пример: В *Bertuzzi срещу Франция*²³⁹ на жалбоподателя е предоставена правна помощ, за да предяви иск за претърпени вреди срещу адвокат. Обаче и тримата адвокати, определени за неговия случай, са се опитали да се оттеглят поради лични връзки с адвоката, когото жалбоподателят иска да съди.

ЕСПЧ постановява, че в нарушение на член 6, алинея 1 от ЕКПЧ съдът, който е позволил на жалбоподателя да се представлява сам в производството срещу практикуващия юрист, не му е предоставил достъп до съд при условия, които биха осигурили ефективно упражняване на правата му.

Държавите трябва да бъдат усърдни в осигуряването на „действително и ефективно“ упражняване на правата по член 6²⁴⁰.

Пример: В *Anghel срещу Италия*²⁴¹ по силата на Хагската конвенция за гражданските аспекти на международното отвлечане на деца, жалбоподателят е поискал от румънския министър на правосъдието да му помогне да осигури връщането на сина му, който е бил отведен в Италия от майка си. В резултат на това прокурор е образувал производство по връщане в италиански съд, който е стигнал до заключение, че детето не е било неправомерно отведено. Жалбоподателят е искал да обжалва заповедта, но тъй като многократно му е дадена непълна или подвеждаща информация относно процедурата по обжалване, той не е направил това в рамките на определения срок.

ЕСПЧ постановява единодушно, че е налице нарушение на член 6. Забавата от страна на италианските власти в предоставянето на подходящи и правилни насоки, в съчетание с липсата на фактическо и ефективно представителство, нарушава самата същност на правото на жалбоподателя на достъп до съд.

Според правото на ЕС Съдът на ЕС разглежда правото на избор на адвокат в контекста на директивата, свързана със застраховане на правни разноски, без да коментира основните права, и не е разглеждал обхвата

239 ЕСПЧ, *Bertuzzi срещу Франция*, № 36378/97, 13 февруари 2003 г., точка 31.

240 ЕСПЧ, *Staroszczyk срещу Полша*, № 59519/00, 22 март 2007 г., точка 128.

241 ЕСПЧ, *Anghel срещу Италия*, № 5968/09, 25 юни 2013 г., точка 64.

на член 47 по този въпрос²⁴². Но преди приемането на Хартата на основните права на ЕС, Съдът на ЕС е установил, че правото на процесуално представителство и привилегиrowаният характер на кореспонденцията между адвокати и клиенти са основна част от правния ред на ЕС и трябва да се съблюдават от етапа на предварителното разследване²⁴³. В допълнение, както беше отбелязано, съдебната практика на ЕСПЧ е от значение за тълкуването на обхвата на член 47 (вж. **фигурата** в **Глава 1**).

4.2. Правото да бъдеш съветван, защитаван и представяван в наказателните производства

Основни моменти

- Член 6, алинея 3, буква в) от ЕКПЧ и член 48, алинея 2 от Хартата на основните права на ЕС изрично гарантират правото на защита в гражданското производство.
- Буква б) на член 6, алинея 3 от ЕКПЧ излага правото на достатъчно време и възможности за подготовка на защитата. То е тясно свързано с буква в) на член 6, алинея 3 от ЕКПЧ, тъй като, за да се упражни правото на защита, са необходими достатъчно време и възможности.
- Правото на ползване на помощ от адвокат се прилага по отношение на цялото производство, от полицейското разследване до приключването на обжалването. Достъпът до адвокат на ранните етапи на производството е от особено значение.
- Това право може да бъде обект на ограничения, при условие че ограниченията не накърняват същността на правото.
- Правото на ползване на помощ от адвокат изисква предоставянето на ефективно представителство, а не просто присъствието на адвокат.
- Отказът от правото трябва: (i) да бъде установен по недвусмислен начин; (ii) да бъде придружен от минимални гаранции, съразмерни с неговото значение; (iii) да бъде добровolen и (iv) да представлява съзнателен и интелигентен отказ от право. Също така трябва да се докаже, че ответникът е могъл разумно да предвиди последиците от поведението си.

242 Вж. СЕС, С-442/12, *Jan Sneller срещу DAS Nederlandse Rechtsbijstand Verzekeringsmaatschappij NV*, 7 ноември 2013 г., относно Директива 87/344/ЕИО от 22 юни 1987 година относно координирането на законовите, подзаконовите и административните разпоредби, ОВ 1987 L 185, член 4, точка 1.

243 СЕС, Съединени дела С-46/87 и С-227/88, *Hoechst AG срещу Комисия на Европейските общности*, 21 септември 1989 г., точка 15.

4.2.1. Обхват на прилагане

Съгласно правото на Съвета на Европа буква в) от алинея 3 на член 6, от ЕКПЧ предвижда, че всяко лице, обвинено в извършване на престъпление, има правото „да се защитава лично или да ползва адвокат по свой избор“ (вж. [Раздел 2.1](#) за определението на наказателно обвинение). По този начин лице, обвинено в извършване на престъпление, има право на избор между това да се защитава само или да получи процесуално представителство. Обаче правото на самостоятелно представителство може да бъде ограничено в интерес на правосъдието (вж. [Раздел 4.3](#)). Правото на ползване на адвокат е свързано и с правото на правна помощ (вж. [Раздел 3.2.1](#) относно правната помощ в наказателното производство) и с правото по буква б) на член 6, алинея 3 от ЕКПЧ на достатъчно време и възможности за подготовка на защитата. Казано по-просто, помощта от адвокат не може да бъде ефективна, ако подсъдимият не разполага с времето и възможностите да приеме съвет и да подготви правилно защитата по делото си (вж. [Раздел 4.2.4](#))²⁴⁴.

Държавите имат свобода на действие при избора на начина на гарантиране на правото на ползване на адвокат в техните съдебни системи²⁴⁵. Помощта от адвокат може да приема много форми — например съвет по време на разпит, представляване в съда и подготовка на обжалвания, но правото е приложимо по отношение на цялото производство²⁴⁶. Правото на адвокат на ранните етапи на производството е от особено значение, тъй като мълчанието на обвиняемия или заподозряното лице може да доведе до неблагоприятни изводи²⁴⁷. Достъпът до адвокат на ранните етапи включва също правото на поверително консултиране с адвокат преди провеждането на разпита²⁴⁸.

Пример: В *Salduz срещу Турция*²⁴⁹ жалбоподателят е осъден за участие в неразрешена демонстрация в подкрепа на ПКК (Работническата партия на Кюрдистан). Той не е имал достъп до адвокат и е дал

244 ЕСПЧ, *Goddi срещу Италия*, № 8966/80, 9 април 1984 г., точка 31.

245 ЕСПЧ, *Quaranta срещу Швейцария*, № 12744/87, 24 май 1991 г., точка 30.

246 ЕСПЧ, *Salduz срещу Турция*, № 36391/02, 27 ноември 2008 г.; вж. също ЕСПЧ, *Yevgeniy Petrenko срещу Украйна*, № 55749/08, 29 януари 2015 г., точка 89.

247 ЕСПЧ, *John Murray срещу Обединено кралство*, № 18731/91, 8 февруари 1996 г., точка 66.

248 ЕСПЧ, *A.T. срещу Люксембург*, № 30460/13, 9 април 2015 г., точка 86.

249 ЕСПЧ, *Salduz срещу Турция*, № 36391/02, 27 ноември 2008 г., точки 54–62.

показания, в които признава вина, по време на разпит, докато е бил задържан от полицията; по-късно той отрича показанията си. Националният съд е разчитал на първоначалните показания, когато го е осъдил.

ЕСПЧ потвърждава, че за да бъде правото на справедлив съдебен процес „фактическо и ефективно“, достъп до адвокат трябва да бъде осигурен от първия разпит от полицията. Съдът отбелязва, че заподозрените лица са особено уязвими на етапа на разследването и че събраните доказателства могат да определят изхода от делото им. Ранният достъп до адвокат защитава привилегиата срещу самообвинение и е основна защита срещу малтретиране. Всяко изключение от това право трябва да бъде ясно дефинирано и ограничено във времето. Дори когато възникват непреодолими основания, ограниченията не трябва да увреждат неправомерно правата на обвиняемия. В случая на жалбоподателя отсъствието на адвокат, докато той е бил задържан от полицията, е засегнало безвъзвратно правото му на защита, в нарушение на буква в) от алинея 3 на член 6, във връзка с член 6, алинея 1.

Достъпът до адвокат трябва да бъде ефективен и фактически. Например лицата, задържани от полицията, трябва да бъдат официално запознати с правата им на защита, включително правото им на безплатна помощ от адвокат при определени условия, но полицията трябва също да им осигури фактически средства, за да се свържат и да общуват със защитника си (вж. също [Раздел 4.2.4](#)). Когато законите системно пречат на лицата, обвинени в извършване на престъпление, да получат достъп до помощ от адвокат, докато са задържани в полицията, се нарушава член 6, дори когато лицата, обвинени в извършване на престъпление, запазват мълчание²⁵⁰. Законсъобразността на ограниченията на правото на помощ от адвокат по време на началните етапи на полицейския разпит трябва да се разглежда в светлината на цялостното им въздействие върху правото на справедлив съдебен процес²⁵¹.

250 ЕСПЧ, *Dayanan срещу Турция*, № 7377/03, 13 октомври 2009 г., точка 33.

251 ЕСПЧ, *Pishchalnikov срещу Русия*, № 7025/04, 24 септември 2009 г., точка 67.

Правото да се говори с адвокат поверително може да бъде ограничено, но ограниченията изискват значителна обосновка²⁵². Това е особено важна част от правото на помощ от адвокат – без способността да се предоставят и получават поверителни инструкции, правото губи много от своята полезност²⁵³. ЕСПЧ последователно постановява, че са необходими „сериозни причини“, за да се отмени това право; например наблюдение на контактите на жалбоподателя с неговия адвокат може да бъде оправдано, когато са налице подозрения, че жалбоподателят е член на банда, и това е необходимо, за да се хванат останалите членове на бандата²⁵⁴.

Пример: В *Lanz срещу Австрия*²⁵⁵ жалбоподателят е арестуван по подозрение в измама и е задържан в предварителния арест. Неговият контакт с адвоката му по време на задържането под стража е под наблюдение поради риск, че жалбоподателят ще повлияе върху свидетели или ще отстрани документи, които все още не са иззети. Той подава жалба, че това е нарушило правото му на защита.

ЕСПЧ установява нарушение на букви б) и в) от член 6, алинея 3 от ЕКПЧ. Правото на комуникация със защитника без разговорът да бъде слушан от трето лице е част от основните изисквания за справедлив съдебен процес в едно демократично общество. Ако клиента не може да се съвещава с адвоката си, помощта на адвоката губи голяма част от полезността си и става неефективна. Наблюдението от страна на следователя е сериозна намеса в правата на защита на обвиняемия и за обосноваването му са необходими много сериозни причини.

Според правото на ЕС правото на ползване на адвокат в наказателното производство е предвидено в член 48, алинея 2 от Хартата на основните права на ЕС. Това гарантира зачитане на правата на защита на всеки обвиняем. Точно както и според правото на Съвета на Европа, съгласно правото на ЕС, това право не е абсолютно. То обаче е признато като един

252 ЕСПЧ, *Sakhnovskiy срещу Русия*, № 21272/03, 2 ноември 2010 г., точка 97

253 ЕСПЧ, *S. срещу Швейцария*, № 12629/87 и 13965/88, 28 ноември 1991 г., точка 48. Вж. също ЕСПЧ, *Brennan срещу Обединено кралство*, № 39846/98, 16 октомври 2001 г., точки 58–63.

254 ЕСПЧ, *George Kempers срещу Австрия*, № 21842/93, 14 януари 1998 г.

255 ЕСПЧ, *Lanz срещу Австрия*, № 24430/94, 31 януари 2002 г., точки 50–52.

от основните елементи на справедливия съдебен процес;²⁵⁶ на определените адвокати трябва да се даде достатъчно време и възможности за подготовка на защитата на клиентите им (вж. [Раздел 4.2.4](#)).

Пример: В *Ordre des barreaux francophones et germanophone u другу срещу Conseil des ministres*²⁵⁷ Съдът на ЕС отбелязва, че адвокатите не могат да изпълняват задоволително своята задача да съветват, защитават и представяват своите клиенти, ако са задължени да си сътрудничат с органите, като им предоставят информация, получена в хода на съответните правни консултации.

Правото на помощ от адвокат в наказателното производство е заложено и във вторичното законодателство на ЕС: Директивата относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест²⁵⁸, на която се позовава и ЕСПЧ²⁵⁹. Нейната цел е да установи минимални правила относно правото на заподозрени и обвиняеми в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест. Директивата се прилага за заподозрени или обвиняеми в наказателно производство от „момента, в който компетентните органи на държава членка уведомят лицата, с официално съобщение или по друг начин, че са заподозрени или обвиняеми в извършването на престъпление“, до „приключване на производството“ (т.е. окончателното решение относно престъплението, включително постановяването на присъдата и обжалването)²⁶⁰. Директивата се прилага и за лица, които не са заподозрени, но се превръщат в заподозрени в хода на разпит²⁶¹. Въпреки това различни стандарти за защита се прилагат за лица, които не са били лишени от свобода; въпреки че те са свободни да се обърнат към адвокат, да се консултират или да ползват адвокат, който са уре-

256 СЕС, С-7/98, *Dieter Krombach срещу André Bamberski*, 28 март 2000 г., точка 39.

257 СЕС, С-305/05, *Ordre des barreaux francophones et germanophone u другу срещу Conseil des ministres*, 26 юни 2007 г., точка 32.

258 Директива 2013/48/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2013 година относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане, ОВ 2013 L 294/1. Обединеното кралство и Ирландия не са се присъединили към тази директива, и тя не е приложима в Дания.

259 ЕСПЧ, *А.Т. срещу Люксембург*, № 30460/13, 9 април 2015 г., точка 38.

260 Директива 2013/48/ЕС, член 2, точка 1.

261 *Лак там*, член 2, точка 3.

дили сами, държавите членки не са задължени „да предприемат активни стъпки“, за да гарантират, че тези лица получават помощ от адвокат²⁶². Директивата осигурява също защита в производството по европейска заповед за арест²⁶³. На практика тя изключва „леки нарушения“ от обхвата на предоставяната от нея защита²⁶⁴.

Според правото на ЕС и правото на Съвета на Европа правото на достъп до помощ от адвокат е от особено значение за заподозрените или обвиняемите лица в уязвимо положение, като хората с увреждания, мигрантите и децата²⁶⁵. Държавите трябва да предприемат допълнителни мерки да съдействат за тяхната способност да разбират и ефективно да участват в производството, така че да могат – ако е необходимо с помощта на преводач, адвокат, социален работник или приятел – да разберат „общата насока“ на това, което се каза²⁶⁶. Също така те трябва да могат да обяснят своята версия за събитията на своя адвокат. Държавите трябва да намалят, доколкото е възможно, усещането за сплашване, и да гарантират, че децата разбират добре естеството на разследването и какъв е залогът. Те трябва да осигурят уведомяването на децата и другите уязвими лица за правото им на помощ от адвокат (вж. също **Раздел 8.1** относно хората с увреждания)²⁶⁷. В съда обвиняемите трябва да бъдат в състояние да следят това, което се казва от свидетелите на обвинението, и да са в състояние да посочат всички твърдения, с които не са съгласни²⁶⁸.

Проект на директива на ЕС относно процесуалните гаранции за деца, заподозрени в извършването на наказателни производства или обвиня-

262 Директива 2013/48/ЕС, съображение 27.

263 *Пак там*, член 10.

264 *Пак там*, член 2, точка 4.

265 Вж. FRA (2015 г.), *Правосъдие в интересите на детето – перспективи и опит на специалисти по участие на деца в граждански и наказателни съдебни производства в 10 държави – членки на ЕС (Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States)*. Вж. също FRA (2015 г.), *Наръчник по европейско право относно правата на детето (Handbook on European law relating to the rights of the child)*, стр. 195–218.

266 ЕСПЧ, *S.C. срещу Обединено кралство*, № 60958/00, 15 юни 2004 г., точка 29

267 ЕСПЧ, *Panovits срещу Кипър*, № 4268/04, 11 декември 2008 г., точка 67. Във връзка с хората с увреждания, вж. също ECHR, член 5, точка 4 и ЕСПЧ, *Меуері срещу Германия*, № 13770/88, 12 май 1992 г., точка 27.

268 ЕСПЧ, *S.C. срещу Обединено кралство*, № 60958/00, 15 юни 2004 г., точка 29.

нени в такива, предлага задължителен достъп до адвокат за деца, които са заподозрени в извършването на или обвинени в наказателни производства²⁶⁹. Европейската комисия публикува също *Препоръка относно процесуалните гаранции за уязвими лица, които са заподозрени или обвиняеми в наказателно производство*. Тя препоръчва заподозряно лице или обвиняем, който не може да разбере производството, да не може да се откаже от правото си на адвокат (вж. **Раздел 4.2.5** относно отказа)²⁷⁰.

4.2.2. Качество на помощта от адвокат

Правото на помощ от адвокат е правото на ефективна помощ и представителство²⁷¹. Присъствието на адвокат, който няма възможност да се намеси, за да осигури зачитане на правата на обвиняемия или заподозряното лице, не е от полза за обвиняемия или заподозряното лице²⁷².

Пример: В *Aras срещу Турция (№ 2)*²⁷³ жалбоподателят е бил арестуван по подозрение в измама с утежняващи вината обстоятелства. Той е разпитан без адвокат от полицията и е направил признания във връзка с престъплението. След това е бил изправен пред прокурора, където, без присъствието на адвокат, жалбоподателят повтаря дадените пред полицията показания. Когато жалбоподателят е изправен пред съдията по делото, съдията е позволил на адвоката на жалбоподателя да влезе в залата за изслушвания, но не му е позволил да вземе думата и да консултира жалбоподателя.

ЕСПЧ заявява, че „самото присъствие“ на адвокат не е достатъчно, за да се упражни правото по буква в) от алинея 3 на член 6. Жалбоподателят е трябвало да има достъп до адвокат от първия раз-

269 Предложение за Директива на Европейския парламент и на Съвета относно процесуалните гаранции за деца, заподозрени в извършването на или обвинени в наказателни производства, COM(2013)822/2, член 6.

270 Европейска комисия (2013 г.), *Препоръка от 27 ноември 2013 година относно процесуалните гаранции за уязвими лица, които са заподозрени или обвиняеми в наказателно производство*, ОВ 2013 С 378.

271 ЕСПЧ, *Imbrioscia срещу Швейцария*, № 13972/88, 24 ноември 1993 г., точка 43.

272 ЕСПЧ, *Aras срещу Турция (№ 2)*, № 15065/07, 18 ноември 2014 г., точка 40.

273 *Лак там*.

пит. Пасивното присъствие на адвоката на жалбоподателя в залата за изслушвания не може да се разглежда като достатъчно съгласно стандартите на ЕКПЧ.

Според правото на Съвета на Европа начинът на провеждане на защитата по същество е въпрос между обвиняемия или заподозряното лице и неговия адвокат, но ако съответните власти са предупредени за „явен недостатък“ от страна на адвоката, те трябва да реагират²⁷⁴. Това задължение възниква единствено когато непредоставянето на ефективно представителство е „явно или в достатъчна степен сведено до вниманието [на държавата]“²⁷⁵. Например, когато жалба бъде счестена за недопустима поради пропуски на адвокат, това може да наруши правото на фактическа и ефективна защита²⁷⁶. Само недостатъци, които се дължат на органи на държавата, могат да доведат до нарушение на буква в) от алинея 3 на член 6,²⁷⁷. Например отговорност на държавата може да възникне, когато държавата е наясно, че адвокат не е предприел действия в полза на обвиняемия²⁷⁸. Но дори сериозни недостатъци в справедливостта на производството не могат да породят нарушение, ако жалбоподателят не повдигне въпроса при обжалването²⁷⁹.

Според правото на ЕС Директивата относно правото на достъп до адвокат потвърждава, че заподозряното лице или обвиняемият има право неговият адвокат „да присъства и да участва ефективно“²⁸⁰. Участието на адвоката трябва да се осъществява „в съответствие с процедурите по националното право, при условие че тези процедури не засягат ефективното упражняване и същността на посоченото право“²⁸¹.

274 ЕСПЧ, *Daud срещу Португалия*, № 22600/93, 21 април 1998 г., точка 42.

275 ЕСПЧ, *Imbrioscia срещу Швейцария*, № 13972/88, 24 ноември 1993 г., точка 41.

276 ЕСПЧ, *Czekalla срещу Португалия*, № 38830/97, 10 октомври 2002 г., точки 63–65; ЕСПЧ, *Vatvukas срещу Гърция (№ 2)*, № 2870/11, 9 април 2015 г., точки 39–43.

277 ЕСПЧ, *Tripodis срещу Италия*, № 13743/88, 22 февруари 1994 г., точка 30.

278 ЕСПЧ, *Artico срещу Италия*, № 6694/74, 13 май 1980 г., точка 33.

279 ЕСПЧ, *Twalib срещу Гърция*, № 24294/94, 9 юни 1998 г.

280 Директива 2013/48/ЕС, член 3, точка 3, буква б).

281 *Пак там*.

4.2.3. Ползване на помощ от адвокат по свой избор

Независимо от важността на отношенията на поверителност между адвокат и клиент, правото на помощ от адвокат по свой избор не е абсолютно. То е задължително обект на регулиране, когато става въпрос за безплатна правна помощ, защото държавата контролира критериите и финансирането за помощта от адвокат (вж. също [Глава 3](#) относно правната помощ)²⁸². Това право може да бъде обект на ограничения под формата на професионално регулиране; напр. може да се изискват различни квалификации за различни нива на компетентност.

Пример: В *Lagerblom срещу Швеция*²⁸³ жалбоподателят, който е от Финландия, е поискал осигуреният му чрез правна помощ адвокат да бъде сменен. Той е поискал адвокат, който говори и финландски. Националният съд е отхвърлил неговото искане. Жалбоподателят твърди, че това представлява нарушение на буква в) от алинея 3 на член 6, от ЕКПЧ.

ЕСПЧ отбелязва, че буква в) от алинея 3 на член 6, дава на обвиняемия право да бъде защитаван от адвокат „по свой избор“, но това право не може да се счита за абсолютно. При назначаването на защитник съдилищата трябва да имат предвид желанията на обвиняемите, но те могат да не бъдат зачетени, когато са налице подходящи и достатъчни основания да се твърди, че това е необходимо в интерес на правосъдието. Жалбоподателят владее шведски достатъчно добре, за да общува с адвоката си, и е бил в състояние да участва ефективно в процеса срещу него. Съдилищата са имали право да му откажат адвокат по негов избор. Не е налице нарушение на член 6 от ЕКПЧ.

Назначаването на професионални юристи, а не застъпници – непрофесионалисти може да служи на интересите на правосъдието, когато са налице сериозни и сложни обвинения²⁸⁴. В допълнение, специализира-

282 ЕСПЧ, *Croissant срещу Германия*, № 13611/88, 25 септември 1992 г., точка 29.

283 ЕСПЧ, *Lagerblom срещу Швеция*, № 26891/95, 14 януари 2003 г.

284 ЕСПЧ, *Mayzit срещу Русия*, № 63378/00, 20 януари 2005 г., точки 70–71.

ното естество на производството може да оправдае използването на специализирани адвокати²⁸⁵.

4.2.4. Достатъчно време и възможности за подготовка на защитата

Според правото на Съвета на Европа и правото на ЕС обвиняемият или заподозряното лице има право на достатъчно време и възможности за подготовка на защитата си. Това е така, защото способността на адвоката да осигури ефективна правна помощ може да бъде подкопана от обстоятелствата, при които той може да се срещне или да разговаря с клиента. Това право е изложено в буква б) от алинея 3 на член 6, от ЕКПЧ и е включено в правата на защита по член 48, алинея 2 от Хартата на основните права на ЕС.

Според правото на Съвета на Европа правото на ефективна помощ предполага достъп до преписката²⁸⁶. Преписката съдържа всички документи, полезни за определянето на подходящата правна квалификация.

Това, дали времето и възможностите са достатъчни, се оценява в светлината на обстоятелствата по всяко конкретно дело²⁸⁷. Трябва да се постигне равновесие между осигуряването на провеждането на производството в разумен срок (вж. **Глава 7** относно продължителността на производството) и предоставянето на достатъчно време за провеждане и подготвяне на защитата. Въпросът, който трябва да бъде разгледан, е дали общото въздействие на всички затруднения противоречи на правото на справедлив съдебен процес²⁸⁸. Например липсата на каквото и да е време за консултации между лицето, обвинено в извършването на престъпление, и адвоката може да представлява нарушение на буква б) от алинея 3 на член 6, тъй като лице, обвинено в извършването на престъпление, не може да получи подходяща помощ без това²⁸⁹.

285 ЕСПЧ, *Meftah и други срещу Франция*, № 32911/96, 35237/97 и 34595/97, 26 юли 2002 г., точка 47.

286 ЕСПЧ, *Дауанан срещу Турция*, № 7377/03, 13 октомври 2009 г.

287 ЕСПЧ, *Iglin срещу Украйна*, № 39908/05, 12 януари 2012 г., точка 65.

288 ЕСПЧ, *Осалан срещу Турция*, № 46221/99, 12 май 2005 г., точка 148.

289 ЕСПЧ, *Campbell и Fell срещу Обединено кралство*, № 7819/77 и № 7878/77, 28 юни 1984 г., точка 99.

Според правото на ЕС няколко директиви налагат конкретни задължения на държавите членки (вж. **Раздел 2.3.1** относно правото на справедливо изслушване)²⁹⁰. Например член 3, алинея 1 от Директивата относно правото на достъп до адвокат изисква достъпът до адвокат да се предостави в срок и по начин, които позволяват на заинтересованите лица реално и ефективно да упражнят правата си на защита. Член 3, алинея 3 дава на заподозрените или обвиняемите правото да се срещат насаме и да осъществяват връзка с представляващия ги адвокат. Член 4 изисква държавите — членки на ЕС, да осигурят обща информация, която да улесни намирането на адвокат от заподозрения или обвиняемия.

В допълнение, Директивата относно правото на информация в наказателното производство налага задължения за информиране на заподозрените и обвиняемите лица за правата им в наказателното производство, включително например правото им на достъп до материалите по делото за целите на подготвянето на защитата им²⁹¹.

На последно място, член 2, алинея 2 от Директивата относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство изисква да се осигурява устен превод за контактите на заподозрените лица или на обвиняемите с техния защитник в пряка връзка с всеки разпит или изслушване по време на производството, или с обжалването или подаването на други процесуални молби²⁹².

4.2.5. Отказ от права

Правото на помощ от адвокат е от такава основна важност, че обвиняемият или заподозряното лице може да се откаже от него единствено

²⁹⁰ Директива 2013/48/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2013 година относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане, ОВ 2013 L 294/1. Обединеното кралство и Ирландия не са се присъединили към тази директива; тя не е приложима и в Дания.

²⁹¹ Директива 2012/13/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 май 2012 година относно правото на информация в наказателното производство, ОВ 2012 L 142.

²⁹² Директива 2010/64/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 20 октомври 2010 година относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство, ОВ 2010 L 280.

при ограничени обстоятелства²⁹³. ЕСПЧ строго ограничава отказа от това право и подчертава значението на предоставянето на гаранции.

Пример: В *Pishchalnikov срещу Русия*²⁹⁴ жалбоподателят е арестуван по подозрение за грабеж при утежнени обстоятелства. Той е разпитан без адвокат и е признал участие в криминални дейности. При последвалите процедури той е отказал помощ от адвокат. След това му е бил назначен служебен защитник. Когато е разпитан в присъствието на адвоката, той е оттеглил показанията си. Осъден е за различни престъпления въз основа на признанието, направено след ареста му.

ЕСПЧ отбелязва, че е по-малко вероятно обвиняем, който няма адвокат, да бъде информиран за правата си; следователно, по-малко вероятно е тези права да бъдат зачитани. Въпреки това лицата могат да се откажат от гаранциите за справедлив съдебен процес по собствена воля, изрично или мълчаливо. За да бъдат ефективни гаранциите, отказът от право трябва: (i) да бъде установен по недвусмислен начин; (ii) да бъде придружен от минимални гаранции, съразмерни с неговото значение; (iii) да бъде добровolen; (iv) да представлява съзнателен и интелигентен отказ от право; и (v) ако се подразбира от поведението на обвиняемия, трябва да бъде показано, че обвиняемият е могъл разумно да предвиди последиците от поведението си.

В този случай Съдът е счел, че е малко вероятно обвиняемият да е могъл разумно да осъзнае последиците от това, че е бил разпитан без помощ от адвокат. Постановено е нарушение на член 6 от ЕКПЧ, тъй като не е бил наличен действителен отказ от правото.

Стигането до заключение за отказ от право от страна на заподозрян или за отказ на обвиняем да даде инструкции на адвокат е неуместно²⁹⁵. В допълнение, не може да се подразбира наличие на действителен отказ, когато лице, обвинено в извършване на престъпление, отговаря

293 ЕСПЧ, *A.T. срещу Люксембург*, № 30460/13, 9 април 2015 г., точка 59. Този случай е свързан с директивата относно правото на достъп до адвокат.

294 ЕСПЧ, *Pishchalnikov срещу Русия*, № 7025/04, 24 септември 2009 г., точки 77-78.

295 ЕСПЧ, *Sakhnovskiy срещу Русия*, № 21272/03, 2 ноември 2010 г., точки 89-93.

на въпроси на следователите, след като му е напомнено за правото да запази мълчание²⁹⁶. Следва да се предприемат разумни стъпки, за да се гарантира, че обвиняемият или заподозряното лице е напълно наясно с правата си на защита и може да оцени, доколкото е възможно в конкретната ситуация, последиците от отказа му от правото²⁹⁷. Може да представлява нарушение на буква в) от алинея 3 на член 6, , ако лице, обвинено в извършване на престъпление, не е могло, без помощта на преводач, разумно да оцени последиците от това да бъде разпитвано без адвокат²⁹⁸. Държавите трябва да предприемат допълнителни мерки за защита на правата на заподозрени лица или обвиняеми в уязвимо положение, като хора с увреждания и деца — напр. като уредят помощ за тези лица от трети страни (вж. [Глава 8](#))²⁹⁹.

Според правото на ЕС член 9 от Директивата относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство посочва три условия за действителен отказ от право:

- i) на заподозрения или обвиняемия е предоставена ясна и достатъчна устна или писмена информация на прост и разбираем език относно съдържанието на въпросното право и възможните последици на отказа от него;
- ii) отказът е направен доброволно и недвусмислено;
- iii) отказът трябва да е протоколиран в съответствие с правото на съответната държава — членка на ЕС³⁰⁰.

296 ЕСПЧ, *Pishchalnikov срещу Русия*, № 7025/04, 24 септември 2009 г., точка 79.

297 ЕСПЧ, *Panovits срещу Кипър*, № 4268/04, 11 декември 2008 г., точка 68.

298 ЕСПЧ, *Şaman срещу Турция*, № 35292/05, 5 април 2011 г., точка 35.

299 ЕСПЧ, *Panovits срещу Кипър*, № 4268/04, 11 декември 2008 г., точки 67–68. Вж. също Европейска комисия (2013 г.), *Предложение за Директива на Европейския парламент и на Съвета относно процесуалните гаранции за деца, заподозрени в извършването на или обвинени в наказателни производства*, COM(2013) 822/2; Европейска комисия (2013 г.), *Препоръка от 27 ноември 2013 година относно процесуалните гаранции за уязвими лица, които са заподозрени или обвиняеми в наказателно производство*, OV 2013 С 378; и FRA (2015 г.), *Правосъдие в интересите на детето — перспективи и опит на специалисти по участие на деца в граждански и наказателни съдебни производства в 10 държави — членки на ЕС (Child friendly justice — Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States)*.

300 Вж. [Директива 2013/48/ЕС](#).

Въпреки това трябва да се отбележи, че съгласно проекта на директива относно процесуалните гаранции за деца, заподозрени в извършването на или обвинени в наказателни производства, децата не могат да се откажат от правото си на адвокат³⁰¹. Нещо повече, Препоръката на Европейската комисия относно процесуалните гаранции за уязвими лица препоръчва да не е възможно уязвимите лица да имат възможност да се откажат от правото на адвокат³⁰².

4.3. Право на самостоятелно представителство

Основни моменти

- В наказателното и в ненаказателното производства лице може да се представлява само, освен ако интересите на правосъдието изискват друго – напр. за да се защитят правата на обвиняемия или заподозряното лице или ако представителството е необходимо за ефективно правораздаване.
- Определянето дали интересите на правосъдието налагат задължително назначаване на адвокат, попада в границите на преценката на националните съдилища.

301 Европейска комисия (2013 г.), Предложение за Директива относно процесуалните гаранции за деца, заподозрени в извършването на или обвинени в наказателни производства, член 6.

302 Европейска комисия (2013 г.), Препоръка относно процесуалните гаранции за уязвими лица, които са заподозрени или обвиняеми в наказателно производство, точка 11.

Насърчителна практика

Оказване на помощ на страни по делото, които се представляват сами

В Обединеното кралство, Звеното за лична подкрепа (Personal Support Unit, PSU) съдейства на страни по делото, които преминават през процеса на съдопроизводство без процесуално представителство. PSU осигурява обучени доброволци, които предоставят безплатна помощ на хора, изправени пред производство без процесуално представителство пред граждански и семейни съдилища в Англия и Уелс. PSU предоставя практически насоки за това какво се случва в съда; може да помогне с внасянето на формуляри или да придружава лицата в съда; и също така предоставя емоционална и морална подкрепа. То не предоставя услуги по застъпничество или процесуално представителство на лица по време на изслушвания. То може обаче да свърже лицата с други агенции, които предоставят тези юридически услуги.

Източник: <https://www.thepsu.org/>.

Беше посочено, че лицата имат право да бъдат представлявани в ненаказателни производства, ако това е необходимо, за да се осигури фактически и ефективен достъп до съд. Буква в) от алинея 3 на член 6, от ЕКПЧ дава право на всяко лице, обвинено в извършване на престъпление, да участва в наказателното производство чрез представител или като се представлява само.

Самостоятелното представителство е позволено, освен ако интересите на правосъдието изискват друго – например, за да се защитят правата на обвиняемия или заподозряното лице или ако представителството е необходимо за ефективно правораздаване. Например някои национални съдилища изискват обвиняемите да бъдат представлявани единствено на определени етапи или при обжалване.

Правото на самостоятелно представителство в ненаказателното производство не е абсолютно³⁰³. Определянето дали интересите на правосъди-

303 ЕСПЧ, *Philis срещу Гърция*, № 16598/90, 1 юли 1991 г. Вж. също СЕС, C-399/11, *Stefano Melloni срещу Ministerio Fiscal*, 26 февруари 2013 г., точки 49–52.

ето налагат задължително назначаване на адвокат, попада в границите на преценката на националните органи³⁰⁴.

Могат да се налагат ограничения, например за да се предотвратят злоупотреби с достойнството на съдебната зала, за да се защитят уязвимите свидетели от травми и да се предотврати постоянното възпрепятстване на производството от страна на заподозрените лица или обвиняемите³⁰⁵. Всяка преценка трябва да се прави пропорционално и ограничения трябва да се налагат внимателно³⁰⁶.

Пример: В *Galstyan срещу Армения*³⁰⁷ жалбоподателят е бил арестуван, уведомен е бил за правата му и изрично е отказал помощ от адвокат.

ЕСПЧ отбелязва, че буква в) от алинея 3 на член 6, от ЕКПЧ дава на обвиняемия правото да се защитава или „лично, или да ползва помощ от адвокат“. Следователно, самостоятелното представителство е позволено, освен ако интересите на правосъдието изискват друго. В случая на жалбоподателя, няма доказателства, че неговият избор да се представлява сам е резултат от каквито и да е заплахи или физическо насилие, или че той е бил „подведен“ да се откаже от адвокат. Собственият избор на жалбоподателя е бил да няма адвокат; следователно, държавата не може да бъде държана отговорна за липсата на представителство. Не е налице нарушение на член 6 от ЕКПЧ.

Ако обвиняемият или заподозряното лице съзнателно се откаже от правото си да получи съдействие от адвокат, самият обвиняем или самото заподозряно лице е длъжно да демонстрира старание — напр. като получи копие от решението на съда, ако то е необходимо за процеса на обжалване³⁰⁸.

304 ЕСПЧ, *Correia de Matos срещу Португалия*, № 48188/99, 15 ноември 2001 г. Вж. също ЕСПЧ, *Croissant срещу Германия*, № 13611/88, 25 септември 1992 г.

305 *Пак там*, точки 12–13.

306 *Пак там*, точка 18.

307 ЕСПЧ, *Galstyan срещу Армения*, № 26986/03, 15 ноември 2007 г., точка 91.

308 ЕСПЧ, *Melin срещу Франция*, № 12914/87, 22 юни 1993 г., точка 25.

5

Право на ефективни правни средства за защита

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
Какво представляват ефективните правни средства за защита?		
<p>Харта на основните права, член 47 (право на ефективни правни средства за защита)</p> <p>СЕС, C-583/11 P, <i>Inuit Tapiriit Kanatami и други срещу Европейския парламент и Съвета на Европейския съюз</i>, 2013 г.</p> <p>СЕС, T-49/07, <i>Sofiane Fahas срещу Съвета на Европейския съюз</i>, 2010 г.</p>	<p>Материално-правни изисквания</p>	<p>ЕКПЧ, член 13 (право на ефективни правни средства за защита)</p> <p>ЕСПЧ, <i>McFarlane срещу Ирландия</i>, № 31333/06, 2010 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>Rotaru срещу Румъния</i>, № 28341/95, 2000 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>Yarashonen срещу Турция</i>, № 72710/11, 24 юни 2014 г.</p>
<p>СЕС, C-69/10, <i>Brahim Samba Diouf срещу Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration</i>, 2011 г.</p>	<p>Институционални изисквания</p>	<p>ЕСПЧ, <i>Ramirez Sanchez срещу Франция</i>, № 59450/00, 2006 г.</p>
Примери за специфични правни средства за защита		
<p>СЕС, Съединени дела C-6/90 и C-9/90, <i>Andrea Francovich и Daniela Bonifaci и други срещу Италианска република</i>, 1991 г.</p> <p>Директива за расовото равенство (2000/43/ЕО), член 15</p>	<p>Обезщетение</p>	<p>ЕСПЧ, <i>Апануев и други срещу Русия</i>, № 42525/07 и № 60800/08, 2012 г.</p>

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>СЕС, Съединени дела C-65/09 и C-87/09, <i>Weber</i> и <i>Putz</i>, 2011 г.</p> <p>Директива относно продажбата на потребителски стоки (1999/44/ЕО), член 3, алинея алинеи 2 и 3</p> <p>Директива относно пакетните пътувания (90/314/ЕИО), Член 4, алинея алинеи 6 и 7</p>	<p>Специфично изпълнение</p>	
<p>Харта на основните права, член 52, алинея 1 (приложно поле)</p> <p>СЕС, C-314/12, <i>UPC Telekabel Wien GmbH</i>, 2014 г.</p>	<p>Съдебни разпореждания</p>	<p>ЕКПЧ, член 10 (свобода на изразяването на мнение)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Brosa срещу Германия</i>, № 5709/09, 17 април 2014 г.</p>

Настоящата глава и останалата част от наръчника се съсредоточава върху националните правни средства за защита, а не върху статута и правните средства за защита пред ЕСПЧ и пред Съда на ЕС. Главата първо очертава процедурните и институционалните изисквания за ефективни правни средства за защита. След това се дават примери за специфични типове правни средства за защита. Много видове правни средства за защита могат да осигурят ефективно възстановяване на нарушени права. Правните средства за защита, разгледани в настоящата глава (обезщетение, специфично изпълнение и съдебни разпореждания), са за илюстрация, а не са изчерпателни.

5.1. Какво представляват ефективните правни средства за защита?

Основни моменти

- Член 13 от ЕКПЧ и член 47 от Хартата на основните права на ЕС гарантират правото на ефективни правни средства за защита. Това право е съществен компонент на достъпа до правосъдие. То позволява на лицата да търсят обезщетение за нарушаване на правата им. Различни типове правни средства за защита могат да възстановят различни типове нарушения.
- Нито ЕКПЧ, нито Хартата на основните права на ЕС дава определение на „правно средство за защита“. Най-важното изискване е правното средство за защита да бъде „ефикасно“ на практика и по закон. Не съществуват изисквания относно формата на правното средство за защита и държавите имат известна свобода на преценка в това отношение. При вземане на решение какво е ефикасно, се взема предвид съвкупността от (всички) правни средства за защита.
- *Член 13 от ЕКПЧ и член 47 от Хартата на основните права на ЕС имат различен обхват. Член 13 предвижда право на „ефикасни правни средства за защита пред съответните национални власти“ за „защитими искове“ за нарушения на права по ЕКПЧ.*
- Член 47 от Хартата на основните права на ЕС изисква ефективна защита пред съд на правата, произтичащи от правото на ЕС. *Той се основава на член 13 от ЕКПЧ, но осигурява по-голяма защита. Член 47 предвижда право на ефективни правни средства за защита пред съд и е приложим по отношение на всички права и свободи в правото на ЕС. Той не е ограничен до правата по Хартата.*
- Съгласно законодателството на ЕС като цяло правните средства за защита трябва да са в съответствие с принципа на равностойност. Това означава, че условията по отношение на исковите, произтичащи от правото на ЕС, не могат да бъдат по-малко благоприятни от тези, отнасящи се до подобни дела, произтичащи от националното законодателство.

За да бъде ефикасно, дадено правно средство за защита трябва да удовлетворява конкретни материалноправни, процесуалноправни и институционални изисквания, както е посочено в [Раздели 5.1.1](#) и [5.1.2](#). Трябва да отбележим, че изискванията съгласно правото на Съвета на Европа и правото на ЕС се различават до известна степен.

5.1.1. Материалноправни и процесуалноправни изисквания по отношение на ефективните правни средства за защита

Всички лица имат право на възстановяване на нарушените им човешки права. Това означава, че те трябва да са в състояние да получат правно средство за защита. Различни типове правни средства за защита могат да се отнасят до различни типове нарушения (вж. [Раздел 5.2](#)).

В правото на Съвета на Европа и в правото на ЕС не е дадено определение на термина „правно средство за защита“. Правото на ефективни правни средства за защита е заложено в член 13 от ЕКПЧ и член 47 от Хартата на основните права на ЕС. То е установено и в международни документи – напр. член 8 от ВДПЧ и член 2, алинея 3 от МПГПП³⁰⁹.

Според правото на Съвета на Европа член 13 от ЕКПЧ предлага защита на лица, които искат да подадат жалба във връзка с предполагаеми нарушения на техните права по Конвенцията. Член 13 гласи: „Всеки, чиито права и свободи, провъзгласени в тази Конвенция, са нарушени, има право на ефикасни правни средства за тяхната защита пред съответните национални власти, дори и нарушението да е извършено от лица, действващи при упражняване на служебни функции“.

Пример: В *Rotaru срещу Румъния*³¹⁰ жалбоподателят е подал жалба във връзка с това, че разузнавателната служба на Румъния съхранява и използва неточна, тайно събрана лична информация за осъждането му за обидно поведение, произтичаща от писма, писани от него като

309 Обърнете внимание, че буква б) на член 2, точка 3 от МПГПП предвижда, че правото на правни средства за защита трябва „да бъде установено от компетентните съдебни, административни или законодателни власти или от всяка друга компетентна власт, предвидена в правната система на държавата“. Специфични разпоредби по отношение на лицата, лишени от свобода, се съдържат и в член 5, точка 4 от ЕКПЧ, който гарантира право на *habeas corpus* (лицето да бъде доведено пред съда, особено за да се установи дали е правилно задържано). Вж. също Харта на основните права на ЕС, член 6, и МПГПП, член 9, точка 4.

310 ЕСПЧ, *Rotaru срещу Румъния*, № 28341/95, 4 май 2000 г., точка 67.

студент по време на комунистическите времена. Той не е могъл да поиска заповед за унищожаване или изменение на информацията и твърди, че това е нарушение на член 13.

ЕСПЧ потвърждава, че член 13 гарантира наличието на правно средство за защита с цел налагане на правата и свободите по ЕКПЧ на национално равнище, както и че това правно средство за защита трябва да бъде „ефикасно“ на практика и по закон. Такова правно средство за защита по отношение на оплакването на жалбоподателя не е съществувало в Румъния по това време; това представлява нарушение на член 13 от ЕКПЧ.

Член 13 позволява на лицата да потърсят правно средство за защита пред национален орган във връзка със защитими искове за нарушаване на едно или повече от правата им, изложени в ЕКПЧ³¹¹. Следователно, член 13 обхваща искове, в които се твърди за нарушения по същество на разпоредби на ЕКПЧ. Това затвърждава член 35 от ЕКПЧ, който поставя изискване лицата да изчерпят всички вътрешноправни средства за защита, преди да се обърнат към ЕСПЧ, и предвижда допълнителна гаранция с цел да се гарантира, че правата са защитени, на първо място, на национално равнище³¹².

Според правото на ЕС в член 47, Харта на основните права е посочено: „Всеки, чийто права и свободи, гарантирани от правото на Съюза, са били нарушени, има право на ефективни правни средства за защита пред съд в съответствие с предвидените в настоящия член условия“. В момента Хартата е част от първичното право на ЕС, но член 47 отразява също съществуващата съдебна практика на ЕС, която може да предложи полезни прецеденти³¹³. Правото на ефективни правни средства за защита отдавна е основен елемент на правния ред на ЕС въз основа на принципа на върховенство на закона³¹⁴. Съдът на ЕС също подчертава тясната връзка

311 ЕСПЧ, *Klass u други срещу Германия*, № 5029/71, 6 септември 1978 г., точка 64.

312 ЕСПЧ, *Kudła срещу Полша*, № 30210/96, 26 октомври 2000 г., точка 152.

313 СЕС, C-402/05 P и C-415/05 P, *Yassin Abdullah Kadi u Al Barakaat International Foundation срещу Съвет на Европейския съюз и Комисия на Европейските общности*, 3 септември 2008 г., точка 335.

314 СЕС, C-294/83, *Parti écologiste "Les Verts" срещу Европейски парламент*, 23 април 1986 г.; СЕС, C-50/00 P, *Unión de Pequeños Agricultores срещу Съвета*, 25 юли 2002 г.; СЕС, C-222/84, *Marguerite Johnston срещу Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, 15 май 1986 г.

между ефективната защита пред съд по член 47 от Хартата на основните права на ЕС и член 6 и член 13 от ЕКПЧ.

Пример: В *Sofiane Fahas срещу Съвет на Европейския съюз*³¹⁵ жалбоподателят, алжирски гражданин, живеещ в Германия, иска отменяне на няколко Решения на Съвета за приемане на ограничителни мерки за борба с тероризма.

Съдът на ЕС подчертава отново, че „принципът на ефективна съдебна защита представлява основен принцип на общественото право, който произтича от общите конституционни традиции на държавите членки и който е записан в членове 6 и 13 от ЕКПЧ, и впрочем е потвърден с член 47 от Хартата на основните права на Европейския съюз“.

Разясненията относно Хартата на основните права на ЕС потвърждават, че правото на правни средства за защита по член 47 се „основава на член 13 от ЕКПЧ“. Съдебната практика на ЕСПЧ е важна за тълкуването на значението на правото на ефективни правни средства за защита. Съществуват обаче важни разлики между обхвата на член 47 от Хартата на основните права на ЕС и обхвата на член 6 от ЕКПЧ. (вж. **фигурата** в **Глава 1**).

Според правото на Съвета на Европа и правото на ЕС, нито член 47 от Хартата на основните права на ЕС, нито член 13 от ЕКПЧ изисква да се предлага каквато и да било конкретна форма на правни средства за защита. Основното изискване е правното средство за защита да е „ефективно на практика и по закон“³¹⁶. Ефективността на правното средство за защита не зависи от сигурността на благоприятния изход³¹⁷. Типът правно средство за защита зависи от обстоятелствата по всеки случай.

В правото на Съвета на Европа са установени някои принципи за определяне на ефективността. Например ефективното правно средство за защита трябва:

- да бъде достъпно;

315 СЕС, Т-49/07, *Sofiane Fahas срещу Съвет на Европейския съюз*, 7 декември 2010 г.

316 ЕСПЧ, *M.S.S. срещу Белгия и Гърция*, № 30696/09, 21 януари 2011 г., точка 288.

317 ЕСПЧ, *Costello-Roberts срещу Обединено кралство*, № 13134/87, 25 март 1993 г., точка 40.

- да е в състояние да осигури удовлетворение за оплакванията на заявителя;
- да предлага разумна перспектива за успех³¹⁸.

Пример: В *McFarlane срещу Ирландия*³¹⁹ жалбоподателят е бил арестуван в момента на освобождаването му от затвор в Северна Ирландия през 1998 г. Той е обвинен в престъпления, извършени през 1983 г. в Република Ирландия, и е бил освободен под условна гаранция. Той е подал две молби за спиране на наказателното производство с мотива, че правото му на справедлив процес е безвъзвратно накърнено от загубата на оригиналните пръстови отпечатъци и от забавяне. И двете молби са отхвърлени. Жалбоподателят е оправдан през юни 2008 г.

ЕСПЧ се усъмнява в ефективността на предложеното правно средство за защита (дело за обезщетение за вреди при нарушаване на конституционното право) поради следните причини: (i) налице е значителна несигурност по отношение на наличието на предложеното конституционно правно средство за защита, защото, въпреки че на теория е било на разположение в продължение на почти 25 години, никога не е било прилагано; (ii) възможно е предложеното правно средство за защита да не е било на разположение въз основа на фактите по делото поради възможен съдебен имунитет; и (iii) то би било сложно от процесуална гледна точка и би предизвикало забавяне и разходи. Поради това Съдът установява нарушение на член 13 във връзка с член 6, алинея 1) от ЕКПЧ (продължителност на производството..

Според правото на ЕС Съдът на ЕС признава задължението на държавите членки да осигуряват правни средства за защита, които са достатъчни за гарантирането на ефективна съдебна защита на правата в областите, обхванати от правото на Съюза. То се основава на принципите на ефективност и равностойност. Принципът на ефективност изисква националното законодателство да не прави упражняването на права по законодател-

318 ЕСПЧ, *Vucković и други срещу Сърбия*, № 17153/11 и 29 други дела, 25 март 2014 г., точки 71 и 74.

319 ЕСПЧ, *McFarlane срещу Ирландия*, № 31333/06, 10 септември 2010 г.

ството на ЕС невъзможно или прекомерно трудно³²⁰. Принципът на равностойност изисква условията, свързани с искиове, произтичащи от правото на ЕС, да не са по-неблагоприятни от условията, свързани с подобни искиове от национален характер.

Следователно, според правото на ЕС държавите членки са законово обвързани да установят системи от правни средства за защита и процедури, които осигуряват зачитане на правото на ефективна съдебна защита, гарантирано от правото на ЕС³²¹. Това би било подкопано от национални правни разпоредби и съдебни практики, които намаляват ефективността на правото на ЕС³²². Това, дали дадена национална разпоредба спазва принципа на ефективността, трябва да се „анализира с оглед на мястото на тази разпоредба в процедурата, нейното развитие и нейните особености, разглеждани като цяло, пред различните национални инстанции“³²³. Трябва да се вземат предвид положението на страните и обстоятелствата по делото, за да се определи дали е налице липса на ефективна защита³²⁴.

320 СЕС, С-33/76, *Rewe-Zentralfinanz eG u Rewe-Zentral AG срещу Landwirtschaftskammer für das Saarland*, 16 декември 1976 г. За повече примери вж. СЕС, С-415/11, *Mohamed Aziz срещу Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa)*, 14 март 2013 г., точка 50, и СЕС, Съединени дела С-482/13, С-484/13, С-485/13, С-487/13, *Unicaja Banco SA срещу José Hidalgo Rueda u други*, *Caixabank SA срещу Manuel María Rueda, Ledesma u други*, *Caixabank SA срещу José Labella Crespo u други*, и *Caixabank SA срещу Alberto Galán Luna u други*, 21 януари 2015 г.

321 ДЕС, член 4, точки 3 и 19. Вж. СЕС, С-50/00 P, *Unión de Pequeños Agricultores срещу Съвет на Европейския съюз*, 25 юли 2002 г., точки 39–41. Вж. също СЕС, Т-461/08, *Evropaiki Dymitiki - Proigmena Systemata Tilepikoinonion Pliroforikis kai Tilematikis AE срещу Европейска инвестиционна банка (ЕИБ)*, 20 септември 2011 г., точка 46.

322 СЕС, С-213/89, *The Queen срещу Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd u други*, 19 юни 1990 г., точка 20.

323 СЕС, С-312/93, *Peterbroeck, Van Campenhout & Cie SCS срещу Белгийската държава*, 14 декември 1995 г., точка 14. За по-скорошни дела вж. СЕС, С-249/11, *Христо Бянков срещу Главен секретар на Министерството на вътрешните работи*, 4 октомври 2012 г., точка 75.

324 СЕС, С-169/14, *Juan Carlos Sánchez Morcillo u María del Carmen Abril García срещу Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA*, 17 юли 2014 г., точки 43–51.

Пример: В *Inuit Tapiriit Kanatami и други срещу Европейския парламент и Съвета*³²⁵ Съдът на ЕС разглежда процесуалната легитимация на ловци на тюлени, които искат да оспорят регламент за забрана на пускането на тюленови продукти на вътрешния пазар на ЕС.

Съдът на ЕС преглежда системата на съдебна защита в ЕС. Той посочва, че договорите за ЕС не създават нови правни средства за защита пред националните съдилища и че, при липса на правна уредба на ЕС, националните правни системи на всяка държава членка са тези, които трябва да определят процесуалните правила за производствата, предназначени да осигурят защитата на правата. Държавите членки трябва да обърнат необходимото внимание на принципите на ефективност и равностойност при установяването на тези правила. Съдът на ЕС постановява, че ловците на тюлени нямат правен статут, който да им позволява да заведат пряко дело за отмяна.

Характерът на съответното право е от значение за вида правно средство за защита, което държавата е длъжна да предостави³²⁶. **Според правото на Съвета на Европа** например обезщетение за имуществени и неимуществени вреди трябва по принцип да бъде на разположение за нарушения на член 2 от ЕКПЧ. Имуществените вреди са загуби, които могат да бъдат точно изчислени. Неимуществените вреди не могат да бъдат изчислени точно — например физическо или психическо страдание. Когато се преценява дали дадено правно средство за защита предлага ефективно обезщетение, може да бъде взета предвид съвкупността от средства, предоставени по силата на националното законодателство³²⁷. Когато се търси правно средство за защита за нарушение на право по ЕКПЧ, което представлява и „гражданско право“ по член 6, са приложими по-широките и строги гаранции по член 6, алинея 1³²⁸.

325 СЕС, С-583/11 Р, *Inuit Tapiriit Kanatami и други срещу Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз*, 3 октомври 2013 г., точки 102–103.

326 Вж. ЕСПЧ, *Budayeva и други срещу Русия*, № 15339/02, № 21166/02, № 20058/02, № 11673/02 и № 15343/02, 20 март 2008 г., точка 191.

327 ЕСПЧ, *De Souza Ribeiro срещу Франция*, № 22689/07, 13 декември 2012 г., точка 79.

328 ЕСПЧ, *Kudła срещу Полша*, № 30210/96, 26 октомври 2000 г., точка 146.

Може да се наложи държавите да представят доказателства за наличието на ефективно правно средство за защита – като посочат например сходни дела, в които успешно е получено правно средство за защита³²⁹.

Пример: В *Yarashonen срещу Турция*³³⁰ руснак от чеченски произход е избягал в Турция, след като руските сили за сигурност, както се твърди, убили брат му. По-късно той се върнал и е бил арестуван за незаконно влизане в страната. Той е бил задържан, въпреки че е подал молба за убежище, и не е получил медицинско лечение. По-късно молбата му за убежище е била удовлетворена. Жалбоподателят е подал оплакване за незаконно задържане, за условията на задържането му и за липсата на ефективно национално правно средство за защита по член 13 за нарушението на член 3 от ЕКПЧ.

ЕСПЧ постановява, че това, че жалбоподателят е могъл да повдигне своите оплаквания в рамките на общите процедури за съдебен контрол, не е било достатъчно. Правителството не е било в състояние да покаже нито едно решение, което да докаже, че задържан имигрант е бил в състояние да използва тези общи съдебни процедури, за да осигури правата си. Без такива доказателства способността на общите правни средства за защита да осигурят ефективно превантивно и/или компенсаторно обезщетение не е била установена с достатъчна степен на сигурност. Съдът установява нарушение на член 13 във връзка с член 3 от ЕКПЧ.

Държавата може да наложи разумни ограничения по отношение на правото на ефективни правни средства за защита с цел да осигури ефективно правораздаване (напр. вж. **Раздел 6.2.2** относно давностните срокове)³³¹. Съмнения относно ефективното функциониране на ново-създадено законово правно средство за защита не трябва да пречат на лицата да се опитат да го използват³³². Съветът на Европа препоръчва, когато създават нови правни средства за защита, държавите, когато е подходящо, да осигурят обратно действие на онези средства за защита,

329 Пак там, точка 159.

330 ЕСПЧ, *Yarashonen срещу Турция*, № 72710/11, 24 юни 2014 г., точки 63–66.

331 Вж. ЕСПЧ, *Stubbings и други срещу Обединено кралство*, № 22083/93 и 22095/93, 22 октомври 1996 г.

332 ЕСПЧ, *Krasuski срещу Полша*, № 61444/00, 14 юни 2005 г., точка 71.

които са предназначени за справяне със системни или структурни проблеми³³³.

5.1.2. Институционални изисквания по отношение на ефективните правни средства за защита

Според правото на Съвета на Европа член 13 от ЕКПЧ предвижда право на ефективни правни средства за защита пред „национални власти“. Не е задължително това да са съдебни органи, но се приема, че съдебните правни средства за защита осигуряват по-силни гаранции за независимост, за достъп на жертвите и семействата им и за прилагане на решенията в съответствие с изискванията на член 13 (вж. **Раздел 2.4.1** относно извънсъдебните органи като цяло)³³⁴.

При определяне дали даден орган е в състояние да осигури ефективно правно средство за защита трябва да се вземат предвид фактите по делото, характерът на съответното право и правомощията и гаранциите на органа³³⁵.

Пример: В *Ramirez Sanchez срещу Франция*³³⁶ жалбоподателят е осъден на доживотен затвор за терористични атаки във Франция. Той е излежавал присъдата си в единична килия в продължение на осем години и два месеца, привидно заради това, че е опасен, необходимостта от поддържане на ред и сигурност в затвора и вероятността да се опита да избяга. Той се е обърнал към административен съд с молба за отмяна на решението да бъде държан в единична

333 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), Препоръка CM/Rec(2010)3 на Комитета на министрите към държавите-членки относно ефективни средства за прекомерна продължителност на производството (*Recommendation Rec(2010)3 to member states on effective remedies for excessive length of proceedings*), 24 февруари 2010 г., точка 11.

334 ЕСПЧ, *Z и други срещу Обединено кралство*, № 29392/95, 10 май 2001 г., точка 110.

335 ЕСПЧ, *Kudła срещу Полша*, № 30210/96, 26 октомври 2000 г., точка 157. За по-скорошни дела вж. ЕСПЧ, *Ališić и други срещу Босна и Херцеговина, Хърватия, Сърбия, Словения и бившата югославска република Македония*, № 60642/08, 16 юли 2014 г., точки 131-136.

336 ЕСПЧ, *Ramirez Sanchez срещу Франция*, № 59450/00, 4 юли 2006 г.

килия. Съдът е отхвърлил молбата му, като е посочил, че мярката е вътрешна и в конкретния момент не отговаря на условията за сезиране на административните съдилища.

ЕСПЧ решава, че е налице нарушение на член 13, но не и на член 3, поради липса на правно средство за защита във френското право, даващо възможност на жалбоподателя да оспорва решението за удължаване на излежаването на присъдата му в единична килия. Съдът отбелязва, че, предвид сериозните последици от строгия режим на излежаване на присъдата, ефективното правно средство за защита пред съдебен орган е от съществено значение.

Националните власти, посочени в член 13 от ЕКПЧ, трябва да удовлетворяват определени критерии. Необходима е институционална независимост. Например, когато полицейски началник има свобода на преценка дали да отнася въпроси до орган за оплаквания срещу полицията (независим орган) за разследване, необходимите стандарти за независимост не са изпълнени³³⁷. Правомощието за вземане на задължителни решения също е важно. Орган, който няма такива правомощия, може да бъде счетен за неспособен да предостави ефективно правно средство за защита, особено ако не са налице процесуални гаранции като правото на процесуално представителство или оповестяване на решението³³⁸. Правно средство за защита, което зависи изцяло от оценки от политически характер, не е достатъчно³³⁹.

Според правото на ЕС, както е посочено в **Раздел 5.1.2**, член 47 от Хартата на основните права на ЕС дава на лицата право на ефективни правни средства за защита пред съд. Значението на „правораздавателен орган“ е разгледано в **Раздел 2.1**. Правораздавателният орган трябва да отговаря на стриктни изисквания: да е създаден със закон; да е постоянен; да е независим и безпристрастен; да включва производство *inter-partes*; да

337 ЕСПЧ, *Khan срещу Обединено кралство*, № 35394/97, 12 май 2000 г., точка 47.

338 ЕСПЧ, *Chaahal срещу Обединено кралство*, № 22414/93, 15 ноември 1996 г., точка 154.

339 Жалба до министъра на вътрешните работи/Държавния секретар във връзка със заповед за контролиране кореспонденцията на лишените от свобода е пример за такъв тип правно средство за защита. Вж. ЕСПЧ, *Silver и други срещу Обединено кралство*, № 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75 и 7136/75, 25 март 1983 г., точка 116.

има задължителна компетентност; и да прилага правилата на закона³⁴⁰. Въпреки това правото да се искат ефективни правни средства за защита пред правораздавателен орган не е неограничено.

Пример: В *Brahim Samba Diouf срещу Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration*³⁴¹ Диуф подава молба за убежище в Люксембург, като твърди, че е избягал от робство в Мавритания и е преследван от бившия си работодател. Молбата му е разгледана по ускорена процедура за убежище, отхвърлена е като неоснователна и е било разпоредено преместването му. Жалбоподателят внася искане за отмяна на решението в Административния съд, който изпраща преюдициално запитване до Съда на ЕС. Запитването е дали задължението за осигуряване на ефективно правно средство за защита изключва националното законодателство, което пречи на обжалване.

Съдът на ЕС заявява, че трябва да съществува правно средство за защита пред съдебен орган, но принципът на ефективна съдебна защита не изисква достъп до няколко инстанции. Не е задължително предварителното решение за преразглеждане на молба за международна закрила съгласно ускорената процедура да бъде предмет на съдебен контрол, при условие че това решение подлежи на контрол като част от разглеждането от съда на окончателното решение по същество за предоставяне или отказ на закрила.

Според правото на ЕС, член 47 от Хартата на основните права на ЕС не изключва възможността за възлагане на един единствен тип съд разглеждането на конкретни видове дела (напр. дела, засягащи селскостопански помощи), при условие че упражняването на права не е изключително трудно (напр. поради забавяне)³⁴².

340 СЕС, С-54/96, *Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH срещу Bundesbaugesellschaft Berlin mbH*, 17 септември 1997 г., точка 23.

341 СЕС, С-69/10, *Brahim Samba Diouf срещу Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration*, 28 юли 2011 г., точка 69.

342 СЕС, С-93/12, *ЕТ Агроконсултинг-04-Велко Стоянов срещу Изпълнителен директор на Държавен фонд „Земеделие“ - Разплащателна агенция*, 27 юни 2013 г., точка 56–61.

5.2. Примери за специфични правни средства за защита

Настоящият раздел разглежда няколко примера за видове правни средства за защита, но не представлява изчерпателен списък. Други примери включват възстановяване (задължението за връщане, в пари или в натура, на нещо, взето от лицето) или правни средства за защита срещу отстраняване от държава (отлагателно средство за защита, за да се предотврати нарушаване на правата на човека, потенциално причинено от отстраняването на лице от юрисдикцията на дадена държава). Тези примери са свързани с конкретни материални права, като правото на собственост, или специфични области на политиката, например предоставяне на убежище и имиграция, и поради това са извън фокуса на настоящата глава. Правните средства за защита, произтичащи от забава в изпълнението на съдебни решения, са разгледани в [Раздел 5.2.1](#), докато правните средства за защита срещу прекомерно продължителни производства са изложени в [Раздел 7.3](#).

Основни моменти

- **Обезщетение:** компенсаторните правни средства за защита невини могат да осигурят ефективно удовлетворение; например може да е по-добре да се ускори производството. Съдът на ЕС е разработил принципи относно задължението на държавата да плаща за причинени вреди. Конкретни директиви на ЕС относно дискриминацията също съдържат разпоредби, свързани с вреди: напр. член 15 от Директивата за расовото равенство.
- **Специфично изпълнение:** между европейските правни системи съществуват значителни разлики по отношение на специфичното изпълнение. Правото на ЕС съдържа недискриминационни разпоредби относно специфичното изпълнение на специфично секторно равнище.
- **Съдебни разпореджения:** ЕСПЧ и Съдът на ЕС отбелязват значението на постигането на равновесие между конкуриращи се права и естеството и пропорционалността на всяко ограничение, когато се обмислят съдебни разпореджения. Някои права могат да бъдат ограничавани единствено ако са удовлетворени конкретни критерии.

5.2.1. Обезщетение

Обезщетението е форма на удовлетворение за компенсиране на вредите, претърпени в резултат на нарушение на законови права. **Според правото на Съвета на Европа** компенсаторните правни средства за защита най-общо са достатъчни за нарушения на ЕКПЧ, но те не осигуряват ефективно правно средство за защита във всяка ситуация. Например, когато нарушение е свързано с условията на задържане и жалбоподателят все още е в затвора, обезщетението може и да не е достатъчно³⁴³. В допълнение, компенсаторните правни средства за защита в случаи на неизпълнение на съдебно решение (вж. [Раздел 6.3](#)) могат да са подходящи единствено ако удовлетворяват конкретни условия:

- искът трябва да се разгледа в разумен срок;
- обезщетението трябва да се плати бързо;
- процесуалните правила трябва да съответстват на изискванията на член 6 от ЕКПЧ;
- правилата относно правните разноски трябва да не налагат прекомерно бремене на страните по делото;
- нивото на обезщетение не трябва да бъде неразумно в сравнение със сумите, присъждани от ЕСПЧ по подобни дела.

Пример: В *Burdov срещу Русия (№ 2)*³⁴⁴ в полза на жалбоподателя са издадени съдебни решения, които разпореждат изплащане на обезщетения за работата му по време на спасителни операции в Чернобил. Част от съдебните решения остават неизпълнени в продължение на години. По предишно дело ЕСПЧ е установил нарушения на член 6 от ЕКПЧ и член 1 от Протокол № 1. Съдът се самосезира и решава да разгледа този въпрос в съответствие с член 13, като отбелязва увеличаване на броя на случаите, свързани с неизпълнение.

343 ЕСПЧ, *Torreggiani и други срещу Италия*, № 43517/09, № 46882/09, № 55400/09, № 57875/09, № 61535/09, № 35315/10 и № 37818/10, 8 януари 2013 г., точка 96.

344 ЕСПЧ, *Burdov срещу Русия (№ 2)*, № 33509/04, 15 януари 2009 г., точки 98–100.

Съдът потвърждава, че, в случаи на неизпълнение на съдебни решения, националните мерки за осигуряване на своевременно изпълнение имат „най-голяма стойност“. Държавите обаче биха могли да изберат да наложат чисто компенсаторно правно средство за защита, ако то изпълнява конкретни изисквания: искът трябва да се разгледа в разумен срок; обезщетението трябва да се плати бързо; процесуалните правила трябва да съответстват на изискванията на член 6 от ЕКПЧ; правилата относно правните разноски трябва да не налагат прекомерно бреме на страните по делото; нивото на обезщетение не трябва да бъде неразумно в сравнение със сумите, присъждани от ЕСПЧ по подобни дела. Съществува силна, макар и оборима презумпция, че прекомерно продължителните производства причиняват неимуществени вреди.

По това дело ЕСПЧ установява нарушение на член 13 от ЕКПЧ, тъй като прекомерно закъснение при изпълнението на съдебните решения е лишило жалбоподателя от всякакъв вид средства за защита.

ЕСПЧ е посочил също основни критерии за проверка на ефективността на компенсаторните правни средства за защита по отношение на прекомерната продължителност на съдебното производство (вж. [Раздел 7.3](#))³⁴⁵. Ако обезщетението се счита за правно средство за защита, съдилищата трябва да избягват прекомерен формализъм, особено по отношение на доказателствата за вреди³⁴⁶. Процесуалните правила, уреждащи иска за обезщетение, трябва да съответстват на принципа за справедливост, гарантиран от член 6 от ЕКПЧ. Това включва изискването искът да се разгледа в разумен срок и правилата относно правните разноски да не налагат прекомерно бреме на страните по делото.

Пример: Делото *Апануев и други срещу Русия*³⁴⁷ е свързано с условията на задържане на жалбоподателите в различни затвори за временно задържане между 2005 и 2008 г.

345 ЕСПЧ, *Yuriy Nikolayevich Ivanov срещу Украйна*, № 40450/04, 15 октомври 2009 г., точка 65.

346 ЕСПЧ, *Радков срещу България (№ 2)*, № 18382/05, 10 февруари 2011 г., точки 38–40.

347 ЕСПЧ, *Апануев и други срещу Русия*, № 42525/07 и № 60800/08, 10 януари 2012 г.

ЕСПЧ установява нарушения на член 3 (забрана на нечовешко или унижително отношение) и член 13 от ЕКПЧ. По отношение на правото на ефективни правни средства за защита, ЕСПЧ потвърждава, че държавите са длъжни да въведат ефективни превантивни и компенсаторни национални правни средства за защита. Съдът отбелязва също, че всеки, който е подложен на отношение в нарушение на член 3, следва да има право на парично обезщетение, и че тежестта на доказване, наложена на ищците, не трябва да е прекомерна.

Продължителното неплащане на присъденото обезщетение може да представлява намеса в правата на жалбоподателя на мирно ползване на неговите притежания по член 1 от Протокол 1 от ЕКПЧ³⁴⁸. В случаи, свързани с отнемане на имоти, всяко лице, чийто имот е бил отнет, трябва, по принцип, да е в състояние да получи обезщетение, „разумно свързано със стойността на имота“, дори когато „законни цели от „обществен интерес“ налагат възстановяване на сума, по-малка от пълната пазарна стойност“³⁴⁹.

Според правото на ЕС Хартата на основните права на ЕС не съдържа разпоредби, които изрично задължават държавите членки да осигурят обезщетение за нарушения на правата, произтичащи от правото на ЕС. Въпреки това лицата могат да се позовават на правата, произтичащи от правото на ЕС, пред националните съдилища и държавите членки могат да носят отговорност за вреди при специфични обстоятелства³⁵⁰.

Пример: Във *Francovich u Bonifaci срещу Италия*³⁵¹ съгласно Директива 80/987/ЕИО за защита при несъстоятелност, на Франкович и Бонифачи (и 33 негови колеги) се дължат пари, след като съответните им работодатели са започнали производства за ликвидация. Директивата е трябвало да бъде приложена до 1983 г., но Италия не е направила това; пет години по-късно, на работниците не е било платено нищо. Ликвидаторите на дружеството са ги уведомили, че

348 ЕСПЧ, *Кирилова и други срещу България*, № 42908/98, 44038/98, 44816/98 и 7319/02, 9 юни 2005 г., точки 123–124.

349 ЕСПЧ, *Pincová u Pinc срещу Чешка република*, № 36548/97, 5 ноември 2002 г., точка 53.

350 СЕС, C-26/62, *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos срещу Netherlands Inland Revenue Administration*, 5 февруари 1963 г.

351 СЕС, Съединени дела C-6/90 и C-9/90, *Andrea Francovich u Danila Bonifaci u други срещу Италианската република*, 19 ноември 1991 г.

не са останали пари. Жалбоподателите са предявили иск срещу държавата, като твърдят, че е необходимо да им бъдат платени обезщетения за вреди за компенсирани на претърпените загуби в резултат на неприлагането на директивата.

Съдът на ЕС потвърждава, че Договорът за ЕИО (който е в сила в момента по казуса) е създал своя собствена правна система, която съдилищата на държавите членки са били задължени да прилагат. Освен това правото на Общността поражда права по силата на задълженията по Договора, наложени по ясно определен начин на лицата, на държавите членки и на институциите на Общността. Принциплът, според който държавите членки трябва да носят отговорност за вреди, причинени на граждани поради нарушаване на правото на ЕС, за което държавите могат да бъдат държани отговорни, е „присъщ на системата на Договора“.

Отговорност на държавата възниква, когато е налице нарушение на договорите на ЕС по вина на държавата³⁵² или неспазване на съдебната практика на Съда на ЕС³⁵³. Отговорност на държава членка може да възникне и по дела между лица, ако става въпрос за права, произтичащи от правото на ЕС³⁵⁴.

Неприлагането на директива също може да доведе до възникване на отговорност на държавата за вреди. За да възникне такава отговорност:

- Директивата трябва да предоставя права на частни лица;
- правата трябва да са ясно определени;
- трябва да съществува причинно-следствена връзка между неприлагането на директивата от държавата и претърпаната загуба.

352 СЕС, Съединени дела C-46/93 и C-48/93, *Brasserie du Pêcheur SA срещу Bundesrepublik Deutschland u The Queen срещу Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd u други*, 5 март 1996 г., точка 34.

353 Вж. също СЕС, C-224/01, *Gerhard Köbler срещу Република Австрия*, 30 септември 2003 г., точка 56.

354 СЕС, C-453/99, *Courage Ltd срещу Bernard Crehan u Bernard Crehan срещу Courage Ltd u други*, 20 септември 2001 г.

Този принцип се отнася и до ситуации, при които държавите членки не са изменили действащото национално законодателство или са приложили директива неправилно. Освен това той е разширен така, че да включва нарушения на правото на ЕС от всеки държавен орган (включително съдебен орган)³⁵⁵. В такива случаи обаче трябва също да се покаже, че е налице достатъчно сериозно нарушение на закона. Когато се решава дали е налице „достатъчно сериозно нарушение на закона“, трябва да се вземат под внимание следните фактори:

- яснотата и прецизността на нарушеното правило;
- свободата на преценка, оставена на държавата членка от правилото;
- дали нарушението е било умишлено;
- дали нарушението е било оправдано;
- степента, в която позиция, възприета от институция на ЕС, може да е допринесла за нарушението;
- степента, в която държавата членка е приела или запазила национални мерки, които противоречат на правото на ЕС³⁵⁶.

Конкретни директиви на ЕС относно дискриминацията също съдържат разпоредби, свързани с вреди: напр. член 15 от Директивата за расовото равенство³⁵⁷. Когато се приемат мерки за финансово обезщетение, те трябва да са подходящи и да дават възможност за възстановяване на претърпяната загуба или вреда³⁵⁸. Също така горни граници на размера на дължимото обезщетение биха могли да направят правното сред-

355 СЕС, Съединени дела C-46/93 и C-48/93, *Brasserie du Pêcheur SA срещу Bundesrepublik Deutschland и The Queen срещу Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd и други*, 5 март 1996 г., точка 34.

356 СЕС, Съединени дела C-46/93 и C-48/93, *Brasserie du Pêcheur SA срещу Bundesrepublik Deutschland и The Queen срещу Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd и други*, 5 март 1996 г., точка 56. Вж. също СЕС, C-224/01, *Gerhard Köbler срещу Република Австрия*, 30 септември 2003 г., точка 59.

357 Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 година относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход, ОВ 2000 L 180 (Директива за расовото равенство)

358 СЕС, C-271/91, *M. Helen Marshall срещу Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority*, 2 август 1993 г., точка 26.

ство за защита неефективно³⁵⁹. Принципът на равностойност трябва да се спазва по отношение на правните средства за защита³⁶⁰.

5.2.2. Специфично изпълнение

Специфичното изпълнение налага условията на договор, като по този начин позволява на страна по договор да получи това, което е договорила, като я поставя в такова положение, в каквото би била, ако договърът беше сключен. Между европейските правни системи съществуват значителни разлики по отношение на специфичното изпълнение³⁶¹.

Според правото на Съвета на Европа не съществува специално признаване на принципа за специфично изпълнение.

Според правото на ЕС обаче задълженията за недирскриминация при специфично изпълнение са установени на секторно ниво. Напр. вж. член 3, алинея алинеи 2 и 3 от Директива 1999/44/ЕО (Директива относно продажбата на потребителски стоки) и член 4, алинея алинеи 6 и 7 от Директива 90/314/ЕИО (Директива относно пакетните пътувания)³⁶².

359 СЕС, С-180/95, *Nils Draehmpaehl срещу Urania Immobilienservice OHG*, 22 април 1997 г., точка 43.

360 СЕС, С-78/98, *Shirley Preston и други срещу Wolverhampton Healthcare NHS Trust и други и Dorothy Fletcher и други срещу Midland Bank plc*, 16 май 2000 г., точка 55.

361 Общоевропейска декларация за принципите на частното право дава някои насоки: Проучвателна група „Европейски граждански кодекс“ и изследователска група по частно право на ЕО (Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law) (2009 г.), *Принципи, определения и примерни правила на европейското частно право, Проект на обща референтна рамка (Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR))*.

362 Напр. Директива 1999/44/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 25 май 1999 година относно някои аспекти на продажбата на потребителски стоки и свързаните с тях гаранции, ОВ 1999 L 171, и Директива 90/314/ЕИО от 13 юни 1990 година относно пакетните туристически пътувания, пакетните туристически ваканции и пакетните туристически обиколки, ОВ 1990 L 158.

Пример: Във *Weber* и *Putz*³⁶³ в преюдициално запитване, отправено от германските съдилища, се иска от Съда на ЕС да отговори на въпроса, дали член 3 от Директива 1999/44/ЕО изисква от продавачите да поемат разходите за отстраняване на стоки, които не съответстват на договора, или за въвеждане на заменящи стоки.

Съдът на ЕС потвърждава, че директивата изисква от продавачите да ремонтират или заменят стоките (безплатно), освен ако това е невъзможно или непропорционално.

Съдът на ЕС също потвърждава, че продавач не може да предявява финансови искания във връзка със задължението да приведе стоки в съответствие с договор. Например продавач не може да иска от потребител да плати обезщетение за използване на дефектни стоки до замената им³⁶⁴.

5.2.3. Съдебни разпореждания

Съдебното разпореждане е съдебна заповед, която изисква от дадено лице да направи нещо или да спре да прави нещо. **Както правото на Съвета на Европа, така и правото на ЕС** позволяват удовлетворение чрез съдебно разпореждане при най-различни обстоятелства. Съдебното разпореждане може да защитава отделни права, но, правейки това, може също да ограничи правата на други лица. Това означава предприемане на внимателно балансирани действия с цел осигуряване на пропорционалност и справедливост³⁶⁵.

Според правото на Съвета на Европа съдебните разпореждания често се разглеждат по отношение на правото на свобода на изразяване на мнени-

363 СЕС, Съединени дела C-65/09 и C-87/09, *Gebr. Weber GmbH срещу Jürgen Wittmer и Ingrid Putz срещу Medianess Electronics GmbH*, 16 юни 2011 г.

364 СЕС, C-404/06, *Quelle AG срещу Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände*, 17 април 2008 г., точки 41–43.

365 СЕС, C-70/10, *Scarlet Extended SA срещу Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM)*, 24 ноември 2011 г., точка 49.

ние, гарантирано по силата на член 10 на ЕКПЧ³⁶⁶. В такива случаи Съдът многократно е постановявал, че член 10 не забранява предходни ограничения на публикуването или забрани за разпространение³⁶⁷. Ноопасностите, които ограничения от този тип представляват за едно демократично общество, налагат най-внимателна проверка. Както и във всички други случаи, включващи намеса в свободата на дадено лице да изразява мнение, задачата на ЕСПЧ е да проучи дали ограничението в конкретния случай е било предвидено от закона, дали е преследвало законна цел³⁶⁸ и дали е било пропорционално.

По отношение на изискванията за предварително уведомяване ЕКПЧ не изисква от медиите да уведомяват предварително за предвиждани публикации лицата, включени в тях. Такова изискване, което би позволило на лицата да искат съдебно разпореждане, предотвратяващо публикацията в контекста на тяхното право на зачитане на личния живот, рискува да доведе до „смразяващ ефект“ върху свободата на изразяване на мнение³⁶⁹.

Пример: В *Brosa срещу Германия*³⁷⁰ жалбоподателят се оплаква, че съдебно разпореждане, което ограничава разпространението от него на листовка, в която се твърди, че кандидат в местните избори „замества“ неонацистка организация, представлява нарушение на правото му на изразяване на мнение по член 10 от ЕКПЧ.

Листовката е била разпространявана в навечерието на изборите и изразява становището на жалбоподателя относно пригодността на кандидата за заемане на политическа длъжност. Тъй като е с поли-

366 Отвъд национално ниво, при жалби, внесени в ЕСПЧ, в които се иска спиране на действието на експулсиране или екстрадиране от страна на държавата, ЕСПЧ може да издаде временна мярка, като поиска държавата да спре експулсиране и екстрадиране на жалбоподателя за времето, необходимо за разглеждане на жалбата от Съда. Вж. напр. ЕСПЧ, *Abdollahi срещу Турция*, № 23980/08, 3 ноември 2009 г.

367 Вж. напр. ЕСПЧ, *Éditions Plon срещу Франция*, № 58148/00, 18 август 2004 г.

368 Тези цели включват: в интерес на националната сигурност, териториалната цялост или обществената сигурност; за предотвратяване на безредици или престъпления; за защита на здравето и морала; за защита на репутацията или правата на други лица; за предотвратяване разкриването на информация, получена доверително; или за поддържане на авторитета и безпристрастността на съдебната власт.

369 ЕСПЧ, *Mosley срещу Обединено кралство*, № 48009/08, 10 май 2011 г., точка 132.

370 ЕСПЧ, *Brosa срещу Германия*, № 5709/09, 17 април 2014 г.

тически характер и засяга въпрос от обществен интерес, съществува малка възможност за ограничаване на свободата на изразяване на жалбоподателя. Становището на жалбоподателя не е било лишено от фактическо основание, но националният съд изисква „убедителни доказателства“ – непропорционално висока степен на фактическо доказване. Националният съд не е успял да постигне справедлив баланс между съответните интереси и не се установи належаща обществена нужда да постави защитата на правата на личността на кандидата над правото на свобода на изразяване. Поради това ЕСПЧ установява нарушение на член 10 от ЕКПЧ.

Според правото на ЕС правото на свобода на изразяване на мнение е предвидено в член 11 от Хартата на основните права на ЕС. Член 52, алинея 1 от Хартата очертава допустимите ограничения на правата, гарантирани от Хартата, като посочва, че те трябва:

- да са предвидени в закон;
- да зачитат основното съдържание на същите права;
- да са пропорционални;
- да са необходими;
- действително да отговарят на признати от ЕС цели от общ интерес или на необходимостта да се защитят правата и свободите на други хора.

Пример: В *UPC Telekabel срещу Constantin Film*³⁷¹ продуцентска компания се опитва да спре неразрешен стрийминг на нейни филми от конкретен уебсайт. Доставчикът на интернет услуги отказва искане за блокиране на сайта, така че компанията се опитва да получи съдебно разпореждане чрез съда.

371 ЕС, C-314/12, *UPC Telekabel Wien GmbH срещу Constantin Film Verleih GmbH u Wegu Filmproduktionsgesellschaft mbH*, 27 март 2014 г., точки 46–51.

Съдът на ЕС съпоставя интересите на притежателите на авторските права и свободата на доставчика да ръководи бизнеса си. При транспониране на дадена директива държавите членки трябва да следят за тълкуване на същата, което да позволява да се осигури справедлив баланс между приложимите основни права, защитени от правния ред на Съюза. Държавите членки трябва да тълкуват националното си право по начин, който да съответства на посочената директива и на основните права. Съдебното разпореждане ограничава правото на свободна стопанска инициатива, обаче в този случай не засяга „самата същност на това право“.

6

Ограничения по отношение на достъпа до правосъдие като цяло

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
Законна цел и пропорционалност		
<p>Харта на основните права, член 47 (право на ефективни правни средства за защита)</p> <p>Харта на основните права, член 48 (презумпция за невинност и право на защита)</p> <p>Харта на основните права, член 52, алинея 1 (приложно поле)</p> <p>СЕС, Съединени дела C-317/08 до C-320/08, <i>Rosalba Alassini и други срещу Telecom Italia SpA</i>, 2010 г.</p>	<p>Допустими ограничения</p>	<p>ЕКПЧ, член 6 (право на справедлив съдебен процес)</p> <p>ЕКПЧ, член 13 (право на ефикасни правни средства за защита)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Harrison Mckee срещу Унгария</i>, № 22840/07, 2014 г.</p>
Примери за ограничения преди окончателна присъда или решение		
<p>СЕС, C-530/11, <i>Европейска комисия срещу Обединено кралство Великобритания и Северна Ирландия</i>, 2014 г.</p>	<p>Съдебни такси</p>	<p>ЕСПЧ, <i>Станков срещу България</i>, № 68490/01, 2007 г.</p>
	<p>Прекомерен формализъм</p>	<p>ЕСПЧ, <i>Poirot срещу Франция</i>, № 29938/07, 2011 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>Maširević срещу Сърбия</i>, № 30671/08, 2014 г.</p>

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>СЕС, C-415/10, <i>Galina Meister срещу Speech Design Carrier Systems GmbH</i>, 2012 г.</p> <p>Директива за расовото равенство (2000/43/ЕО), член 8</p> <p>Директива за равното третиране на мъжете и жените по отношение на стоки и услуги (2004/113/ЕО), член 9</p> <p>Директива за равенството между половете (2006/54/ЕО), член 18</p> <p>Рамкова директива за заетостта (2000/78/ЕО), член 10</p>	<p>Пречки, свързани с доказателствата</p>	<p>ЕСПЧ, <i>Klouvi срещу Франция</i>, № 30754/03, 2011 г.</p>
<p>СЕС, Съединени дела C-89/10 и C-96/10, <i>Q-Beef NV</i>, 2011 г.</p>	<p>Давностни срокове</p>	<p>ЕСПЧ, <i>Bogdel срещу Литва</i>, № 41248/06, 26 ноември 2013 г.</p>
	<p>Имунитет</p>	<p>ЕСПЧ, <i>C.G.I.L. и Cofferati (№ 2) срещу Италия</i>, № 2/08, 6 април 2010 г.</p>
<p>Забава на изпълнението на окончателни решения</p>		
<p>ДЕС, Член 4, алинея 3 и член 19</p> <p>Европейско изпълнително основание (Регламент (ЕО) № 805/2004)</p> <p>Брюкселски регламент (Регламент (ЕО) № 44/2001 на Съвета)</p> <p>Регламент № 1215/2012</p> <p>Регламент (ЕС) № 650/2012</p> <p>Регламент № 2201/2003 на Съвета</p> <p>Регламент № 4/2009 на Съвета</p>		<p>ЕСПЧ, <i>Yuriy Nikolayevich Ivanov срещу Украйна</i>, № 40450/04, 15 октомври 2009 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>Burdov срещу Русия (№ 2)</i>, № 33509/04, 2009 г.</p>

Настоящата глава описва подробно правото, свързано с ограниченията на достъпа до правосъдие; това е от значение за всички други права, посочени в настоящия наръчник. Ограниченията са позволени, ако преследват законна цел, ако са пропорционални и не накърняват самото основно съдържание на съответното право. В [Раздел 6.2](#) са предста-

вени примери на общи ограничения в Съвета на Европа и в ЕС. Списъкът на тези ограничения е примерен, а не изчерпателен. Той включва съдебни такси, прекомерен формализъм, пречки, свързани с доказателствата, давностни срокове и имунитет. Последната част (**Раздел 6.3**) се занимава със забавата на изпълнението на съдебни решения като друга форма на ограничение на достъпа до правосъдие. Освен това в нея са разгледани правните механизми на ЕС, които имат за цел да улеснят изпълнението на съдебни решения в рамките на ЕС, като европейското изпълнително основание³⁷².

6.1. Законна цел и пропорционалност

Основни моменти

- Ограничения са допустими, ако преследват законна цел и са пропорционални. Те обаче не могат да накърняват самото основно съдържание на съответното право.
- Примерите за законни цели включват ефективно правораздаване (напр. налагане наразносски) и защитата на свободата на словото.
- Пропорционалността изисква постигане на справедливо равновесие между целта, която трябва да се постигне и използваните мерки.

Правата по член 6 и член 13 от ЕКПЧ и член 47 и член 48 от Хартата на основните права на ЕС не са абсолютни и могат да бъдат ограничени при определени обстоятелства. Освен това клаузи за освобождаване от задължения в международните стандарти за правата на човека позволяват на държавите временно да коригират някои от задълженията си при изключителни обстоятелства – например по време на извънредно положение, застрашаващо съществуването на нацията (вж. напр. член 15 от ЕКПЧ).

Според правото на Съвета на Европа при оценяване на законосъобразността на дадено ограничение ЕСПЧ взема под внимание важността

372 Регламент № 805/2004 на Европейския парламент и на Съвета от 21 април 2004 година за въвеждане на европейско изпълнително основание при безспорни вземания, ОВ 2004 L 143. Не е приложен в Дания.

на достъпа до правосъдие като демократичен принцип³⁷³. Законното ограничение трябва:

- да преследва законна цел;
- да е пропорционално;
- да гарантира, че самото основно съдържание на правото няма да бъде накърнено.

Член 6 от ЕКПЧ не дава определение на „законна цел“, но съдебната практика на ЕСПЧ дава примери за такива законни цели. Те включват ограничения на правото на достъп до съд с цел предпазване на лица, отговарящи за лечението на пациенти от несправедлив тормоз чрез съдебни спорове³⁷⁴, осигуряване на ефективно правораздаване³⁷⁵ и защита на свободата на словото на членове на парламента и поддържане на разделението между съдебната и законодателната власт³⁷⁶.

Пропорционалността е важен принцип в съдебната практика на ЕСПЧ. Тя изисква постигане на справедливо равновесие между законните цели на държавата и мерките, които държавата използва за постигането на тези цели. Пропорционалността изисква също справедливо равновесие между правата на отделните лица и обществения интерес³⁷⁷. Колкото по-голяма е намесата в права, толкова по-сериозна обосновка се изисква³⁷⁸. Например постановено е, че задължението за задържане под стража преди разглеждане на обжалване е непропорционална намеса в правото на достъп до съд³⁷⁹. Държавата носи тежестта да обоснове

373 ЕСПЧ, *Kijewska срещу Полша*, № 73002/01, 6 септември 2007 г., точка 46.

374 ЕСПЧ, *Ashingdane срещу Обединено кралство*, № 8225/78, 28 май 1985 г., точка 57.

375 ЕСПЧ, *Harrison McKee срещу Унгария*, № 22840/07, 3 юни 2014 г.

376 ЕСПЧ, *A. срещу Обединено кралство*, № 35373/97, 17 декември 2002 г., точка 77.

377 За пример относно постигането на баланс между защитата на свидетели и правата на защитата, вж. ЕСПЧ, *Van Mechelen и други срещу Нидерландия*, № 21363/93, 21364/93, 21427/93 и 22056/93, 23 април 1997 г., точки 59–65.

378 *Пак там*, точка 60.

379 ЕСПЧ, *Рарон срещу Франция (№ 2)*, № 54210/00, 25 юли 2002 г., точка 100.

намесата като пропорционална и тя трябва да обмисли възможността за използване на мярката, която води до най-малка намеса³⁸⁰.

Пример: В *Harrison Mckee срещу Унгария*³⁸¹ жалбоподателят, който е бил представляван от адвокат инициира гражданско производство срещу прокурор, като твърди, че писмо, изпратено в хода на наказателното производство съдържа невярна информация за него. Регионалният съд на Будапеща постановява, че правото му да се ползва с добро име е било нарушено, но отхвърля иска му за обезщетение, като посочва, че той е прекомерен и че жалбоподателят не би могъл да докаже, че е претърпял някаква реална вреда. На жалбоподателя е разпоредено да заплати съдебни такси в размер на приблизително 2900 евро. Жалбоподателят е обжалвал пред Апелативния съд на Будапеща, който е потвърдил решението на първоинстанционния съд, че жалбоподателят трябва да заплати съдебни такси, изчислени като процент от отхвърлената част на исковете му.

ЕСПЧ потвърждава, че правото на достъп до съд не е абсолютно и може да бъде ограничено. Ограниченията не трябва да ограничават или намаляват достъпа на лицето по начин или до степен, която накърнява самата същност на съответното право. В този случай Съдът не вижда причина да се съмнява, че жалбоподателят, с помощта на адвоката си, би могъл да определи какво представлява „разумен“ иск, и поради това размерът на съдебните такси, дължими в случай на неуспешно решение по делото е бил предвидим. Целта на налагането на съдебни такси е била съвместима с ефективното правораздаване и производството е осигурило подходящи гаранции, за да осигури, че това не представлява непропорционално финансово бреме за *добросъвестни* ищци. Съдът постановява, че член 6 от ЕКПЧ не е нарушен.

Подобен подход се възприема и **според правото на ЕС**. Ограниченията трябва да са пропорционални и да зачитат същността на правото. Това означава, че ограниченията не трябва да надхвърлят това, което е подходящо и необходимо за постигането на „целите от общ интерес, признати

380 ЕСПЧ, *Saint-Paul Luxembourg S.A. срещу Люксембург*, № 26419/10, 18 април 2013 г., точка 44.

381 ЕСПЧ, *Harrison Mckee срещу Унгария*, № 22840/07, 3 юни 2014 г.

от Съюза”, или за защитата на правата и свободите на други лица³⁸². Държавата трябва да използва най-необременяващата мярка, с която разполага³⁸³.

Пример: В *Rosalba Alassini срещу Telecom Italia SpA*³⁸⁴ Съдът на ЕС разглежда четири обединени преюдициални запитвания, отправени от *Giudice di Pace di Ischia* във връзка с клаузи, съгласно които опитът за постигане на извънсъдебно споразумение е задължително условие за допускане на определени спорове пред националните съдилища. Клаузите са приети в контекста на транспонирането на Директива 2002/22/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 7 март 2002 година относно универсалната услуга и правата на потребителите във връзка с електронните съобщителни мрежи и услуги.

Съдът на ЕС *потвърждава*, че най-основните права не представляват „абсолютни прерогативи“ и могат да бъдат ограничавани. Той се позовава на съдебната практика на ЕСПЧ и подчертава, че ограниченията трябва да съответстват на цели от общ интерес. Те не трябва да са непропорционални или да накърняват самата същност на гарантираните права. Целите на разглежданите национални разпоредби — по-бързо, разрешаване на споровете в областта на електронните съобщения, което не е свързано с големи разходи и облекчаване на работата на съдилищата — са били законни и налагането на процедура за извънсъдебно разрешаване на споровете предвид фактите не изглежда несъразмерно спрямо преследваните цели.

382 **Разясненията** относно Хартата на основните права на ЕС потвърждават, че „посочването на признатите от Съюза общи интереси обхваща както целите, посочени в член 3 от Договора за Европейския съюз, така и други интереси, защитени в специфичните разпоредби на Договорите, напр. член 4, точка 1 от Договора за Европейския съюз, член 35, точка 3 и членове 36 и 346 от Договора за функционирането на Европейския съюз“. СЕС, С-92/09 и С-93/09, *Volker und Markus Schecke GbR u Hartmut Eifert срещу Land Hessen*, 9 ноември 2010 г., точка 74.

383 Относно наказанията вж. напр. С-443/13, *Ute Reindl срещу Bezirkshauptmannschaft Innsbruck*, 13 ноември 2014 г., точка 40.

384 СЕС, Съединени дела С-317/08 до С-320/08, *Rosalba Alassini срещу Telecom Italia SpA, Filomena Califano срещу Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono срещу Telecom Italia SpA u Multiservice Srl срещу Telecom Italia SpA*, 18 март 2010 г., точки 63–65.

6.2. Примери за ограничения преди окончателна присъда или решение

Основни моменти

- Съдебните такси и разноски могат да представляват незаконосъобразно ограничаване на достъпа до правосъдие, ако са твърде високи, тъй като биха могли да лишат лицата от правото им на достъп до съд. Целесъобразността на таксата зависи от фактите по всяко отделно дело, включително финансовите средства на заявителя.
- Прекомерният формализъм (стриктно тълкуване на процесуалните правила) може да лиши заявителите/жалбоподателите от правото им на достъп до съд.
- Високите доказателствени прагове могат да създадат пречки пред достъпа до правосъдие. Презумпции за фактически или правни основания (напр. презумпции за дискриминация) могат да помогнат на лица при воденето на делата им.
- Давностните срокове трябва да са пропорционални и да служат на законна цел — например ефективно правораздаване или предотвратяване на несправедливост, произтичаща от стари искиове.
- Имунитетът може да е допустим, ако служи на законна цел — например защита на парламентарни изказвания или на длъжностни лица, които изпълняват своите задължения.

В настоящия раздел са разгледани някои от ограниченията, които са били обект на решения на ЕСПЧ или на Съда на ЕС. Някои пречки могат да бъдат описани като фактически обстоятелства, например забава или прекомерен формализъм, докато други произтичат от правни разпоредби, например давностни срокове, имунитет и пречки, свързани с доказателствата. Това не е изчерпателен списък. Други пречки включват правния статут (за повече подробности вж. [Раздел 8.4](#) относно екологичното законодателство) и прекомерната продължителност на производството (вж. [Глава 7](#))³⁸⁵.

385 FRA (2011 г.), Достъп до правосъдие в Европа: преглед на предизвикателствата и възможностите (*Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*), стр. 38.

6.2.1. Съдебни такси

Съдебните такси могат да помогнат за ефективното правораздаване (напр. като възпират злоупотребяващи ищци или намаляват административните разходи), но могат и да ограничат достъпа до правосъдие. Прекомерни съдебни такси, които пречат на страните по делото да предявят граждански иск, могат да представляват нарушение на член 6, алинея 1 от ЕКПЧ³⁸⁶.

Според правото на Съвета на Европа и правото на ЕС съдебните такси не са автоматично несъвместими с член 6, алинея 1 от ЕКПЧ или член 47 от Хартата на основните права на ЕС. Ако обаче съдебните такси са твърде високи, това може да лиши лицата от правото им на достъп до съд³⁸⁷. Например ЕСПЧ постановява, че такси, възлизащи на приблизително четирикратния размер на месечните доходи на заявителя, са непропорционални³⁸⁸.

Пример: В *Станков срещу България*³⁸⁹ жалбоподателят успешно съди държавата за незаконно задържане и му е присъдено обезщетение за вреди. Обаче от него се иска да плати съдебна такса, която възлиза на почти 90% от обезщетението, което е разпоредено да бъде платено от държавата. Като последица от това, жалбоподателят на практика е изгубил обезщетението, въпреки че българските съдилища недвусмислено приемат, че той е имал право на такова.

ЕСПЧ отбелязва, че в производството за вреди срещу държавата правилата, свързани с правните разноски трябва да избягват налагането на прекомерна тежест на страните по делото. Разходите не трябва да са прекомерни или да съставляват неразумно ограничение на правото на достъп до правораздавателен орган. Въпреки че налагането на съдебни такси е било съвместимо с доброто правораздаване, относително високият и напълно негъвкав размер на съдебните такси в този случай представлява непропорционално ограничение

386 ЕСПЧ, *Kreuz срещу Полша*, № 28249/95, 19 юни 2001 г., точки 61–67.

387 ЕСПЧ, *Perdigão срещу Португалия*, № 24768/06, 16 ноември 2010 г., точка 74. Вж. също Организация на обединените нации (ООН), Комисия по правата на човека (2008 г.), *Дело № 1514/2006, Casapovas срещу Франция*, 28 октомври 2008 г., точка 11.3.

388 ЕСПЧ, *Kijewska срещу Полша*, № 73002/01, 6 септември 2007 г., точка 47.

389 ЕСПЧ, *Станков срещу България*, № 68490/01, 12 юли 2007 г.

на правото на жалбоподателя на достъп до съд . Различни процесуални решения, използвани в други държави членки, като намаляване на съдебни такси или отказ от тях за дела за обезщетение за вреди срещу държавата или позволяване на съда да прави преценка, когато определя разноските, не съществуват. Съдът установява нарушение на член 6, алинея 1 от ЕКПЧ.

Според правото на ЕС въпросът относно разноските се разглежда във връзка с изискванията за достъп до правосъдие съгласно директивата за прилагане на Орхуската конвенция (вж. **Раздел 8.4** относно екологичното законодателство)³⁹⁰.

Пример: В *Европейска комисия срещу Обединено кралство Великобритания и Северна Ирландия*³⁹¹ група екологични НПО сезират Европейската комисия с жалба, в която твърдят, че физически лица и групи на гражданското общество не са в състояние да завеждат дела в съдилищата в Обединеното кралство поради „възпрепятстващо скъпите“ разходи за съдебните производства и по-конкретно, прилагането на „правилото, че губещият плаща“, според което загубилата страна е длъжна да покрие правните разноски на спечелилата страна. Те твърдят, че това нарушава разпоредбите за достъп до правосъдие (член 3, алинея 7 и член 4, алинея 4) от директивата за прилагане на Орхуската конвенция, които, наред с всичко останало, забраняват съдебните производства да бъдат „възпрепятстващо скъпи“. Европейската комисия отнася делото за разглеждане от Съда на ЕС.

Съдът на ЕС разглежда какво се има предвид под „възпрепятстващо скъпи“ в директивата. Тази оценка изисква обективна и субективна преценка. Разноските не трябва да бъдат „обективно неразумни“, но също така не могат да са по-високи от финансовите средства на съот-

390 ООН, Икономическа комисия за Европа (ИКЕ) (1998 г.), Конвенция за достъп до информация, участие на обществеността в процеса на взимане на решения и достъп до правосъдие по въпроси на околната среда (*Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters*), 25 юни 1998 г.

391 СЕС, C-530/11, *Европейска комисия срещу Обединено кралство Великобритания и Северна Ирландия*, 13 февруари 2014 г. Вж. също СЕС, C-260/11, *The Queen, по молба на David Edwards и Lilian Pallikaropoulos срещу Environment Agency и други*, 11 април 2013 г.

ветното лице. При оценката какво е субективно разумно могат да се вземат предвид редица фактори, включително: (i) дали са налице разумни изгледи за успех на делото; (ii) какъв е залогът за ищеца и за опазването на околната среда; и (iii) сложността на закона и съответната процедура. Тази оценка не е различна на първа инстанция и при обжалване. Обединеното кралство не е успяло да транспонира директивата правилно.

Таксите трябва да се оценяват в светлината на конкретните обстоятелства по делото, включително способността на лицето да ги плати, за да се определи дали лицето продължава да има възможност да упражнява правото на достъп до съд³⁹². Това право може да бъде нарушено от откази за възстановяване на разходите на спечелилата страна³⁹³. Държавите следва да гарантират, че необходимостта да се финансира правораздаването не обезсилва правото на достъп до съд. Националните закони често предвиждат възможност за кандидатстване за правна помощ за покриване на съдебни такси (вж. **Глава 3** относно правната помощ). Опростените процедури също могат да помогнат; те могат да са сходни по своя характер с Европейската процедура за искове с малък материален интерес, разгледана в **Раздел 8.5**, и често са по-евтини и бързи.

Насърчителна практика

Намаляване на разноските и опростяване на процедурите

В Обединеното кралство (Англия и Уелс) правителството е въвело *Искане на пари онлайн (Money Claim Online (MCOL))* като решение за продължителни и скъпи производства по искове с малък материален интерес. Искове трябва да са с размер под £100 000 и да са срещу някой с адрес в Англия или Уелс.

Източник: Съвет на Европа, CEPEJ (2014 г.), Доклад за Европейските съдебни системи – Издание 2014 г. (данни 2012 г.): ефективност и качество на правосъдието (Report on 'European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice'), стр. 260 Вж. също www.gov.uk/make-money-claim-online и www.inbrief.co.uk/preparing-for-trial/problems-with-small-claims.htm.

392 Вж. също ЕСПЧ, *Tolstoy Miloslavsky срещу Обединено кралство*, № 18139/91, 13 юли 1995 г., точки 61–67 (който счита за разумно изискването за заплащане на значителна парична гаранция във връзка с правните разноски на насрещната страна, тъй като жалбата не се счита за основателна).

393 ЕСПЧ, *Stankiewicz срещу Полша*, № 46917/99, 6 април 2006 г., точки 60 и 75.

6.2.2. Прекомерен формализъм

Прекомерният формализъм означава особено стриктно тълкуване на процесуалните правила, което може да лиши заявителите от правото им на достъп до съд. Той може да включва стриктно тълкуване на спорове, процесуални правила и доказателства.

Пример: В *Poirot срещу Франция*³⁹⁴ жалбоподателката, жена с увреждания предявява наказателна тъжба, в която твърди, че е била сексуално насилена и изнасилена в дом за институционално настаняване. Съдебно разследване на твърденията е открито през 2002 г. През 2006 г. разследващият съдия изменя обвинението единствено като сексуално насилие и изпраща обвиняемия на съд в местния наказателен съд. Жалбоподателката обжалва преквалифицирането на обвинението и заповедта за предаване на съд, тъй като счита престъпленията за достатъчно сериозни, за да бъдат разгледани от *Cour d'Assise*. Жалбата ѝ е отхвърлена. В решението се посочва, че в жалбата ѝ не се посочват изрично основанията за обжалването. След това жалбоподателката обжалва решението на правно основание, но без резултат. По-късно извършителят е оправдан. Жалбоподателката твърди, че отхвърлянето на жалбата ѝ я е лишило от правото на достъп до съд.

ЕСПЧ отбелязва, че Наказателно процесуалният кодекс не изисква официално от заявителя да посочва изрично основанията за обжалването. Съответната разпоредба на въпросния кодекс е била единствената, която позволява на жалбоподателката да обжалва заповедта за предаване на съд, издадена от разследващия съдия. Съдът приема, че националните органи са били в състояние най-добре да тълкуват националното законодателство. Съдебните органи обаче са приложили съответните процесуални правила по прекомерно формален начин и така са нарушили правото на жалбоподателката на достъп до съд. Поради това Съдът установява нарушение на член 6, алинея 1 от ЕКПЧ.

Ролята на съда и алтернативните начини за удовлетворение, с които разполага заявителят, могат да бъдат от значение при разглеждането

394 ЕСПЧ, *Poirot срещу Франция*, № 29938/07, 15 декември 2011 г., точка 46.

на въпроса за формализма. Например, когато даден съд има уникална роля при разглеждането на административни решения, като действа едновременно като съд от първа и последна инстанция, производството му не трябва да е прекомерно формално, тъй като това лишава лицата от средства за удовлетворение³⁹⁵.

Особено стриктно тълкуване на процесуалните правила от конституционни съдилища може да лиши заявителите жалбоподателите от правото им на достъп до съд³⁹⁶. Например, ако процесуално правило, като срок, се тълкува по такъв начин, че предотвратява възможността делата на заявителите да бъдат разглеждани по същество, това подкопава правото на достъп до съд³⁹⁷.

Пример: В *Maširević срещу Сърбия*³⁹⁸ жалбоподателят, практикуващ адвокат внася граждански иск в общински съд като иска плащане от частна застрахователна компания за услуги, предоставени съгласно договор за платена правна услуга. Първоначално съдът разпорежда извършване на плащането, но след внасяне на насрещен иск от застрахователната компания, отменя разпореждането и обявява договора за нищожен. Апелативният съд потвърждава решението и жалбоподателят внася жалба на правно основание във Върховния съд. Върховният съд отхвърля жалбата, като посочва, че жалбоподателят няма право да я внесе, тъй като според член 84 от сръбския Граждански процесуален закон жалба на правно основание може да бъде внесена от адвокат, а не от самия ищец. Върховният съд постановява, че, съгласно този закон страните по производството са изгубили правоспособността за внасяне на жалба на правно основание лично, дори ако самите те са адвокати.

395 Вж. напр. ЕСПЧ, *S.A. "Sotiris u Nikos Koutras ATTEE" срещу Гърция*, № 39442/98, 16 ноември 2000 г., точка 22, и ЕСПЧ, *Shulgin срещу Украйна*, № 29912/05, 8 декември 2011 г., точка 65.

396 ЕСПЧ, *Běleš u друзи срещу Чешка република*, № 47273/99, 12 ноември 2002 г., точка 69.

397 ЕСПЧ, *Miragall Escolano u друзи срещу Испания*, № 38366/97, 38688/97, 40777/98, 40843/98, 41015/98, 41400/98, 41446/98, 41484/98, 41487/98 и 41509/98, 25 май 2000 г., точки 33 и 36.

398 ЕСПЧ, *Maširević срещу Сърбия*, № 30671/08, 11 февруари 2014 г.

ЕСПЧ постановява, че това особено строго тълкуване на процесуалното правило подкопава правото на достъп до съд. Съдът посочва, че в случаи като тези неговата роля е да реши дали съответните процесуални правила са имали за цел да осигурят добро правораздаване и принципа на правна сигурност. Тълкуването на правилото от страна на Върховния съд не е обслужвало тези цели и е лишило жалбоподателя от пълно разглеждане на основателността на твърденията му. Поради това Съдът установява нарушение на член 6, алинея 1 от ЕКПЧ.

Прекомерен формализъм може да е налице също когато съд отдава първостепенно значение на фактическо съображение (като незаконното пребиваване на заявителя), без да го балансира правилно с основните права на жалбоподателите (напр. правото на семеен живот по член 8)³⁹⁹. Практика на размисъл може да помогне на съда да избягва практики, които могат да подкопаят достъпа до правосъдие.

Насърчителна практика

Насърчаване на достъпа до правосъдие чрез намаляване на прекомерния формализъм

През 2010 г. Ямболският административен съд (България) е награден с „Кристална везна“ в правосъдието за усилията си за предоставяне на ясна и открита информация за услугите си с цел повишаване доверието в работата на съдебната система. Съдът е изпълнил план за действие, насочен към гражданите и медиите; той изисква от своя съдебен персонал да използва ясен език при общуването с гражданите. Други действия включват приемане на „Харта на клиента“ — писмен ангажимент от страна на съда за представяне на услуги в разбираем, открит и точен стил. Подобни мерки могат да подобрят достъпа на отделните лица до съда, тъй като помагат за намаляване на прекалено сложните форми на комуникация. Проучванията потвърждават, че възприятието на обществото за дейността на съда се е подобрило значително.

Източник: Награда „Кристална везна“ в правосъдието за 2010 г., организирана съвместно от Съвета на Европа и Европейската комисия, www.coe.int/ceprej.

³⁹⁹ ЕСПЧ, *Rodrigues Da Silva u Hoogkamer срещу Нидерландия*, № 50435/99, 31 януари 2006 г., точка 44.

6.2.3. Пречки, свързани с доказателствата

За да получат подходящо удовлетворение от съда, лицата трябва да представят достатъчно доказателства в подкрепа на делата си. Ако доказателствените прагове са твърде високи, исквете пред съда могат да бъдат обречени на неуспех и отделни процесуални права могат да са неприложими на практика⁴⁰⁰.

В някои случаи пречките, свързани с доказателствата, могат да бъдат намалени чрез въвеждане на специфични изисквания относно това коя страна трябва да докаже елементите на случая (изисквания за тежестта на доказване). Например по наказателноправни въпроси, тежестта на доказване се носи от обвинението. Следователно, обвинението е длъжно да докаже обвинението срещу лице, обвинено в престъпление. Това е свързано с презумпцията за невинност по член 6, алинея 2 от ЕКПЧ и член 48, алинея 1 от Хартата на основните права на ЕС. Обърнатата тежест на доказване може да подкопае презумпцията за невинност.

Все пак, в много конкретни и ограничени случаи, **според правото на Съвета на Европа** тежестта на доказване може да се прехвърли на защитата. При определяне дали обрнатата тежест на доказване е приемлива трябва да се вземе под внимание значението на това, което е изложено на риск и гаранциите, които съществуват, за да се защитят правата на защитата⁴⁰¹.

Пример: В *Кlouvi срещу Франция*⁴⁰² през 1994 г. жалбоподателката внася наказателна тѣжба срещу бившия си пряк ръководител, Р., като твърди извършване на изнасилване и сексуален тормоз срещу нея. През 1998 г. разследващият съдия се произнася, че не може да се образува дело, тъй като няма достатъчно доказателства. Между-временно Р. образува наказателно производство срещу жалбоподателката за злонамерено преследване. Срещу жалбоподателката е

400 FRA (2011 г.), *Достъп до правосъдие в Европа: преглед на предизвикателствата и възможностите (Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities)*, стр. 62.

401 ЕСПЧ, *Salabiaku срещу Франция*, № 10519/83, 7 октомври 1988 г.

402 ЕСПЧ, *Кlouvi срещу Франция*, № 30754/03, 30 юни 2011 г.

постановена условна присъда и тя е осъдена да заплати обезщетение за вреди. Жалбата ѝ е отхвърлена. Тя подава жалба, че презумпцията за невинност е била нарушена.

ЕСПЧ потвърждава, че всяка национална система използва правни презумпции. В този случай обаче преценката е била основана на строго прилагане на наказателния кодекс — първо се постановява, че, ако не може да се заведе дело, това непременно означава, че обвиненията на жалбоподателката са неверни, и, второ, тъй като жалбоподателката се оплаква от многократно изнасилване и сексуален тормоз, тя трябва е трябвало да знае, че нейните твърдения са неверни като по този начин установяват злонамерено преследване. Направените презумпции са означавали, че тя не е разполагала със средство за защита срещу обвинението в злонамерено преследване. Това представлява нарушение на алинея 2 на член 6 от ЕКПЧ.

При определени обстоятелства могат да възникнат други фактически презумпции. Например в случаи, отнасящи се до член 3 от ЕКПЧ (изтезания или нечовешко или унижително отношение), когато съответните събития са настъпили в рамките на контрола от държавата (напр. в затвора), тежестта на доказване може да премине към държавата. Това означава, че властите трябва да предоставят удовлетворително и убедително обяснение за нараняванията, настъпили по време на задържането⁴⁰³.

В рамките на ЕС, Предложение на Европейската комисия за Директива на Европейския парламент и на Съвета има за цел укрепване на определени аспекти на презумпцията за невинност в рамките на ЕС⁴⁰⁴. Член 5 от проекта на компромисен текст потвърждава презумпцията за невинност, като иска от държавите членки да гарантират, че тежестта на доказване на вината на заподозрения или обвиняемия пада върху обвинението⁴⁰⁵.

403 ЕСПЧ, *Gurugov срещу Молдова*, № 7045/08, 16 юни 2009 г., точка 56.

404 Европейска комисия (2013 г.), *Предложение за Директива на Европейския Парламент и на Съвета относно укрепването на някои аспекти на презумпцията за невинност и на правото на лицата да присъстват на съдебния процес в наказателното производство*, COM(2013) 821 final, Брюксел, 27 ноември 2013 г., член 5, точка 2.

405 Вж. <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13471-2015-INIT/en/pdf>.

В допълнение, **според правото на ЕС** в момента се прилага специфичен режим по отношение на лица, които се опитват да установят извършена спрямо тях дискриминация и които традиционно се сблъскват с особено сложни пречки по отношение на доказателствата⁴⁰⁶. Според правото на ЕС, след като жалбоподател е завел първоначално дело въз основа на фактите, възниква презумпция за дискриминация и ответната страна трябва да докаже, че не е била извършена дискриминация. Това прехвърляне на тежестта на доказването в момента е заложено в законодателството на ЕС срещу дискриминацията, например в Директивата за расовото равенство и Директивата за равенството между половете⁴⁰⁷. Тези директиви са изключения от обичайните изисквания по отношение на доказването, които задължават жалбоподателите да докажат всички елементи по казусите.

Пример: В *Galina Meister срещу Speech Design Carrier Systems GmbH*⁴⁰⁸ руска гражданка кандидатства за свободно работно място за „опитен разработчик на софтуер“. Молбата ѝ е отхвърлена. Не много след това втора обява със същото съдържание е публикувана от същата компания. Повторната молба на жалбоподателката също е отхвърлена. Тя твърди, че е жертва на дискриминация въз основа на пола, възрастта и етническия си произход. Тя предявява иск за обезщетение за дискриминация по отношение на заетостта и за разкриването на досието ѝ. Искът ѝ е отхвърлен, а жалбата ѝ срещу това решение също е отхвърлена. След това тя подава жалба до Федералния съд по труда (Federal Labour Court), който отправя до Съда на ЕС въпроса дали жалбоподателката може да претендира право на информация въз основа на няколко директиви.

406 СЕС, С-127/92, *Dr. Pamela Mary Enderby срещу Frenchay Health Authority u Secretary of State for Health*, 27 октомври 1993 г. Вж. също FRA (2011 г.), Наръчник по европейско право за недопускане на дискриминация (*Handbook on European non-discrimination law*), Люксембург, Служба за публикации.

407 Относно законодателството на ЕС, в което е заложено прехвърляне на тежестта на доказване, вж. Директива за расовото равенство, член 8; Директива за равното третиране на мъжете и жените по отношение на стоки и услуги, член 9; Директива за равенството между половете, член 18; и Рамкова директива за заетостта, член 10.

408 СЕС, С-415/10, *Galina Meister срещу Speech Design Carrier Systems GmbH*, 19 април 2012 г. Вж. също СЕС, С-83/14, *ЧЕЗ Разпределение България АД срещу Комисия за защита от дискриминация*, 16 юли 2015 г.

Съдът на ЕС отбелязва, че лица, които се считат за дискриминирани трябва първоначално да установят факти, от които може да се направи презумпция за дискриминация. Едва след установяването на тези факти ответникът трябва да докаже, че не е съществувала дискриминация. Съдът на ЕС постановява, че отказът за разкриване от страна на ответника би могъл да попречи на жалбоподателката да установи първоначалните факти. Запитващият съд трябва да се увери, че този отказ не пречи да бъде разгледан казуса на жалбоподателката да.

6.2.4. Давностни срокове

Давностните срокове определят срокове, в които едната страна трябва да предяви иск или да отправи известие за иск до друга страна. Налагането на разумни срокове и процесуални условия за предявяване на искове могат да насърчат доброто правораздаване чрез осигуряване на правна сигурност и окончателност и чрез защита на потенциалните обвиняеми от стари претенции, на които може да бъде трудно да се противопоставят поради изминалият период от време⁴⁰⁹. **Според правото на Съвета на Европа и правото на ЕС** крайният срок по принцип не е автоматично несъвместим съответно с член 6, алинея 1 от ЕКПЧ или член 47 от Хартата на основните права на ЕС.

Според правото на Съвета на Европа, въпреки че давностните срокове са обща особеност на националните правни системи и обслужват няколко важни цели, за да бъдат законосъобразни, те трябва да преследват законна цел и да са пропорционални на тази цел⁴¹⁰.

Пример: В *Vogdel срещу Литва*⁴¹¹ жалбоподателите наследяват парцел земя, който е бил купен от държавата. Десет години по-късно съд постановява, че първоначалната продажба е била незаконна и земята трябва да бъде върната на правителството без заплащане. Жалбоподателите обжалват; апелативният съд постановява, че трябва да се възстанови сумата, платена за земята в началото, но отказва право

409 ЕСПЧ, *MPP Golub срещу Украйна*, № 6778/05, 18 октомври 2005 г.

410 ЕСПЧ, *Stubbings и други срещу Обединено кралство*, № 22083/93 и 22095/93, 22 октомври 1996 г., точки 50–56.

411 ЕСПЧ, *Vogdel срещу Литва*, № 41248/06, 26 ноември 2013 г.

на собственост. Жалбоподателите поддържат твърдението, че правото на собственост на държавата върху земя е трябвало да бъде погасено по давност.

ЕСПЧ подчертава отново, че давностните срокове „са обща особеност на националните правни системи на договарящите се държави“. Те гарантират правна сигурност, защитават потенциалните ответници и предотвратяват несправедливости, които биха могли да възникнат, ако от съдилищата се иска да вземат решения по събития, настъпили в миналото, въз основа на доказателства, които е възможно вече да не са надеждни или пълни. В конкретния случай, жалбоподателите твърдят пред ЕСПЧ, че е дискриминационно да се прилагат различни правила по отношение на началната дата на давностните срокове за държавните органи и частните лица, но не са повдигнали този въпрос в националните съдилища. Въпреки това ЕСПЧ заключава, че действието на това разграничение е съвместимо с правото на жалбоподателите на достъп до съд, и че член 6, алинея 1 от ЕКПЧ не е бил нарушен.

Аналогично, **според правото на ЕС** законоустановените давностни срокове за предявяване на иски пред националните съдилища не са непременно незаконни⁴¹².

Пример: В *Q-Beef и други*⁴¹³ на 2 април 2007 г. жалбоподателите образуват производство срещу белгийската държава, като искат възстановяване на вноски, платени между януари 1993 г. и април 1998 г. Според запитващия съд петгодишният давностен срок за иска на жалбоподателите е изтекъл.

Съдът на ЕС постановява, че по отношение на принципа на ефективност установяването, в интерес на правната сигурност, на разумни срокове за образуване на производство е съвместимо с правото

412 СЕС, C-231/96, *Edilizia Industriale Siderurgica Srl (Edis) срещу Ministero delle Finanze*, 15 септември 1998 г., точки 34–36.

413 СЕС, Съединени дела C-89/10 и C-96/10, *Q-Beef NV срещу Belgische Staat u Frans Bosschaert срещу Belgische Staat u дпуу*, 8 септември 2011 г.

на ЕС. Тези срокове не трябва да правят практически невъзможно или прекомерно трудно упражняването на правата, предоставени от правния ред на ЕС.

В допълнение, според правото на ЕС сроковете не трябва да са по-неблагоприятни от тези, свързани с искове във връзка с вътрешното право⁴¹⁴. Няколко инструмента на вторичното законодателство на ЕС съдържат специфични правила в този контекст; напр. Директивата за медиацията (вж. [Раздел 2.4.2](#)) изисква от държавите да гарантират, че давността не тече, докато спорът е отнесен за медиация⁴¹⁵.

6.2.5. Имунитет

Имунитетът е много специфичен тип процесуална пречка. Държавите могат да въведат имунитет за да предотвратят предявяването на искове. Правен имунитет е освобождаване от целия или части от правния процес, например от правно задължение, наказание или от съдебно преследване⁴¹⁶. Някои имунитети са предназначени за изпълнение на задължения, произтичащи от международното публично право — като държавен имунитет или дипломатически имунитет; други могат да бъдат предоставени на национално равнище — например, за да се защитят държавни служители от отговорност за решения, взети в хода на изпълнението на служебните им задължения, или за защита на свободата на словото на членовете на парламента .

Парламентарният имунитет може да е съвместим с член 6, ако преследва законната цел да защитава свободата на словото в парламента или поддържа разделението между законодателната и съдебната власт⁴¹⁷.

414 СЕС, C-261/95, *Rosalba Palmisani срещу Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)*, 10 юли 1997 г., точки 27–28.

415 Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 година относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси (Директива за медиацията), ОВ 2008 L 136, член 8.

416 Kloth, M. (2010 г.), *Имунитетите и правото на достъп до съд по член 6 от Европейската конвенция за правата на човека (Immunities and the right of access to the court under Art. 6 of the European Convention on Human Rights)*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, стр. 1.

417 ЕСПЧ, *А. срещу Обединено кралство*, № 35373/97, 17 декември 2002 г., точкиточки 75–77.

Оправдаването на имунитет ще бъде по-лесно, ако той е тясно свързан с парламентарната дейност⁴¹⁸.

Пример: В *C.G.I.L. u Cofferati (№ 2) срещу Италия*⁴¹⁹ жалбоподателите са италианска профсъзна федерация и главният ѝ секретар. През 2002 г. съветник на министъра на труда е убит от Червените бригади. По време на дебат в парламента са направени препратки към твърдяната връзка между тероризма и синдикални кампании. Член на парламента е направил изявления пред пресата. Жалбоподателите предявяват иск за вреди срещу него, като твърдят, че изявлението му е навредило на репутацията им. Камарата на депутатите заявява, че изявленията са обхванати от парламентарен имунитет. Жалбоподателите твърдят, че това е намеса в правото им на достъп до съд.

ЕСПЧ установява нарушение на член 6 от ЕКПЧ. Парламентарният имунитет е дългогодишна практика, насочена към защита на свободата на словото на парламентаристите. Намесата в правата на жалбоподателите е преследвала законна цел, но не е била пропорционална. Изявленията, строго погледнато, не са били свързани с изпълнението на парламентарните задължения. Органите не са постигнали справедлив баланс между общите интереси на общността и изискването за защита на основните правата на лицата.

Счита се, че държавният (или суверенният) имунитет преследва законна цел, като по този начин обосновава ограничения на достъпа до съд, защото е призната концепция на международното право, която насърчава приятелските отношения (взаимното уважение) и добрите отношения между държавите⁴²⁰. Държавният имунитет може да е приложим дори в случаи, свързани с твърдения за изтезание. Въпреки това ЕСПЧ отбелязва, че, в светлината на текущите новости в тази област на международното публично право, държавите трябва да контролират този въпрос⁴²¹.

418 ЕСПЧ, *Cordova срещу Италия (№ 2)*, № 45649/99, 30 януари 2003 г., точка 64.

419 ЕСПЧ, *C.G.I.L. u Cofferati (№ 2) срещу Италия*, № 2/08, 6 април 2010 г. 44.

420 ЕСПЧ, *Al-Adsani срещу Обединено кралство*, № 35763/97, 21 ноември 2001 г., точка 56.

421 ЕСПЧ, *Jones u други срещу Обединено кралство*, № 34356/06 и 40528/06, 14 януари 2014 г., точката 215.

Други имунитети могат да включват ограничения върху способността на лицата да образуват съдебно производство за оспорване на изявления и констатации, направени от държавни служители. Такива ограничения могат да са приемливи, ако преследват законна цел — например ефективно провеждане на разследване⁴²². Трябва обаче да съществува връзка на пропорционалност между използваните средства и преследваната законна цел⁴²³.

6.3. Забава в изпълнението на окончателни решения

Основни моменти

- Правото на достъп до съд включва правото на изпълнение на съдебното решение. Неизпълнението на съдебно решение може неоснователно да възпрепятства достъпа до правосъдие и да наруши член 13 от ЕКПЧ.
- Съдебната практика на ЕСПЧ идентифицира няколко критерия от значение за определянето на основателността на забавата, като сложността на изпълнителното производство; поведението на жалбоподателя и компетентните органи; и размера и характера на присъдената от съда сума.
- Според правото на ЕС неизпълнението на съдебно решение нарушава задълженията на държавата членка по член 4, алинея 3 и член 19 от ДЕС и Хартата на основните права на ЕС. Съдът на ЕС (все още) не е постановявал решения по този въпрос по член 47.

Неизпълнението на съдебни решения ограничава достъпа до правосъдие. То може да подкопае защитата на основните права и да лиши хората от ефективна съдебна защита. По този начин неизпълнението на съдебни решения също подкопава върховенството на закона⁴²⁴.

422 ЕСПЧ, *Fayed срещу Обединено кралство*, № 17101/90, 21 септември 1994 г., точка 70.

423 *Пак там*, точкатоци 75–82.

424 Съвет на Европа, ССЈЕ (2010 г.), *Становище № 13 (2010) относно ролята на съдиите при изпълнението на съдебните решения*, Страсбург, точкатока 7; Съвет на Европа, СЕРЕЈ (2007), *Изпълнение на съдебни решения в Европа (Enforcement of court decisions in Europe)*, Проучване на СЕРЕЈ № 8, Страсбург; СЕРЕЈ (2010 г.), *Достъп до правосъдие в Европа (Access to justice in Europe)*, Страсбург; Съвет на Европа, СЕРЕЈ (2008 г.), *Контролен списък за насърчаване качеството на правосъдието и съда (Checklist for promoting the quality of justice and the court)*, Страсбург, напр. стр. 16.

Според правото на Съвета на Европа правото на достъп до съд включва правото на изпълнение на съдебното решение без прекомерно забавяне. Следователно, неизпълнението на национално съдебно решение попада в обхвата на член 6 от ЕКПЧ⁴²⁵. Забавяне в изпълнението на съдебно решение също може да доведе до нарушение⁴²⁶. Държавите са задължени да гарантират изпълнението на окончателните и обвързващи съдебни решения. Ако забавянето или неизпълнението на съдебно решение може да бъдат вменено във вина на държавата, това дава основание за иск по член 13 от ЕКПЧ.

Пример: В *Ivanov срещу Украйна*⁴²⁷ жалбоподателят подава жалба за неизпълнение на съдебни решения в негова полза и за липса на ефективно правно средство за защита на национално равнище.

ЕСПЧ потвърждава, че държавата носи отговорност за изпълнението на окончателни решения, ако факторите, възпрепятстващи или блокиращи пълното им и своевременно изпълнение са под контрола на властите. Съдът разглежда изпълнението на съдебните решения според член 6 и идентифицира следните фактори като относими към определянето на основателността на забавата: (i) сложността на изпълнителното производство; (ii) поведението на жалбоподателя компетентните органи; и (iii) размера и характера на присъдената от съда сума. Съдът установява нарушения на член 6 и член 13 от ЕКПЧ.

Неподходящо е да се изисква от лице, което е получило решение срещу държава, да образува изпълнително производство, за да получи удо-

425 ЕСПЧ, *Hornsby срещу Гърция*, № 18357/91, 19 март 1997 г., точката 40, Вж. също ООН, Комисия по правата на човека (HRC) (2005 г.), Дело № 823/1998, *Czermin срещу Чешка република*, 29 март 2005 г. (бездействието и прекомерните закъснения в изпълнението на решенията нарушават член 14 от МПГПП).

426 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2003 г.), Препоръка Rec(2003)17 до държавите членки относно прилагането на разпоредбите (*Recommendation Rec(2003)17 to member states on enforcement*), 9 септември 2003 г. Вж. също Съвет на Европа, СЕРЕJ (2009 г.), *Насоки за по-добро прилагане на съществуващата Препоръка на Съвета на Европа относно прилагането на разпоредбите (Guidelines for a better implementation of the existing Council of Europe Recommendation on enforcement)*.

427 ЕСПЧ, *Yuriy Nikolayevich Ivanov срещу Украйна*, № 40450/04, 15 октомври 2009 г., точки 53–57.

влетворение чрез него⁴²⁸. Задължение на държавата е да предприеме действия. Държавен орган не може да се позове на липсата на ресурси, за да оправдае неизплащане на задължения, разпоредени с решение на съд⁴²⁹. В допълнение, забава на изплащане след изпълнително производство не предоставя адекватно удовлетворение⁴³⁰. ЕСПЧ постановява, че, в случаи на неизпълнение на съдебни решения, националните мерки за осигуряване на своевременно изпълнение имат „най-голяма стойност“. Въпреки това държавите могат да изберат да предоставят чисто компенсаторно правно средство за защита, ако то удовлетворява конкретни изисквания (за допълнителна информация относно обезщетението като правно средство за защита в случаи на неизпълнение, вж. [Раздел 5.2.1](#)).

Според правото на ЕС член 47 от Хартата на основните права на ЕС е приложим по отношение на всички права, произтичащи от правото на ЕС и дава на лицата право на ефективна съдебна защита на тези права. Неизпълнението на съдебно решение нарушава задълженията на държавата-членка по член 4, алинея 3 и член 19 от ДЕС (вж. [Глава 1](#)) и Хартата на основните права на ЕС. Съдът на ЕС (все още) не е постановявал решения по този въпрос по член 47.

По по-общия въпрос за изпълнение на съдебни решения, ЕС прие вторично законодателство, което се занимава с презграничното признаване и изпълнение на съдебни решения. Например⁴³¹:

- Европейското изпълнително основание (ЕЕО) е на разположение, за да налага безспорни граждански или търговски съдебни решения

428 ЕСПЧ, *Scordino срещу Италия (№ 1)*, № 36813/97, 29 март 2006 г., точкаточка 198.

429 ЕСПЧ, *Sacaleanu срещу Румъния*, № 73970/01, 6 септември 2005 г.

430 ЕСПЧ, *Karahalios срещу Гърция*, № 62503/00, 11 декември 2003 г., точкаточка 23.

431 Други примери включват Регламент (ЕС) № 650/2012 на Европейския парламент и на Съвета относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на решения и приемането и изпълнението на автентични актове в областта на наследяването и относно създаването на европейско удостоверение за наследство, [ОВ L 201/107](#); Регламент (ЕО) № 2201/2003 на Съвета от 27 ноември 2003 година относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по брачни дела и делата, свързани с родителската отговорност, [ОВ L 338/1](#); и Регламент (ЕО) № 4/2009 на Съвета от 18 декември 2008 година относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка, [ОВ L 7/1](#).

в други държави – членки на ЕС⁴³². „Безспорни“ означава, че ответникът е приел иска, че съдът е одобрил споразумение или че ответникът не се е явил да се защити срещу иска. Лицата могат да получат декларации за изпълняемост. След това ЕЕО се изпраща на правоприлагащия орган на съответната държава – членка на ЕС. Съществуват изрични изключения, например случаите, свързани със завещания и наследяване или съпружеска имуществена общност.

- Ако не може да се използва ЕЕО, е възможно лицата да са в състояние да налагат изпълнението на съдебни решения, като използват Регламента Брюксел I от 2001 г.⁴³³ Изключените производства включват арбитраж, несъстоятелност и брачни производства. Нов преработен Регламент Брюксел I, който замени Регламента Брюксел I от 2001 г., влезе в сила на 10 януари 2015 г.⁴³⁴ Регламентът Брюксел обаче все още е приложим по отношение на съдебни решения по производства, започнали преди тази дата.

432 Регламент (ЕО) № 805/2004 на Европейския парламент и на Съвета от 21 април 2004 година за въвеждане на европейско изпълнително основание при безспорни вземания, ОВ 2004 L 143. Не е приложим в Дания.

433 Регламент (ЕО) № 44/2001 на Съвета от 22 декември 2001 година относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела, ОВ 2001 L 12. Разпоредбите са разширени така, че да обхващат Дания, с Решение на Съвета 2006/235/ЕО от 27 април 2006 година за сключване на споразумение между Европейската общност и Кралство Дания относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по граждански и търговски дела (2006/325/ЕО), ОВ 2006 L 20. Вж. също Конвенция относно компетентността и признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела (Луганската конвенция), ОВ 2007 L 339, 30 октомври 2007 г., подписана от ЕС, Дания, Исландия, Норвегия и Швейцария.

434 Регламент (ЕО) № 1215/2012 на Европейския парламент и на Съвета от 12 декември 2012 година относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела (преработен текст), ОВ 2012 L 351. Дания не се е присъединила.

Насърчителна практика

Ефективно изпълнение на съдебни решения

В Швеция изплащането на задължения се осигурява от Шведския право-прилагащ орган (Swedish Enforcement Authority (SEA)). Кредиторът изисква изпълнение. Ако са приложени всички необходими документи, SEA уведомява длъжника за дълга, като му дава две седмици за плащане или възражение. Ако длъжникът не плати, може да започне изпълнение. SEA търси активи, които могат да бъдат запорирани за изплащане на дълга (напр. в имотния регистър, регистъра на дружествата и данъчните партии). Длъжникът трябва да предостави информация за активите си и може да бъде разпитан за тях. Трети страни са длъжни да предоставят информация за активи, които принадлежат на длъжника, но са във владение на трети страни. SEA оценява информацията и налага заповед за запор на онези активи, които могат да покрият дълга с най-малка вреда за длъжника. Ако се наложи заповед върху пари в банкова сметка, парите се превеждат на SEA в рамките на няколко дни и след това се прехвърлят на кредитора.

Източник: Swedish Enforcement Authority на адрес www.kronofogden.se.

7

Ограничения по отношение на продължителността на производството

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
Продължителност на производството		
Харта на основните права, член 47 (право на ефективни правни средства за защита) Харта на основните права, член 41 (право на добра администрация)	Определяне на продължителността на производството	ЕСПЧ, член 6, алинея 1 (право на справедлив съдебен процес)
	Ненаказателно производство	ЕСПЧ, <i>Orđuš i други срещу Хърватска</i> , № 15766/03, 2010 г.
	Наказателно производство	ЕСПЧ, <i>Malkov срещу Естония</i> , № 31407/07, 2010 г.
Приемливост на продължителността на производството		
СЕС, C-500/10, <i>Ufficio IVA di Piacenza срещу Belvedere Costruzioni Srl.</i> , 2012 г.	Критерии за определяне на приемливостта	ЕСПЧ, <i>Starokadomskiy срещу Русия</i> (№ 2), № 27455/06, 2014 г.
	Сложност на казуса	ЕСПЧ, <i>Matoń срещу Полша</i> , № 30279/07, 2009 г.
	Поведение на жалбоподателя	ЕСПЧ, <i>Velijev срещу Русия</i> , № 24202/05, 2010 г.

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
	Поведение на националните органи	ЕСПЧ, <i>Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. и други срещу Португалия</i> , № 56637/10 и други, 2014 г.
	Важност на съответното право	ЕСПЧ, <i>Mikulić срещу Хърватска</i> , № 53176/99, 2002 г.
Правни средства за защита от прекомерна продължителност на производството		
СЕС, С-58/12 Р, <i>Groupe Gascoigne SA срещу Европейската комисия</i> , 2013 г.		ЕСПЧ, <i>Scordino срещу Италия (№ 1)</i> , № 36813/97, 2006 г.

Приключването на съдебното производство в разумен срок е основно право на човека както в ненаказателното, така и в наказателното производство. Настоящата глава се занимава с правото на Съвета на Европа и на ЕС относно определянето на продължителността на производството и вземането на решения дали продължителността е разумна. **Раздел 7.3** очертава правните средства за защита на разположение при прекомерно продължително производство.

7.1. Определяне на продължителността на производството

Основни моменти

- Правото на съдебен процес в разумен срок е гарантирано както в член 6 от ЕКПЧ, така и в член 47 от Хартата на основните права на ЕС.
- Когато се решава дали производството е приключило в разумен срок се взема под внимание общата му продължителност.
- Срокът по ненаказателните дела обикновено започва да тече от момента на предявяването на иск пред съд.
- Срокът по наказателните дела обикновено започва да тече от момента, в който лицето е „обвинено“. Това означава от момента, в който ситуацията на лицето е „съществено засегната“.
- И по наказателните, и по ненаказателните дела срокът приключва, когато решението стане окончателно (не подлежи на обжалване).

Насърчителна практика

Ускоряване на производствата, в които се разглеждат дела по семейно право

Съдилищата по семейните въпроси и Адвокатската колегия на Берлин, Германия, реализираха успешно съвместен проект в Берлин с цел ускоряване на съдебните производства, в които се разглеждат дела по семейно право. Проектът се занимава например с продължителността на производството и възможните конфликти между родителите. Той установява последователен мултидисциплинарен подход сред професионалистите (адвокати, социални работници и съдии), със съвместна намеса, която помага на родителите независимо да идентифицират и удовлетворят потребностите на децата си и да разрешат производството по-ефективно.

Източник: Награда „Кристална везна“ в правосъдието за 2014 г., организирана съвместно от Съвета на Европа и от Европейската комисия, www.coe.int/cepej.

Правото на съдебен процес в разумен срок може да се открие в член 6 от ЕКПЧ и в член 47 от Хартата на основните права на ЕС. Въпреки значе-

нието на това право, прекомерната продължителност на производството е най-често срещаният проблем, поставян в жалби пред ЕСПЧ⁴³⁵.

Изискването производството да приключи в разумен срок „е приложимо по отношение на всички страни в съдебното производство и има за цел да ги предпази от прекомерно забавяне на производството“⁴³⁶. Прекомерното забавяне може да подкопае зачитането на върховенството на закона и да възпрепятства достъпа до правосъдие. Забавянето в получаването и изпълнението на съдебни решения може да представлява процесуална пречка пред достъпа до правосъдие (вж. **Раздел 6.3**). Държавите трябва да организират своите правни системи така, че да дадат възможност на своите съдилища да изпълнят задължението си за произнасяне по делата в разумен срок⁴³⁷. Непроизнасяне с решение в разумен срок поражда право на ефективно правно средство за защита (вж. **Раздел 7.3**)⁴³⁸. Държавите следва да гарантират конкретни правни възможности чрез които лицата могат да търсят правни средства за защита срещу неправомерно продължителни производства; неосигуряването на такива възможности представлява отделно нарушение на член 13⁴³⁹.

Нито в правото на Съвета на Европа, нито в правото на ЕС е установена конкретна времева рамка за това какво представлява „разумен срок“. Случаите се преценяват на индивидуална основа и в светлината на всички индивидуални обстоятелства. Оценката се извършва в съответствие с критериите, установени от ЕСПЧ в съдебната му практика, и се прилагат и от Съда на ЕС. ЕСПЧ първо идентифицира периода, който

435 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), Препоръка Rec(2010)3 към държавите членки относно ефективни средства за прекомерна продължителност на производството (*Recommendation Rec(2010)3 to member states on effective remedies for excessive length of proceedings*), 24 февруари 2010 г. Вж. също Съвет на Европа, Секретариат на Европейския съд по правата на човека, Годишен доклад (*Annual Report*) за 2014 г., стр. 174–175.

436 ЕСПЧ, *Stögmüller срещу Австрия*, № 1602/62, 10 ноември 1969 г., точкаточка 5.

437 ЕСПЧ, *Scuderi срещу Италия*, № 12986/87, 24 август 1993 г., точкаточка 16. ЕСПЧ, *Jama срещу Словения*, № 48163/08, 19 юли 2012 г., точка 36.

438 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), Препоръка Rec(2010)3 (*Recommendation Rec(2010)3*). Вж. също Съвет на Европа, СЕРЕJ (2012 г.), *Продължителност на съдопроизводството в държавите – членки на Съвета на Европа, въз основа на съдебната практика на Европейския съд по правата на човека (Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights)*. Докладите идентифицират и оценяват основни принципи от съдебната практика във връзка с „разумния срок“.

439 ЕСПЧ, *Kudła срещу Полша*, № 30210/96, 26 октомври 2000 г., точки 159–160.

трябва да се вземе под внимание при определянето на продължителността на производството. След това той преценява дали продължителността е разумна (вж. още [Раздел 7.2](#))⁴⁴⁰. [Глава 1](#) (и по-специално [фигурата](#)) очертава връзката между правата в Хартата на основните права на ЕС и в ЕКПЧ – поради тази връзка правото на Съвета на Европа, изложено по-долу, е приложимо и по отношение на правото на ЕС по член 47.

Принципът на разглеждане на делото в разумен срок е приложим и в контекста на административните процедури в рамките на ЕС⁴⁴¹. Това е посочено и в член 41 от Хартата на основните права на ЕС, което дава на всички граждани правото засягащите ги въпроси да бъдат разглеждани от органите и институциите на ЕС безпристрастно, справедливо и в разумен срок.

7.1.1. Определяне на продължителността на ненаказателното производство

По ненаказателните дела срокът обикновено започва да тече от момента на предявяването на иск пред съд⁴⁴². Понякога обаче той започва да тече преди началото на съдебното производство⁴⁴³. Това се случва само при изключителни обстоятелства – например, когато някои предварителни стъпки по необходимост предхождат производството⁴⁴⁴. Например, ако заявител трябва да се отнесе до административен орган преди да заведе дело в съда, взетото под внимание време може да включва този период⁴⁴⁵. Срокът обхваща цялото съответно производство, включително въззивното производство⁴⁴⁶.

Срокът приключва, когато решението стане окончателно (включва оценката на вредите сред съдебното решение)⁴⁴⁷. ЕСПЧ разглежда производ-

440 ЕСПЧ, *Kudła срещу Полша*, № 30210/96, 26 октомври 2000 г., точка 124.

441 Вж. също СЕС, T-214/06, *Imperial Chemical Industries Ltd срещу Европейска комисия*, 5 юни 2012 г., точка 284.

442 ЕСПЧ, *Poiss срещу Австрия*, № 9816/82, 23 април 1987 г., точка 50.

443 ЕСПЧ, *Golder срещу Обединено кралство*, № 4451/70, 21 февруари 1975 г., точка 32.

444 ЕСПЧ, *Blake срещу Обединено кралство*, № 68890/01, 26 септември 2006 г., точка 40.

445 ЕСПЧ, *König срещу Германия*, № 6232/73, 28 юни 1978 г., точка 98.

446 ЕСПЧ, *Poiss срещу Австрия*, № 9816/82, 23 април 1987 г., точка 50.

447 ЕСПЧ, *Guincho срещу Португалия*, № 8990/80, 10 юли 1984 г.

ството в неговата цялост, когато определя дали продължителността е разумна⁴⁴⁸. Във връзка с приключването на производството, изпълнението на съдебното решение или изпълнителните производства се считат за неразделна част от даденото дело за целите на изчисляване на съответния период⁴⁴⁹.

Пример: В *Oršuš и други срещу Хърватска*⁴⁵⁰ жалбоподателите са 15 ученици с ромски произход, които са посещавали две начални училища между 1996 и 2000 г. Понякога те са били в класове само за роми. На 19 април 2002 г. те образуват производство срещу училищата, като посочват като основание дискриминация на расова основа и нарушаване на правото на образование. През септември 2002 г. съд отхвърля жалбата им и това решение е потвърдено при обжалването. На 7 февруари 2007 г. Конституционният съд отхвърля жалбата на жалбоподателите. Те подават жалба във връзка с продължителността на производството.

ЕСПЧ отбелязва, че производството е започнало на 19 април 2002 г. и е приключило след производства пред общинския и окръжния съд с решението на Конституционния съд от 7 февруари 2007 г. Той постановява, че докато производствата пред първоинстанционния и въззивния съд са довели до решения бързо, производството пред Конституционния съд е продължило четири години, един месец и 18 дни. ЕСПЧ заключава, че член 6, алинея 1 от ЕКПЧ е нарушен.

По отношение на продължителността на производства пред конституционни съдилища, ЕСПЧ взема предвид специалната им роля на „пазител на Конституцията“⁴⁵¹. Подходящата проверка за определяне дали производство пред Конституционния съд може да бъде взето под внимание при оценката на разумността на продължителността на производството е дали резултатът от производството е в състояние да повлияе на резултата на спора пред обикновените съдилища⁴⁵².

448 ЕСПЧ, *Dobbertin срещу Франция*, № 13089/87, 25 февруари 1993 г., точка 44.

449 ЕСПЧ, *Martins Moreira срещу Португалия*, № 11371/85, 26 октомври 1988 г., точка 44.

450 ЕСПЧ, *Oršuš и други срещу Хърватска*, № 15766/03, 16 март 2010 г.

451 *Пак там*, точка 109.

452 ЕСПЧ, *Süssmann срещу Германия*, № 20024/92, 16 септември 1996 г., точка 39.

Когато страна в съдебен процес почине и друго лице заяви намерението си да продължи производството като наследник на първоначалния жалбоподател, цялото производство може да се вземе предвид при разглеждането на продължителността на производството⁴⁵³. За разлика от това, когато дадено лице се намеси в случая като трета страна само от собствено име, срокът започва да тече от датата на намесата за тази цел⁴⁵⁴.

7.1.2. Определяне на продължителността на наказателното производство

Изискването за разумен срок в наказателното производство има за цел да гарантира, че „обвиняемите лица не трябва да останат за твърде продължителен период в състояние на несигурност по отношение на резултата от наказателните обвинения срещу тях“⁴⁵⁵. В наказателните казуси срокът започва да тече в момента, в който лицето е „обвинено“⁴⁵⁶. Това означава от момента, в който ситуацията на обвиняемия е „съществено засегната“⁴⁵⁷. Трябва да се отбележи, че срокът може да започне да тече преди делото да стигне до съд — например от момента на ареста⁴⁵⁸ или започването на предварително разследване⁴⁵⁹.

Пример: В *Malkov срещу Естония*⁴⁶⁰ жалбоподателят е осъден за убийство на таксиметров шофьор през 2008 г. Криминалното разследване е започнало на 6 август 1998 г. Жалбоподателят подава жалба във връзка с прекомерната продължителност на производството.

453 ЕСПЧ, *Scordino срещу Италия (№ 1)*, № 36813/97, 29 март 2006 г., точка 220.

454 *Лак там*.

455 ЕСПЧ, *Wemhoff срещу Германия*, № 2122/64, 27 юни 1968 г., точка 18.

456 ЕСПЧ, *Тучко срещу Русия*, № 56097/07, 11 юни 2015 г., точка 63.

457 ЕСПЧ, *Eckle срещу Германия*, № 8130/78, 15 юли 1982 г.

458 ЕСПЧ, *Wemhoff срещу Германия*, № 2122/64, 27 юни 1968 г., точка 19.

459 ЕСПЧ, *Ringeisen срещу Австрия*, № 2614/65, 16 юли 1971 г., точка 110.

460 ЕСПЧ, *Malkov срещу Естония*, № 31407/07, 4 февруари 2010 г.

ЕСПЧ подчертава отново, че по наказателни въпроси срокът започва да тече в момента, в който лицето е „обвинено“, който може да настъпи преди внасянето на делото в съда. Терминът „обвинение“ съответства на проверката дали ситуацията на заподозрения е била съществено засегната. Съдът възприема 17 август 2001 г. като начална дата – денят, в който полицейски дознател изготвя обвиненията срещу жалбоподателя и той е обявен за беглец. Крайната дата на производството е 22 април 2009 г., когато Върховният съд отхвърля обжалването на жалбоподателя. Като цяло, производството е продължило седем години и осем месеца при три нива на юрисдикция. Производството е продължило прекалено дълго време и така е нарушило член 6, алинея 1 от ЕКПЧ. Това е било коригирано чрез намаляване на присъдата на жалбоподателя.

Изискването за разумен срок е приложимо по отношение на цялото разглеждано производство, включително въззивното производство⁴⁶¹. Този срок тече до съдебното решение, с което се прави определение по обвинението; това може да е решение по същество на апелативен съд⁴⁶². Наказателно обвинение е „определено“ едва когато присъдата е окончателно определен⁴⁶³. Изпълнението на решение на съда се счита за неразделна част от съдебния процес за целите на член 6; това включва изпълнението на оправдателно решение⁴⁶⁴.

461 ЕСПЧ, *König срещу Германия*, № 6232/73, 28 юни 1978 г., точка 98.

462 ЕСПЧ, *Neumeister срещу Австрия*, № 1936/63, 27 юни 1968 г., точка 19.

463 ЕСПЧ, *Eckle срещу Германия*, № 8130/78, 15 юли 1982 г., точка 77.

464 ЕСПЧ, *Assanidze срещу Грузия*, № 71503/01, 8 април 2004 г., точки 181-182.

7.2. Критерии за определяне на разумността на продължителността на производството

Основни моменти

- Разумността на продължителността на наказателното и ненаказателното производство зависи от конкретните обстоятелства по всяко дело.
- Следните четири критерия се използват за оценяване на разумността в наказателното и ненаказателното производство: сложността на казуса; поведението на жалбоподателя; поведението на съответните власти; и важността на това, което е изложено на опасност за жалбоподателя.

Подходът за установяване дали производството е било необосновано продължително е описан като „повече прагматичен, отколкото научен“⁴⁶⁵. Според правото на Съвета на Европа и правото на ЕС, както при наказателни, така и при ненаказателни производства разумността на продължителността на производството зависи от конкретните обстоятелства по делото⁴⁶⁶.

Четири критерия се използват за измерване на разумността в наказателното и ненаказателното производство:

- i) сложността на казуса;
- ii) поведението на заявителя;
- iii) поведението на съответните власти;

465 Заключение на генералния адвокат Шарпсън в СЕС, C-58/12 *Groupe Gascogne SA срещу Европейска комисия*, 30 май 2013 г., точки 72-73.

466 ЕСПЧ, *König срещу Германия*, № 6232/73, 28 юни 1978 г., точка 110.

iv) какво е изложено на опасност за жалбоподателя (вж. Раздели 7.2.1 до 7.2.4)⁴⁶⁷.

Като прилага тези критерии, ЕСПЧ например счита 10 години⁴⁶⁸ и 13 години⁴⁶⁹ за неразумни за наказателно производство. Освен това той е постановил за неразумни 10 години за гражданско производство⁴⁷⁰ и 7 години за дисциплинарно производство⁴⁷¹. Делата могат да бъдат придвижвани през редица нива на юрисдикция (напр. чрез обжалване). Това се взема предвид, когато се разглежда разумността. Съвкупното действие на забавянето на всяко ниво се взема предвид при определяне на това какво е разумно⁴⁷².

Трябва обаче да се постигне равновесие между ускоряването и доброто правораздаване. Например необходимостта от бързо разрешаване на дадено дело не трябва да лишава обвиняемия от правото на защита (вж. Раздел 4.2.4 относно достатъчното време и възможности за подготовка на защитата)⁴⁷³.

Пример: В *Starokadomskiy срещу Русия (№ 2)*⁴⁷⁴ жалбоподателят е обвинен в убийство с утежняващи вината обстоятелства през февруари 1998 г. Впоследствие той е обвинен в други тежки престъпления заедно с няколко заподозрени съучастници. През ноември 2004 г. той е осъден за редица престъпления, включително заговор за извършване на убийство. Обвинението му е потвърдено при обжалване и в крайна сметка той е осъден на десет години затвор през ноември 2005 г. Жалбоподателят е подал жалба, че продължителността на наказателното производство е неразумна.

467 Напр. ЕСПЧ, *Frydlender срещу Франция*, № 30979/96, 27 юни 2000 г., точка 43 (заестост).

468 ЕСПЧ, *Milasi срещу Италия*, № 10527/83, 25 юни 1987 г.

469 ЕСПЧ, *Baggetta срещу Италия*, № 10256/83, 25 юни 1987 г.

470 ЕСПЧ, *Saruano срещу Италия*, № 9381/81, 25 юни 1987 г.

471 ЕСПЧ, *Kincses срещу Унгария*, № 66232/10, 27 януари 2015 г.

472 ЕСПЧ, *Deumeland срещу Германия*, № 9384/81, 29 май 1986 г., точка 90.

473 ЕСПЧ, *Boddaert срещу Белгия*, № 12919/87, 12 октомври 1992 г., точка 39.

474 ЕСПЧ, *Starokadomskiy срещу Русия (№ 2)*, № 27455/06, 13 март 2014 г.

Няма данни, че изискването за „разумен срок“ е част от аргументите на националния съд. Член 6 разпорежда съдопроизводството да бъде приключено в разумен срок, но също така определя по-общия принцип на доброто правораздаване. В този случай Съдът не е удовлетворен, че властите са успели да поддържат справедлив баланс между различните аспекти на това основно изискване. Жалбоподателят е бил в ареста, така че е било необходимо особено внимание. Съдът установява нарушение на член 6, алинея 1 от ЕКПЧ.

Съдът на ЕС прилага същите критерии към производства пред Общия съд на Европейския съюз⁴⁷⁵. Съдът на ЕС постановява също, че правните задължения на ЕС не дават основание за неспазване от страна на държавите членки на принципа за разумен срок.

Пример: В *Ufficio IVA di Piacenza срещу Belvedere Costruzioni Srl*⁴⁷⁶ италиански закон предвижда автоматичното приключване на определени данъчни производства, висящи пред данъчния съд на трета инстанция повече от десет години след внасянето им на първа инстанция. Постановено е, че това е съвместимо с правото на ЕС.

Съдът на ЕС отбелязва, че задължението да се осигури ефективно събиране на средствата на Европейския съюз не може да противоречи на спазването на принципа, произтичащ от член 47 от Хартата на основните права на ЕС и член 6, алинея 1 от ЕКПЧ съдебното решение да се произнася в разумен срок.

7.2.1. Сложност на делото

Сложността е свързана както с фактите, така и със закона. Сложен казус може да включва въпроси, свързани със здравословното състояние на жалбоподателя⁴⁷⁷, голям обем на доказателствата⁴⁷⁸, сложни

475 СЕС, C-58/12 P, *Groupe Gascogne SA срещу Европейската комисия*, 26 ноември 2013 г., точки 82–88.

476 СЕС, C-500/10, *Ufficio IVA di Piacenza срещу Belvedere Costruzioni Srl.*, 29 март 2012 г., точка 23.

477 ЕСПЧ, *Yaikov срещу Русия*, № 39317/05, 18 юни 2015 г., точка 76.

478 ЕСПЧ, *Eckle срещу Германия*, № 8130/78, 15 юли 1982 г.

правни въпроси⁴⁷⁹, необходимостта от разпит на голям брой свидетели⁴⁸⁰ или голям брой засегнати лица⁴⁸¹. Някои казуси могат да изглеждат по-сложни по своето естество – напр. ако включват както интереси на общността, така и индивидуални интереси⁴⁸². В същото време само защото даден казус се счита за много сложен, това не означава, че всяко забавяне ще се счита за разумно⁴⁸³.

Пример: В *Matoń срещу Полша*⁴⁸⁴ на 19 юни 2000 г. жалбоподателят е обвинен в трафик на наркотици, незаконно притежание на огнестрелно оръжие и членство в организирана престъпна група. По случая има 36 ответници и 147 свидетели. Жалбоподателят е осъден през 2008 г. Той обжалва присъдата пред регионалния съд, който все още не се е произнесъл по обжалването в момента на изслушването пред ЕСПЧ. Той внася също жалба в апелативния съд с твърдение за нарушение на правото на съдебен процес в разумен срок. Съдът отхвърля жалбата му.

ЕСПЧ приема, че казусът е бил много сложен, с редица ответници и обемисти доказателства. Той обаче заявява, че това само по себе си не оправдава общата продължителност на наказателното производство. Дори и като се вземат предвид значителните трудности, пред които са изправени националните власти, те са били длъжни да организират съдебния процес ефективно и да осигурят зачитането на гаранциите по ЕКПЧ. Наказателното производство, което е продължило над осем години, не е уважило изискването за разумен срок. Член 6 от ЕКПЧ е нарушен.

479 ЕСПЧ, *Breinesberger u Wenzelhuemer срещу Австрия*, № 46601/07, 27 ноември 2012 г., точки 30–33.

480 ЕСПЧ, *Митев срещу България*, № 40063/98, 22 декември 2004 г., точка 99.

481 ЕСПЧ, *Parachelas срещу Гърция*, № 31423/96, 25 март 1999 г., точка 39 (сложност на фактите).

482 ЕСПЧ, *Wiesinger срещу Австрия*, № 11796/85, 30 октомври 1991 г., точка 55.

483 ЕСПЧ, *Ferrantelli u Santangelo срещу Италия*, № 19874/92, 7 август 1996 г., точка 42. Вж. също ЕСПЧ, *Ringeisen срещу Австрия*, № 2614/65, 16 юли 1971 г., точка 110.

484 ЕСПЧ, *Matoń срещу Полша*, № 30279/07, 9 юни 2009 г.

Следователно, въпреки че за приключването на сложните казуси може да е необходимо повече време, сложността не оправдава задължително продължителното производство⁴⁸⁵.

7.2.2. Поведение на заявителя

Поведението на заявителя е обективна характеристика на производството, върху която държавата няма контрол. Следователно, то трябва да се вземе предвид при определяне дали разумният срок е бил надвишен⁴⁸⁶.

Лицата не могат да бъдат обвинявани за това, че упражняват правата си или използват всички възможности за обжалване, с които разполагат⁴⁸⁷. Те не са длъжни да сътрудничат активно за ускоряване на производствата срещу тях⁴⁸⁸. Задължението на жалбоподателя е да бъде усърден в провеждането на делото си, да се въздържа от използването на тактики за забавяне и да се възползва от възможности за съкращаване на производството⁴⁸⁹.

Пример: Във *Veliyev срещу Русия*⁴⁹⁰ жалбоподателят е арестуван и задържан на 26 февруари 2004 г. по подозрение за участие в многобройни организирани въоръжени грабежи. Съдебното решение на първа инстанция е произнесено на 21 юни 2006 г. Присъдата е потвърдена при обжалването. Правителството твърди, че производството е било удължено поради преднамерени действия на другите обвиняеми, превод от руски на азерски, и заболявания от време на време на жалбоподателя, други обвиняеми и адвокати.

485 Съвет на Европа, СЕПЕJ (2012 г.), Продължителност на съдопроизводството в държавите – членки на Съвета на Европа, въз основа на съдебната практика на Европейския съд по правата на човека (*Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*), стр. 20.

486 ЕСПЧ, *Wiesinger срещу Австрия*, № 11796/85, 30 октомври 1991 г., точка 57.

487 ЕСПЧ, *Gubkin срещу Русия*, № 36941/02, 23 април 2009 г., точка 167. Вж. също ЕСПЧ, *Moiseyev срещу Русия*, № 62936/00, 9 октомври 2008 г., точка 192.

488 ЕСПЧ, *Eckle срещу Германия*, № 8130/78, 15 юли 1982 г., точка 82.

489 ЕСПЧ, *Unión Alimentaria Sanders S.A. срещу Испания*, № 11681/85, 7 юли 1989 г., точка 35.

490 ЕСПЧ, *Veliyev срещу Русия*, № 24202/05, 24 юни 2010 г.

ЕСПЧ подчертава отново, че жалбоподателят не може да бъде задължен да сътрудничи активно на съдебните органи и не може да бъде критикуван за пълното използване на наличните национални правни средства за защита. В този случай жалбоподателят не е допринесъл значително за продължителността на производството и определени случаи на забава могат да се вменят във вина на националните органи. Член 6 изисква съдопроизводството да бъде експедитивно и определя общия принцип на доброто правораздаване. Националните органи не са постигнали справедлив баланс между различните аспекти на това основно изискване, като така са нарушили член 6 от ЕКПЧ.

Поведение на лицето, което може да доведе до забавяне, включва бягство от юрисдикцията. Следователно, като общо правило, обвиняем не може да подава жалба за неразумна продължителност на производството, след като е избягал, освен когато има достатъчна причина за това⁴⁹¹. Поведението на жалбоподателя не може да се използва за обосноваване на периоди на бездействие от страна на властите.

7.2.3. Поведение на националните органи

Забавяния, които се дължат на държавата, трябва да се вземат под внимание⁴⁹², но вменяването на отговорност трябва да се обмисли внимателно. Например забавяне на производството, което е резултат от отнасянето на въпроса до Съда на ЕС за преюдициално заключение не е по вина на държавата⁴⁹³.

Държавите трябва да организират своите правни системи така, че да дадат възможност на своите съдилища да гарантират правото на получаване на окончателно решение в разумен срок⁴⁹⁴. Обаче основната отговорност за подготвянето на делото и за бързото провеждане на съдебния процес се носи от съдията⁴⁹⁵. ЕСПЧ постановява, че многократни смени

491 ЕСПЧ, *Vayıç срещу Турция*, № 18078/02, 20 юни 2006 г., точка 44.

492 ЕСПЧ, *Buchholz срещу Германия*, № 7759/77, 6 май 1981 г., точка 49. Вж. също ЕСПЧ, *Yagtzilar и други срещу Гърция*, № 41727/98, 6 декември 2001 г.

493 ЕСПЧ, *Rafitis и други срещу Гърция*, № 20323/92, 26 февруари 1998 г., точка 95.

494 ЕСПЧ, *Cocchiarella срещу Италия*, № 64886/01, 29 март 2006 г., точка 119. За наказателен казус вж. ЕСПЧ, *Dobbertin срещу Франция*, № 13089/87, 25 февруари 1993 г., точка 44.

495 ЕСПЧ, *Caruano срещу Италия*, № 9381/81, 25 юни 1987 г., точки 30–31.

на съдията „не могат да оневинят държавата, която е отговорна за осигуряване на добре организирано правораздаване“⁴⁹⁶. Освен това „хронично претоварване с дела“ не оправдава прекомерно продължителни производства⁴⁹⁷. Държавата носи отговорност за всичките три власти — не само за съдилищата⁴⁹⁸.

Пример: В *Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. u другу срещу Португалия*⁴⁹⁹ прокуратурата на Порто започва разследване на миналите фискални дейности на жалбоподателя на 17 септември 1999 г. Впоследствие са образувани две отделни наказателни производства пред наказателните съдилища на Порто и Барселона. В момента на разглеждането пред ЕСПЧ и двете производства са висящи.

ЕСПЧ отбелязва, че производството вече е продължило повече от 14 години. То е било също така в застой в продължение на почти четири години в периода между декември 1999 г., когато жалбоподателят стават подсъдими, и април и ноември 2003 г., когато са повдигнати обвинения срещу тях. Допълнително забавяне от две години е последвало между 2003 г. и 2005 г., когато е била насрочена дата за съдебен процес. Това показва, че от самото начало националните съдилища не са демонстрирали необходимото старание в работата по случая на жалбоподателя. Съдът заявява, че може да е разумно националните съдилища да изчакат резултата от паралелно производство с оглед процесуална ефективност, но че това трябва да е пропорционално, тъй като би оставило обвиняемия в продължително състояние на несигурност. Той установява нарушение на член 6 от ЕКПЧ.

Временно изоставане на съда не предизвиква отговорност на държавата, ако тя предприеме незабавни, подходящи коригиращи действия, за да се

496 ЕСПЧ, *Lechner u Hess срещу Австрия*, № 9316/81, 23 април 1987, точка 58.

497 ЕСПЧ, *Probstmeier срещу Германия*, № 20950/92, 1 юли 1997 г., точка 64.

498 ЕСПЧ, *Martins Moreira срещу Португалия*, № 11371/85, 26 октомври 1988 г., точка 60.

499 ЕСПЧ, *Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. u другу срещу Португалия*, № 56637/10, 59856/10, 72525/10, 7646/11 и 12592/11, 30 октомври 2014 г.

опита да разреши проблема⁵⁰⁰. За да преодолеят големия брой висящи дела държавите могат да предприемат временни мерки, например да изберат да разглеждат казусите в определен ред⁵⁰¹. Ако обаче тези временни мерки не проработят, държавите следва да възприемат по-ефективни мерки за разрешаване на проблема⁵⁰². Държавите следва да се стремят да гарантират, че съдебните им системи не създават забавяне на производствата.

Насърчителна практика

Намаляване на продължителността на производството чрез вслушване в лицата, които ползват съда

В Швеция, проект за Управление на качеството в съдилищата успешно намали продължителността на производствата в апелативните и окръжните съдилища. Проектът потърси вътрешни отзиви за управлението на съда от съдиите и служителите на съда. Бяха потърсени и външни отзиви от ответници, свидетели и адвокати. Този диалог се проведе чрез проучвания, анкети и работа в малки групи. Предложенията за подобряване на начина, по който съдилищата разглеждат казусите, бяха приложени на практика и намалиха продължителността на времето, необходимо за приключване на делата.

Carboni, N. (2014 г.), От качество към достъп до правосъдие: Подобряване на функционирането на европейските съдебни системи ('From quality to access to justice: Improving the functioning of European judicial systems'), Civil and Legal Sciences, том 3, брой 4, стр. 4.

500 ЕСПЧ, *Probstmeier срещу Германия*, № 20950/92, 1 юли 1997 г., точка 64. Вж. също Съвет на Европа, СЕРЕJ (2012 г.), *Продължителност на съдопроизводството в държавите – членки на Съвета на Европа, въз основа на съдебната практика на Европейския съд по правата на човека (Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights)*, стр. 3.

501 ЕСПЧ, *Zimmermann u Steiner срещу Швейцария*, № 8737/79, 13 юли 1983 г., точка 29. Вж. също ЕСПЧ, *Rutkowski u други срещу Полша*, № 72287/10, 13927/11 и 46187/11, 7 юли 2015 г., точки 207–210. За наказателен казус вж. ЕСПЧ, *Milasi срещу Италия*, № 10527/83, 25 юни 1987 г., точка 18.

502 ЕСПЧ, *Zimmermann u Steiner срещу Швейцария*, № 8737/79, 13 юли 1983 г., точка 29.

7.2.4. Каква е опасността за жалбоподателя ?

Важността на това, което е опасно за , е друг критерий, който трябва да се вземе под внимание при оценяването на продължителността на производството. По-строг стандарт се прилага, ако обвиняемият е в ареста, като се изисква „специално усърдие“ от страна на властите⁵⁰³. Случаи, свързани с деца или животозастрашаващо заболяване, също заслужават по-бързото получаване на определение⁵⁰⁴.

Насърчителна практика

Ускоряване на производството

В областта Espoo във Финландия наказателният съд провежда така наречените „Jouko дни“, в които делата с деца се приоретизират и автоматично се нареждат по-напред на опашката. Това води до по-кратко производство и по-малко стрес за участващите деца.

Източник: FRA (2015 г.), Правосъдие в интересите на детето — перспективи и опит на специалисти по участие на деца в граждански и наказателни съдебни производства в 10 държави — членки на ЕС (Child-friendly justice — Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States), стр. 35.

Например по иск за връщане на деца в Норвегия в съответствие с Конвенцията за международно отвлечане на деца, ЕСПЧ подчертава „изключителната важност“ на изминалото време в тези видове производства, където закъсненията могат ефективно да определят изхода на делото⁵⁰⁵. Специално усърдие е необходимо и в производства за определяне

503 ЕСПЧ, *Jabłonski срещу Полша*, № 33492/96, 21 декември 2000 г., точка 102. Вж. също ЕСПЧ, *Chudin срещу Русия*, № 20641/04, 21 юни 2011 г., точка 112.

504 ЕСПЧ, *Hokkanen срещу Финландия*, № 19823/92, 23 септември 1994 г., точка 72 („съществено е случаи [на деца] в ареста да се обработват бързо“). Вж. също ЕСПЧ, *X срещу Франция*, № 18020/91, 31 март 1992 г., точка 45 (казусът е трябвало да бъде разгледан като неотложен въпрос поради очакваната продължителност на живота на засегнатите лица).

505 ЕСПЧ, *Hoholm срещу Словакия*, № 35632/13, 13 януари 2015 г., точка 51.

на обезщетенията за жертви на пътнотранспортни произшествия⁵⁰⁶ и в спорове, свързани със заетостта⁵⁰⁷.

Пример: В *Mikulić срещу Хърватска*⁵⁰⁸ жалбоподателката и майка ѝ завеждат дело за бащинство срещу Н.Р. Това води до 15 насрочени заседания, шест от които са отложени, защото Н.Р. не се явява. Той упорито не се явява и за ДНК проба. До момента, в който казусът стига до ЕСПЧ производството вече е продължило четири години и продължава да тече.

Случаят се фокусира върху твърдяно нарушение на член 8, но ЕСПЧ потвърждава, че се изисква специално усърдие в случаите, свързани с гражданското състояние и правоспособността и дееспособността. Тук, с оглед на това какво е в опасност за жалбоподателката и на това, че тя има право на установяване или отхвърляне на бащинство, за да премахне несигурността относно самоличността на родния ѝ баща, член 6 изисква от компетентните национални органи да действат с особено усърдие. Налице нарушение на член 6, алинея 1 от ЕКПЧ.

506 ЕСПЧ, *Martins Moreira срещу Португалия*, № 11371/85, 26 октомври 1988 г.

507 ЕСПЧ, *Vocaturо срещу Италия*, № 11891/85, 24 май 1991 г. точка 17; ЕСПЧ, *Bauer срещу Словения*, № 75402/01, 9 март 2006 г., точка 19. За подробна информация за казуси, при които се изисква допълнително усърдие, вж. също Съвет на Европа, (СЕПЕ) (2012 г.), *Продължителност на съдопроизводството в държавите – членки на Съвета на Европа, въз основа на съдебната практика на Европейския съд по правата на човека (Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights)*, стр. 3. Вж. също Съвет на Европа, (СЕПЕ) (2013 г.), *Обжалвания от страна на държавата и продължителност на производството във върховните съдилища (States appeal and supreme courts' lengths of proceedings)*.

508 ЕСПЧ, *Mikulić срещу Хърватска*, № 53176/99, 7 февруари 2002 г.

7.3. Правни средства за защита срещу прекомерно продължителни производства

Глава 7 разглежда правото на приключване на производството в разумен срок⁵⁰⁹. Настоящият раздел разглежда подхода на ЕСПЧ към предоставянето на ефективно правно средство за защита срещу прекомерно продължителни производства. Следва да се отбележи, че държавите се насърчават да не допускат прекомерно продължителни производства, например чрез реорганизиране съдебните си системи, а по-скоро да ги поправят посредством обезщетения. ЕСПЧ заявява, че правните средства за защита, насочени към ускоряване на производствата с цел недопускане на прекомерна продължителност са за предпочитане, тъй като по този начин се избягва установяването на последователни нарушения по отношение на един и същ набор от производства⁵¹⁰.

Пример: *Scordino срещу Италия (№ 1)*⁵¹¹ се отнася до иск за обезщетение за отчуждаване на земя. Подадена е и жалба за продължителността на производството, което е продължило осем и половина години в рамките на две нива на юрисдикция.

По отношение на ефективното правно средство за защита, ЕСПЧ заявява, че различни видове правни средства за защита могат да бъдат използвани за справяне с нарушенията. Някои държави избират да комбинират правните средства за защита за ускоряване на производствата с обезщетение. Държавите разполагат с известна свобода; въвеждането единствено на компенсаторни средства за защита не се счита за неефективно, стига правното средство за защита да е в съответствие с ЕКПЧ. Съществува силна, макар и оборима презумпция, че прекомерно продължителните производства причиняват неимуществени вреди. Равнището на обезщетението обаче зависи от особеностите и ефективността на националното правно средство за защита.

509 Факторите за определяне на разумността са изложени в съдебната практика на ЕСПЧ; вж. напр. ЕСПЧ, *Kettmache срещу Франция*, № 41/1990/232/298 и 53/1990/244/315, 27 ноември 1991 г., точка 60. Съдът на ЕС е възприел същия подход. Вж. СЕС, *C-185/95 P, Baustahlgewebe GmbH срещу Комисия на Европейските общности*, 17 декември 1998 г., точка 29.

510 ЕСПЧ, *Scordino срещу Италия (№ 1)*, № 36813/97, 29 март 2006 г., точка 183; ЕСПЧ, *Kudła срещу Полша*, № 30210/96, 26 октомври 2000 г., точка 152.

511 ЕСПЧ, *Scordino срещу Италия (№ 1)*, № 36813/97, 29 март 2006 г., точки 106–108 и 201–205.

Според правото на Съвета на Европа за предпочитане е превантивното правно средство за защита — напр. такова, което ускорява производството чрез даване на най-близката дата за изслушване. Обаче компенсаторно правно средство за защита може да е ефективно, когато производството вече е прекомерно продължително и не съществува превантивно правно средство за защита⁵¹². В наказателните дела ЕСПЧ може да постанови, че намаляване на присъдата е ефективно правно средство за защита⁵¹³.

Според правото на ЕС Съдът на ЕС не се е произнасял по продължителността на производството по член 47 от Хартата на основните права на ЕС, но е приемал обезщетението като ефективно правно средство за защита за производства пред Общия съд на Съда на ЕС, които нарушават член 47.

Пример: В *Groupe Gascogne срещу Комисията*⁵¹⁴ Съдът на ЕС разглежда дела, свързани с прекомерна продължителност на производството и подходящото правно средство за защита във връзка с производства пред Общия съд.

Съдът на ЕС стига до заключението, че когато Съдът на Европейския съюз наруши задължението си по член 47 от Хартата на основните права на ЕС да се произнесе поотнесените към него дела в разумен срок, санкцията трябва да е дело иск за вреди, заведен пред Общия съд. Това е ефективно правно средство за защита.

През 2010 г. Комитетът на министрите на Съвета на Европа издаде препоръка, която предлага на държавите членки практически насоки по този въпрос от гледна точка на удовлетворението⁵¹⁵. Препоръката е съсредоточена върху ускоряването на производството.

512 ЕСПЧ, *McFarlane срещу Ирландия*, № 31333/06, 10 септември 2010 г., точка 108.

513 ЕСПЧ, *Orchowski срещу Полша*, № 17885/04, 22 октомври 2009 г., и *Norbert Sikorski срещу Полша*, № 17559/05, 22 октомври 2009 г.

514 СЕС, С-58/12 Р, *Groupe Gascogne SA срещу Европейската комисия*, 26 ноември 2013 г., точки 82–88.

515 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), Препоръка Rec(2010)3 към държавите членки относно ефективни средства за прекомерна продължителност на производството (*Recommendation Rec(2010)3 to member states on effective remedies for excessive length of proceedings*), 24 февруари 2010 г.

8

Достъп до правосъдие в избрани приоритетни области

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
Хора с увреждания		
Харта на основните права, член 6 (право на свобода и сигурност), член 20 (равенство пред закона), член 21 (недискриминация) и член 47 (право на ефективни правни средства за защита) Директива за правата на жертвите (2012/29/ЕС) Директива относно правото на устен и писмен превод (2010/64/ЕС) Директива относно правото на информация в наказателното производство (2012/13/ЕС) Директива относно достъпа до адвокат (2013/48/ЕС)	Достъп до правосъдие	ЕКПЧ, член 5 (право на свобода и сигурност), член 6 (право на справедлив съдебен процес) и член 14 (забрана на дискриминация) ЕСПЧ, <i>А.К. и Л. срещу Хърватия</i> , № 37956/11, 8 януари 2013 г.
	Правоспособност	ЕСПЧ, <i>Shtukaturov срещу Русия</i> , № 44009/05, 27 март 2008 г.

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
Жертви на престъпления		
<p>Харта на основните права, член 47</p> <p>СЕС, С-105/03, <i>Наказателно производство срещу Maria Pirolo</i>, 16 юни 2005 г.</p> <p>Рамково решение относно правното положение на жертвите (2001/220/ПВР)</p> <p>Директива за правата на жертвите (2012/29/ЕС)</p> <p>Директива относно обезщетението (2004/80/ЕО)</p>		<p>ЕКПЧ, член 13 (право на ефективни правни средства за защита)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Dink срещу Турция</i>, № 2668/07, № 6102/08, № 30079/08, № 7072/09 и № 7124/09, 14 септември 2010 г.</p> <p>Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes (ПДСЕ 116)</p>
Лишени от свобода и задържани в предварителния арест		
<p>Харта на основните права, член 6</p> <p>Директива относно правото на устен и писмен превод (2010/64/ЕС)</p> <p>Директива относно правото на информация в наказателното производство (2012/13/ЕС)</p> <p>Директива относно достъпа до адвокат (2013/48/ЕС)</p>	<p>Достъп до съд и до адвокат</p>	<p>ЕКПЧ, член 5</p>
<p>Харта на основните права, член 6</p>	<p>Право на обжалване на задържането</p>	<p>ЕКПЧ, член 5, алинея алинеи 1, 3 и 4</p> <p>ЕСПЧ, <i>Станев срещу България</i>, № 36760/06, 2012 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>Hassan и други срещу Франция</i>, № 46695/10 и 54588/10, 2014 г.</p>
<p>Харта на основните права, член 6</p>	<p>Обезщетение за незаконно задържане</p>	<p>ЕКПЧ, член 5, алинея 5</p>

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
Екологично законодателство		
<p>СЕС, C-115/09, <i>Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV срещу Bezirksregierung Arnsberg</i>, 2011 г.</p> <p>Директива относно обществения достъп до информация за околната среда (2003/4/ЕО)</p> <p>Директива относно участието на обществеността (2003/35/ЕО)</p> <p>Регламент (ЕО) № 1367/2006 относно прилагането на разпоредбите на Орхуската конвенция</p>		<p>ЕСПЧ, <i>Tătar срещу Румъния</i>, № 67021/01, 2009 г.</p> <p>Европейска социална харта (European Social Charter), член 11 (право на опазване на здравето)</p>
Електронно правосъдие		
<p>СЕС, Съединени дела C-317/08 до C-320/08, <i>Rosalba Alassini срещу Telecom Italia SpA, Filomena Califano срещу Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono срещу Telecom Italia SpA u Multiservice Srl срещу Telecom Italia SpA</i>, 2010 г.</p> <p>Регламент (ЕО) № 1896/2006 за европейска заповед за плащане</p> <p>Регламент (ЕО) № 861/2007 за искиве с малък материален интерес</p>		<p>ЕСПЧ, <i>Lawyer Partners a.s. срещу Словакия</i>, № 54252/07 и т.н., 2009 г.</p>

Настоящата глава разглежда достъпа до правосъдие за избрани групи и в избрани приоритетни области, във връзка с това кои специфични принципи са разработени в правото на Съвета на Европа и на ЕС: хора с увреждания (Раздел 8.1), жертви на престъпления (Раздел 8.2), лишени от свобода и задържани в предварителния арест (Раздел 8.3), законодателство за опазване на околната среда (Раздел 8.4), и електронно правосъдие (Раздел 8.5). Други групи (по-конкретно деца и незаконни мигранти) са разгледани в съществуващите наръчници на FRA-ЕСПЧ по европейско право относно убежището, границите и имиграцията и по

европейско право относно правата на детето⁵¹⁶. Следва да се отбележи, че правото, изложено в Глави 1 до 7, също е приложимо към Глава 8. Глава 8 разглежда допълнителните мерки, които е възможно да съществуват с цел осигуряване на възможността а лицата пълноценно да упражняват правото си на достъп до правосъдие.

8.1. Хора с увреждания

Основни моменти

- Правото на Съвета на Европа и правото на ЕС ползват Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ) и нейните принципи.
- Член 20 от Хартата на основните права на ЕС, който потвърждава, че всички са равни пред закона, и член 21, който забранява дискриминация, основана на увреждане, засилват правото на достъп до правосъдие на хората с увреждания. Според правото на Съвета на Европа член 14 от ЕКПЧ забранява дискриминацията на различни основания във връзка с правата по ЕКПЧ. Той не посочва изрично уврежданията, но ЕСПЧ е включил увреждания в своето тълкуване на „други“ основания защитени по този член.
- Достъпността е основен принцип на КПХУ. Държавите-страни по КПХУ трябва да гарантират на хората с увреждания достъп наравно с всички останали до физическата среда, до информация и комуникации и до услуги и съоръжения. Осве това КПХУ изисква да се осъществят разумни приспособявания, за да се гарантира, че хората с увреждания могат да получат достъп до съд и да участват в съдебни производства наравно с всички останали.
- КПХУ, ЕКПЧ и Хартата на основните права на ЕС съдържат процесуални защиты за лица, задържани заради проблеми с психичното здраве, и за да гарантират, че лицата, които не притежават правоспособност, имат достъп до правосъдие.

Хората с увреждания са изправени пред специфични пречки, когато се опитват да получат достъп до правосъдие. Следователно държавите имат допълнителни задължения да гарантират, че хората с увреждания

516 FRA (2014 г.), *Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията (Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration)*, и FRA (2015 г.), *Наръчник по европейско право относно правата на детето (Handbook on European law relating to the rights of the child)*.

могат да упражняват пълноценно правото си на достъп до правосъдие⁵¹⁷. Настоящият раздел разглежда няколко основни проблема, включително достъпността и правоспособността. **Раздел 8.3** разглежда принудителното задържане на хора с психо-социални увреждания — чест проблем пред ЕСПЧ⁵¹⁸.

Член 1 от КПХУ определя увреждането като включващо лица с трайна физическа, психическа, интелектуална и сетивна недостатъчност, „която при взаимодействие с обкръжаващата ги среда би могла да възпрепятства тяхното пълноценно и ефективно участие в обществото равноправно с останалите“. КПХУ потвърждава, че лицата с увреждания са носители на равни права, а не получатели на милостиня. ЕС и 25 от държавите-членки на ЕС са ратифицирали КПХУ⁵¹⁹.

8.1.1. Достъп до правосъдие

Насърчителна практика

Насоки за полицията за оказване на помощ на хора с увреждания

В Испания Guardia Civil разработи специализиран наръчник за полицейски служители, който им помага да предоставят по-добри услуги на хора с интелектуални увреждания.

Вж. Carrasco, A. et al (2013 г.), Guía de intervención policial con personas con discapacidad intelectual, Мадрид, Fundación Carmen Pardo-Valcarce.

- 517 Вж. напр. Съвет на Европа, Комисар на ООН по правата на човека (2008 г.), *Права на човека и увреждания: равни права за всички (Human rights and disability: equal rights for all)*, точка 3.4, и Препоръка № 4. Вж. също Съвет на Европа, СЕПЕJ (2010 г.), Достъп до правосъдие в Европа (*Access to justice in Europe*), СЕПЕJ Проучвания № 9.
- 518 ЕСПЧ, *Gorshkov срещу Украйна*, № 67531/01, 8 ноември 2005 г., точка 44. FRA (2012 г.), *Принудително настаняване и принудително лечение на лица с психични проблеми (Involuntary placement and involuntary treatment of persons with mental health problems)*, стр. 18–19.
- 519 **Онлайн таблица** на FRA относно ратификацията посочва кои държави са я ратифицирали. Друга **онлайн таблица** изброява органите по член 33 от КПХУ (органи за мониторинг на прилагането на конвенцията).

Достъпността е основен принцип на КПХУ и „жизненоважно предварително условие за ефективно и равноправно упражняване на различни граждански, политически, икономически, социални и културни права на хората с увреждания“. Съгласно член 9 държавите- страни по Конвенцията, трябва да осигуряват за хората с увреждания достъп, наравно с всички останали, до физическата среда (напр. сгради), до информация и комуникации и до други удобства и услуги, отворени за широката общественост. Държавите- страни по КПХУ трябва да осигурят подходящи форми на подкрепа, включително водачи, четци и професионални преводачи на езика на знаците, с оглед осигуряване на достъпност. Правото на достъп до съд може да бъде нарушено ако за заявител не е възможно физически да влезе в него например поради ограничена подвижност⁵²⁰.

Правото на участие в производството е съществена част от правото на достъп до правосъдие⁵²¹. КПХУ гарантира правото на ефективен достъп до правосъдие в член 13. Това право предвижда, че хората с увреждания имат същите права като другите лица ползващи съдилища да се отнесат към съд, да изправят други хора на съд, да бъдат свидетели и да участват във всичко, което се случва в съда. Трябва да се осигурят разумни улеснения, за да се гарантира, че хората с увреждания могат да упражняват тези права наравно с всички останали. Поради това държавите- страни по КПХУ трябва да предприемат подходящи мерки, когато е необходимо, за да дадат възможност на хората с увреждания да получат достъп до и да участват в процеса на правосъдие. Подкрепата може да включва осигуряване на език на знаците, използване на документи в достъпен формат, брайлово писмо или в друг формат лесен за четене и т.н.⁵²² Член 13 изисква също подходящо обучение за служителите на съда, полицията и затворите.

520 ЕСПЧ, *Farcaș срещу Румъния*, № 32596/04, 30 септември 2010 г., точка 48.

521 Докладът на FRA относно достъпа до правосъдие в дела, свързани с дискриминация, дава препоръки за структурите, процедурите и механизмите за подкрепа, които улесняват достъпа до правосъдие. Вж. FRA (2012 г.), *Достъп до правосъдие в случаи на дискриминация в ЕС – Стъпки към допълнително равенство (Access to justice in cases of discrimination in the EU Steps to further equality)*.

522 Напр. вж. Директива 2010/64/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 20 октомври 2010 година относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство, ОВ 2010 L 280, и Европейска комисия (2013 г.), *Препоръка от 27 ноември 2013 година относно процесуалните гаранции за уязвими лица, които са заподозрени или обвиняеми в наказателно производство*, ОВ 2013 C 378.

Според правото на Съвета на Европа хората с увреждания имат право на достъп до правосъдие по член 6 от ЕКПЧ. С посочването на „друг“ признак член 14 също ги защитава от дискриминация при упражняване на правата им⁵²³. Член 14 сам по себе си не урежда самостоятелно право : той забранява дискриминация основана на увреждане само във връзка със самостоятелните права по ЕКПЧ. Въпреки че Протокол № 12 към ЕКПЧ разширява защитата от дискриминация така, че да обхваща всички права гарантирани от националното законодателство или от който и да е акт на публичен орган изследователно обхватът му е по-широк от този на член 14⁵²⁴, той е приложим единствено към държавите, които са го ратифицирали⁵²⁵.

Според правото на ЕС член 47 от Хартата на основните права на ЕС представя общото право на достъп до правосъдие. Хората с увреждания са защитени от дискриминация и от член 20 на Хартата, който потвърждава, че всички хора са равни пред закона, както и от член 21, който забранява дискриминацията основана на увреждания.

Според правото на Съвета на Европа и правото на ЕС забраната на дискриминацията означава, че държавите трябва да предприемат положителни действия, за да гарантират, че хората с увреждания имат достъп до правата си на практика. Необходимите действия зависят от обстоятелствата. Например може да е необходимо предоставянето на безплатно процесуално представителство на хора с увреждания, за да се гарантира правото на справедлив съдебен процес, ако лицата изпитват затруднения в разбирането на сложността на производството (вж. **Раздели 3.1.2 и 3.2.3**)⁵²⁶.

Пример: В *А.К. и Л. срещу Хърватска*⁵²⁷ дете е поставено в приемно семейство скоро след раждането му със съгласието на майка му. След това родителските права на майката са отнети на основание, че

523 ЕСПЧ, *Glor срещу Швейцария*, № 13444/04, 30 април 2009 г.

524 СоЕ, Протокол № 12 към Конвенцията за защита на човека и основните свободи, ПДСЕ №: 177, Рим, 4.11.2000, стр. 1-3.

525 За актуален към момента списък на държавите, ратифицирали Протокол № 12 към ЕКПЧ, вж. http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/177/signatures?p_auth=w7ZQNTfu

526 ЕСПЧ, *Ненов срещу България*, № 33738/02, 16 юли 2009 г., точка 52.

527 ЕСПЧ, *А.К. и Л. срещу Хърватия*, № 37956/11, 8 януари 2013 г.

има лека умствена изостаналост и не е в състояние да се грижи подобаващо за сина си. Подадена е молба за възстановяване на родителските ѝ права, но тя е отхвърлена, защото трети страни вече са осиновили сина ѝ. Майката не е била уведомена за производството по осиновяването и не е била страна по него.

ЕСПЧ постановява, че националните органи е трябвало да гарантират адекватна защита на интересите на майката в производството. С оглед на личните ѝ обстоятелства е било ясно, че майката не е можела да разбере пълното правно действие на тези производства или адекватно да приведе доводи в своя полза, но въпреки това националният съд ѝ е позволил да остане непредставена. Съдът постановява, че е трудно да се приеме, че майката, чието заекване и ограничен речников запас са приети като основание за страх, че тя няма да бъде в състояние да научи детето си да говори правилно, ще бъде в състояние да приведе доводи в своя полза в рамките на спор относно родителските си права. Това представлява нарушение на член 8.

В допълнение **според правото на ЕС** вторичното законодателство на ЕС предвижда специфични права за лицата с увреждания. Директивата за правата на жертвите (вж. **Раздел 8.2**) постановява, че жертвите с увреждания трябва да имат достъп до пълните права съгласно директивата⁵²⁸. ЕС е уредил също законово специфични защити за хора с увреждания в наказателното производство. Например Директивата относно правото на информация в наказателното производство задължава държавите членки да гарантират, че информацията се предоставя на прост и достъпен език, като се отчитат специфичните потребности на заподозрени лица или обвиняеми в уязвимо положение⁵²⁹. Директивата относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство изисква да бъде предоставяна подходяща помощ за лица със затруднения в слуха или речта⁵³⁰. В допълнение Директивата относно правото на достъп до адвокат изисква държавите членки да гарантират, че при прилагането ѝ се вземат предвид особените нужди на уязвими заподозрени

528 Директива 2012/29/ЕС, съображение 15.

529 Директива 2012/13/ЕС, член 3, точка 2.

530 Директива 2010/64/ЕС, член 2, точка 3.

и обвиняеми⁵³¹. На последно място е редно да се отбележи, че Комисията прие Препоръка, в която препоръчва процесуални гаранции за уязвими лица, които са заподозрени или обвиняеми в наказателно производство⁵³².

8.1.2. Правоспособност и дееспособност

Правоспособността също може да бъде значителен проблем за много лица с умствени и психически увреждания. Член 12 от КПУХ признава, че хората с увреждания са „правни субекти“ и са правоспособни и дееспособни наравно с всички останали. Не съществува международно прието определение на правоспособност. Правоспособността е описана като „признаването от закона на решенията, които дадено лице взима: тя прави лицето субект на правото и носител на юридически права и задължения“⁵³³. Това признаване е необходимо, за да се гарантира, че решенията на лицето имат правно действие. От гледната точка на достъпа до правосъдие липсата на правоспособност и дееспособност може да попречи на лицето да започне съдебен спор или да наеме адвокат, за да получи достъп до справедливост.

Държавите са длъжни да гарантират, че неправоспособните и недееспособните лица са в състояние да участват ефективно в производството⁵³⁴. Член 6 от ЕКПЧ изисква заявителят да присъства по време на производства, в които трябва да се определи правоспособността му.

Пример: В *Shtukaturov срещу Русия*⁵³⁵ жалбоподателят има анамнеза за психично заболяване. Майка му подава молба за издаване на съдебна заповед за лишаването му от правоспособност на основание, че той не е в състояние да води независим живот и му е необходими настойник. Жалбоподателят не е уведомен официално

531 Директива 2013/48/ЕС, член 13.

532 Препоръка на Комисията от 27 ноември 2013 година относно процесуалните гаранции за уязвими лица, които са заподозрени или обвиняеми в наказателно производство, ОВ 2013 378.

533 Вж. FRA (2013 г.) *Правоспособност на лица с умствени увреждания и на лица с проблеми с психичното здраве (Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems)*, стр. 9.

534 ЕСПЧ, *Zehentner срещу Австрия*, № 20082/02, 16 юли 2009 г., точки 65 и 78.

535 ЕСПЧ, *Shtukaturov срещу Русия*, № 44009/05, 27 март 2008 г.

за производството. Съдът разглежда молбата в съдебно заседание с участието на окръжния прокурор и представител на психиатричната болница, в която жалбоподателят е бил настанен по-рано през годината. Жалбоподателят не е уведомен за изслушването и не присъства. Жалбоподателят е обявен за неспособен и майка му е назначена за негов настойник. По-късно жалбоподателят се обръща към адвокат, който смята, че той е напълно в състояние да разбере сложни правни въпроси. Подадена е жалба, която е отхвърлена без да бъде разгледана с мотива, че жалбоподателят не е правоспособен и може да обжалва само чрез официалния си настойник. Майката на жалбоподателя е направила така, че жалбоподателят да бъде настанен в психиатрична болница, където му е било отказано разрешение да се срещне с адвоката си и след това му е бил отказан всякакъв контакт с външния свят. Опитите на адвоката му да постигне изписването му от болницата са неуспешни. Внесена е жалба в ЕСПЧ, която, съгласно правило 39 от Правилата на съда, постановява, че на жалбоподателя и адвоката му трябва да бъде предоставено необходимото време и възможности, за да се срещнат и да се подготвят за висияция пред Съда казус. Руските органи отказват да изпълнят решението. Жалбоподателят е изписан от болницата през май 2006 г., но изглежда по-късно е приет отново по искане на майка му.

Съдът установява нарушение на член 6, алинея 1 от ЕКПЧ. Производството за правоспособност е било важно за жалбоподателя, тъй като е засегнало личната му автономност в почти всички области на живота и е било свързано с потенциални ограничения на свободата му. Участието му е било необходимо както за да му даде възможност да представи своя случай, така и за да даде възможност на съдията да си създаде лично мнение за умствените му възможности. Съответно решението на съдията да вземе решение по казуса въз основа на писмени доказателства, без да види или изслуша жалбоподателя, който, въпреки състоянието си, е бил относително автономен, е неразумно и е в нарушение на принципа на състезателното производство. Присъствието на представител на болницата и районния прокурор, които са били пасивни по време на десетминутното изслушване, не прави производството наистина състезателно. Освен това жалбоподателят не е бил в състояние да оспори решението, тъй като жалбата му е била отхвърлена без разглеждане. В обобщение, производството пред районния съд е било несправедливо.

Присъствието на лицето на изслушване във връзка с правоспособността и дееспособността е от решаващо значение по две причини: първо, за да се даде възможност на лицето да представи казуса си и второ, за да се даде възможност на съдията да си създаде независимо мнение за умствените възможности на жалбоподателя⁵³⁶. Ограничаване на правоспособността и дееспособността може да настъпи единствено, когато е необходимо да се защити съответното лице⁵³⁷.

536 ЕСПЧ, *X и Y срещу Хърватия*, № 5193/09, 3 ноември 2011 г., точки 84–85.

537 Съвет на Европа, Комитет на министрите (1999 г.), Препоръка R(99)4 до държавите членки относно принципите за правна защита на недееспособни възрастни (*Recommendation R(99)4 to member states on the principles concerning the legal protection of incapable adults*), 23 февруари 1999 г., Принцип 3. Ограниченията могат да налагат преразглеждане след известно време, особено ако лицето го поиска; вж. ЕСПЧ, *Matter срещу Словакия*, № 31534/96, 5 юли 1999 г., точка 68.

8.2. Жертви на престъпления

Основни моменти

- Според правото на Съвета на Европа процесуалните права на жертвите са защитени по член 13 от ЕКПЧ. Жертви на престъпления не могат да претендират за правото на справедлив процес по член 6 от ЕКПЧ, освен ако не присъединят наказателни производства за налагане на гражданскоправни претенции в рамките на наказателното производство.
- Член 47 от Хартата на основните права на ЕС защитава всички права произтичащи от правото на ЕС. Жертвите на престъпления имат право на ефективни правни средства за защита под формата на наказателно производство. Следователно според Хартата жертвите на престъпления имат право и на двете: и на право на ефективни правни средства за защита (член 13 от ЕКПЧ) и на право на справедлив съдебен процес (член 6, алинея 1 от ЕКПЧ). Член 47 от Хартата дава на жертвите на престъпления правото на справедливо и публично изслушване от независим съд, правото да бъдат съветвани и представлявани, правото на правна помощ и правото на ефективни правни средства за защита.
- В Директивата на ЕС за правата на жертвите са заложили важни аспекти на правата на жертвите на справедлив съдебен процес според правото на ЕС, включително правото на достъп до защита и емоционална подкрепа.
- Държавите трябва да предприемат положителни действия за предотвратяване на нарушения на правата на човека от страна на нейни представители и на частни лица. Това налага държавите да криминализират сериозни злоупотреби с правата на човека и да предприемат действия за предотвратяване и разследване на нарушения на членове 2 и 3 от ЕКПЧ и членове 2 и 4 от Хартата на основните права на ЕС.
- Някои жертви на престъпления, като жертвите на трафик, се ползват с допълнителна, специфична защита, както по ЕКПЧ и Хартата на основните права на ЕС, така и съгласно вторичното законодателство на ЕС.

Настоящият раздел разглежда достъпа до правосъдие за жертвите на престъпления. Правото на жертвите на достъп до правосъдие невинни се е считал за съвместим с осигуряването на правата на ответниците и на това право едва неотдавна беше даден същият тип статут като на правата на ответниците⁵³⁸. Настоящият раздел представя европейското право в областта на жертвите най-общо. Важно е обаче да се отбележи,

538 Goodey, J. (2005 г.), *Жертви и виктимология: Проучвания, политика и практика (Victims And Victimology: Research, Policy and Practice)*.

че особени групи жертви (като жертвите на мотивираните от пристрастие престъпления, жертвите на трафик на хора⁵³⁹ и децата жертви на сексуално насилие⁵⁴⁰) са субекти на специализирани правни мерки и специфична съдебна практика⁵⁴¹.

Според правото на ЕС член 1 от ЕКПЧ задължава държавите да осигурят правата на хората под тяхна юрисдикция. Това задължение, прочетено заедно с други членове, като член 2 (правото на живот) и член 3 (забраната на изтезания и нечовешко или унизително отношение), изисква от държавите да предприемат положителни мерки, за да гарантират, че правата на човека не се нарушават от представители на държавата⁵⁴².

Тези положителни задължения включват предотвратяването на сериозни нарушения на правата на човека от частни лица⁵⁴³. Те изискват от държавите да осигурят ефективна защита, особено за децата и други уязвими лица и да предотвратяват малтретиране, за което знаят или би трябвало да знаят⁵⁴⁴.

Основно задължение на държавите е да криминализират сериозните нарушения на правата на човека⁵⁴⁵. Това е така, защото държавите имат задължение да премахнат безнаказаността за такива престъпления⁵⁴⁶. Например държавите трябва да осигурят правото на живот чрез въвеждане на ефективни наказателноправни разпоредби с цел възпиране извършването на престъпления срещу личността, подкрепени от

539 Съвет на Европа, *Конвенция за борба с трафика на хора*, ПДСЕ. 197, 2005 г. Чешката република е единствената държава – членка на ЕС, която все още не е ратифицирала конвенцията.

540 Съвет на Европа, *Конвенция за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие*, ПДСЕ. 201, 2007 г.

541 Напр. вж. ЕСПЧ, *Сюган и други срещу Румъния*, № 29414/09 и № 44841/09, 27 януари 2015 г. (престъпления на расова основа); ЕСПЧ, *Rantsev срещу Кипър и Русия*, № 25965/04, 7 януари 2010 г. (трафик на хора); ЕСПЧ, *P. и S. срещу Полша*, № 57375/08, 30 октомври 2012 г. (дете, жертва на сексуално насилие).

542 ЕСПЧ, *Начова и други срещу България*, № 43577/98 и 43579/98, 6 юли 2005 г., точки 93–97.

543 ЕСПЧ, *M. и други срещу Италия и България*, № 40020/03, 31 юли 2012 г., точки 99–100.

544 ЕСПЧ, *Z и други срещу Обединено кралство*, № 29392/95, 10 май 2001 г., точка 73.

545 ЕСПЧ, *X и Y срещу Нидерландия*, № 8978/80, 26 март 1985 г.

546 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), *Насоки на Комитета на министрите на Съвета на Европа за премахване на безнаказаността за тежки нарушения на правата на човека (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on eradicating impunity for serious human rights violations)*, 30 март 2011 г.

инструменти в областта на правоприлагането за предотвратяване, противодействие и наказване на нарушенията на тези разпоредби⁵⁴⁷. Сходни задължения възникват и по силата на член 3⁵⁴⁸. Той включва малтретиране от страна на физически лица⁵⁴⁹. Малтретирането обаче трябва да достигне минимално ниво на жестокост, за да попадне в обхвата на член 3 от ЕКПЧ⁵⁵⁰. Положителните задължения на държавата се простират и върху случаи, свързани със сериозни нарушения на личната неприкосновеност и достойнство, като например сексуалните престъпления⁵⁵¹. В допълнение, за да осигурят възможност за защита на тези права, държавите трябва да осигурят наличието на ефективно разследване на всички нарушения на членове 2 и 3 от ЕКПЧ⁵⁵². Държавата трябва да действа по своя инициатива при започването на разследване и не трябва да разчита на инициативата на жертвата⁵⁵³.

Неразследването на една очевидна версия в хода на разследване също може да представлява нарушение на член 2⁵⁵⁴. Всъщност ЕСПЧ е постановил, че „всеки недостатък на разследването, който подкопава неговата способност да открие извършителя или извършителите рискува да го направи несъответстващо на този стандарт“⁵⁵⁵.

Пример: В *Dink срещу Турция*⁵⁵⁶ жалбоподателите са членове на семейството на турски гражданин с арменски произход, който е бил главен редактор на турско-арменски седмичник. Той е написал редица статии за арменската идентичност. Турски националисти екстремисти реагират на статиите чрез организиране на демонстрации,

547 ЕСПЧ, *Osman срещу Обединено кралство*, № 23452/94, 28 октомври 1998 г., точка 115. Вж. също *Menson срещу Обединено кралство*, № 47916/99, 6 май 2003 г., точка 1.

548 ЕСПЧ, *Valiulienė срещу Литва*, № 33234/07, 26 март 2013 г., точка 74.

549 ЕСПЧ, *Mehmet Ümit Erdem срещу Турция*, № 42234/02, 17 юли 2008 г., точка 26.

550 ЕСПЧ, *Costello-Roberts срещу Обединено кралство*, № 13134/87, 25 март 1993 г., точка 30. За по-скорошни дела, вж. ЕСПЧ, *Ritour срещу Италия*, № 72964/10, 27 май 2014 г., точка 57.

551 ЕСПЧ, *X и Y срещу Нидерландия*, № 8978/80, 26 март 1985 г.

552 ЕСПЧ, *Gäfgen срещу Германия*, № 22978/05, 1 юни 2010 г., точка 117.

553 ЕСПЧ, *Cadiroğlu срещу Турция*, № 15762/10, 3 септември 2013 г., точка 30.

554 ЕСПЧ, *Колеви срещу България*, № 1108/02, 5 ноември 2009 г., точка 201.

555 ЕСПЧ, *Ramsahai и други срещу Нидерландия*, № 52391/99, 15 май 2007 г., точка 324.

556 ЕСПЧ, *Dink срещу Турция*, № 2668/07, № 6102/08, 30079/08, 7072/09 и 7124/09, 14 септември 2010 г., точка 64.

писане на заплашителни писма и внасяне на наказателна жалба. Динк е признат за виновен за очерняне на „турската идентичност“ и получава условна присъда. По-късно той е убит по политически причини. Няколко разследвания и производства, които имат за цел да установят дали полицията е знаела за заговора за убийство, са прекратени.

С оглед на реакциите на статиите на Динк може основателно да се счита, че силите за сигурност са били информирани за крайната враждебност към него. Освен това изглежда, че полицейските управления са били информирани за вероятността от опит за убийство и дори за самоличността на предполагаемите подбудители. Въпреки това държавата не е предприела разумни мерки за предотвратяване на действителния и непосредствен риск за живота на Динк и по този начин е нарушила член 2 от ЕКПЧ.

Жертвите на престъпления имат право на ефективни правни средства за защита под формата на наказателно производство. Липсата на наказателно производство може да наруши член 13 от ЕКПЧ⁵⁵⁷. Достъпът до системата на наказателното правосъдие не е достатъчен; държавата трябва да гарантира, че системата е ефективна⁵⁵⁸. Например, ако средствата за защита на разположение на обвиняемия са твърде широки, наказателното право не може да бъде ефективно при защитата на правата на жертвите⁵⁵⁹. В допълнение, въпреки че член 6 от ЕКПЧ не разглежда изрично ситуацията на жертвите, принципите на справедливия съдебен процес изискват в подходящи случаи правата на жертвите да бъдат признати и да се постигне баланс между тях и правата на защита⁵⁶⁰.

557 ЕСПЧ, *А. срещу Хърватия*, № 55164/08, 14 октомври 2010 г., точки 78 и 87.

558 ЕСПЧ, *М.С. срещу България*, № 39272/98, 4 декември 2003 г., точки 150–151.

559 ЕСПЧ, *А. срещу Обединено кралство*, № 100/1997/884/1096, 23 септември 1998 г., точка 24.

560 ЕСПЧ, *Doorgson срещу Нидерландия*, № 20524/92, 26 март 1996 г., точка 70; ЕСПЧ, *У. срещу Словения*, № 41107/10, 28 май 2015 г.

Насърчителна практика

Подкрепа за жертви с обучителни затруднения

Португалската асоциация за подкрепа за жертви (Portuguese Association for Victim Support (APAV)) осигурява подкрепа за жертвите на престъпления и техните семейства и приятели. В допълнение към общата подкрепа, APAV предоставя и специализирани услуги, като правна, психологическа и социална подкрепа. APAV играе също важна роля в превенцията на престъпността чрез провеждане на кампании за повишаване на осведомеността и за превенция, насочени към различни аудитории, предимно училища. Освен това тя предоставя *безплатни* правни услуги, въпреки че мисията на APAV не е да представлява жертвите в съдебното производство.

Източник: FRA (2015 г.), Жертви на престъпления в ЕС: степен и естество на подкрепата за жертвите (Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims), стр. 114.

Правото на ЕС предвижда същата защита. Посочените по-горе права по ЕКПЧ са изложени и в Хартата на основните права на ЕС: член 2 (право на живот), член 4 (забрана на изтезанията и на нечовешкото или унижително отношение или наказание) и член 7 (зачитане на личния и семейния живот). Разясненията относно член 52, алинея 3 от Хартата потвърждават, че тези права съответстват на правата по ЕКПЧ и следва да имат същото значение и приложно поле (вж. [Глава 1](#) и [фигурата](#)).

Член 47 от Хартата на основните права на ЕС предвижда също права на справедлив съдебен процес за жертвите на престъпления. Член 47 се прилага по отношение на всички права, произтичащи от правото на ЕС. Това означава, че когато става въпрос за права по Хартата или когато права са установени в първичното или вторичното законодателство на ЕС (напр. директива), са приложими правата в член 47. Съгласно член 47 от Хартата правото на справедлив съдебен процес включва правото на справедливо и публично изслушване от независим съд, правото да бъдат съветвани и представлявани, правото на правна помощ и правото на ефективно правно средство за защита. Държавите-членки на ЕС са длъжни да осигурят ефективна съдебна защита на тези права на национално равнище (вж. [Глава 1](#) и [Раздел 5.1](#) относно значението на ефективно правно средство за защита). Принципът на ефективност означава, че националното законодателство не трябва да прави упражня-

ването на права по законодателството на ЕС невъзможно или прекомерно трудно⁵⁶¹.

Според правото на ЕС правата на жертвите на престъпления са заложени по-подробно в Директива 2012/29/ЕС (Директивата за правата на жертвите), която заменя Рамково решение **относно** правното положение на жертвите (въпреки че последното остава в сила за Дания)⁵⁶². Директивата за правата на жертвите установява минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления. Тя уточнява, че „[п]рестъплението е противообществено деяние, както и нарушение на индивидуалните права на жертвите“ (съображение 9). Член 2 съдържа общо определение на термина „жертва“: i) физическо лице, което е претърпяло вреди, включително физическо, душевно или емоционално страдание или икономическа вреда, които са пряка последица от престъпление; ii) членове на семейството на лице, чиято смърт е пряка последица от престъпление и които са претърпели вреда в резултат на смъртта на лицето⁵⁶³.

Директивата за правата на жертвите задължава държавите членки да осигуряват на жертвите служби за подкрепа (членове 8 и 9) и определени права на справедлив съдебен процес — правото на изслушване (член 10) и правото на правна помощ (член 13). Освен това тя съдържа нови разпоредби относно правото на преразглеждане в случай на решение да не се провежда наказателно преследване (член 11) и разширени разпоредби относно специфичните нужди от защита (членове 22–24).

561 СЕС, C-33/76, *Rewe-Zentralfinanz eG u Rewe-Zentral AG срещу Landwirtschaftskammer für das Saarland*, 16 декември 1976 г. За по-скорошно дело, вж. СЕС, C-415/11, *Mohamed Aziz срещу Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa)*, 14 март 2013 г., точка 50, и СЕС, Съединени дела C-482/13, C-484/13, C-485/13, C-487/13, *Unicaja Banco SA срещу José Hidalgo Rueda u другу, CaixaBank SA срещу Manuel María Rueda, Ledesma u другу, CaixaBank SA срещу José Labella Crespo u другу, u CaixaBank SA срещу Alberto Galán Luna u другу*, 21 януари 2015 г.

562 Директива 2012/29/ЕС; Рамково решение на Съвета от 15 март 2001 година относно правното положение в наказателното производство на жертвите от престъпления (2001/220/ПВР), ОВ 2011 с 187.

563 Рамковото решение не включва членовете на семейството при смърт на жертва. Определението в директивата е подобно на това в Съвет на Европа, Комитет на министрите (2006 г.), Препоръка Rec(2006)8 до държавите членки относно помощта, оказвана на жертви на престъпления (*Recommendation Rec(2006)8 to member states on assistance to crime victims*), 14 юни 2006 г., точка 1.1.

На жертвите трябва да се предостави практическа подкрепа, за да им се даде възможност да получат достъп до правосъдие⁵⁶⁴. Това включва предоставяне на подкрепа на жертвите, повишаване на осведомеността на жертвите за техните права и достатъчно обучение за персонала на правоприлагащите органи.

Съдът на ЕС не е разглеждал дела, свързани с правата на жертвите съгласно Хартата на основните права на ЕС и Директивата за правата на жертвите, но е гледал дела свързани с Рамковото решение относно правното положение на жертвите.

Пример: В *Наказателно производство срещу Maria Pupino*⁵⁶⁵ Пупино, учител в детска градина, е обвинена в причиняването на сериозни наранявания на своите ученици. Член 8 от Рамковото решение съдържа специални защити за „уязвими“ жертви. До Съда на ЕС е отправено преюдициално запитване относно приложението на разпоредбата.

Съдът на ЕС постановява, че малки деца, за които се твърди, че са малтретирани от своя учител, са „уязвими“ жертви по смисъла на Рамковото решение. Следователно, те са имали право на специалната защита, предвидена в него. Националният съд е трябвало да тълкува националното законодателство „доколкото е възможно, в светлината на формулировката и целта на Рамковото решение“.

Правото на Съвета на Европа и правото на ЕС предвиждат също обезщетение за жертвите на престъпления. Това задължение произтича от „вредата, възникваща в резултат на нарушаването на правата, които държавата е била длъжна да защитава, но които тя не е могла да гарантира“⁵⁶⁶. **Раздел 5.2.1** описва подробно съдебната практика на ЕСПЧ и на Съда на ЕС във връзка с обезщетенията най-общо, но допълнителни специални разпоредби са свързани с жертвите на престъпления. Например член 16 от Директивата за правата на жертвите също обръща вни-

564 За допълнително разглеждане на правата на жертвите на подкрепа вж. FRA (2015 г.), *Жертви на престъпления в ЕС: степен и естество на подкрепата за жертвите (Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims)*.

565 СЕС, С-105/03, *Наказателно производство срещу Maria Pupino*, 16 юни 2005 г.

566 *Заклучение на генералния адвокат Ленц, представено на 6 декември 1988 г.* в СЕС, С-186/87, *Ian William Cowan срещу Trésor public*, 2 февруари 1989 г. Казусът е свързан с много по-обширни принципи, отколкото правата на жертвите.

мание на обезщетенията, а Директивата на ЕС относно обезщетението създава система за сътрудничество с цел да улесни достъпа на жертвите на престъпления до обезщетение в презграничните случаи⁵⁶⁷. В допълнение, Конвенцията на Съвета на Европа за компенсация на пострадалите от престъпления, включващи насилие съдържа минимални стандарти за обезщетенията за жертвите на престъпления от страна на държавата⁵⁶⁸. В заключение, Комитетът на министрите на Съвета на Европа е изготвил няколко препоръки във връзка с жертвите на престъпления⁵⁶⁹.

567 Директива на Съвета 2004/80/ЕО от 29 април 2004 г. относно обезщетението на жертвите на престъпления, ОВ 2004 L 26.

568 Съвет на Европа, Европейска конвенция за компенсация на пострадалите от престъпления, включващи насилие, ПДСЕ № 116, 1983 г.

569 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2006 г.), Препоръка Rec(2006)8 до държавите членки относно помощта, оказвана на жертви на престъпления (*Recommendation Rec(2006)8 to member states on assistance to crime victims*), 14 юни 2006 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (2005 г.), Препоръка (2005)9 до държавите членки относно защитата на свидетелите и сътрудниците на правосъдието (*Recommendation Rec(2005)9 to member states on the protection of witnesses and collaborators of justice*, 20 април 2005 г. Вж. също Съвет на Европа, СЕПЕJ (2008 г.), *Контролен списък за насърчване качеството на правосъдието и съда (Checklist for promoting the quality of justice and the court)*, стр. 19–21 (достъп до съд).

8.3. Лишени от свобода и задържани под стража

Основни моменти

- Лишените от свобода и задържаните в предварителния арест се нуждаят от достъп до съд, за да се защитават в наказателни производства или да завеждат граждански дела. Те също така имат право на процесуално представителство в изслушвания за условно освобождаване и по дисциплинарни въпроси.
- Член 5, алинея алинеи 1, 3 и 4 от ЕКПЧ и член 6 от Хартата на основните права на ЕС предвиждат специфична защита за затворници. Член 5, алинея 1 гарантира правото на свобода; член 5, алинея 3 изисква задържаният своевременно да бъде изправен пред съдия; и член 5, алинея 4 дава на задържаните правото да обжалват законосъобразността на своето задържане. Въпреки че не е изрично посочено в текста на член 6 от Хартата на основните права на ЕС, Разясненията относно Хартата потвърждават, че член 6 гарантира всички права, предвидени в член 5 от ЕКПЧ.
- Член 5, алинея 5 от ЕКПЧ и член 6 от Хартата на основните права на ЕС предвиждат правото на обезщетение за незаконен арест или задържане.

Може да се наложи лишените от свобода и задържаните в предварителния арест да оспорят задържането си, присъдата си или условията на своето задържане. Те имат също право на процесуална помощ в изслушвания за условно освобождаване и по дисциплинарни въпроси. Лишените от свобода и задържаните в предварителния арест могат да се нуждаят и от достъп до съд за разглеждане на редица въпроси свързани с гражданските им права и задължения във връзка с живота им извън затвора, например заетост, глоби, дългове и семейни въпроси. Тъй като обаче са в затвора, лишените от свобода и задържаните в предварителния арест могат да разполагат с ограничена практическа възможност за получаване на правна информация, защита или представителство. В допълнение, други усложнения могат да направят лишените от свобода по-уязвими: те могат да имат увреждания, проблеми с психичното здраве или „да са имали много малко успешен образователен опит“⁵⁷⁰. Настоящият раздел представя част от европейското законода-

570 Съвет на Европа, Комитет на министрите (1989 г.), Препоръка (89)12 до държавите членки относно образованието в затвора ([Recommendation Rec\(89\)12 to member states on Education in Prison](#)), 13 октомври 1989 г.

телствосвързано с правото на достъп до правосъдие за задържаните или лишените от свобода след присъда⁵⁷¹.

Следва да се отбележи, че ООН също е разработила необвързващи насоки по отношение на лица задържани под всякаква форма на арест: проект на Основни стандарти за хората, лишени от свобода⁵⁷². Насоките потвърждават, че молби по *habeas corpus* (молби, внесени в съда от лица, с които обжалват собственото си задържане или задържането на друго лице) трябва да бъдат изслушани от компетентен, независим и безпристрастен съд⁵⁷³. Освен това документът предоставя указания във връзка с процесуалното представителство и правната помощ⁵⁷⁴, както и правото на задържания да се свърже с адвокат, членове на семейството и други заинтересовани страни⁵⁷⁵.

8.3.1. Достъп до съд и до адвокат

Правото на правна помощ и правото да бъдеш съветван, защитаван и представляван са разгледани в [Глави 3 и 4](#). Правата са разгледани и в настоящия раздел поради специфичните затруднения, пред които са изправени лишените от свобода и задържаните в предварителния арест.

571 Това е основано на определението за „лишен от свобода“ в Правило 10.1 на Съвет на Европа, Комитет на министрите (2006 г.), Препоръка Rec(2006)2 относно Европейските правила за затворите (*Recommendation Rec(2006)2 on the European Prison Rules*), 11 януари 2006 г. Вж. Раздел 8.1 за задържане и пациенти с проблеми с психичното здраве.

572 ООН, Проект на основни принципи и насоки относно правните средства за защита и процедурите, свързани с правото всяко лице, лишено от свобода чрез арест или задържане, да образува производство пред съд (*Draft basic principles and guidelines on remedies and procedures on the right of anyone deprived of his or her liberty by arrest or detention to bring proceedings before the court*).

573 Принцип 6 и насока 4. Вж. също насока 14 относно задължението на органите да обосновават необходимостта и пропорционалността на задържането.

574 Принцип 9 и насока 8.

575 Принцип 10.

Насърчителна практика

Подобряване на достъпа до правосъдие на затворници с обучителни затруднения

В Уелс група от няколко агенции, включително големи благотворителни организации за хора с увреждания, Тръстът за реформа в затворите (Prison Reform Trust), полицията, службата за затворите и прокуратурата и правителството на Уелс, е разработила наръчник за достъп до правосъдие. Той има за цел да подкрепи адаптивното и подходящо управление на възрастни с когнитивни увреждания в системата на наказателното правораздаване в Уелс. Наръчникът има също за цел да подпомогне комисарите, изготвящите планове лица и практикуващите специалисти в областта на здравеопазването, социалните грижи и наказателното правораздаване при подобряването на предоставянето на услуги.

Източник: Достъп до правосъдие: Наръчник в подкрепа на адаптивното и подходящо управление на възрастни с когнитивни увреждания в системата на наказателното правораздаване в Уелс (Access to justice: A Guidebook supporting the responsive and appropriate management of adults with a learning disability in the criminal justice system in Wales) (2013 г.).

Според правото на Съвета на Европа лишените от свобода имат право на достъп до съд в ненаказателни случаи и чрез това право на достъп до адвокати (вж. **Раздел 2.1**)⁵⁷⁶. Всяко ограничение на достъпа на лице лишено от свобода до адвокат трябва да бъде „пропорционално на преследваната цел“ и не трябва да бъде такова, че да „накърнява самата същност на съответното право“⁵⁷⁷. Ефективният достъп до правен съвет изисква поверителни комуникации; това може да доведе до практически затруднения за физически лица в затвора (вж. **Раздели 4.2.1 и 4.2.4**). Следва да се отбележи, че член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на личния и семейния живот, жилището и на тайната на кореспонденцията) може да бъде нарушен ако правната кореспонденция се чете, освен в изключителни обстоятелства — например, когато съществува основателна причина да се смята, че съдържанието на писмото би могло да застраши сигурността на затвора или безопасността на други хора⁵⁷⁸.

576 ЕСПЧ, *Goldер срещу Обединено кралство*, № 4451/70, 21 февруари 1975 г.

577 ЕСПЧ, *Ashingdane срещу Обединено кралство*, № 8225/78, 28 май 1985 г., точка 57.

578 ЕСПЧ, *Piechowicz срещу Полша*, № 20071/07, 17 април 2012 г., точки 239–40.

Член 6 от ЕКПЧ също се цитира във връзка с дисциплинарни производства⁵⁷⁹. Това се подкрепя от член 59, буква в от Европейските правила за затворите, който постановява, че затворници, обвинени в дисциплинарни нарушения, имат право да се защитават лично или да ползват адвокат ако интересите на правосъдието налагат това.

Според правото на ЕС правата по член 47 от Хартата на основните права на ЕС съответстват на правата изложени в член 6 от ЕКПЧ⁵⁸⁰. В допълнение, вторичното законодателство на ЕС очертава специфични права за заподозрените или обвиняемите в наказателното производство – например право на информация, на устен и писмен превод и на достъп до адвокат⁵⁸¹.

8.3.2. Право на обжалване на лишаването от свобода

Законосъобразността на задържането е чест проблем, поставян пред ЕСПЧ. Задържането включва принудителното задържане на хора с психо-социални увреждания⁵⁸². В такива случаи са необходими обективни медицински доказателства, както и процесуални гаранции, включително процесуално представителство, които са ефективни на практика и по закон⁵⁸³.

Пример: В *Станев срещу България*⁵⁸⁴ през 2000 г. съд обявява жалбоподателя за частично недееспособен с довода, че страда от шизофрения. През 2002 г. жалбоподателят е поставен под частично попечителство против волята му и е настанен в социален дом за лица

579 ЕСПЧ, *Gülmez срещу Турция*, № 16330/02, 20 май 2008 г., точки 37–39.

580 Харта на основните права на ЕС, член 52, точка 3.

581 *Директива 2010/64/ЕС* (не е приложена в Дания); *Директива 2012/13/ЕС* (не е приложена в Дания); *Директива 2013/48/ЕС* (не е приложена в Ирландия, Обединената кралство и Дания).

582 ЕСПЧ, *Gorshkov срещу Украйна*, № 67531/01, 8 ноември 2005 г., точка 44. FRA (2012 г.), *Принудително настаняване и принудително лечение на лица с психични проблеми (Involuntary placement and involuntary treatment of persons with mental health problems)*, стр. 18–19.

583 ЕСПЧ, *Winterwerp срещу Нидерландия*, № 6301/73, 24 октомври 1979 г., точка 39, и ЕСПЧ, *Мегуери срещу Германия*, № 13770/88, 12 май 1992 г., точка 23.

584 ЕСПЧ, *Станев срещу България*, № 36760/06, 17 януари 2012 г.

с „психични разстройства“ в отдалечено място. След официални посещения през 2003 г. и 2004 г. Европейският комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание стига до заключенията, че може да се каже, че условията в дома представляват нечовешко или унижително отнасяне. Жалбоподателят, чрез адвоката си, отправя искане до прокурора и кмета да образуват производство за освобождаването му от попечителство, но искането му е отказано. Попечителят му също отказва да предприеме такива действия. През 2006 г., по инициатива на адвоката си, жалбоподателят е прегледан от независим психиатър, който стига до заключението, че диагнозата шизофрения е неточна. Становището на психиатъра е, че престоят на кандидата в дома за социални грижи е бил много вреден за здравето му.

ЕСПЧ стига до заключението, че решението за настаняване на жалбоподателя в дома без получаване на предварителното му съгласие е недействително според българското законодателство. Това само по себе си е достатъчно за Съда да установи, че лишаването на жалбоподателя от свобода е в противоречие с член 5, алинея 1 от ЕКПЧ. Във връзка с член 5, алинея 4 от ЕКПЧ, правителството не е демонстрирало, че съществува каквото и да е национално правно средство за защита, което е в състояние да осигури на жалбоподателя пряката възможност да оспори законосъобразността на настаняването му в дома за социални грижи и продължаващото прилагане на тази мярка. Съдилищата не са били намесени и националното законодателство не е предвиждало автоматичен периодичен съдебен контрол на настаняването в такива домове. В допълнение, тъй като настаняването на жалбоподателя в дома не се признава за лишаване от свобода според българското законодателство, не са предвидени каквито и да е национални правни средства за защита, с помощта на които да се оспори неговата законосъобразност от гледна точка на лишаването от свобода. Следователно, член 5, алинея 4 е нарушен. На последно място, тъй като жалбоподателят не е разполагал с право на обезщетение за незаконното му лишаване от свобода, ЕСПЧ също установява нарушение на член 5, алинея 5.

Правото на Съвета на Европа и правото на ЕС предвиждат правна защита срещу лишаването от свобода. Член 5, алинея 1 от ЕКПЧ и член 6 от Хартата на основните права на ЕС гарантират правото на всички на свобода, а

съгласно Разясненията относно Хартата, съдържат едни и същи права⁵⁸⁵. Според правото на Съвета на Европа и правото на ЕС решението за лишаване на някого от свобода трябва винаги да бъде вземано „в съответствие с процедура, предписана от закона“⁵⁸⁶. Задържането винаги трябва да е съвместимо с целите, изложени в член 5, алинея 1 от ЕКПЧ и член 6 от Хартата на основните права на ЕС⁵⁸⁷.

Лишените от свобода имат право на достъп до съд, за да оспорят лишаването от свобода. За да се гарантира, че достъпът до съд е фактически и ефективен, лишените от свобода могат да имат право на помощ от адвокат и правна помощ. **Според правото на Съвета на Европа** във връзка със задържаните в предварителния арест член 5, алинея 3 от ЕКПЧ изисква всеки арестуван или лишен от свобода „своевременно да бъде изправен пред съдия или пред длъжностно лице“, което да вземе решение относно тяхното задържане или освобождаване до процеса и да гарантира провеждането на процеса в разумен срок. Тази разпоредба има за цел да осигурява защита срещу малтретиране и необоснована намеса в свободата на човека.

По отношение на думата „своевременно“, ЕСПЧ е постановил, че всяко забавяне с повече от четири дни е твърде дълго⁵⁸⁸. Дори обаче период от под четири дни може да е несъвместим с изискването за бързина, ако конкретните обстоятелства по делото оправдават по-бързо внасяне пред съда⁵⁸⁹.

585 Разяснения относно Хартата на основните права, ОВ 2007 С 303/17.

586 ЕСПЧ, *Tsarenko срещу Русия*, № 5235/09, 3 март 2011 г., точка 62.

587 ЕСПЧ, *L.V. срещу Белгия*, № 22831/08, 2 октомври 2012 г., точки 92, 101. Вж. също Съвет на Европа, Комитет на министрите (2006 г.), Препоръка Rec(2006)2 относно Европейските правила за затворите (*Recommendation Rec(2006)2 on the European Prison Rules*), и Съвет на Европа, Комитет на министрите (2006 г.) Препоръка Rec(2006)13 до държавите членки относно временното задържане под стража, условията, при които то се упражнява и гаранциите срещу неправомерното му упражняване (*Recommendation Rec(2006)13 to member states on the use of remand in custody, the conditions in which it takes place and the provision of safeguards against abuse*).

588 ЕСПЧ, *МсКау срещу Обединено кралство*, № 543/03, 3 октомври 2006 г., точка 47. Сравни с ООН, Комисия по правата на човека (2014 г.), *Общ коментар № 35 относно член 9 (Свобода и сигурност) (General Comment No. 35 on Art. 9 (Liberty and Security))*, 16 декември 2014 г., точка 33 (в което се заявява, че забавяне, по-дълго от 48 часа, следва да е „абсолютно изключение“).

589 ЕСПЧ, *Гуцанови срещу България*, № 34529/10, 15 октомври 2013 г., точки 154 и 159.

Пример: В *Hassan и други срещу Франция*⁵⁹⁰ се твърди, че девет жалбоподатели са били замесени в пиратски действия. Жалбоподателите са арестувани и задържани от френски военни, преди да бъдат отведени във Франция с военен самолет. Те са били под контрола на френските власти в продължение на четири дни и около двадесет часа в единия случай и шест дни и шестнадесет часа в другия, преди да бъдат задържани в ареста за 48 часа и изправени пред разследващ съдия, който разпорежда съдебно разследване срещу тях. Шест от жалбоподателите по-късно са осъдени на затвор.

Във връзка с член 5, алинея 3 от ЕКПЧ, ЕСПЧ отбелязва, че контекстът, в който жалбоподателите са били арестувани, е бил „необичаен“: 6 000 км от континенталната част на Франция, в ситуация, в която сомалийските власти са неспособни да ги изправят пред съд. Нищо не показва, че прехвърлянето е отнело повече от необходимото. „Изцяло изключителните обстоятелства“ обясняват продължителността на лишаването от свобода, претърпяно от жалбоподателите от ареста им до пристигането им на френска земя. При пристигането си във Франция обаче жалбоподателите са вкарани в полицейския арест за 48 часа, вместо да бъдат изправени веднага пред разследващ съдия. Нищо не оправдава това допълнително забавяне. Целта на член 5, алинея 3 не е да осигури на властите „възможност да засилят разследванията за целите на повдигането на официални обвинения срещу заподозрените“. Член 5, алинея 3 от ЕКПЧ е нарушен.

Когато лице задържано в предварителния арест бъде изправено пред съд трябва да има истинско разглеждане по същество⁵⁹¹. Когато съдия взема решение за задържане или освобождаване под гаранцията трябва да обърне необходимо внимание на презумпцията за невинност, да проучи всички факти за и против освобождаването и да определи решението си ясно⁵⁹². Това дали е разумно даден обвиняем да остане в ареста трябва да се преценява въз основа на фактите по слу-

590 ЕСПЧ, *Hassan и други срещу Франция*, № 46695/10 и 54588/10, 4 декември 2014 г.

591 ЕСПЧ, *Aquilina срещу Малта*, № 25642/94, 29 април 1999 г., точка 47.

592 ЕСПЧ, *Вуков срещу Русия*, № 4378/02, 10 март 2009 г., точка 63.

чая⁵⁹³. На задържаното лице трябва да докаже, че трябва да бъде освободено⁵⁹⁴.

Допълнителна защита може да се открие в изискването за „кратък срок“ по член 5, алинея 4 от ЕКПЧ и член 6 от Хартата на основните права на ЕС⁵⁹⁵. Съгласно член 5, алинея 4 от ЕКПЧ държавите са длъжни да създадат независими правни процедури за явяване на задържаните лица пред съдии, които трябва „своевременно“ да определят законосъобразността на продължаването на задържането им. Държавите са длъжни да осигурят удовлетворяването на следните изисквания:

- решенията относно правната помощ и процесуалното представителство трябва да се вземат бързо⁵⁹⁶;
- задържаното лице има право на редовен съдебен контрол⁵⁹⁷;
- съществува вероятност заявителя да има право на процесуално представителство, за да получи достъп до съд⁵⁹⁸;
- помощта от адвокат трябва да бъде платена от държавата, ако е необходимо, и трябва да бъде ефективна (вж. [Глава 4](#) относно правото да бъдеш съветван, защитаван и представляван)⁵⁹⁹.

Член 5, алинея 4 от ЕКПЧ е разпоредбата *habeas corpus*. Той изисква редовен контрол на продължаването на задържането и позволява на задържания да поиска съд да прецени дали основанията за задържането продължават да съществуват. Законосъобразността на задържането по член 5, алинея 1 не освобождава държавите от изискването за оценка в кратък срок по член 5, алинея 4⁶⁰⁰. Въпросът за бързината трябва да

593 ЕСПЧ, *Idalov срещу Русия*, № 5826/03, 22 май 2012 г., точка 139.

594 ЕСПЧ, *Вукон срещу Русия*, № 4378/02, 10 март 2009 г., точка 64.

595 *Разяснения относно Хартата на основните права*, ОВ 2007 С 303/17.

596 ЕСПЧ, *L.R. срещу Франция*, № 33395/96, 27 юни 2002 г., точка 38.

597 ЕСПЧ, *М.Н. срещу Обединено кралство*, № 11577/09, 22 октомври 2013 г., точки 97–99.

598 ЕСПЧ, *Мегуегі срещу Германия*, № 13770/88, 12 май 1992 г., точка 23.

599 ЕСПЧ, *Magalhães Pereira срещу Португалия*, № 44872/98, 26 февруари 2002 г., точки 54–63.

600 ЕСПЧ, *Douiyeb срещу Нидерландия*, № 31464/96, 4 август 1999 г., точка 57.

се решава в светлината на обстоятелствата по всеки случай⁶⁰¹. Приложими са същите фактори, които бяха разгледани във връзка с изискването за разумен срок по член 6, алинея 1 от ЕКПЧ и член 47 от Хартата на основните права на ЕС (вж. също **Раздел 7.2** относно критериите за определяне на разумността)⁶⁰². Срокът най-общо започва да тече, когато се отправи молба за освобождаване / се образува производство и приключва с окончателното определяне на законосъобразността на задържането на заявителя⁶⁰³. Изключителната сложност на даден казус (напр. поради сложни медицински или доказателствени проблеми) не освобождава държавните органи от задълженията за съблюдаване на изискванията за разумен срок⁶⁰⁴. Член 5, алинея 4 е приложим и по отношение на производства, които не биха сложили край на задържане на заявителя, а биха довели до преместването му в друга форма на задържане, например от болница в затвор⁶⁰⁵.

Според правото на ЕС, въпреки че не е изрично посочено в текста на член 6 от Хартата на основните права на ЕС, Разясненията относно Хартата потвърждават, че член 6 гарантира всички права, предвидени в член 5 от ЕКПЧ. Това означава, че съдебната практика на ЕСПЧ е важна за прилагането на член 6, тъй като този член има същото значение и приложно поле като член 5 от ЕКПЧ.

Съветът на Европа и Европейският съюз са изготвили документи, които улесняват даването на разрешение на затворниците да излежат присъдите си в държавите си по произход⁶⁰⁶. Изготвени са и стандарти, които

601 ЕСПЧ, *Mooren срещу Германия*, № 11364/03, 9 юли 2009 г., точка 106.

602 *Пак там*, точка 106.

603 ЕСПЧ, *Rehbock срещу Словения*, № 29462/95, 28 ноември 2000 г., точка 85.

604 ЕСПЧ, *Frasik срещу Полша*, № 22933/02, 5 януари 2010 г., точка 63.

605 ЕСПЧ, *Kuttner срещу Австрия*, № 7997/08, 16 юли 2015 г., точки 36–38.

606 Съвет на Европа, Конвенция за трансфер на осъдени лица (*Convention on the transfer of sentenced persons*), ПДСЕ № 112, 1983 г.; Съвет на Европа, Допълнителен протокол към Конвенцията за трансфер на осъдени лица (*Additional Protocol to the Convention on the transfer of sentenced persons*), ПДСЕ № 167, 1997 г.; Рамково решение 2008/909/ПВР на Съвета от 27 ноември 2008 година за прилагане на принципа за взаимно признаване към съдебни решения по наказателни дела, с които се налагат наказания лишаване от свобода или мерки, включващи лишаване от свобода, за целите на тяхното изпълнение в Европейския съюз, ОВ L 327 от 5.12.2008 г., както е изменено с Рамково решение 2009/299/ПВР, ОВ 2009 L 81. Вж. също ЕСПЧ, *Sotomayor срещу Унгария*, № 5770/05, 11 януари 2011 г., точка 22 (жалбоподателят е прекарал в затвора повече време, отколкото е трябвало, след прехвърлянето на присъдата му).

насърчават и улесняват прехвърлянето на алтернативни санкции⁶⁰⁷. Лишените от свобода никога не трябва да бъдат задържани в ареста поради това, че са чужденци⁶⁰⁸. Според правото на ЕС, съгласно Рамковото решение относно Европейската заповед за арест лицата могат да бъдат прехвърлени в друга държава на практика автоматично⁶⁰⁹. Поради това ЕС е установил в директиви права, които да засилват правата на справедлив процес в държавите членки (вж. по-горе).

8.3.3. Обезщетение за незаконно задържане

Член 5, алинея 5 от ЕКПЧ съдържа подлежащо на изпълнение право на обезщетение за физически лица, арестувани или задържани в нарушение на член 5⁶¹⁰. Съгласно Разясненията относно Хартата на основните права на ЕС правата, гарантирани от член 5 от ЕКПЧ, са защитени чрез член 6 от Хартата.

607 Съвет на Европа, Конвенция за надзора върху условно осъдените и предсрочно освободените (*Convention on the supervision of conditionally sentenced or conditionally released offenders*), ПДСЕ № 51, 1964 г.; Рамково решение 2009/829/ПВР на Съвета от 23 октомври 2009 година за прилагане между държавите – членки на Европейския съюз, на принципа за взаимно признаване към актове за налагане на мерки за процесуална принуда като алтернатива на предварителното задържане, ОВ 2009 L 294; Рамково решение 2008/947/ПВР на Съвета от 27 ноември 2008 година за прилагане на принципа на взаимното признаване към съдебни решения и решения за пробация с оглед на надзора върху пробационните мерки и алтернативните санкции, ОВ 2008 L 337/102. Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), Препоръка Rec(2010)1 до държавите членки относно Европейските правила за пробацията (*Recommendation Rec(2010)1 to member states on European Probation Rules*), 20 януари 2010 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (2000 г.), Препоръка Rec(2000)22 до държавите членки относно подобряване на прилагането на европейските правила за санкции и мерки в общността (*Recommendation Rec(2000)22 to member states on improving the implementation of the European rules on community sanctions and measure*), 29 ноември 2000 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (1992 г.), Препоръка Rec(92)16 до държавите членки относно Европейските правила за обществени санкции и мерки (*Recommendation Rec(92)16 to member states on the European rules on community sanctions and measures*), 19 октомври 1992 г.

608 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2012 г.), Препоръка Rec(2012)12 до държавите членки относно чуждестранните затворници (*Recommendation Rec(2012)12 to member states concerning foreign prisoners*), 10 октомври 2012 г., точка 13.2.6 (във връзка със затрудненията, пред които могат да се изправят тези затворници, и установяването на основни принципи за отнасянето с тях).

609 Рамково решение 2002/584/ПВР относно европейската заповед за арест и процедурите за предаване между държавите членки, ОВ 2002 L 190/1.

610 Вж. също Протокол 7 към ЕКПЧ, член 3 (относно обезщетението в случай на съдебна грешка).

Не съществува право на обезщетение в определен размер⁶¹¹. *Държавите* имат широка свобода на преценка по отношение на сумата, която следва да се плати, и могат да изискват доказателство за вреди⁶¹². Въпреки това автоматичното признаване на общия срок на предварителното задържане на лицето като част от друга санкция, наложена по отношение на несвързано престъпление, не съответства на правото на обезщетение, съдържащо се в член 5, алинея 5⁶¹³. Освен това присъдената сума не може да е значително по-ниска от сумите, присъждани от ЕСПЧ за подобни нарушения на член 5⁶¹⁴.

8.4. Законодателство за опазване на околната среда

Основни моменти

- ЕКПЧ не гарантира право на здравословна околна среда, но правата по ЕКПЧ, като правото на зачитане на личния и семейния живот, могат да участват в казуси, свързани с околната среда. *Actio popularis* (съдопроизводство поради обществен интерес) за опазване на околната среда не се предвижда в ЕСПЧ.
- ЕС е приел Конвенцията за достъп до информация, участие на обществеността в процеса на взимане на решения и достъп до правосъдие по въпроси на околната среда (Орхуска конвенция). Тя включва обществеността в процеса на вземане на решения по екологични въпроси и гарантира достъп до правосъдие за лица и НПО в случай на нарушаване на екологичното законодателство и/или разпоредбите на конвенцията.
- Национални правила, които ограничават правното положение на някои НПО, могат да са в противоречие със законодателството на ЕС.

По дефиниция околната среда включва природни ресурси като въздух, вода, почва, флора и фауна; недвижими имоти, които са част от култур-

611 ЕСПЧ, *Damian-Burueana и Damian срещу Румъния*, № 6773/02, 26 май 2009 г., точка 89.

612 ЕСПЧ, *Wassink срещу Нидерландия*, № 12535/86, 27 септември 1990 г., точка 38.

613 ЕСПЧ, *Włoch срещу Полша (№ 2)*, № 33475/08, 10 май 2011 г., точка 32.

614 ЕСПЧ, *Cristina Voicenco срещу Молдова*, № 25688/09, 27 септември 2011 г., точка 43.

ното наследство; и характерните аспекти на ландшафта⁶¹⁵. Екологичните проблеми могат да включват граждански, политически, социални и икономически права. Правото на здравословна околна среда е също колективно право, тъй като здравословната околна среда оказва влияние върху общностите — както сега, така и в бъдеще.

Например член 1 от Орхуската конвенция на ООН регламентира правото на настоящите и бъдещите поколения да живеят в околна среда, благоприятна за тяхното здраве и благосъстояние⁶¹⁶. Конвенцията признава, че за постигането на това са необходими така наречените „три стълба“: достъп до информация, участие на обществеността и достъп до правосъдие — т.е. премахване на пречките пред правосъдието като прекомерните разходи за оспорване на решения. В раздел 6.2 е отбелязано, че строгите правила относно правния статут могат да представляват процесуални пречки пред достъпа до правосъдие. Член 9 от Орхуската конвенция очертава специфични права във връзка с достъпа до правосъдие по екологични въпроси (третия стълб).

Според правото на Съвета на Европа ЕКПЧ не предвижда право на здравословна околна среда, но съдебната практика на ЕСПЧ потвърждава, че определени права по ЕКПЧ са включени в екологични казуси, например член 2 (право на живот)⁶¹⁷ и член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот)⁶¹⁸. Тежки замърсявания на околната среда могат да повлияят на благосъстоянието на хората и да им попречат да използват домовете

615 Съвет на Европа, Конвенция относно гражданската отговорност за щети, причинени от дейности, опасни за околната среда (*Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment*), ПДСЕ № 150, 1993, член 2, точка 10.

616 ООН, Икономическа комисия за Европа (ИКЕ) (1998 г.), Конвенция за достъп до информация, участие на обществеността в процеса на взимане на решения и достъп до правосъдие по въпроси на околната среда (*Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters*), 25 юни 1998 г. Тя е ратифицирана от ЕС и от всички държави — членки на ЕС, с изключение на една (Ирландия).

617 Напр. вж. ЕСПЧ, *Önergiçliç срещу Турция*, № 48939/99, 30 ноември 2004 г., точки 111–118 (относно процесуалния аспект на член 2).

618 Напр. вж. ЕСПЧ, *Lopez Ostra срещу Испания*, № 16798/90, 9 декември 1994 г., точка 58; ЕСПЧ, *Taşkın и други срещу Турция*, № 46117/99, 10 ноември 2004 г., точка 126. Вж. също Съвет на Европа (2012 г.), Ръководство относно правата на човека в околната среда (*Manual on Human Rights in the Environment*). Вж. също Съвет на Европа, Конвенция за опазване на околната среда чрез наказателното право (*Convention on the protection of the environment through criminal law*), ПДСЕ № 172, 1998 г. (която изисква от държавите — страни по Конвенцията, да криминализират тежките екологични престъпления и да си сътрудничат при нейното прилагане).

си, като по този начин да оказат неблагоприятно влияние върху личния и семейния им живот⁶¹⁹.

Пример: В *Tătar срещу Румъния*⁶²⁰ жалбоподателите са живели в жилищен район в близост до завод за извличане на златна руда за мина. Те внасят няколко жалби във връзка с рисковете, на които са изложени поради това, че дружеството прилага технологична процедура, включваща натриев цианид. През 2000 г., въпреки че властите уверяват жалбоподателите, че са налице достатъчно механизми за безопасност, голямо количество замърсена вода се излива в различни реки, пресича няколко граници и засяга околната среда в няколко държави. Жалбоподателите твърдят, че замърсяването се е отразило неблагоприятно върху здравето им.

ЕСПЧ постановява, че член 8 е приложим по отношение на екологични казуси, при които замърсяването е причинено пряко от държавата или когато отговорността на държавата произтича от неподходящо регулиране на частния сектор. Съдът постановява, че румънските власти не са успели да извършат задоволителна предварителна оценка на възможните рискове, не са предоставили достатъчно информация на засегнатите лица и не са прекратили производствената дейност след инцидента. Следователно, член 8 е бил нарушен. Въпреки че член 8 не съдържа изрично процесуално изискване, процесът на вземане на решение, който води до мерки за намеса, трябва да бъде справедлив и да позволява надлежно зачитане на интересите на личността, така както те са гарантирани от този член.

Само лицата, които са конкретно засегнати, имат правото да участват във вземането на решения по екологични казуси. *Actio popularis* — съдебен иск за защита или налагане на правата на общността (съдопроизводство поради обществен интерес) — за опазване на околната среда не се предвижда⁶²¹.

619 ЕСПЧ, *Guerra и други срещу Италия*, № 14967/89, 19 февруари 1998 г., точка 60.

620 ЕСПЧ, *Tătar срещу Румъния*, № 67021/01, 27 януари 2009 г.

621 ЕСПЧ, *Ilhan срещу Турция*, № 22277/93, 27 юни 2000 г., точки 52–53.

Насърчителна практика

Насърчаване на демократичното участие в опазването на околната среда на практика

Литва получи висока оценка по всички стълбове на Индекса на демокрацията в околната среда (Environmental Democracy Index, EDI), който оценява държавите въз основа на признатите екологични стандарти и получи висока обща оценка в правния индекс. Обществеността има правото да обжалва откази за предоставяне на информация за околната среда и да внася широк спектър от искове, когато са нарушени права или са причинени вреди. Литва е предприела няколко стъпки за установяване на законови права в подкрепа на демократичното участие при опазването на околната среда. Повече подробности можете да откриете на уебсайта на EDI.

Източник: www.environmentaldemocracyindex.org/country/ltu.

Решенията на ЕСПЧ насочват към международни стандарти в областта на околната среда и правата по Орхуската конвенция⁶²². Съдът също потвърждава важността на правото на достъп до информация от правителството, когато са възможни сериозни въздействия върху здравето⁶²³. Действително, когато правителство се ангажира с опасни дейности, които могат да доведат до скрити неблагоприятни последици върху здравето на замесените лица, член 8 изисква установяване на ефективна и достъпна процедура, която дава възможност на заинтересованите лица да потърсят цялата необходима и подходяща информация⁶²⁴. ЕСПЧ позволява също достъп до правосъдие на сдружение, когато то подава жалба срещу конкретна и пряка заплаха за личното имущество и начина на живот на членовете си⁶²⁵.

Правото на опазване на здравето може да бъде открито и в член 11 от Европейската социална харта и Ревизираната социална харта на Съвета

622 ЕСПЧ, *Tătar срещу Румъния*, № 67021/01, 27 януари 2009 г., точки 93, 101, 113–116 и 118.

623 ЕСПЧ, *McGinley и Egan срещу Обединено кралство*, № 21825/93 и 23414/94, 9 юни 1998 г., точка 101.

624 ЕСПЧ, *Giacomelli срещу Италия*, № 59909/00, 2 ноември 2006 г.

625 ЕСПЧ, *Gorraiz Lizarraga и други срещу Испания*, № 62543/00, 27 април 2004 г.

на Европа⁶²⁶. Съгласно Допълнителния протокол към тази харта, който влезе в сила през 1998 г., националните организации на работниците и работодателите, както и определени европейски организации на работниците и работодателите и международни НПО имат право да предявяват искове срещу договарящите се страни във връзка с нарушения пред Европейския комитет за социални права. В допълнение, националните НПО могат да предявяват искове, ако съответната държава направи изявление в този смисъл.

Според правото на ЕС член 37 от Хартата на основните права на ЕС потвърждава, че високо равнище на опазване на околната среда и подобряването на нейното качество трябва да бъдат включени в политиките на Съюза⁶²⁷. В допълнение, както е отбелязано многократно в настоящия наръчник, член 47 от Хартата на основните права на ЕС предвижда права на достъп до правосъдие по отношение на всички права, произтичащи от правото на ЕС.

В допълнение, вторичното законодателство на ЕС съдържа права на достъп до правосъдие. Някои разпоредби на Орхуската конвенция могат да бъдат открити в Директива 2003/4/ЕО (стълба за достъп до информация), Директива 2003/35/ЕО (стълба за участие на обществеността и стълба за достъп до правосъдие) и Регламент (ЕО) № 1367/2006 (който прилага Орхуската конвенция към институциите и органите на ЕС)⁶²⁸. Правилата относно достъпа до правосъдие в момента са включени в член 10 от Директивата относно въздействието върху околната среда (Директива

626 Съвет на Европа, *Европейска социална харта*, ПДСЕ № 35, 1961 г., и Съвет на Европа, *Ревизирана социална харта*, ПДСЕ № 163, 1996 г.

627 Вж. също ДЕС, член 3, точка 3, и ДФЕС, член 11 и член 191.

628 Директива 2003/4/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 28 януари 2003 година относно обществения достъп до информация за околната среда и за отмяна на Директива 90/313/ЕИО на Съвета, ОВ 2003 L 41; Директива 2003/35/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 26 май 2003 година за осигуряване участието на обществеността при изготвянето на определени планове и програми, отнасящи се до околната среда и за изменение по отношение на участието на обществеността и достъпа до правосъдие на Директиви 85/337/ЕИО и 96/61/ЕО на Съвета, ОВ 2003 L 156; Регламент (ЕО) № 1367/2006 на Европейския парламент и на Съвета от 6 септември 2006 година относно прилагането на разпоредбите на Орхуската конвенция за достъп до информация, публично участие в процеса на вземане на решения и достъп до правосъдие по въпроси на околната среда към институциите и органите на Общността, ОВ 2006 L 264. Вж. също СЕС, C-240/09, *Lesoochránárske zoskupenie VLK срещу Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky*, 8 март 2011 г.

за ОВОС)⁶²⁹, която е приложима по отношение на широк кръг определени публични и частни проекти, и член 25 от Директивата относно емисиите от промишлеността⁶³⁰.

Член 11 от Директивата за ОВОС изисква от държавите членки да предоставят на „заинтересованата общественост“ достъп до процедура за преразглеждане за оспорване на „материалната или процесуалната законосъобразност“ на решения, които са предмет на разпоредбите на Директивата за участие на обществеността. Съгласно член 1, алинея 2 от Директивата за ОВОС „заинтересованата общественост“ означава „обществеността, която е засегната или може да бъде засегната, или се интересува от процедурите за вземане на решения в областта на околна среда“. Тя включва НПО. Фактът, че Орхуската конвенция и съответните директиви на ЕС изискват от националните съдилища да признават искове, предявени от НПО, отразява колективното значение на правото⁶³¹. Национални правила, които ограничават правното положение на НПО, могат да са в противоречие с целите на Директивата за ОВОС⁶³².

Пример: В *Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV* срещу *Bezirksregierung Arnsberg* (делото Trianel)⁶³³ на Trianel е дадено разрешение за изграждане и експлоатирание на електроцентраля, изгаряща въглища, в Lünen, Германия.

629 Директива 2011/92/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 година относно оценката на въздействието на някои публични и частни проекти върху околната среда, ОВ 2012 L 26, изменена с Директива 2014/52/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 16 април 2014 година за изменение на Директива 2011/92/ЕС относно оценката на въздействието на някои публични и частни проекти върху околната среда, ОВ 2014 L 124.

630 Директива 2010/75/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 24 ноември 2010 година относно емисиите от промишлеността (комплексно предотвратяване и контрол на замърсяването), ОВ 2010 L 334.

631 СЕС, Съединени дела C-128/09, C-129/09, C-130/09, C-131/09, C-134/09 и C-135/09, *Antoine Voxus и други срещу Région wallonne*, 18 октомври 2011 г., точки 44–46, 51. Относно правното положение най-общо, вж. Европейски парламент, Генерална дирекция за вътрешни политики (2012 г.), *Да отстоявате правата си: Сравнително проучване на правното положение (Locus Standi) пред ЕС и съдилищата на държавите членки (Standing up for your right(s) in Europe: A Comparative study on Legal Standing (Locus Standi) before the EU and Member States' Courts)*.

632 СЕС, C-263/08, *Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening срещу Stockholms kommun genom dess marknämnd*, 15 октомври 2009 г.

633 СЕС, C-115/09, *Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV срещу Bezirksregierung Arnsberg*, 12 май 2011 г.

Предложената електроцентрала е трябвало да бъде близо до пет специални защитени зони по смисъла на Директивата за местообитанията. НПО подава жалба за отмяна на разрешението, като се позовава на нарушение на разпоредбите на германския закон, транспониращ тази директива. Германският съд постановява, че според германското законодателство НПО не може да предяви иск за нарушение. Нейните собствени права трябва да са нарушени, за да отнесе жалба до съд. Съдът отправя до Съда на ЕС запитването дали това подкопава Директивата за ОВОС във връзка с достъпа до правосъдие.

Съдът на ЕС стига до заключението, че, тъй като законодателството произтича от правото на ЕС, което определя ясни задължения в тази област, съответната държава членка не може да изисква правното положение на екологични организации да зависи от концепцията за индивидуалните права.

Разходите за завеждане на съдебни дела са често срещана пречка за достъпа до правосъдие. Както правото на ЕС, така и Орхуската конвенция задължават държавите членки и договарящите се страни да гарантират, че производствата във връзка с опазване на околната среда „не са възпрепятстващо скъпи“⁶³⁴. Националните съдилища не могат да разглеждат единствено и само финансовите средства на отделните ищци; те трябва да вземат под внимание редица други фактори, включително дали ищецът има разумни изгледи за успех, какво е изложено на опасност за ищеца и за опазването на околната среда, сложността на съответния закон и дали съществува публично финансиране или други схеми за защита на разходите⁶³⁵. Да се разчита съдилищата да упражнят съдебната си преценка и да откажат да разпоредят на изгубилата страна да плати разходите създава правна несигурност и не транспонира по ефективен начин законовите изисквания на ЕС⁶³⁶.

634 ООН, ИКЕ (1998 г.), Конвенция за достъп до информация, публично участие в процеса на вземане на решения и достъп до правосъдие по въпроси на околната среда към институциите и органите на Общността (*Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters*), 25 юни 1998 г., член 9, точка 4 (разпоредби относно достъпа до правосъдие).

635 СЕС, С-260/11, *The Queen, no молба на David Edwards v Lilian Pallikaropoulos срещу Environment Agency и други*, 11 април 2013 г., точка 46.

636 СЕС, С-427/07, *Комисия на Европейските общности срещу Ирландия*, 16 юли 2009 г., точка 94. Вж. също СЕС, С-530/11, *Европейска комисия срещу Обединено кралство Великобритания и Северна Ирландия*, 13 февруари 2014 г., точки 54–58.

8.5. Електронно правосъдие

Основни моменти

- Технологията може да повиши ефективността и прозрачността на съдебния процес и да улесни достъпа до правосъдие за отделните лица. В същото време тя води и до риск от подкопаване на достъпа до правосъдие за някои лица (напр. тези, които не разполагат с интернет), ако изцяло замени традиционните процедури.
- Съдът на ЕС е определил, че „електронните средства“ не могат да бъдат единствените средства предлагани за достъп до съдебно производство, тъй като това може да направи невъзможно за някои хора да упражняват своите права.

Технологията може да повиши ефективността и прозрачността на съдебния процес и да улесни достъпа до правосъдие за отделните лица. Терминът „електронно правосъдие“ обхваща широк кръг инициативи, включително използването на електронна поща, подаването на искове онлайн, предоставянето на информация (включително съдебна практика) онлайн, използването на видео изслушвания и видеоконференции, онлайн проследяване на регистрация и напредък по казуси и възможността на съдиите или други вземащи решения лица за достъп до информация по електронен път. Настоящият раздел очертава изискванията към електронното правосъдие и след това дава конкретни примери за такива инициативи, функциониращи според правото на ЕС.

Според правото на Съвета на Европа ЕКПЧ не установява никакви специфични изисквания по отношение на електронното правосъдие, но прилагането на инициативи за електронно правосъдие следва да съблюдава правилата за достъп до съд и правото на справедлив съдебен процес по смисъла на член 6 от ЕКПЧ.

Пример: В *Lawyer Partners a.s. срещу Словакия*⁶³⁷ жалбоподателят, частно дружество с ограничена отговорност, иска да заведе над 70 000 граждански дела за възстановяване на дългове. Като има

637 ЕСПЧ, *Lawyer Partners a.s. срещу Словакия*, № 54252/07, 3274/08, 3377/08, 3505/08, 3526/08, 3741/08, 3786/08, 3807/08, 3824/08, 15055/08, 29548/08, 29551/08, 29552/08, 29555/08 и 29557/08, 16 юни 2009 г.

предвид огромния брой искиове, дружеството ги записва на DVD и ги изпраща в съда с обяснителна писмо. Въпреки че националното законодателство допуска предявяването на претенции по този въпрос, съдът отказа да ги регистрира на основание, че не притежава необходимото оборудване. Жалба до Конституционния съд е отхвърлена, тъй като е подадена извън законовия двумесечен срок.

ЕСПЧ отбелязва, че, ако бъдат разпечатани, делата и подкрепящата документация биха изпълнили над 40 милиона страници. При такива обстоятелства изборът относно средството за предявяване не би могъл да се счита за неподходящ. Националното законодателство предвижда електронно внасяне на съдебни дела и дружеството – жалбоподател не може да бъде критикувано за това, че се е възползвало от тази възможност. Отказът на съдилищата да регистрират делата представлява непропорционално ограничение на правото на дружеството на достъп до съд.

„Мястото за единен електронен достъп в областта на правосъдието“ на Европейския съюз, Европейският портал за електронно правосъдие, понастоящем позволява на лицата да предявяват искиове с малък материален интерес или да изпращат платежни нареждания онлайн, в съответствие със съответното вторично законодателство на ЕС. Регламент № 1896/2006 установява процедура за европейска заповед за плащане (ЕРО)⁶³⁸. Тази процедура опростява презграничните казуси във връзка с безспорни имуществени искиове по граждански и търговски дела. Европейската заповед за плащане се признава и прилага във всички държави членки на ЕС, с изключение на Дания, без да е необходима декларация за изпълняемост. Тя позволява на кредиторите да предявяват искиове без да се явяват пред съд, като използват стандартизирани формуляри, които могат да бъдат попълнени и изпратени до компетентния съд.

Съгласно Регламент (ЕО) № 861/2007 искиове могат да бъдат предявявани и чрез европейския портал за електронно правосъдие в съответствие с европейската процедура за искиове с малък материален интерес. Целта е да се подобрят и опростят процедурите по гражданските и търгов-

638 Регламент (ЕО) № 1896/2006 на Европейския парламент и на Съвета от 12 декември 2006 година за създаване на процедура за европейска заповед за плащане, ОВ 2006 L 399.

ските дела, свързани с искове, които не надвишават 2 000 евро⁶³⁹. Процедурата за искове с малък материален интерес е приложима между всички държави членки на ЕС, с изключение на Дания. Тя е писмена процедура, освен когато съдът сметне устното изслушване за необходимо⁶⁴⁰. Тя установява срокове за страните и за съда с цел ускоряване на съдебния процес и е приложима по отношение както на имуществени, така и на неимуществени искове. Съдебно решение, получено в резултат на тази процедура, трябва най-общо да се признава и изпълнява автоматично в друга държава членка.

Развитието на видеоконференциите и видео изслушванията също може да помогне за улесняване на правосъдието. Например европейската заповед за надзор позволява на държавите членки на ЕС да издават заповеди за надзор при освобождаване на заподозрени или обвиняеми до процеса, така че да подлежат на надзор в държавата по местожителството им⁶⁴¹. Член 19, алинея 4 предвижда възможността за използване на телефонна и видеоконферентна връзка, ако националното законодателство изисква издаващата държава да проведе съдебно изслушване на ответника преди да се измени мярката за процесуална принуда или да се издаде заповед за арест. Използването на видеоконферентна връзка за изслушвания се насърчава и от други документи на ЕС⁶⁴².

639 Регламент (ЕО) № 861/2007 на Европейския парламент и на Съвета от 11 юли 2007 година за създаване на европейска процедура за искове с малък материален интерес, ОВ 2007 L 199.

640 Регламент (ЕО) № 861/2007, член 5, точка 1.

641 Този въпрос ще бъде разгледан в предстоящ доклад на FRA относно начина на прилагане на правото на ЕС на практика във връзка с прехвърлянето на лица в очакване на процеса.

642 Рамково решение 2009/829/ПВР на Съвета от 23 октомври 2009 година за прилагане между държавите – членки на Европейския съюз, на принципа за взаимно признаване към актове за налагане на мерки за процесуална принуда като алтернатива на предварителното задържане, ОВ 2009 L 294. Вж. също Директива 2012/29/ЕС, член 17; Акт на Съвета от 29 май 2000 г. за създаване на Конвенция относно правната взаимопомощ по наказателноправни въпроси (Council Act of 29 May 2000 establishing the Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters between the Member States of the European Union), ОВ 2000 C 197, член 10; Регламент (ЕО) № 1206/2001 на Съвета от 28 май 2001 година относно сътрудничеството между съдилища на държавите-членки при събирането на доказателства по граждански или търговски дела, ОВ 2001 L 174, член 10, точка 4 и член 17, точка 4 (който се стреми да подобри, опрости и ускори сътрудничеството между съдилищата при събирането на доказателства); Директива 2004/80/ЕО на Съвета от 29 април 2004 година относно обезщетението на жертвите на престъпления, ОВ 2004 L 261, член 9, точка 1; и Регламент (ЕО) № 861/2007 на Европейския парламент и на Съвета от 11 юли 2007 година за създаване на европейска процедура за искове с малък материален интерес, член 8 и член 9, точка 1.

Насърчителна практика

Визуализиране на присъдата: онлайн инструмент за улесняване на достъпа до правосъдие

Министерството на правосъдието на Обединеното кралство получи признание на Международните награди на визуални комуникации за интерактивно ръководство, което да помогне на хората да разберат произнасянето на присъдата — „вие бъдете съдия“. Този инструмент улеснява достъпа до правосъдие, като запознава хората със съдебните процедури извън самата съдебна зала.

Източник: FRA (2012 г.), Основни права: предизвикателства и постижения през 2011 година — Годишен доклад на FRA (Fundamental rights: challenges and achievements in 2011 — FRA Annual report), стр. 207.

Възможно е обаче не всеки да има достъп до новите технологии, поради което е важно те да съществуват успоредно с традиционните системи. Съдът на ЕС потвърждава, че процедури, достъпни единствено посредством „електронни средства“, могат да направят невъзможно за някои хора да упражняват своите права⁶⁴³.

Пример: В *Rosalba Alassini срещу Telecom Italia SpA*⁶⁴⁴ Съдът на ЕС разглежда четири съединени преюдициални запитвания отправени от *Giudice di Pace di Ischia* във връзка с клаузи, съгласно които опитът за постигане на извънсъдебно споразумение е задължително условие за допускане на определени спорове пред националните съдилища. Клаузите влизат в сила в съответствие с Директивата за универсалната услуга⁶⁴⁵. Съдът на ЕС разглежда дали тези задължителни препратки съответстват на принципа за ефективна съдебна защита.

643 ЕС, Съединени дела, C-317/08, C-318/08, C-319/08 and C-320/08, *Rosalba Alassini срещу Telecom Italia SpA, Filomena Califano срещу Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono срещу Telecom Italia SpA и Multiservice Srl срещу Telecom Italia SpA*, 18 март 2010 г., точка 58.

644 ЕС, Съединени дела C-317/08 до C-320/08, *Rosalba Alassini срещу Telecom Italia SpA, Filomena Califano срещу Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono срещу Telecom Italia SpA и Multiservice Srl срещу Telecom Italia SpA*, 18 март 2010 г., точка 67.

645 Директива 2002/22/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 7 март 2002 година относно универсалната услуга и правата на потребителите във връзка с електронните съобщителни мрежи и услуги, ОВ 2002 L 108.

Решението във връзка със задължителните препратки е разгледано подробно в [Раздел 2.4.2](#). При разглеждането на тази точка Съдът на ЕС отбелязва също, че упражняването на правата предоставени от Директивата за универсалната услуга може на практика да бъде невъзможно или прекомерно трудно за някои лица, по-специално за тези, които нямат достъп до интернет, ако достъп до процедурата за уреждане на спора има само чрез електронни средства.

Допълнителна литература

Глава 1

Anagnostou, D. (2013 г.), *ЕКПЧ; Изпълнение на решението на Страсбург относно вътрешната политика (ECHR; Implementing Strasbourg's judgment on domestic policy)*, Единбург, Edinburgh University Press.

Brillat, R. (2009 г.), „Европейската социална харта“ ('The European Social Charter') в Alfredsson, G. *et al.* (ред.), *Международни механизми за наблюдение на правата на човека (International Human Rights Monitoring Mechanisms)*, Лайден, Martinus Nijhoff.

Bratza, N. (2013 г.), „Европейската конвенция за правата на човека и Хартата на основните права на Европейския съюз: процес на взаимно обогатяване“ ('The European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union: a process of mutual enrichment'), в Rosas, A. *et al.* (ред.), *Съд на Европейските общности и тълкуване на Европа: анализ и перспективи на шестдесетгодишната съдебна практика (Court of Justice and construction of Europe: analyses and perspectives on sixty years of case-law)*, Хара, T.M.C. Asser Press.

Carrera, S., De Somer, M. и Petkova, B. (2012 г.), „Съдът на Европейския съюз като правораздавателен орган за основните права – Предизвикателства пред ефективното осигуряване на основните права в областта на свободата, сигурността и правосъдието“ ('The Court of Justice of the European Union as a Fundamental Rights Tribunal – Challenges for the Effective Delivery of Fundamental Rights in the Area of Freedom, Security and Justice'), *Докладу*

относно свободата и сигурността в Европа (Liberty and Security in Europe Papers), Център за европейски политически изследвания, № 49.

Coutron, L. и Picheral, C. (ред.) (2012 г.), *Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne et Convention européenne des droits de l'homme*, Брюксел, Bruylant.

Craig, P. (2010 г.), *Договорът от Лисабон. Право, политика и реформа на договора (The Lisbon Treaty. Law, Politics, and Treaty Reform)*, Оксфорд, Oxford University Press.

Francioni, F. (2007 г.), *Достъпът до правосъдие като право на човека (Access to Justice as a Human Right)*, Ню Йорк, Oxford University Press.

Klamert, M. (2014 г.), *Принципът на лоялност в законодателството на ЕС (The Principle of Loyalty in EU Law)*, Оксфорд, Oxford University Press.

Lavranos, N. (2013 г.), 'The ECJ's Judgments in Melloni and Åkerberg Fransson: Une Ménage à Trois Difficulté', *European Law Reporter*, бр. 4, стр. 133–141.

Meyer, J. (ред.) (2014 г.), *Charta der Grundrechte der Europäischen Union*, 4^{-то} издание, Баден-Баден, Nomos.

Pech, L. (2010 г.), „Съюз, основан на върховенството на закона: Значение и реалност на върховенството на закона като конституционен принцип на правото на ЕС“ ('A Union founded on the Rule of Law: Meaning and Reality of the Rule of Law as Constitutional Principle of EU Law'), *European Constitutional Law Review*, том 6, № 3, стр. 359–396.

Stricker, A. (2010 г.), *Die Bedeutung der Europäischen Menschenrechtskonvention und der gemeinsamen Verfassungsüberlieferungen für den Grundrechtsschutz der Europäischen Union*, Франкфурт на Майн, Peter Lang.

Timmermans, C. (2013 г.), „Защита на основните права в Европа преди и след присъединяването на Европейския съюз към Европейската конвенция за правата на човека“ ('Fundamental rights protection in Europe before and after accession of the European Union to the European Convention on Human Rights'), във van Dijk, P. и van Roosmalen, M. *et al* (ред.),

Основни права и принципи (Fundamental Rights and Principles), Антверпен, Intersentia.

Програма за развитие на Организацията на обединените нации (2005 г.), „Програмиране за правосъдие: Достъп за всички: Наръчник за специалисти за основания на правата на човека подход към достъпа до правосъдие“ (‘Programming for Justice: Access for All: A Practitioner’s Guide to a Human Rights-Based Approach to Access to Justice’), Банкок, ПРООН.

ЕСС, Бюлетин „*Reflets*“, на адрес: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7063/.

Глава 2

Adams, S. и Paggas, F.J. (2013 г.), „Европейският механизъм за стабилност чрез правните извивки на конституционализма на Съюза: Коментар на Прингъл“ (‘The European Stability Mechanism through the legal meanderings of Union’s constitutionalism: Comment on Pringle’), *European Law Review*, том 8, № 6, стр. 848–865.

Benöhr, I. (2014 г.), „Колективна защита в областта на европейското потребителско право (‘Collective Redress in the Field of European Consumer Law’), *Правни въпроси на икономическата интеграция (Legal Issues of Economic Integration)*, том 14, № 3, стр. 243–256.

De Palo, G. и Trevor, M. (2012 г.), *Право и практика на медиацията в ЕС (EU Mediation Law and Practice)*, Оксфорд, Oxford University Press.

Doobay, A. (2013 г.), „Правото на справедлив съдебен процес в светлината на неотдавнашната съдебна практика на ЕСПЧ и на Съда на ЕС (‘The right to a fair trial in light of the recent ECtHR and CJEU case-law’), *ERA Forum*, том 14, № 2, стр. 251–262.

Flattery, J. (2010 г.), „Постигане на равновесие между ефективността и справедливостта в законодателството на ЕС в областта на конкуренцията: елементи на процесуалната справедливост и тяхното влияние върху правото на справедливо изслушване“ (‘Balancing efficiency and justice in EU competition law: elements of procedural fairness and their impact on the right to a fair hearing’), *Competition Law Review*, том 7, № 1, стр. 53–58.

FRA, *Charterpedia*, на адрес: http://infoportal.fra.europa.eu/InfoPortal/infobaseFrontEndCountryHome.do?btnCountryLinkHome_1

FRA (2012 г.), *Съживяване на правата: Ландшафтът на основните права в Европейския съюз (Bringing rights to life: The fundamental rights landscape of the European Union)*, Люксембург, Служба за публикации.

Galetta, D. (2010 г.), *Процесуална автономност на държавите – членки на ЕС: Изгубеният рай? (Procedural Autonomy of EU Member States: Paradise Lost?)*, Хайделберг, Springer.

Gilliaux, P. (2012 г.), *Droit(s) européen(s) à un procès équitable*, Брюксел, Bruylant.

Hodges, S. (2014 г.), „Омбудсмани за потребителите: по-добро регулиране и разрешаване на спорове“ (‘Consumer ombudsmen: better regulation and dispute resolution’), *ERA Forum*, том 15, № 4, стр. 593–608.

Luzak, J. (2014 г.), „Онлайн потребителски договори“ (‘Online consumer contracts’), *ERA Forum*, том 15, № 3, стр. 381–392.

Müller, L. F. (2015 г.), *Richterliche Unabhängigkeit und Unparteilichkeit nach Art. 6 EMRK.: Anforderungen der Europäischen Menschenrechtskonvention und spezifische Probleme in den östlichen Europaratsstaaten*, Берлин, Duncker & Humblot.

Peers, S. и Ward, A. (ред.) *et al* (2013 г.), *Коментар във връзка с Хартата на основните права (Commentary on Charter of Fundamental Rights)*, Оксфорд, Hart Publishing.

Polakiewicz, J. (2009–2010 г.), „Действия на Европейския съюз във връзка с процесуалните права и Европейската конвенция за правата на човека“ (‘European Union action on procedural rights and the European Convention on Human Rights’), *Human Rights Law Journal*, том 30, № 1–2, стр. 12–16.

Stürner, M., Inchausti Gascón, F., Caroni, R. (ред.) (2014 г.), *Ролята на потребителските APC в правоприменението. Нови тенденции в достъпа до правосъдие според Директива 2013/11 на ЕС (The Role of Consumer ADR in*

the Administration of Justice. New Trends in Access to Justice under EU Directive 2013/11), Мюнхен, Sellier.

Vitkauskas, D. и Dikov, G. (2012 г.), *Защита на правото на справедлив процес съгласно Европейската конвенция за правата на човека (Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights)*, Страсбург, Съвет на Европа.

Wrbka, S. (2014 г.), *Преразглеждане на достъпа на европейските потребители до правосъдие (European Consumer Access to Justice Revisited)*, Кеймбридж, Cambridge University Press.

Глави 3 и 4

Cape, E., Namoradze, N., Smith, R. и Spronken, T. (2010 г.), *Ефективна наказателна защита в Европа (Effective Criminal Defence in Europe)*, Кеймбридж, Intersentia.

Mole, N. и Harby, C., Съвет на Европа (2007 г.), *'Le droit à un procès équitable: Un guide sur la mise en œuvre de l'Article 6 de la Convention européenne des Droits de l'Homme', Précis sur les droits de l'homme*, № 3.

Engström, J. (2011 г.), „Принципът на ефективна съдебна защита след Договора от Лисабон: Размисъл в светлината на дело C-279/09 DEB“ (*'The Principle of Effective Judicial Protection after the Lisbon Treaty: Reflection in the light of case C-279/09 DEB'*), *Преглед на европейското административно право (Review of European Administrative Law)*, том 4, № 2, стр. 53–68.

FRA (2015 г.), *Правосъдие в интересите на детето – перспективи и опит на специалисти по участие на деца в граждански и наказателни съдебни производства в 10 държави – членки на ЕС (Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States)*, Люксембург, Служба за публикации.

Grabenwarter, C. и Pabel, K. (2012 г.), *Europäische Menschenrechtskonvention*, 5^{-то} издание, Мюнхен, C. H. Beck.

Harris, D., O'Boyle, M., Warbrick, C. и Bates, E. (2014 г.), *Право на Европейската конвенция за правата на човека (Law of the European Convention on Human Rights)*, Оксфорд, Oxford University Press.

Kiraly, L. и Squires, N. (2011 г.), „Правна помощ в ЕС: от Брюкселската конвенция от 1968 година до Директивата относно правната помощ от 2003 г.“ („Legal aid in the EU: from the Brussels Convention of 1968 to the Legal Aid Directive of 2003“), *Coventry Law Journal*, том 16, № 2, стр. 28–47.

Oliver, P. (2011 г.), „Дело C-279/09 DEB срещу Германия“ („Case C-279/09 DEB v. Germany“), *Common Market Law Review*, том 48, стр. 2023–2040.

Rainey, B., Wicks, E. и Ovey, C. (2014 г.), *Европейската конвенция за правата на човека (The European Convention on Human Rights)*, Оксфорд, Oxford University Publishing.

Sayers, D. (2014 г.), „Защита на правата на справедлив съдебен процес в Европейския съюз: Къде ни води Пътната карта?“ („Protecting Fair Trial Rights in Criminal Cases in the European Union: Where does the Roadmap take Us?“), *Human Rights Law Review*, том 14, № 4, стр. 733–760.

Trechsel, S. (2005 г.), *Правата на човека в наказателното производство (Human Rights in Criminal Proceedings)*, Оксфорд, Oxford University Press.

Съвет на Европа (2013 г.), *Наръчник за справедлив процес: граждански клон (Guide to a fair trial: civil limb)*, Страсбург, Съвет на Европа.

Съвет на Европа (2014 г.), *Наръчник за справедлив процес: наказателен клон (Guide to a fair trial: criminal limb)*, Страсбург, Съвет на Европа.

Глава 5

Biondi, A. и Farley, P. (2009 г.), *Правото на обезщетение за вреди в европейското право (The Right to Damages in European Law)*, Alphen aan der Rijn, Kluwer Law International.

Yuuse, A. (2009 г.), „Изгубено и възстановено? Обезщетението като правно средство за защита на правата на човека“ („Lost and Regained?“)

Restitution as a remedy for human rights'), *Heidelberg Journal of International Law*, том 68, стр. 129–153.

De Hert, P. и Korenica, F. (2012 г.), „Доктрината за равностойна защита: съществуване и законност преди и след присъединяването на Европейския съюз към Европейската конвенция за правата на човека“ ('The doctrine of equivalent protection: its life and legitimacy before and after the European Union's accession to the European Convention on Human Rights'), *German Law Journal*, том 13, № 7, стр. 874–895.

Gutman, K. (2011 г.), „Еволюцията на съдебните дела за обезщетение за вреди срещу Европейския съюз и мястото ѝ в системата на съдебната защита“ ('The evolution of the action for damages against the European Union and its place in the system of judicial protection'), *Common Market Law Review*, том 48, № 3, стр. 695–750.

Karpenstein, U. и Mayer, C. F. (2012 г.), *Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten: Kommentar*, Мюнхен, C.H. Beck.

Keller, H. и Marti, C. (2013 г.), „Съпоставка на временното правно средство за защита: Използване на временни мерки от Комисията на ООН по правата на човека и Европейския съд по правата на човека“ ('Interim Relief Compared: Use of Interim Measures by the UN Human Rights Committee and the European Court of Human Rights'), *Heidelberg Journal of International Law*, том 73, стр. 325–372.

Kuijjer, M. (2014 г.), *Ефективните правни средства за защита като основно право (Effective remedies as a fundamental right)*, Барселона, Escuela Judicial Española & European Judicial Training Network.

Lenaerts, K., Maselis, I. и Gutman, K. (2014 г.), *Процесуално право на ЕС (EU procedural law)*, Оксфорд, Oxford University Press.

Le Sueur, A. (2012 г.), „Проектиране на правната защита : Кой го прави, как и защо?“ ('Designing Redress: Who Does it, How and Why?'), *Asia Pacific Law Review*, том 20, № 1, стр. 17–44.

Мак, С. (2012 г.), „Права и правни средства за защита – член 47 от Хартата на основните права на ЕС и ефективна съдебна защита по въпроси

на европейското частно право“ (*‘Rights and Remedies – Article 47 EUCFR and Effective Judicial Protection in European Private Law Matters’*), *Amsterdam Law school Research Paper*, № 2012–88.

Marguénaud, J.-P. (2012 г.), *La cour européenne des droits de l’homme*, 6^{-то} издание, Париж, Dalloz.

McBride, J. (2009 г.), *Достъп до правосъдие за мигранти и лица, търсещи убежище в Европа (Access to justice for migrants and asylum-seekers in Europe)*, Комисия за европейско правно сътрудничество (European Committee on Legal Cooperation), Страсбург, Съвет на Европа.

Peers, S. (2012 г.), „Санкции за нарушения на правото на ЕС след Договора от Лисабон“ (*Sanctions for infringement of EU law after the Treaty of Lisbon*), *European Public Law*, том 18, стр. 33.

Peers, S. (2014 г.), „Постигането на съгласуваност между дъблинската система и европейските основни права и Хартата“ (*Reconciling the Dublin system with European fundamental rights and the Charter’*), *ERA Forum*, том 15, № 4, стр. 485–494.

Schlote, M. (2014), „Основанието за действие San Giorgio“ (*The San Giorgio “cause of action”*), *British Tax Review*, № 2, стр. 103–113.

Van Gerven, W. (2000 г.), „За правата, правните средства за защита и процедурите“ (*Of Rights, Remedies and Procedures’*), *Common Market Law Review*, том 37, брой 3, стр. 501–36.

Wakefield, J. (2010 г.), „Ограничаване на разходите и реформа: Делото за обезщетение за вреди“ (*Retrench and Reform: The Action for Damages’*), в Eeckhout, P. и Tridimas, T. (ред), *Годишник на европейското право (Yearbook of European Law)*, том 28.

Ward, A. (2011 г.), „Национални и европейски правни средства за защита по Договора за ЕС; Граници и ролята на ЕКПЧ“ (*National and EC Remedies under the EU Treaty; Limits and the Role of the ECHR’*), в Barnard, C. и Odudu, O. (ред.), *Външните граници на Договора (The Outer Limits of the Treaty)*, Оксфорд, Hart Publishing.

Ward, A. (2012 г.), „Обезщетенията за вреди по Хартата на основните права на ЕС“ (*'Damages under the EU Charter of Fundamental Rights'*), том 12, № 4, *ERA Forum*, стр. 589–611.

Съвет на Европа (2013 г.), *Наръчник за добри практики по отношение на националните правни средства за защита (Guide to good practice in respect of domestic remedies)*, Страсбург, Съвет на Европа.

Глава 6

Balthasarv, S. (2010), „Правила относно правния интерес за оспорване на нормативните актове от частни заявители: новият член 263, алинея 4“ (*'Locus Standi Rules for Challenge to Regulatory Acts by Private Applicants: the new Article 263(4)'*), *European Law Review*, том 35, № 4, стр. 542–550.

Carboni, N. (2014 г.), От качество към достъп до правосъдие: Подобряване на функционирането на европейските съдебни системи (*'From Quality to Access to Justice: Improving the Functioning of European Judicial Systems'*), *Civil and Legal Sciences*, том 3, брой 4.

FRA (2011 г.), *Достъп до правосъдие в Европа: преглед на предизвикателствата и възможностите (Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities)*, Люксембург, Служба за публикации.

Kloth, M. (2010 г.), *Имунитетите и правото на достъп до съд по член 6 от Европейската конвенция за правата на човека (Immunities and the right of access to the court under Art. 6 of the European Convention on Human Rights)*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers.

Nascimbene, B. (2009 г.), „Европейско съдебно сътрудничество по наказателни въпроси: каква е защитата за лицата по Договора от Лисабон?“ (*'European judicial cooperation in criminal matters: what protection for individuals under the Lisbon Treaty?'*), *ERA Forum*, том 10, № 3, стр. 397–407.

Reich, N. (2013 г.), *Общи принципи на гражданското право на ЕС (General Principles of EU Civil Law)*, Антверпен, Intersentia.

Глава 7

Edel, F. (2007 г.), *Продължителността на гражданското и наказателното производство в съдебната практика на Европейския съд по правата на човека (The length of civil and criminal proceedings in the case law of the European Court of Human Rights)*, Страсбург, Съвет на Европа.

Европейска комисия за ефективност на правосъдието СЕПЕJ (2012 г.), *Продължителност на съдопроизводството в държавите – членки на Съвета на Европа, въз основа на съдебната практика на Европейския съд по правата на човека (Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights)*, Страсбург, Съвет на Европа.

Greer, S. (2006 г.), *Европейската конвенция за защита на правата на човека: Постижения, проблеми и перспективи (The European Convention on Human Rights: Achievements, Problems and Prospects)*, Кеймбридж, Cambridge University Press.

Henzelin, M. и Rordorf, H. (2014 г.), „Кога продължителността на наказателното производство става неразумна според Европейския съд по правата на човека?“ (‘When Does the Length of Criminal Proceedings Become Unreasonable According to the European Court of Human Rights?’), *New Journal of European Criminal Law*, том 5, № 1, стр. 78–109.

Maĥoney, P. (2004 г.), „Правото на справедлив съдебен процес в наказателни дела по член 6 от ЕКПЧ“ (The right to a fair trial in criminal matters under Article 6 ECHR), *Judicial Studies Institute Journal*, том 4, № 2, стр. 107–129.

Meyer-Ladewig, J. (2011 г.), *EMRK Europäische Menschenrechtskonvention – Handkommentar*, 3^{-то} издание, Баден -Баден, Nomos.

Nicolas, M. (2012 г.), *Le droit au délai raisonnable devant les juridictions pénales internationales*, Франкфурт на Майн, Peter Lang.

Van Dijk, P., Van Hoof, G.J.H., Van Rijn, A. и Zwaak, L. (ред.) (2006 г.), *Теория и практика на Европейската конвенция за правата на човека (Theory and Practice of the European Convention on Human rights)*, Антверпен, Intersentia.

Глава 8

Bartlett, P. *et al* (ред.) (2006), *Умствените увреждания и Европейската конвенция за правата на човека (Mental Disability and the European Convention on Human Rights)*, Лайден, Martinus Nijhoff.

Sojocarigi, C. (2011 г.), „Осакатяващи правила: Прекалено рестриктивното прилагане на критериите за допустимост от Европейския съд по правата на човека към жалби, свързани с хора с увреждания“ (“Handicapping rules: The overly restrictive application of admissibility criteria by the European Court of Human Rights to complaints concerning disabled people’), *European Human Rights Law Review*, № 6, стр. 686.

Contini, F. и Lanzara, G. (2014 г.), *Разпространение на посредничеството в електронното правосъдие (The Circulation of Agency in e-Justice)*, Дордрехт, Springer.

Съвет на Европа (2012 г.), *Ръководство относно правата на човека в околната среда (Manual on Human Rights and the Environment)*, Страсбург, Съвет на Европа.

Easton, S. (2011 г.), *Права на затворниците: принципи и практика (Prisoners’ rights: principles and practice)*, Абингдън, Taylor & Francis.

FRA (2012 г.), *Достъп до правосъдие в случаи на дискриминация в ЕС: Стъпки към допълнително равенство (Access to justice in cases of discrimination in the EU Steps to further equality)*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA (2012 г.), *Принудително настаняване и принудително лечение на лица с психични проблеми (Involuntary placement and involuntary treatment of persons with mental health problems)*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA (2013 г.) *Правоспособност на лица с умствени увреждания и на лица с проблеми с психичното здраве (Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems)*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA (2014 г.), *Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията (Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration)*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA (2015 г.), *Наръчник по европейско право относно правата на детето (Handbook on European law relating to the rights of the child)*, Люксембург, Служба за публикации.

FRA (2015 г.), *Жертви на престъпления в ЕС: степен и естество на подкрепата за жертвите (Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims)*, Люксембург, Служба за публикации.

Gavrielidis, T. (ред.). (2014 г.), *Ръководена от жертвите наказателно-правна система: преодоляване на парадокса (A victim-led criminal justice system: addressing the paradox)*, Лондон, IARS Publications.

Gramatikov, M. и Klaming, L. (2011 г.), „Да се разведем онлайн: Процесуално и свързано с изхода правосъдие в онлайн медиацията за разводи“ (*'Getting divorced online: Procedural and outcome justice in online divorce mediation'*), *Journal of Law and Family Studies*, том 13, № 2, стр. 1–30.

Harding, A. (2007 г.), *Достъп до правосъдие в областта на околната среда: сравнително изследване (Access to environmental justice: a comparative study)*, Лондон, Brill.

Lindsay, W.R., Taylor, J.L. и Sturmey, P. (2004 г.), *Нарушители с увреждания в развито общество (Offenders with Developmental Disabilities)*, Чичестър, Wiley.

Londono, P. (2007 г.), „Положителни задължения, наказателно производство и дела за изнасилване“ (*'Positive obligations, criminal procedure and rape cases'*), *European Human Rights Law Review*, № 2, стр. 158–171.

Lupo, G. и Bailey, J. (2014 г.), „Разработване и прилагане на системи за електронно правосъдие: някои уроци от примери в ЕС и Канада“ (*'Designing and Implementing e-Justice Systems: Some Lessons Learned from EU and Canadian Examples'*), *Laws*, том 3, № 2, стр. 353–387.

Ng, G. (2013 г.), „Експериментиране с европейската заповед за плащане и европейската процедура за искове с малък материален интерес“

(‘Experimenting with European Payment Order and of European Small Claims Procedure’), в Contini, F. и G. Lanzara (ред.), *Създаване на оперативна съвместимост за европейските граждански производства онлайн (Building Interoperability for European Civil Proceedings online)*, CLUEB Bologna.

Ochoa, J.C. (2013 г.), *Правата на жертвите в наказателни съдопроизводства за сериозни нарушения на правата на човека (The Rights of Victims in Criminal Justice Proceedings for Serious Human Rights Violations)*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Pallemaerts, M. (2009 г.), *Въведение в Орхуската конвенция. Взаимодействия и напрежение между конвенционалното международно право и екологичното законодателство на ЕС (The Aarhus Convention at ten. Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law)*, Groningen, Europa Law Publishing.

Perlin, M. (2011 г.), *Международните права на човека и законодателството в областта на интелектуалните увреждания: когато онези, които сме накарали да мълчат, бъдат чути (International human rights and mental disability law: when the silenced are heard)*, Ню Йорк, Oxford University Press.

Smith, R. (2014 г.), *Дигитално предоставяне на правни услуги на хора с ниски доходи (Digital delivery of legal services to people on low incomes)*, Лондон, Фондация за правно образование (The Legal Education Foundation).

Stargmer, K. (2014 г.), „Правата на човека, жертвите и преследването на престъпления през XXI век“ („Human rights, victims and the prosecution of crime in the 21st century“), *Criminal Law Review*, № 11, стр. 777–787.

Taylor, J.L. и Lindsay, W.R. (2010 г.), „Разбиране и третиране на нарушители с обучителни затруднения: преглед на последните новости“ (‘Understanding and treating offenders with learning disabilities: a review of recent developments’), *Journal of Learning Disabilities and Offending Behaviour*, том 1, № 1, стр. 6.

The Harris Review (2015 г.), „Сменяне на затвор, спасяване на живот: доклад от независимата проверка на самостоятелно причинените

смъртни случаи в ареста на лица на 18–24 години“ („Changing prisons, saving lives: report of the independent review into self-inflicted deaths in custody of 18-24 year olds’), Command Paper 9087.

Van Zyl Smit, D. и Snacken, S. (2011 г.), *Принципи на европейското право и политика за затворите: Пенология и романа за правата на човека (Principles of European Prison Law and Policy: Penology and Human Rights Paperback)*, Оксфорд, Oxford University Press.

Velicogna, M. Errera, A. и Derlange, S. (2013 г.), „Изграждане на електронно правосъдие в континентална Европа: Опитът на TéléRecours във Франция“ („Building e-Justice in Continental Europe: The TéléRecours Experience in France’, *Utrecht Law Review*, том 9, № 1, стр. 38–59.

Young, L. (2014 г.), *Преглед на младите: Подобряване на резултатите за чернокожите младежи и младежите – мюсюлмани в системата на наказателното правосъдие (The Young Review: Improving outcomes for young black and/or Muslim men in the Criminal Justice System)*, Лондон, Barrow Cadbury Trust.

Съдебна практика

Избрана съдебна практика на Европейския съд по правата на човека и Съда на Европейския съюз

Право на достъп до съд

ЕСПЧ

Goldel срещу Обединеното кралство, № 4451/70, 21 февруари 1975 г.

Julius Kloiber Schlachthof GmbH и други срещу Австрия, № 21565/07, 21572/07, 21575/07 и 21580/07, 4 април 2013 г.

Съд на ЕС

Antoine Voxus и други срещу Région wallonne, Съединени дела, C-128/09 до C-131/09, C-134/09 и C-135/09, 18 октомври 2011 г.

Валери Хариев Белов срещу ЧЕЗ Електро България АД и други (с намесата на България и Европейската комисия), C-394/11, 31 януари 2013 г.

Epitropos tou Elegktikou Synedriou sto Ypourgeio Politismou kai Tourismou срещу Ypourgeio Politismou kai Tourismou - Ypiresia Dimosionomikou Elenchou, C-363/11, 16 февруари 2013 г.

Независимост и безпристрастност на съда

ЕСПЧ

Ibrahim Gürkan срещу Турция, № 10987/10, 3 юли 2012 г.

Maktouf и Damjanović срещу Босна и Херцеговина, № 2312/08 и 34179/08, 18 юли 2013 г.

Съд на ЕС

Chronopost SA and La Poste срещу Union française de l'express (UFEX) и други, Съединени дела C-341/06 P и C-342/06 P, 1 юли 2008 г.

Graham J. Wilson срещу Ordre des avocats du barreau de Luxembourg, C-506/04, 19 септември 2006 г.

Справедливо и публично изслушване

ЕСПЧ

Khrabrova срещу Русия, № 18498/04, 2 октомври 2012 г.

Užikauskas срещу Литва, № 16965/04, 6 юли 2010 г.

Извънсъдебни органи и алтернативно решаване на спорове

ЕСПЧ

Suda срещу Чешка република, № 1643/06, 28 октомври 2010 г.

Съд на ЕС

Rosalba Alassini срещу Telecom Italia SpA, Filomena Califano срещу Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono срещу Telecom Italia SpA и Multiservice Srl срещу Telecom Italia SpA, Съединени дела C-317/08 до C-320/08, 18 март 2010 г.

Правна помощ в ненаказателното производство

ЕСПЧ

Aíreú срещу Ирландия, № 6289/73, 9 октомври 1979 г.

McVicar срещу Обединено кралство, № 46311/99, 7 май 2002 г.

Съд на ЕС

DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH срещу Bundesrepublik Deutschland, C-279/09, 22 декември 2010 г.

Правна помощ в наказателното производство

ЕСПЧ

Цоньо Цонев срещу България (№ 2), № 2376/03, 14 януари 2010 г.

Twalib срещу Гърция, № 24294/94, 9 юни 1998 г.

Здравко Станев срещу България, № 32238/04, 6 ноември 2012 г.

Правото да бъдеш съветван, защитаван и представляван в ненаказателното производство

ЕСПЧ

Anghel срещу Италия, № 5968/09, 25 юни 2013 г.

Bertuzzi срещу Франция, № 36378/97, 13 февруари 2003 г.

Правото да бъдеш съветван, защитаван и представляван в наказателното производство

ЕСПЧ

Aras срещу Турция (№ 2), 15065/07), 18 ноември 2014 г.

Lagerblot срещу Швеция, № 26891/95, 14 януари 2003 г.

Lanz срещу Австрия, № 24430/94, 31 януари 2002 г.

Pishchalnikov срещу Русия, № 7025/04, 24 септември 2009 г.

Salduz срещу Турция, № 36391/02, 27 ноември 2008 г.

Съд на ЕС

Ordre des barreaux francophones et germanophone и други срещу Conseil des ministres , C-305/05, 26 юни 2007 г.

Право на самостоятелно представителство

ЕСПЧ

Galstyan срещу Армения, № 26986/03, 15 ноември 2007 г.

Изисквания по отношение на ефективните правни средства за защита

ЕСПЧ

McFarlane срещу Ирландия, № 31333/06, 10 септември 2010 г.

Ramirez Sanchez срещу Франция, № 59450/00, 4 юли 2006 г.

Rotaru срещу Румъния, № 28341/95, 4 май 2000 г.

Yarashonen срещу Турция, № 72710/11, 24 юни 2014 г.

Съд на ЕС

Brahim Samba Diouf срещу Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration, C-69/10, 28 юли 2011 г.

Inuit Tapiriit Kanatami и други срещу Европейския парламент и Съвета на Европейския съюз, C-583/11 P, 3 октомври 2013 г.

Sofiane Fahas срещу Съвет на Европейския съюз, T-49/07, 7 декември 2010 г.

Примери за специфични правни средства за защита

ЕСПЧ

Апапуев и други срещу Русия, № 42525/07 и № 60800/08, 10 октомври 2012 г.

Brosa срещу Германия, № 5709/09, 17 април 2014 г. (съдебно разпореждане)

Burdov срещу Русия (№ 2), № 33509/04, 15 януари 2009 г. (обезщетение)

Съд на ЕС

Andrea Francovich и Danila Bonifaci и други срещу Италианската република, Съединени дела C-6/90 и C-9/90, 19 ноември 1991 г. (обезщетение)

Gebr. Weber GmbH срещу Jürgen Wittmer и Ingrid Putz срещу Medianess Electronics GmbH, Съединени дела, C-65/09 и C-87/09, 16 юни 2011 г. (специфично изпълнение)

UPC Telekabel Wien GmbH срещу Constantin Film Verleih GmbH и Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH, C-314/12, 27 март 2014 г. (съдебно разпореждане)

Ограничения по отношение на достъпа до правосъдие

ЕСПЧ

Bogdel срещу Литва, № 41248/06, 26 ноември 2013 г. (давностни срокове)

C.G.I.L. and Cofferati (№ 2) срещу Италия, № 2/08, 6 април 2010 г. (имуни-тет)

Harrison McKee срещу Унгария, № 22840/07, 3 юни 2014 г. (законна цел и пропорционалност)

Klouvi срещу Франция, № 30754/03, 30 юни 2011 г. (пречки по отношение на доказателствата)

Maširević срещу Сърбия, № 30671/08, 11 февруари 2014 г. (прекомерен формализъм)

Poirot срещу Франция, № 29938/07, 15 декември 2011 г. (прекомерен формализъм)

Станков срещу България, № 68490/01, 12 юли 2007 г. (съдебни такси)

Yuriy Nikolayevich Ivanov срещу Украйна, № 40450/04, 15 октомври 2009 г. (забава в изпълнението на окончателни решения)

Съд на ЕС

Европейска комисия срещу Обединено кралство Великобритания и Северна Ирландия, C-530/11, 13 февруари 2014 г. (съдебни такси)

Galina Meister срещу Speech Design Carrier Systems GmbH, C-415/10, 19 април 2012 г. (пречки по отношение на доказателствата)

Q-Beef NV срещу Belgische Staat u Frans Bosschaert срещу Belgische Staat u други, Съединени дела C-89/10 и C-96/108, 8 септември 2011 г. (давностни срокове)

Rosalba Alassini срещу Telecom Italia SpA, Filomena Califano срещу Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono срещу Telecom Italia SpA u Multiservice Srl срещу Telecom Italia SpA, Съединени дела C-317/08 до C-320/08, 18 март 2010 г. (законна цел и пропорционалност)

Определяне на общата продължителност на производството

ЕСПЧ

Malikov срещу Естония, № 31407/07, 4 февруари 2010 г. (наказателно)

Orđuš и други срещу Хърватска, № 15766/03, 16 март 2010 г. (ненаказателно)

Критерии за определяне на разумността на продължителността на производството

ЕСПЧ

Matoiñ срещу Полша, № 30279/07, 9 юни 2009 г. (сложност на казуса)

Mikulić срещу Хърватска, № 53176/99, 7 февруари 2002 г. (какво е изложено на опасност за заявителя)

Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. и други срещу Португалия, № 56637/10 и други, 30 октомври 2014 г. (поведение на националните органи)

Starokadomskiy срещу Русия (№ 2), № 27455/06, 13 март 2014 г. (общи правила)

Veliyev срещу Русия, № 24202/05, 24 юни 2010 г. (поведение на заявителя)

Съд на ЕС

Ufficio IVA di Piacenza срещу Belvedere Costruzioni Srl., C-500/10, 29 март 2012 г. (общи правила)

Правни средства за защита от прекомерна продължителност на производството

ЕСПЧ

Scordino срещу Италия (№ 1), № 36813/97, 29 март 2006 г.

Съд на ЕС

Groupe Gascogne SA срещу Европейската комисия, C-58/12 P, 26 ноември 2013 г.

Хора с увреждания

ЕСПЧ

A.K. и L. срещу Хърватия, № 37956/11, 8 януари 2013 г.

Shtukaturgov срещу Русия, № 44009/05, 27 март 2008 г.

Жертви на престъпления

ЕСПЧ

Dink срещу Турция, № 2668/07, № 6102/08, № 30079/08, № 7072/09 и № 7124/09, 14 септември 2010 г.

Съд на ЕС

Наказателно производство срещу Maria Pupino, C-105/03, 16 юни 2005 г.

Лишени от свобода и задържани в предварителния арест

ЕСПЧ

Hassan и други срещу Франция, № 46695/10 и 54588/10, 4 декември 2014 г.

Станев срещу България, № 36760/06, 17 януари 2012 г.

Екологично законодателство

ЕСПЧ

Tătar срещу Румъния, № 67021/01, 27 януари 2009 г.

Съд на ЕС

Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV срещу Bezirksregierung Arnsberg, C-115/09, 12 май 2011 г.

Електронно правосъдие

ЕСПЧ

Lawyer Partners a.s. срещу Словакия, № 54252/07 и т.н., 16 юни 2009 г.

Съд на ЕС

Rosalba Alassini срещу Telecom Italia SpA, Filomena Califano срещу Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono срещу Telecom Italia SpA и Multiservice Srl срещу Telecom Italia SpA, Съединени дела C-317/08 до C-320/08, 18 март 2010 г.

Индекс

Съдебна практика на Съда на Европейския съюз

<i>Åklagaren срещу Hans Åkerberg Fransson</i> , дело C-617/10 REC, 7 май 2013 г.	21
<i>Andrea Francovich u Danila Bonifaci u други срещу Италианска република</i> , съединени дела C-6/90 и C-9/90, 19 ноември 1991 г.	105, 121
<i>Antoine Voxus u други срещу Région wallonne</i> , съединени дела C-128/09 до C-131/09, C-134/09 и C-135/09, 18 октомври 2011 г.	25, 32, 209
<i>Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León срещу Anuntis Segundamano España SL</i> , дело C-413/12, 5 декември 2013 г.	28
<i>Association de médiation sociale срещу Union locale des syndicats CGT u други</i> , дело C-176/12, 15 януари 2014 г.	21
<i>Baustahlgewebe GmbH срещу Комисия на Европейските общности</i> , дело C-185/95 P, 17 декември 1998 г.	173
<i>Brahim Samba Diouf срещу Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration</i> , дело C-69/10, 28 юли 2011 г.	105, 117
<i>Brasserie du Pêcheur SA срещу Bundesrepublik Deutschland u The Queen срещу Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd u други</i> , съединени дела C-46/93 и C-48/93, 5 март 1996 г.	122, 123
<i>Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV срещу Bezirksregierung Arnsberg</i> , 12 май 2011 г.	177, 209
<i>Camera di Commercio, Industria, Artigianato e Agricoltura (CCIAA) di Cosenza срещу Grillo Star Srl</i> , дело C-443/09, 19 април 2012 г.	36
<i>Chronopost SA u La Poste срещу Union française de l'express (UFEX) u други</i> , съединени дела C-341/06 P и C-342/06 P, 1 юли 2008 г.	25, 44

<i>Courage Ltd срещу Bernard Crehan u Bernard Crehan срещу Courage Ltd u другу</i> , дело C-453/99, 20 септември 2001 г.	122
<i>Cruciano Siragusa срещу Regione Sicilia - Soprintendenza Beni Culturali e Ambientali di Palermo</i> , дело C-206/13, 6 март 2014 г.	21
<i>DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH срещу Bundesrepublik Deutschland</i> , дело C-279/09, 22 декември 2010 г.	32, 65, 66, 71
<i>Dieter Krombach срещу André Bamberski</i> , дело C-7/98, 28 март 2000 г.	93
<i>Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening срещу Stockholms kommun genom dess marknämnd</i> , дело C-263/08, 15 октомври 2009 г.	209
<i>Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH срещу Bundesbaugesellschaft Berlin mbH</i> , дело C-54/96, 17 септември 1997 г.	36, 117
<i>Dr. Pamela Mary Enderby срещу Frenchay Health Authority u Secretary of State for Health</i> , дело C-127/92, 27 октомври 1993 г.	144
<i>Edilizia Industriale Siderurgica Srl (Edis) срещу Ministero delle Finanze</i> , дело C-231/96, 15 септември 1998 г.	146
<i>Epitropos tou Elegktikou Synedriou sto Ypourgeio Politismou kai Tourismou срещу Ypourgeio Politismou kai Tourismou - Ypiresia Dimosionomikou Elenchou</i> , дело C-363/11, 19 декември 2012 г.	25, 36
<i>ET Агроконсултинг-04-Велко Стоянов срещу Изпълнителен директор на Държавен фонд „Земеделие“ - Разплащателна агенция</i> , дело C-93/12, 27 юни 2013 г.	117
<i>Europese Gemeenschap срещу Otis NV u другу</i> , дело C-199/11, 6 ноември 2012 г.	31, 47
<i>Evropaiki Dynamiki - Proigmaena Systimata Tilepikoionion Pliroforikis kai Tilematikis AE срещу Европейска инвестиционна банка (ЕИБ)</i> , дело T-461/08, 20 септември 2011 г.	112
<i>Flaminio Costa срещу E.N.E.L.</i> , дело C-6/64, 15 юли 1964 г.	19
<i>Galina Meister срещу Speech Design Carrier Systems GmbH</i> , дело C-415/10, 19 април 2012 г.	130, 144
<i>Gebr. Weber GmbH срещу Jürgen Wittmer и Ingrid Putz срещу Medianess Electronics GmbH</i> , съединени дела C-65/09 и C-87/09, 16 юни 2011 г.	106, 125
<i>Gerhard Köbler срещу Република Австрия</i> , дело C-224/01, 30 септември 2003 г.	122, 123
<i>Graham J. Wilson срещу Ordre des avocats du barreau de Luxembourg</i> , дело C-506/04, 19 септември 2006 г.	25, 41, 44

<i>GREP GmbH срещу Freistaat Bayern</i> , дело C-156/12, 13 юни 2012 г.	70
<i>Groupe Gascogne SA срещу Европейска комисия</i> , дело C-58/12 P, 26 ноември 2013 г.	156, 163, 165, 174
<i>Guy Denuit u Betty Cordenier срещу Transorient - Mosaïque Voyages et Culture SA</i> , дело C-125/04, 27 януари 2005 г.	37
<i>Hoechst AG срещу Комисия на Европейските общности</i> , съединени дела C-46/87 и C-227/88, 21 септември 1989 г.	89
<i>Ian William Cowan срещу Trésor public</i> , C-186/87, 2. февруари 1989	192
<i>Imperial Chemical Industries Ltd срещу Europa-Kommissionen</i> , T-214/06, 5. юни 2012	159
<i>Inuit Tapiriit Kanatami u други срещу Европейския</i> , C-583/11 P, парламент и Съвета на Европейския съюз, 3 октомври 2013 г.	20, 105, 113
<i>Jan Sneller срещу DAS Nederlandse Rechtsbijstand Verzekeringmaatschappij NV</i> , дело C-442/12, 7 ноември 2013 г.	89
<i>Josef Köllensperger GmbH & Co. KG u Atzwanger AG срещу Gemeindeverband Bezirkskrankenhaus Schwaz</i> , дело C-103/97, 4 февруари 1999 г.	41
<i>Juan Carlos Sánchez Morcillo u María del Carmen Abril García срещу Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA</i> , дело C-169/14, 17 юли 2014 г.	112
<i>Katarina Abrahamsson u Leif Anderson срещу Elisabet Fogelqvist</i> , дело C-407/98, 6 юли 2000 г.	41
<i>Lesoochránárske zoskupenie VLK срещу Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky</i> , дело C-240/09, 8 март 2011 г.	208
<i>M. Helen Marshall срещу Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority</i> , дело C-271/91, 2 август 1993 г.	123
<i>Marguerite Johnston срещу Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary</i> , дело C-222/84, 15 май 1986 г.	109
<i>Merck Canada Inc. срещу Accord Healthcare Ltd u други</i> , дело C-555/13, 3 февруари 2014 г.	37
<i>Mohamed Aziz срещу Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa)</i> , дело C-415/11, 14 март 2013 г.	112, 191
<i>Nils Draehmpaehl срещу Urania Immobilienservice OHG</i> , дело C-180/95, 22 април 1997 г.	124
<i>Nóra Baczó u János István Vizsnyiczai срещу Raiffeisen Bank Zrt</i> , дело C-567/13, 12 февруари 2015 г.	28

<i>NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos</i> срещу <i>Netherlands Inland Revenue Administration</i> , дело C-26/62, 5 февруари 1963 г.	121
<i>Ordre des barreaux francophones et germanophone</i> и други срещу <i>Conseil des ministres</i> , дело C-305/05, 26 юни 2007 г.	87, 93
<i>Parti écologiste "Les Verts"</i> срещу <i>Европейски парламент</i> , дело C-294/83, 23 април 1986 г.	109
<i>Peterbroeck, Van Campenhout & Cie SCS</i> срещу <i>Белгийската държава</i> , дело C-312/93, 14 декември 1995 г.	112
<i>Pierre Corbiau</i> срещу <i>Administration des contributions</i> , дело C-24/92, 30 март 1993 г.	41
<i>Q-Beef NV</i> срещу <i>Belgische Staat</i> и <i>Frans Bosschaert</i> срещу <i>Belgische Staat</i> и други, съединени дела C-89/10 и C-96/108, 8 септември 2011 г.	130, 146
<i>Quelle AG</i> срещу <i>Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände</i> , дело C-404/06, 17 април 2008 г.	125
<i>Rewe-Zentralfinanz eG</i> и <i>Rewe-Zentral AG</i> срещу <i>Landwirtschaftskammer für das Saarland</i> , дело C-33/76, 16 декември 1976 г.	112, 191
<i>Rosalba Alassini</i> срещу <i>Telecom Italia SpA</i> , <i>Filomena Califano</i> срещу <i>Wind SpA</i> , <i>Lucia Anna Giorgia Iacono</i> срещу <i>Telecom Italia SpA</i> и <i>Multiservice Srl</i> срещу <i>Telecom Italia SpA</i> , съединени дела C-317/08 до C-320/08, 18 март 2010 г.	26, 62, 129, 134, 177, 214
<i>Rosalba Palmisani</i> срещу <i>Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)</i> , дело C-261/95, 10 юли 1997 г.	147
<i>Scarlet Extended SA</i> срещу <i>Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM)</i> , дело C-70/10, 24 ноември 2011 г.	125
<i>Seda Küçükdeveci</i> срещу <i>Swedex GmbH & Co. KG</i> , дело C-555/07, 19 януари 2010 г.	21
<i>Shirley Preston</i> и други срещу <i>Wolverhampton Healthcare NHS Trust</i> и други и <i>Dorothy Fletcher</i> и други срещу <i>Midland Bank plc</i> , дело C-78/98, 16 май 2000 г.	124
<i>Sofiane Fahas</i> срещу <i>Съвет на Европейския съюз</i> , дело T-49/07, 7 декември 2010 г.	105, 110
<i>Stefano Melloni</i> срещу <i>Ministerio Fiscal</i> , дело C-399/11, 26 февруари 2013 г.	51, 54, 103
<i>Texdata Software GmbH</i> , дело C-418/11, 26 септември 2013 г.	70

<i>The Queen</i> срещу <i>Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd</i> и други, дело С-213/89, 19 юни 1990 г.....	112
<i>The Queen</i> , по молба на <i>David Edwards</i> и <i>Lilian Pallikaropoulos</i> срещу <i>Environment Agency</i> и други, дело С-260/11, 11 април 2013 г.....	137, 210
<i>Thomas Pringle</i> срещу <i>Government of Ireland, Ireland</i> и <i>the Attorney General</i> , дело С-370/12, 27 ноември 2012 г.....	31
<i>Trade Agency Ltd</i> срещу <i>Seramico Investments Ltd</i> , дело С-619/10, 6 септември 2012 г.....	31, 50, 70
<i>Ufficio IVA di Piacenza</i> срещу <i>Belvedere Costruzioni Srl</i> , дело С-500/10, 29 март 2012 г.....	155, 165
<i>Unibet (London) Ltd</i> и <i>Unibet (International) Ltd</i> срещу <i>Justitiekansler</i> , дело С-432/05, 13 март 2007 г.....	32
<i>Unicaja Banco SA</i> срещу <i>José Hidalgo Rueda</i> и други, <i>Caixabank SA</i> срещу <i>Manuel María Rueda, Ledesma</i> и други, <i>Caixabank SA</i> срещу <i>José Labella Crespo</i> и други, и <i>Caixabank SA</i> срещу <i>Alberto Galán Luna</i> и други, съединени дела С-482/13, С-484/13, С-485/13, С-487/13, 21 януари 2015 г.....	112, 191
<i>Unión de Pequeños Agricultores</i> срещу <i>Съвет на Европейския съюз</i> , дело С-50/00 P, 25 юли 2002 г.....	109, 112
<i>UPC Telekabel Wien GmbH</i> срещу <i>Constantin Film Verleih GmbH</i> и <i>Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH</i> , дело С-314/12, 27 март 2014 г.....	106, 127
<i>Ute Reindl</i> срещу <i>Bezirkshauptmannschaft Innsbruck</i> , дело С-443/13, 13 ноември 2014 г.....	134
<i>Volker und Markus Schecke GbR</i> и <i>Hartmut Eifert</i> срещу <i>Land Hessen</i> , съединени дела С-92/09 и С-93/09, 9 ноември 2010 г.....	134
<i>Yassin Abdullah Kadi</i> и <i>Al Barakaat International Foundation</i> срещу <i>Съвет на Европейския съюз</i> и <i>Комисия на Европейските общности</i> , съединени дела С-402/05 P и С-415/05 P, 3 септември 2008 г.....	109
<i>ZZ</i> срещу <i>Secretary of State for the Home Department</i> , дело С-300/11, 4 юни 2013 г.....	49
<i>Валери Хариев Белов</i> срещу <i>ЧЕЗ Електро България АД</i> и други, дело С-394/11, 31 януари 2013 г.....	25, 37
<i>Европейска комисия</i> срещу <i>Обединено кралство Великобритания и Северна Ирландия</i> , дело С 530/11, 13 февруари 2014 г.....	129, 137, 210
<i>Комисия на Европейските общности</i> срещу <i>Ирландия</i> , дело С-427/07, 16 юли 2009 г.....	210

<i>Наказателни производства срещу Magatte Gueye u Valentín Salmerón Sánchez</i> , съединени дела C-483/09 и C-1/10, 15 септември 2011 г.	63
<i>Наказателно производство срещу Emil Eredics u Mária Vassné Sápi</i> , дело C-205/09, 21 октомври 2010 г.	63
<i>Наказателно производство срещу María Pupino</i> , дело C-105/03, 16 юни 2005 г.	176, 192
<i>Христо Бянков срещу Главен секретар на Министерство на вътрешните работи</i> , дело C-249/11, 4 октомври 2012 г.	112
<i>ЧЕЗ Разпределение България АД срещу Комисия за защита от дискриминация</i> , дело C-83/14, 16 юли 2015 г.	144

Съдебна практика на Европейския съд по правата на човека

<i>A. срещу Обединеното кралство</i> , № 100/1997/884/1096, 23 септември 1998 г.	189
<i>A. срещу Обединеното кралство</i> , № 35373/97, 17 декември 2002 г.	68, 132, 147
<i>A. срещу Хърватия</i> , № 55164/08, 14 октомври 2010 г.	189
<i>A.B. срещу Словакия</i> , № 41784/98, 4 март 2003 г.	73
<i>A.K. срещу Лихтенщайн</i> , № 38191/12, 9 юли 2015 г.	43
<i>A.T. срещу Люксембург</i> , № 30460/13, 9 април 2015 г.	90, 93, 100
<i>A.K. и L. срещу Хърватия</i> , № 37956/11, 8 януари 2013 г.	175, 181
<i>Abdollahi срещу Турция</i> , № 23980/08, 3 ноември 2009 г.	126
<i>Aerts срещу Белгия</i> , № 25357/94, 30 юли 1998 г.	69
<i>Aireu срещу Ирландия</i> , № 6289/73, 9 октомври 1979 г.	65, 66, 69, 74, 86, 87
<i>Al-Adsani срещу Обединеното кралство</i> , № 35763/97, 21 ноември 2001 г.	148
<i>Albert u Le Compte срещу Белгия</i> , № 7299/75 и № 7496/76, 10 февруари 1983 г.	35
<i>Ališić и други срещу Босна и Херцеговина, Хърватия, Сърбия, Словения и бившата югославска република Македония</i> , № 60642/08, 16 юли 2014 г.	115
<i>Allan Jacobsson срещу Швеция</i> , № 16970/90, 19 февруари 1998 г.	51
<i>Al-Skeini и други срещу Обединеното кралство</i> , № 55721/07, 7 юли 2011 г.	19
<i>Апапуев и други срещу Русия</i> , № 42525/07 и № 60800/08, 10 октомври 2012 г.	105, 120

<i>Anghel срещу Италия</i> , № 5968/09, 25 юни 2013 г.....	83, 88
<i>Aquilina срещу Малта</i> , № 25642/94, 29 април 1999 г.....	200
<i>Aras срещу Турция (№ 2)</i> , № 15065/07, 18 ноември 2014 г.....	83, 95
<i>Artico срещу Италия</i> , № 6694/74, 13 май 1980 г.....	29, 80, 81, 96
<i>Ashingdane срещу Обединеното кралство</i> , № 8225/78, 28 май 1985 г.....	30, 132, 196
<i>Assanidze срещу Грузия</i> , № 71503/01, 8 април 2004 г.....	162
<i>В. и Р. срещу Обединеното кралство</i> , № 36337/97 и № 35974/97, 24 април 2001 г.....	53
<i>Baggetta срещу Италия</i> , № 10256/83, 25 юни 1987 г.....	164
<i>Bauer срещу Словения</i> , № 75402/01, 9 март 2006 г.....	172
<i>Beaumont срещу Франция</i> , № 15287/89, 24 ноември 1994 г.....	40
<i>Becker срещу Австрия</i> , № 19844/08, 11 юни 2015 г.....	52
<i>Běleš и други срещу Чешка република</i> , № 47273/99, 12 ноември 2002 г.....	28, 140
<i>Belilos срещу Швейцария</i> , № 10328/83, 29 април 1988 г.....	33
<i>Benham срещу Обединеното кралство</i> , № 19380/92, 10 юни 1996 г.....	81
<i>Bentham срещу Нидерландия</i> , № 8848/80, 23 октомври 1985 г.....	34, 35
<i>Bertuzzi срещу Франция</i> , № 36378/97, 13 февруари 2003 г.....	83, 88
<i>Blake срещу Обединено кралство</i> , № 68890/01, 26 септември 2006 г.....	159
<i>Boddaert срещу Белгия</i> , № 12919/87, 12 октомври 1992 г.....	164
<i>Bogdel срещу Литва</i> , № 41248/06, 26 ноември 2013 г.....	130, 145
<i>Boulois срещу Люксембург</i> , № 37575/04, 03 април 2012 г.....	30
<i>Brandstetter срещу Австрия</i> , № 11170/84, № 12876/87 и № 13468/87, 28 август 1991 г.....	49
<i>Breinesberger и Wenzelhueter срещу Австрия</i> , № 46601/07, 27 ноември 2012 г.....	166
<i>Brennan срещу Обединено кралство</i> , № 39846/98, 16 октомври 2002 г.....	92
<i>Brosa срещу Германия</i> , № 5709/09, 17 април 2014 г.....	106, 126
<i>Buchholz срещу Германия</i> , № 7759/77, май 1981 г.....	168
<i>Budayeva и други срещу Русия</i> , № 15339/02, № 21166/02, № 20058/02, № 11673/02 и № 15343/02, 20 март 2008 г.....	113
<i>Burdov срещу Русия (№ 2)</i> , № 33509/04, 15 януари 2009 г.....	119, 130
<i>Вукон срещу Русия</i> , № 4378/02, 10 март 2009 г.....	200, 201
<i>C.G.I.L. и Cofferati (№ 2) срещу Италия</i> , № 2/08, 6 април 2010 г.....	130, 148
<i>Cadiroğlu срещу Турция</i> , № 15762/10, 03 септември 2013 г.....	188

<i>Campbell u Fell срещу Обединено кралство</i> , № 7819/77 и № 7878/77, 28 юни 1984 г.	33, 35, 39, 40, 98
<i>Сариано срещу Италия</i> , № 9381/81, 25 юни 1987 г.	164, 168
<i>Chahal срещу Обединено кралство</i> , № 22414/93, 15 ноември 1996 г.	116
<i>Chudun срещу Русия</i> , № 20641/04, 21 юни 2011 г.	171
<i>Сюрсан и други срещу Румъния</i> , № 29414/09 и № 44841/09, 27 януари 2015 г.	187
<i>Clinique des Asacias и други срещу Франция</i> , № 65399/01, № 65406/01, № 65405/01 и № 65407/01, 13 октомври 2005 г.	49
<i>Cocchiarella срещу Италия</i> , № 64886/01, 29 март 2006 г.	168
<i>Cordova срещу Италия (№ 2)</i> , № 45649/99, 30 януари 2003 г.	148
<i>Correia de Matos срещу Португалия</i> , № 48188/99, 15 ноември 2001 г.	104
<i>Costello-Roberts срещу Обединено кралство</i> , № 13134/87, 25 март 1993 г.	110, 188
<i>Cristina Voicenco срещу Молдова</i> , № 25688/09, 27 септември 2011 г.	204
<i>Croissant срещу Германия</i> , № 13611/88, 25 септември 1992 г.	78, 97, 104
<i>Czekalla срещу Португалия</i> , № 38830/97, 10 октомври 2002 г.	82, 96
<i>Damian-Virgheana u Damian срещу Румъния</i> , № 6773/02, 26 май 2009 г.	204
<i>Daud срещу Португалия</i> , № 22600/93, 21 април 1998 г.	96
<i>Dayanan срещу Турция</i> , № 7377/03, 13 октомври 2009 г.	91, 98
<i>De Souza Ribeiro срещу Франция</i> , № 22689/07, 13 декември 2012 г.	113
<i>Del Sol срещу Франция</i> , № 46800/99, 26 февруари 2002 г.	68
<i>Deuteland срещу Германия</i> , № 9384/81, 29 май 1986 г.	164
<i>Diennet срещу Франция</i> , № 18160/91, 26 септември 1995 г.	53
<i>Dink срещу Турция</i> , № 2668/07 и сл., 14 септември 2010 г.	176, 188
<i>Dobbertin срещу Франция</i> , № 13089/87, 25 февруари 1993 г.	160, 168
<i>Doorson срещу Нидерландия</i> , № 20524/92, 26 март 1996 г.	189
<i>Douiyeb срещу Нидерландия</i> , № 31464/96, 04 август 1999 г.	201
<i>DRAFT - OVA a.s. срещу Словакия</i> , № 72493/10, 9 юни 2015 г.	40
<i>Eckle срещу Германия</i> , № 8130/78, 15 юли 1982 г.	161, 162, 165, 167
<i>Éditions Plon срещу Франция</i> , № 58148/00, 18 август 2004 г.	126
<i>Edwards срещу Обединено кралство</i> , № 13071/87, 16 декември 1992 г.	46
<i>Engel и други срещу Нидерландия</i> , № 5100/71, № 5101/71, № 5102/71, № 5354/72 и № 5370/72, 8 юни 1976 г.	29
<i>Er и други срещу Турция</i> , № 23016/04, 31 юли 2012 г.	19

<i>Ezeh and Connors срещу Обединено кралство</i> , № 39665/98 и № 40086/98, 9 октомври 2003 г.....	30
<i>Farçaş срещу Румъния</i> , № 32596/04, 30 септември 2010 г.	180
<i>Fayed срещу Обединено кралство</i> , № 17101/90, 21 септември 1994 г.	149
<i>Ferrantelli u Santangelo срещу Италия</i> , № 19874/92, 7 август 1996 г.	166
<i>Ferrazzini срещу Италия</i> , № 44759/98, 12 юли 2001 г.	30
<i>Feу срещу Австрия</i> , № 14396/88, 24 февруари 1993 г.	43
<i>Findlay срещу Обединено кралство</i> , № 22107/93, 25 февруари 1997 г.	38
<i>Frasik срещу Полша</i> , № 22933/02, 5 януари 2010 г.	202
<i>Fruni срещу Словакия</i> , № 8014/07, 21 юни 2011 г.	40
<i>Frydlander срещу Франция</i> , № 30979/96, 27 юни 2000 г.	164
<i>Gäfgen срещу Германия</i> , № 22978/05, 01 юни 2010 г.	188
<i>Galstyan срещу Армения</i> , № 26986/03, 15 ноември 2007 г.	84, 104
<i>García Ruiz срещу Испания</i> , № 30544/96, 21 януари 1999 г.	50
<i>Gautrin и други срещу Франция</i> , № 21257/93, 20 май 1998 г.	43
<i>George Kempers срещу Австрия</i> , № 21842/93, 14 януари 1998 г.	92
<i>Giacomelli срещу Италия</i> , № 59909/00, 2 ноември 2006 г.	207
<i>Glaser срещу Обединено кралство</i> , № 32346/96, 19 септември 2000 г.	73
<i>Glor срещу Швейцария</i> , № 13444/04, 30 април 2009 г.	181
<i>Gnahoré срещу Франция</i> , № 40031/98, 19 септември 2000 г.	73
<i>Goddi срещу Италия</i> , № 8966/80, 9 април 1984 г.	90
<i>Golder срещу Обединено кралство</i> , № 4451/70, 21 февруари 1975 г.	25, 28, 159, 196
<i>Gorraiz Lizaga и други срещу Испания</i> , № 62543/00, 27 април 2004 г.	207
<i>Gorshkov срещу Украйна</i> , № 67531/01, 8 ноември 2005 г.	179, 197
<i>Granger срещу Обединено кралство</i> , № 11932/86, 28 март 1990 г.	81
<i>Granos Organicos Nacionales S.A. срещу Германия</i> , № 19508/07, 22 март 2012 г.	69
<i>Gubkin срещу Русия</i> , № 36941/02, 23 април 2009 г.	167
<i>Guerra и други срещу Италия</i> , № 14967/89, 19 февруари 1998 г.	206
<i>Guincho срещу Португалия</i> , № 8990/80, 10 юли 1984 г.	159
<i>Gülmez срещу Турция</i> , № 16330/02, 20 май 2008 г.	197
<i>Gurgurov срещу Молдова</i> , № 7045/08, 16 юни 2009 г.	143
<i>Hadjianastassiou срещу Гърция</i> , № 12945/87, 16 декември 1992 г.	50
<i>Håkansson u Sturesson срещу Швеция</i> , № 11855/85, 21 февруари 1990 г.	54
<i>Hansen срещу Норвегия</i> , № 15319/09, 2 октомври 2014 г.	51

<i>Harrison McKee срещу Унгария</i> , № 22840/07, 3 юни 2014 г.	129, 132, 133
<i>Hassan и други срещу Франция</i> , № 46695/10 и № 54588/10, 4 декември 2014 г.	176, 200
<i>Henryk Urban и Ryszard Urban срещу Полша</i> , № 23614/08, 30 ноември 2010 г.	40
<i>Hermi срещу Италия</i> [GC], № 18114/02, 18 октомври 2006 г.	52
<i>Hirvisaari срещу Финландия</i> , № 49684/99, 27 септември 2001 г.	51
<i>Hoholt срещу Словакия</i> , № 35632/13, 13 януари 2015 г.	171
<i>Hokkanen срещу Финландия</i> , № 19823/92, 23 септември 1994 г.	171
<i>Hornsby срещу Гърция</i> , № 18357/91, 19 март 1997 г.	46, 150
<i>Ibrahim Gürkan срещу Турция</i> , № 10987/10, 3 юли 2012 г.	25, 35, 42
<i>Idalov срещу Русия</i> , № 5826/03, 22 май 2012 г.	201
<i>Iglin срещу Украйна</i> , № 39908/05, 12 януари 2012 г.	98
<i>Ilhan срещу Турция</i> , № 22277/93, 27 юни 2000 г.	206
<i>Imbrioscia срещу Швейцария</i> , № 13972/88, 24 ноември 1993 г.	95, 96
<i>Jabłonski срещу Полша</i> , № 33492/96, 21 декември 2000 г.	171
<i>Jama срещу Словения</i> , № 48163/08, 19 юли 2012 г.	158
<i>Janosevic срещу Швеция</i> , № 34619/97, 23 юли 2002 г.	28
<i>Jodko срещу Литва</i> , № 39350/98, 7 септември 1999 г.	50
<i>John Murreau срещу Обединено кралство</i> , № 18731/91, 8 февруари 1996 г. ...	90
<i>Jones и други срещу Обединено кралство</i> , № 34356/06 и № 40528/06, 14 януари 2014 г.	148
<i>Julius Kloiber Schlachthof GmbH и други срещу Австрия</i> , № 21565/07, № 21572/07, № 21575/07 и № 21580/07, 4 април 2013 г.	25, 34
<i>Jussila срещу Финландия</i> [GC], № 73053/01, 23 ноември 2006 г.	52
<i>Karahalios срещу Гърция</i> , № 62503/00, 11 декември 2003 г.	151
<i>Kettmache срещу Франция (I и II)</i> , № 12325/86 и № 14992/89, 27 ноември 1991 г.	173
<i>Khalfaoui срещу Франция</i> , № 34791/97, 14 декември 1999 г.	28
<i>Khan срещу Обединено кралство</i> , № 35394/97, 12 май 2000 г.	116
<i>Khrabrova срещу Русия</i> , № 18498/04, 2 октомври 2012 г.	26, 53
<i>Kijewska срещу Полша</i> , № 73002/01, 6 септември 2007 г.	132, 136
<i>Kincses срещу Унгария</i> , № 66232/10, 27 януари 2015 г.	164
<i>Klass и други срещу Германия</i> , № 5029/71, 6 септември 1978 г.	109
<i>Kleyn и други срещу Нидерландия</i> , № 39343/98, № 39651/98, № 43147/98 и № 46664/99, 6 май 2003 г.	43

<i>Klouvi</i> срещу Франция, № 30754/03, 30 юни 2011 г.....	130, 142
<i>König</i> срещу Германия, № 6232/73, 28 юни 1978 г.....	29, 159, 162, 163
<i>Koottummel</i> срещу Австрия, № 49616/06, 10 декември 2009 г.....	52
<i>Krasuski</i> срещу Полша, № 61444/00, 14 юни 2005 г.....	114
<i>Křtář</i> срещу Чешка република, № 35376/97, 3 март 2000 г.....	49
<i>Kretzow</i> срещу Австрия, № 12350/86, 21 септември 1993 г.....	52
<i>Kreuz</i> срещу Полша, № 28249/95, 19 юни 2001 г.....	136
<i>Kudła</i> срещу Полша, № 30210/96, 26 октомври 2000 г.....	109, 113, 115, 158, 159, 173
<i>Kutić</i> срещу Хърватия, № 48778/99, 1 март 2002 г.....	31
<i>Kuttner</i> срещу Австрия, № 7997/08, 16 юли 2015 г.....	202
<i>Kyriánoi</i> срещу Кипър, № 73797/01, 15 декември 2005 г.....	42
<i>L.V.</i> срещу Белгия, № 22831/08, 2 октомври 2012 г.....	199
<i>L.R.</i> срещу Франция, № 33395/96, 27 юни 2002 г.....	201
<i>Lagerblot</i> срещу Швеция, № 26891/95, 14 януари 2003 г.....	77, 83, 97
<i>Langborger</i> срещу Швеция, № 11179/84, 22 юни 1989 г.....	40
<i>Lanz</i> срещу Австрия, № 24430/94, 31 януари 2002 г.....	84, 92
<i>Lawyer Partners a.s.</i> срещу Словакия, № 54252/07 и сл., 16 юни 2009 г.....	177, 211
<i>Lechner</i> и <i>Hess</i> срещу България, № 9316/81, 23 април 1987 г.....	169
<i>Lithgow</i> и други срещу Обединено кралство, № 9006/80, № 9262/81, № 9263/81, № 9265/81, № 9266/81, 9313/81 и № 9405/81, 8 юли 1986 г.....	33, 35
<i>Lopez Ostra</i> срещу Испания, № 16798/90, 9 декември 1994 г.....	205
<i>M.</i> и други срещу Италия и България, № 40020/03, 31 юли 2012 г.....	187
<i>M.H.</i> срещу Обединено кралство, № 11577/09, 22 октомври 2013 г.....	201
<i>M.S.S.</i> срещу Белгия и Гърция, № 30696/09, 21 януари 2011 г.....	110
<i>Maaoiia</i> срещу Франция, № 39652/98, 05 октомври 2000 г.....	30, 31
<i>Maktouf</i> и <i>Datjanović</i> срещу Босна и Херцеговина, № 2312/08 и № 34179/08, 18 юли 2013 г.....	25, 39
<i>Malgalhães Pereira</i> срещу Португалия, № 44872/98, 26 февруари 2002 г.....	201
<i>Malkov</i> срещу Естония, № 31407/07, 4 февруари 2010 г.....	155, 161
<i>Martinie</i> срещу Франция, № 58675/00, 12 април 2006 г.....	43
<i>Martins Moreira</i> срещу Португалия, № 11371/85, 26 октомври 1988 г.....	160, 169, 172
<i>Maširević</i> срещу Сърбия, № 30671/08, 11 февруари 2014 г.....	129, 140

<i>Matonj срещу Полша</i> , № 30279/07, 9 юни 2009 г.	155, 166
<i>Matter срещу Словакия</i> , № 31534/96, 5 юли 1999 г.	185
<i>Mauzit срещу Русия</i> , № 63378/00, 20 януари 2005 г.	97
<i>McFarlane срещу Ирландия</i> , № 31333/06, 10 септември 2010 г.	105, 111, 174
<i>McGinley и Egan срещу Обединено кралство</i> , № 21825/93 и № 23414/9440, 9 юни 1998 г.	207
<i>McKaу срещу Обединено кралство</i> , № 543/03, 3 октомври 2006 г.	199
<i>McVicar срещу Обединено кралство</i> , № 46311/99, 7 май 2002 г.	65, 74, 87
<i>Meftah и други срещу Франция</i> , № 32911/96, № 35237/97 и № 34595/97, 26 юли 2002 г.	77, 98
<i>Megueri срещу Германия</i> , № 13770/88, 12 май 1992 г.	94, 197, 201
<i>Mehmet Ümit Ergdem срещу Турция</i> , № 42234/02, 17 юли 2008 г.	188
<i>Melin срещу Франция</i> , № 12914/87, 22 юни 1993 г.	104
<i>Menson срещу Обединено кралство</i> , № 47916/99, 6 май 2003 г.	188
<i>Micallef срещу Малта</i> , № 17056/06, 15 октомври 2009 г.	43
<i>Mikulić срещу Хърватия</i> , № 53176/99, 7 февруари 2002 г.	156, 172
<i>Milasi срещу Италия</i> , № 10527/83, 25 юни 1987 г.	164, 170
<i>Miragal Escolano и други срещу Испания</i> , № 38366/97, № 38688/97, № 40777/98, № 40843/98, № 41015/98, № 41400/98, № 41446/98, № 41484/98, № 41787/98 и № 41509/98, 25 май 2000 г.	140
<i>Mirosław Orzechowski срещу Полша</i> , № 13526/07, 13 януари 2009 г.	74
<i>Moiseyev срещу Русия</i> , № 62936/00, 9 октомври 2008 г.	167
<i>Motčilović срещу Хърватия</i> , № 11239/11, 26 март 2015 г.	57
<i>Monnell и Morris срещу Обединено кралство</i> , № 9562/81 и № 9818/82, 2 март 1987 г.	51, 81
<i>Mooren срещу Германия</i> , № 11364/03, 9 юли 2009 г.	202
<i>Morice срещу Франция</i> , № 29369/10, 23 април 2015 г.	43
<i>Mosley срещу Обединено кралство</i> , № 48009/08, 10 май 2011 г.	126
<i>MPP Golub срещу Украйна</i> , № 6778/05, 18 октомври 2005 г.	145
<i>Neumeister срещу Австрия</i> , № 1936/63, 27 юни 1968 г.	162
<i>Norbert Sikorski срещу Полша</i> , № 17559/05, 22 октомври 2009 г.	174
<i>Öcalan срещу Турция</i> , № 46221/99, 12 май 2005 г.	98
<i>Oleksandr Volkov срещу Украйна</i> , № 21722/11, 9 януари 2013 г.	56
<i>Öperiyildiz срещу Турция</i> , № 48939/99, 30 ноември 2004 г.	205
<i>Orchowski срещу Полша</i> , № 17885/04, 22 октомври 2009 г.	174

<i>Oršuš</i> и други срещу Хърватия, № 15766/03, 16 март 2010 г.	155, 160
<i>Ostap</i> срещу Обединено кралство, № 23452/94, 28 октомври 1998 г.	188
<i>Öztürk</i> срещу Германия, № 8544/79, 21 февруари 1984 г.	30
<i>P. и S.</i> срещу Полша, № 57375/08, 30 октомври 2012 г.	187
<i>P., С. и S.</i> срещу Обединено кралство, № 56547/00, 16 октомври 2002 г.	68
<i>Pafitis</i> и други срещу Гърция, № 20323/92, 26 февруари 1998 г.	168
<i>Pakelli</i> срещу Германия, № 8398/78, 25 април 1983 г.	78, 81
<i>Panovits</i> срещу Кипър, № 4268/04, 11 декември 2008 г.	94, 101
<i>Parachelas</i> срещу Гърция, № 31423/96, 25 март 1999 г.	166
<i>Paron</i> срещу Франция (№ 2), № 54210/00, 25 юли 2002 г.	132
<i>Parlov-Tkalčić</i> срещу Хърватия, № 24810/06, 22 декември 2009 г.	38
<i>Perdigão</i> срещу Португалия, № 24768/06, 16 ноември 2010 г.	136
<i>Perks</i> и други срещу Обединено кралство, № 25277/94, № 25279/94, № 25280/94, № 25282/94, № 25285/94, № 28048/95, № 28192/95 и № 28456/95, 12 октомври 1999 г.	81
<i>Pescador Valero</i> срещу Испания, № 62435/00, 17 юни 2003 г.	43
<i>Pham Hoang</i> срещу Франция, № 13191/87, 25 септември 1992 г.	80
<i>Philis</i> срещу Гърция, № 16598/90, 27 август 1991 г.	103
<i>Piechowicz</i> срещу Полша, № 20071/07, 17 април 2012 г.	196
<i>Pierre-Bloch</i> срещу Франция, № 24194/94, 21 октомври 1997 г.	30
<i>Pincová</i> и <i>Pinc</i> срещу Чешка република, № 36548/97, 5 ноември 2002 г.	121
<i>Pishchalnikov</i> срещу Русия, № 7025/04, 24 септември 2009 г.	84, 91, 100, 101
<i>Poirot</i> срещу Франция, № 29938/07, 15 декември 2011 г.	129, 139
<i>Poiss</i> срещу Австрия, № 9816/82, 23 април 1987 г.	159
<i>Pretto</i> и други срещу Италия, № 7984/77, 8 декември 1983 г.	51
<i>Probstmeier</i> срещу Германия, № 20950/92, 01 юли 1997 г.	169, 170
<i>Procola</i> срещу Люксембург, № 14570/89, 28 септември 1995 г.	43
<i>Quaranta</i> срещу Швейцария, № 12744/87, 24 май 1991 г.	79, 80, 81, 90
<i>R. D.</i> срещу Полша, № 29682/96 и № 34612/97, 18 декември 2001 г.	78
<i>Ramirez Sanchez</i> срещу Франция, № 59450/00, 4 юли 2006 г.	105, 115
<i>Ramsahai</i> и други срещу Нидерландия, № 52391/99, 15 май 2007 г.	188
<i>Rantsev</i> срещу Кипър и Русия, № 25965/04, 7 януари 2010 г.	187
<i>Regent Cotranu</i> срещу Украйна, № 773/03, 3 април 2008 г.	59
<i>Rehbock</i> срещу Словения, № 29462/95, 28 ноември 2000 г.	202
<i>Ringeisen</i> срещу Австрия, № 2614/65, 16 юли 1971 г.	86, 161, 166

<i>Rodrigues Da Silva u Hoogkamer срещу Нидерландия</i> , № 50435/99, 31 януари 2006 г.	141
<i>Rotaru срещу Румъния</i> , № 28341/95, 4 май 2000 г.	105, 108
<i>Rowe u Davis срещу Обединено кралство</i> , № 28901/95, 16 февруари 2000 г.	49
<i>Ruiz-Mateos срещу Испания</i> , № 12952/87, 23 юни 1993 г.	47, 49
<i>Rumour срещу Италия</i> , № 72964/10, 27 май 2014 г.	188
<i>Rutkowski u други срещу Полша</i> , № 72287/10, № 13927/11 и № 46187/11, 7 юли 2015 г.	170
<i>S. срещу Швейцария</i> , № 12629/87 и № 13965/88, 28 ноември 1991 г.	92
<i>S.A. "Sotiris u Nikos Koutras ATTEE" срещу Гърция</i> , № 39442/98, 16 ноември 2000 г.	140
<i>S.C. срещу Обединено кралство</i> , № 60958/00, 15 юни 2004 г.	94
<i>Sacaleanu срещу Румъния</i> , № 73970/01, 6 септември 2005 г.	151
<i>Saint-Paul Luxembourg S.A. срещу Люксембург</i> , № 26419/10, 18 април 2013 г.	133
<i>Sakhnovskiy срещу Русия</i> , № 21272/03, 2 ноември 2010 г.	92, 100
<i>Salabiaku срещу Франция</i> , № 10519/83, 10519/83, 6 декември 1988 г.	142
<i>Salduz срещу Турция</i> , № 36391/02, 27 ноември 2008 г.	76, 83, 90
<i>Şaman срещу Турция</i> , № 35292/05, 5 април 2011 г.	101
<i>Santambrogio срещу Италия</i> , № 61945/00, 21 септември 2004 г.	73
<i>Scordino срещу Италия (№ 1)</i> , № 36813/97, 29 март 2006 г.	19, 151, 156, 161, 173
<i>Scuderi срещу Италия</i> , № 12986/87, 24 август 1993 г.	158
<i>Shtukaturon срещу Русия</i> , № 44009/05, 27 март 2008 г.	175, 183
<i>Shulgin срещу Украйна</i> , № 29912/05, 8 декември 2011 г.	140
<i>Siałkowska срещу Полша</i> , № 8932/05, 22 март 2007 г.	73
<i>Silver u други срещу Обединено кралство</i> , № 5947/72, № 6205/73, № 7052/75, № 7061/75, № 7107/75, № 7113/75 и № 7136/75, 25 март 1983 г.	116
<i>Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. and Others срещу Португалия</i> , № 56637/10 и др., 30 октомври 2014 г.	156, 169
<i>Sotoguyi срещу Унгария</i> , № 5770/05, 11 януари 2011 г.	202
<i>Sramek срещу Австрия</i> , № 8790/79, 22 октомври 1984 г.	34
<i>Stankiewicz срещу Полша</i> , № 46917/99, 6 април 2006 г.	138
<i>Starosczyk срещу Полша</i> , № 59519/00, 22 март 2007 г.	73, 88

<i>Starokadomskiy</i> срещу Русия (№ 2), № 27455/06, 13 март 2014 г.	155, 164
<i>Steel u Morris</i> срещу Обединено кралство, № 68416/01, 15 февруари 2005 г.	73, 74, 87
<i>Stögmüller</i> срещу Австрия, № 1602/62, 10 ноември 1969 г.	158
<i>Stubbings</i> и други срещу Обединено кралство, № 22083/93 и № 22095/93, 22 октомври 1996 г.	114, 145
<i>Suda</i> срещу Чешка република, № 1643/06, 28 октомври 2010 г.	26, 59
<i>Suominen</i> срещу Финландия, № 37801/97, 1 юли 2003 г.	50
<i>Süssmann</i> срещу Германия, № 20024/92, 16 септември 1996 г.	160
<i>T.</i> срещу Обединено кралство, № 24724/94, 16 декември 1999 г.	87
<i>Taşkin</i> и други срещу Турция, № 46117/99, 10 ноември 2004 г.	205
<i>Tătar</i> срещу Румъния, № 67021/01, 27 януари 2009 г.	177, 206, 207
<i>Taxquet</i> срещу Белгия, № 926/05, 16 ноември 2010 г.	50
<i>Tierce</i> и други срещу Сан Марино, № 24954/94, 24971/94, 24972/94, 25 юли 2000 г.	52
<i>Tolstoy Miloslavsky</i> срещу Обединено кралство, № 18139/91, 13 юли 1995 г.	138
<i>Torreggiani</i> и други срещу Италия, № 43517/09, 8 януари 2013 г.	119
<i>Tripodi</i> срещу Италия, № 13743/88, 22 февруари 1994 г.	96
<i>Tsarenko</i> срещу Русия, № 5235/09, 3 март 2011 г.	199
<i>Twalib</i> срещу Гърция, № 24294/94, 9 юни 1998 г.	66, 79, 96
<i>Tychko</i> срещу Русия, № 56097/07, 11 юни 2015 г.,	161
<i>Unión Alimentaria Sanders SA</i> срещу Испания, № 11681/85, 7 юли 1989 г.	167
<i>Užkauskas</i> срещу Литва, № 16965/04, 6 юли 2010 г.	26, 49
<i>V.</i> срещу Обединено кралство, № 24888/94, 16 декември 1999 г.	87
<i>Valiulienė</i> срещу Литва, № 33234/07, 26 март 2013 г.	188
<i>Valová</i> и други срещу Словакия, № 44925/98, 1 юни 2004 г.	52
<i>Vatvakas</i> срещу Гърция (№ 2), № 2870/11, 9 април 2015 г.	96
<i>Van Mechelen</i> и други срещу Нидерландия, № 21363/93, № 21364/93, № 21427/93 и № 22056/93, 23 април 1997 г.	132
<i>Vayıç</i> срещу Турция, № 18078/02, 20 юни 2006 г.	168
<i>Veliyev</i> срещу Русия, № 24202/05, 24 юни 2010 г.	155, 167
<i>Vermeulen</i> срещу Белгия, № 19075/91, 20 февруари 1996 г.	49
<i>Vocaturu</i> срещу Италия, № 11891/85, 24 май 1991 г.	172
<i>VP Diffusion Sarl</i> срещу Франция, № 14565/04, 26 август 2008 г.	70

<i>Vuckovic и други срещу Сърбия</i> , № 17153/11 и 29 други дела, 25 март 2014 г.	111
<i>Wassink срещу Нидерландия</i> , № 12535/86, 27 септември 1990 г.	204
<i>Weber срещу Швейцария</i> , № 11034/84, 22 май 1990 г.	30
<i>Wemhoff срещу Германия</i> , № 2122/64, 27 юни 1968 г.	161
<i>Werner срещу Австрия</i> , № 21835/93, 24 ноември 1997 г.	49
<i>Wiesinger срещу Австрия</i> , № 11796/85, 30 октомври 1991 г.	166, 167
<i>Winterwerp срещу Нидерландия</i> , № 6301/73, 24 октомври 1979 г.	197
<i>Włoch срещу Полша (№ 2)</i> , № 33475/08, 10 май 2011 г.	204
<i>X срещу Франция</i> , № 18020/91, 31 март 1992 г.	171
<i>X и Y срещу Нидерландия</i> , № 8978/80, 26 март 1985 г.	187, 188
<i>X и Y срещу Хърватия</i> , № 5193/09, 3 ноември 2011 г.	185
<i>Y. срещу Словения</i> , № 41107/10, 28 май 2015 г.	189
<i>Yagtzilar и други срещу Гърция</i> , № 41727/98, 6 декември 2001 г.	168
<i>Yaikov срещу Русия</i> , № 39317/05, 18 юни 2015 г.	165
<i>Yarashonen срещу Турция</i> , № 72710/11, 24 юни 2014 г.	105, 114
<i>Yevgeniy Petrenko срещу Украйна</i> , № 55749/08, 29 януари 2015 г.	90
<i>Yuriy Nikolayevich Ivanov срещу Украйна</i> , № 40450/04, 15 октомври 2009 г.	120, 130, 150
<i>Z и други срещу Обединено кралство</i> , № 29392/95, 10 май 2001 г.	115, 187
<i>Zehentner срещу Австрия</i> , № 20082/02, 16 юли 2009 г.	183
<i>Zilibergberg срещу Молдова</i> , № 61821/00, 1 февруари 2005 г.	30
<i>Zimmermann и Steiner срещу Швейцария</i> , № 8737/79, 13 юли 1983 г.	170
<i>Zumtobel срещу Австрия</i> , № 12235/86, 21 септември 1993 г.	56
<i>Галина Костова срещу България</i> , № 36181/05, 12 ноември 2013 г.	34
<i>Гуцанови срещу България</i> , № 34529/10, 15 октомври 2013 г.	199
<i>Здравко Станев срещу България</i> , № 32238/04, 6 ноември 2012 г.	66, 79, 80
<i>Кирилова и други срещу България</i> , № 42908/98, № 44038/98, № 44816/98 и № 7319/02, 9 юни 2005 г.	121
<i>Колевци срещу България</i> , № 1108/02, 5 ноември 2009 г.	188
<i>М.С. срещу България</i> , № 39272/98, 4 декември 2003 г.	189
<i>Митев срещу България</i> , № 40063/98, 22 декември 2004 г.	166
<i>Начова и други срещу България</i> , № 43577/98 и № 43579/98, 6 юли 2005 г.	187
<i>Ненов срещу България</i> , № 33738/02, 16 юли 2009 г.	74, 181

<i>Радков срещу България</i> (№ 2), № 18382/05, 10 февруари 2011 г.	120
<i>Станев срещу България</i> , № 36760/06, 17 януари 2012 г.	176, 197
<i>Станков срещу България</i> , № 68490/01, 12 юли 2007 г.	129, 136
<i>Цоньо Цонев срещу България (№ 2)</i> , № 2376/03, 14 януари 2010 г.	66, 78

Съдебна практика на Комисията на ООН по правата на човека

<i>Casapovas срещу Франция</i> , съобщение № 1514/2006, становища от 28 октомври 2008 г.	136
<i>Czernin срещу Чешка република</i> , съобщение № 823/1998, становища от 29 март 2005 г.	46, 150

Допълнителна информация за Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA) може да намерите в интернет. Тя е достъпна на интернет страницата на FRA: fra.europa.eu.

Допълнителна информация за юриспруденцията на Европейския съд по правата на човека може да се намери на уебсайта на Съда: chr.coe.int. Порталът за търсене HUDOC предоставя достъп до решенията на Съда на английски и/или френски език, както и преводи на други езици, обобщена информация по правни въпроси, съобщения за пресата и друга информация за работата на Съда.

КАК ДА СЕ СДОБИЕМ С ПУБЛИКАЦИИТЕ НА ЕС?

Безплатни публикации:

- един екземпляр:
чрез EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- повече от един екземпляр или постери/карти:
от представителствата на Европейския съюз (http://ec.europa.eu/represent_bg.htm),
от делегациите в страни извън Европейския съюз
(http://eeas.europa.eu/delegations/index_bg.htm),
като се свържете с услугата Europe Direct (http://europa.eu/europedirect/index_bg.htm)
или като се обадите на 00 800 6 7 8 9 10 11 (безплатен номер в ЕС) (*).

(*) информацията, както и повечето обаждания са безплатни (възможно е обажданията от мрежата на някои оператори, от обществени телефони или от хотели да бъдат таксувани).

Платени публикации:

- чрез EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>).

Как да получим достъп до публикациите на Съвета на Европа?

Издателството на Съвета на Европа публикува трудове от всички сфери на дейността на организацията, включително правата на човека, правни науки, здравеопазване, етика, социално дело, околна среда, образование, култура, спорт, младежта и архитектурното наследство. Книги и електронни издания от пълния каталог можете да поръчате онлайн (<http://book.coe.int/>).

Виртуална читалня дава възможност на потребителя да прегледа безплатно откъси от по-важните нови публикации, както и пълния текст на някои официални документи.

Информация за Конвенциите на Съвета на Европа, както и пълния им текст може да се намери на интернет страницата на Отдела по договорите: <http://conventions.coe.int/>.

Достъпът до правосъдие е важен елемент на върховенството на закона. Той дава на лицата възможност да се защитават срещу нарушенията на правата им, да отстранят граждански вреди, да държат изпълнителната власт отговорна и да се защитават в наказателното производство. Настоящият наръчник обобщава основните европейски правни принципи в областта на достъпа до правосъдие, като се съсредоточава върху гражданското и наказателното право. Той има за цел да повиши осведомеността за съответните правни норми, определени от Европейския съюз (ЕС) и от Съвета на Европа, по-специално чрез съдебната практика на Съда на Европейския съюз и на Европейския съд по правата на човека. Предназначението на наръчника е да служи като практическо ръководство за съдии, прокурори и юристи, участващи в съдебни спорове в ЕС и в държавите – членки на Съвета на Европа, както и за лица, които работят по въпроси на правораздаването.

АГЕНЦИЯ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ ЗА ОСНОВНИТЕ ПРАВА
Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Виена – Австрия
тел.: +43 (1) 580 30-60 – факс: +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

ЕВРОПЕЙСКИ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА
СЪВЕТ НА ЕВРОПА
67075 Страсбург Cedex – Франция
тел.: +33 (0) 3 88 41 20 18 – факс: +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int – publishing@echr.coe.int

Служба за публикации